

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

TÓTH TIHAMÉR

ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

GYÜJTEMÉNYES DÍSZKIADÁS

TÓTH TIHAMÉR
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

IX. KÖTET

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

TÓTH TIHAMÉR

A SZEKULARIZÁCIÓ

KATOLIKUS ERKÖLCSTAN ÉS GAZDASÁGI HALADÁS

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

MÁSODIK KIADÁS

Nihil obstat. *Dr. Michael Marcsa*, censor dioecesanus. Nr. 2336/1935. Imprimatur. Strigonii, die 1. Aug. 1936. *Dr. Joannes Drahos*, vicarius generalis subst.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda r. t. Budapest. — A nyomdáért felelős:
ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

A magyarországi katolikus egyházi vagyon szekularizációjáról írni látszólag nem időszerű. Hiszen senki sem bolygatja a kérdést! — gondolják sokan magukban. Ha egy-egy nagyhangú szabadkőműves kiszólást leszámítunk, ha a hivatásos izgatók és a zavarosban halászni akaró demagógok támadásaitól eltekintünk, szinte teljesnek mondhatjuk a szélcsendet. Komoly, mérvadó helyen még szimptomák is gyéren jelentkeznek, amelyekből a szekularizáció lappangó veszélyének jelenlétére lehetne következtetni.

Igaz, a felső rétegekben minden csendes. De ha fontolóra vesszük, hogy ez a csendesség sokban hasonlít a rekkenő nyári napok viharjait megelőző csendhez, és hogy senki meg nem jósolhatja, mikor fordul az időmérőnek máris «változó» felé tartó mutatója hirtelen «viharosra», nem lesz lehetséges könyvünktől az időszerűséget teljesen megtagadni. Sohasem tudni, mikor fogja egy bajba jutott kormány az egyházpolitikát hajánál fogva előhúzni és utolsó mentődeszka gyanánt az egyházpolitikai törvényeket tűzvén napirendre, mintegy engesztelő koncul dobni az egyházat a marakodó felek elé, jól tudván, hogy e kérdésben a Heródesek és Pilátusok még ma is örömmel kezet fognak. Legalább nemzetünk történetében nem ismeretlenek a hasonló esetek.

Ezért szükséges már előre gondoskodni a nagy közönség felvilágosításáról, hogyha majd a kérdés tényleg égetővé válik, — amint ez emberileg szólva előbb-utóbb be is fog következni, — a tudatos ferdítések özönében akkor is tisztán láthassuk a való igazságot.

E felvilágosító munkából kér részt ez a könyv is. Célja lehető rövidséggel és közérthetőséggel, de azért a tudományos tárgyalás követelményeiről le nem mondva, sorra venni mindazokat az állításokat, amelyekkel a magyar katolikus egyház vagyonának elvételét, konfiskálását a jog- és törvényszerűség színében feltüntetni igyekeznek. Ezt megelőzőleg azonban szükségesnek látszott a könyv első részében általában az Egyház vagyonszerzési jogáról szólni, és csak azután

térni át a második részre, amelynek fejezetei azután kizárólag a magyar katolikus egyházi vagyon eredetének, rendeltetésének és az ezekből kovácsolt szekularizációs érveknek ismertetésével és bíralátával foglalkoznak. Dacára annak, hogy nem annyira a tudósokat, mint inkább a nagy intelligenciát szeretnők olvasóink körében üdvözölhetni, az eredeti okleveleknek, mint e kérdésben perdöntő erejű okmányoknak gyakori idézésétől mégsem zárkózhattunk el, hacsak nem akartunk az egyházi vagyon ellenségeinek általunk joggal pellengére állított hibájába esni, kik t. i. állításaikat az eredeti kútfőkből vett egyetlen támogató érv, avagy nem egyszer éppen az oklevelek ellenkező tanusága ellenére hirdetik az ellenőrzésre legtöbbször képtelen olvasóközönség előtt.

Bárcsak könyvünkkel némileg is sikerülne tisztázni azt a nagy fogalomzavart, amit a magyar katolikus egyházi vagyon eredetéről és rendeltetéséről mesterségesen előidézték azok, kiknek e javak szekularizációja egyedül válnék hasznukra.

Eger, 1914 január havában. *A szerző.*

I. RÉSZ.

ELSŐ FEJEZET.

A katolikus Egyház vagyonszerzési joga általában.

Az egyházi vagyon fogalma. — Van-e az egyháznak joga vagyont szerezni? — Az egyház ezt a jogát nem az államtól kapta, hanem a természetéből folyik az. — Ellenvetés Szent Ágostonból. — Az egyház nézete e kérdésről. — Az egyházi javak tulajdonosa az állam? — a hívek? — a szegények? — Nem; hanem a részleges egyház, mint elsődleges és az egyetemes egyház, mint másodlagos jogalany. — A célvagyon-elmélet.

Az egyházi javak fogalmát a különböző jogi könyvek szerzői különféleképpen határozzák meg.

Azok szerint, akik az egyházi vagyon céljából vezetik le a meghatározást, egyházi vagyon mindaz, ami egyházi célokra van rendelve. Mások egyházi vagyon alatt azon javaknak és jogoknak összeségét értik, amelyeknek tulajdonjoga az egyházat illeti meg. A hangsúlyt ebben a meghatározásában arra a részre helyezik, amelyik e javaknak az egyház akarata, rendelkezése alá tartozását hangsúlyozza. És ebből a szempontból határozottan előnyben kell részesítenünk az utóbbi meghatározást, mert ebben az egyháznak nemcsak az ingók, és ingatlanok fölött gyakorolt tényleges joga (jus in re) jut kifejezésre, hanem azon jogos igénye, követelése is (jus ad rem), amelyet az erőszakkal elvett, tőle konfiskált javakkal szemben is fenntart.[1] Mások, mindkét meghatározást összefoglalva, az egyházi javak fogalmát a következőkép határoz-

[1] Hogy a szekularizáció következtében az állammal szemben az egyháznak tényleg új jogos követelései származnak, elismeri maga a porosz kultuszminiszter 1848 dec. 15-i rendeletében: «Deshalb war es, als über die Wiederherstellung der Kirchenverfassung mit dem römischen Stuhle verhandelt wurde, nicht eine Gnade, sondern die Erfüllung einer wohlbegründeten Verpflichtung, wenn der Staat die Dotation der Bistümer und der zu ihnen gehörigen Institute übernahm, wie denn dies auch ausdrücklich sowohl während der Verhandlungen selbst, als später bei der Verkündigung des Resultats derselben in der Bulle «De salute animarum» vom Jahre 1821 anerkannt werden ist.» Id. *Késmárky I.*: Katolikus egyházi vagyonjog. Pécs. 1900. 50. l.

zák meg: Egyházi vagyon alatt mindazon anyagi vagy szellemi javakat értjük, amelyek az egyház tulajdonában vannak és egyházi célok szolgálatára vannak szentelve.[1]

Általános névvel az egyházi vagyont «res ecclesiasticae» kifejezéssel is szoktuk jelölni. Ezen kifejezés alatt azonban a dolgoknak két csoportját kell megkülönböztetnünk, t. i. a szoros értelemben vett egyházi vagyont és az ú. n. «szent tárgyak»-at. (Res sacrae.) Míg az utóbbi csoportba azok a szentelt eszközök tartoznak, melyek az istentiszteletnél, szentségek kiszolgáltatásánál stb. nyernek alkalmazást, addig az előbbi csoportba mindazt a jövedelmi forrást sorozzuk, amelyekből az egyház bárminemű kiadásait, tehát a «res sacrae» beszerzését is eszközli. Az alábbiakban csak ezekről a *szorosan vett* egyházi javakról lesz szó.

Nevezetesen pedig arra a kérdésre kell mindenekelőtt választ adnunk, van-e az egyháznak egyáltalában joga vagyont szerezni s azt megtartani; és ha van, vajjon természetéből, céljaiból folyó következmény-e ez, isteni Alapítójától reáruházott jog-e ez, vagy pedig vagyonszerzési jogát az államtól kapta s amint tőle kapta, ettől a jogától az állam bármikor meg is foszthatja.

Hogy általában tulajdonjoga van az egyháznak, az már abból a *tényből* is világosan szembetűnik, hogy az egyház soha egy percre sem nélkülözte az anyagi javakat, hanem még az első századokban is, az üldözések idején is volt vagyona.

Egy pillantás az egyház szervezetére mindenkit meggyőz arról, hogy ez nem is lehetett másként. Emberi társaság anyagi segédeszközök támogatása nélkül fönn nem állhat; tehát az emberekből álló egyház is mindenha rászorult az anyagi javak segítségére. Annyira természetes, szükséges követelménye ez minden társaságnak, hogy pl. a protestantizmus keletkezése idején a protestánsok nem oly címen követelték és vették el a kat. egyház vagyonát, mintha az az egyházat nem illethetné meg, hanem épen ellenkezőleg, mert magukat tartották az igazegyháznak, tehát az egyházi javak jogos tulajdonosának. Abból tehát, hogy az egyház soha vagyon nélkül nem volt, következik, hogy *valami címen* van az egyháznak vagyonszerzési joga.

[1] *Wernz:* Ius decretalium. Romae. 1908. III. k. 145. l. *Weilbächer:* Wer ist Eigentümer des Kirchenvermögens nach gemeinem Recht? Limburg. 1888. 3. l.

Ez azonban magában véve természetesen még nem elégséges érv. Világosabban előtűnik az egyháznak jogcíme a vagyonszerzéshez, ha szemügyre vesszük az egyház ezen *jogának eredetét*. Vajjon az államtól nyujtott kedvezmény-e ez, vagy a természetéből és céljaiból folyó következmény?

A kérdés megfejtéséhez két utat lehet és kell használnunk. Az első, rövidebb utat azok számára készítjük, akik az egyház Alapítójáról, Jézus Krisztus személyéről elfogadják az egyház tanítását, mely Őt Istennek, alapítását pedig isteni műnek hirdeti. Ezek előtt sikerrel hivatkozhatunk az egyháznak *Istentől kapott jogalanyiságára*. A másik úton azokat fogjuk vezetni, akik az egyházban csak olyan merő emberi társulatot látnak, mint bármiféle más egyesületben. Azonban mindkét út ugyanazon eredményhez, végponthoz vezet, t. i. annak belátásához, hogy az *egyház önmagában, az államtól függetlenül, az állam adománya nélkül bír vagyonszerzési és vagyonbírási joggal*.

Az első bizonyítással röviden végezhetünk. Akik ugyanis az egyházban Istenembertől alapított intézményt, tehát isteni művet látnak, amelyet Alapítója mindazon jogokkal és tulajdonságokkal felruházott, amelyekre egy emberekből álló társaságnak szüksége van, azok egy percig sem vonhatják kétségbe, hogy az egyházat isteni Alapítója magasztos céljainak elérésében nem akarta az állami hatalomnak alávetni, nem akarta annak életét és munkásságát az állami hatalom tetszésére bízni. Ezek tehát kénytelenek elismerni, hogyha az Egyház létezésére és sikeres működésére nézve földi javak birtoklása az eszköz szükségességével szükséges, akkor az Egyház isteni jogon bír vagyonszerzési joggal.[1] Márpedig nem szorul bizonyításra, hogy bizonyos mértékű földi javak nélkül egyetlen emberi társaság sem állhat fenn. Azok előtt tehát, akik elfogadják az egyházat isteni alapításnak, már maga ez a tan forrása az egyház jogi személyiségének. IX. Pius pápa az általa kiadott «Syllabus» 26. pontjában nyiltan hirdeti, hogy az egyháznak veleszületett joga van a vagyonszerzéshez és vagyonbíráshoz. (Ius nativum et legitimum acquirendi et possidendi bona temporalia.) A vatikáni zsinat előmunkálataiban pedig helyet foglalt egy szöveg,

[1] Az ellenkezőt tanító Arnoldus Brixiensis, Waldiak, Marsilius Patavinus, Wikleff stb. nézeteit az egyház kárhoztatta. V. ö. *Denzinger*: Enchiridium symbolorum et definitionum. Nr. 413, 419, 423, 468.

amely megköveteli, hogy az állam is ismerje el az egyháznak ezt a született jogát.[1]

Azok, akik szerint az egyház az államtól kapta vagyonszerzési jogát, előszeretettel hivatkoznak oly tanra, amelynek értelmében minden jog az államtól származik, tehát az egyház vagyonszerzési joga is. Sőt azt mondják, hogy ezt a tételt maga az egyház is elismerte részint tettekkel (midőn a szekularizáció után is egyezségre lépett Francia-, Bajor-, Porosz-, Oroszországgal, Hollandiával, Hannoverrel), részint pedig egész világos kifejezésekkel a nápolyi, ausztriai, würtembergi és badeni konkordátumokban.[2] Azonban ha megfontoljuk, hogy a változhatatlan körülményekbe való belenyugvás még nem egyértelmű az egyházi javak konfiskációjának jóváhagyásával, belátjuk, hogy az említett tényekben nem foglaltatik a föntebbi állítás támogatása. Hiszen azáltal, hogy maguk az államok tanácsosnak tartották az általuk előidézett változásokhoz az egyház beleegyezését is kikérni, világosan láthatóvá vált, hogy az egyháznak mégis csak volt joga az elvett vagyonhoz, és hogy az egyház sem tettel, sem expressis verbis nem ismerte el vagyonszerzési jogának állami eredetét, hanem ellenkezőleg, az államok tettek tanuságot az egyház önálló tulajdonjogáról. Különben is a hivatolt konkordátumok csak a vagyoni ügyekből keletkező peres eljárásoknak a világi bíróság előtti tárgyalásáról intézkednek és távolról sem hirdetik azt a tant, hogy az egyház jogiszemélyisége az államtól függne.

Ami pedig a fönti állításnak első részét illeti, amely szerint az egyén minden jogi képességét az államtól kapja és egymagában semmi joga sincs, ezt a benne rejlő ellenmondás miatt hosszasan cáfolni sem kell. Az állam ú. i. ilyen, magukban véve állítólag minden jogot nélkülöző egyénekből áll; ha tehát alkotórészeinek nincs jogi képességük, azt kellene megmagyarázni, az állam honnan nyeri

[1] «A synodo oecumenico declaratur: potestatis civilis esse agnoscere ecclesiae ius nativum possidendi et administrandi bona sua.» Id. *Török K.:* A magyarországi katolikus egyházi vagyon tulajdonjoga. Budapest. 1900.[3] 68. l. — A konstanzi zsinaton (1418-ban) V. Márton pápa elítélte azt a tant, amely minden tulajdonjogot az uralkodónak tartott fel. Az 1864-i Syllabus 27. pontja pedig a minden tulajdon birtokosául a népet kikiáltó tan fölött nyilatkozik elítélőleg.

[2] Ezt állítja pl. *Schulte:* Die juristische Persönlichkeit der kath. Kirche, ihrer Institute und Stiftungen. Gieszen. 1869. 7. l. 14. jegyzet.

akkor a hatalmat, hogy tagjait jogokkal ruházza fel. Az állam nem különálló, önmagában létező személy, hanem a hozzátartozó egyedekben és egyedek által létezik; olyan jogai tehát neki sem lehetnek, amiket az őt alkotó tagokban valamiképp fölfedezni nem lehetne.[1] Az állam ugyan védi, kiterjeszti, közelebbről meghatározza az egyedek jogait, de a jogképességet nem adja nekik, amint nem a tanító adja a gyermeknek a tehetséget, pedig azt ő fejleszti, ápolja, irányítja.

Az ember életének célját: testi s lelki boldogságát és jólétét csak testi s lelki erőinek minél nagyobb mérvű kifejtésével érheti el. Ennek a célnak az elérése számára kötelesség; tehát az e célra vezető eszközökhöz, mindahhoz, ami e munkájában elősegíti, joga van. Mégpedig minden más ember elismerésétől függetlenül, *természeténél fogva* van joga. De amihez az embernek természetes joga van, az a jog «in potentia» már megvan benne a társulatbaállás előtt s a társulatbalépéskor csak átviszi ezt a jogát «in actum». Azonban *nem a társulat* adja neki ezt a jogát. Az államot sem lehet tehát minden jog egyedüli forrásául tekinteni.

Az erkölcsi személyek jogaikat a tagokból nyerik, de nem az államtól. Hiszen attól, aki az állam mellett, mint kizárólagos jogi forrás mellett kardoskodik és az erkölcsi személyeket is tőle eredezteti, könnyen megkérdezheti valaki, hogy hát akkor azt az erkölcsi személyt, amit államnak nevezünk, miféle pozitív állami törvény hívta életbe! És a kérdésre más felelet nincs, minthogy minden erkölcsi személy a természetjog alapján keletkezik. Annak elismerésével pedig, hogy az erkölcsi személyek nem az állam teremtményei, együtt jár az a következmény is, hogy akkor azok a vagyonszerzési és birtoklási jogot, — mint ami ezek létezéséhez nélkülözhetetlenül szükséges — szintén nem az államtól kapták.

Ennek alapján volt joga az egyháznak vagyont szerezni már az első századokban is, amikor pedig az állam nemcsak ezt a jogát, hanem egyáltalában magát az Egyházat sem ismerte el.

Az egyháznak társasági jellegéből kifolyólag a természetjog erejénél fogva joga van valamilyen tulajdonhoz; és

[1] V. ö. *Hirschel*: Das Eigentum am kath. Kirchengute. Archiv für kath. Krecht. 1875. 34. k. 52. l.

minthogy a mai civilizált társadalmak a magántulajdon elvén épültek, emberi jogon joga van magántulajdonra. Joga van vagyonának önálló kezeléséhez is, mert ő tudja legjobban, mi felel meg azon célok elérésének, amelyeket szolgálni az egyházi javak hivatva vannak. Ezért követelt az egyház magának kezdettől fogva nemcsak vagyonszerzési jogot, hanem felelőtlen vagyonkezelést is. Már Valens császár alatt (334—378) oly határozottsággal lépett fel az egyházi javak kezelésének a császár által életbeléptetni szándékozott állami felügyelete ellen, hogy Valens ezt a törvényt nem merte kihirdetni.[1]

Az egyházi vagyon szükségessége abból is kitetszik, hogy az egyház látható társaság, látható tagokkal, a papokkal és hivekkel, külső kultusszal és számtalan kormányzati szervével. Hogy istentiszteletet tarthasson, szüksége van templomokra, egyházi szerelvényekre, amelyeket más célra használni nem szabad. Hogy szolgáit eltarthassa, megbecsülhetetlen társadalmi tevékenységét sikerrel folytathassa, megint csak az anyagi javak támogatására szorul. És így tovább.

Az egyház teljes és független vagyonszerzési joga következik az egyház és állam céljainak különbözőségéből is, amit elég legyen e helyen egyszerűen megemlíteni. Önálló céloknak ú. i. önálló, mástól nem függő eszközök felelnek meg.[2]

Ugyancsak kimutatható az egyház vagyonszerzési joga még más alapon is. Az egyház, mint vallási, tehát mint az emberiség legszentebb érdekeit szolgáló társaság, *feltétlenül szükséges az emberek együttéléséhez.* Amint ú. i. egyrészt sehol sem található emberi társadalom, melyben a vallásos életnek megnyilatkozásai föllelhetők nem volnának, vagyis ahol a vallás gyakorlása nem tartoznék a harmonikusan kiala-

[1] L. *Grashof:* Die Gesetze der römischen Kaiser über die Verwaltung und Veräusserung des kirchlichen Vermögens. Archiv. für kath. Krecht. 1876. 36. k. 194. l. Az egyházi vagyon kezeléséről lásd továbbá *Heinrich:* Die Verwaltung des Kirchenvermögens. Köln, 1876. *Krick:* Handbuch der Verwaltung des Kirchenvermögens im Königreich Bayern. Passau. 1880. *Rivet:* Le régine des biens de l'Église avant Iustinien. Lyon. 1891. *Schilgen:* Das kirchliche Vermögensrecht und Vermögensverwaltung. Paderborn. 1891. *Stutz:* Die Verwaltung und Nutzung des kirchlichen Vermögens in den Gebieten des weströmischen Reichs. Berlin. 1892.

[2] *Schulte:* Das katholische Kirchenrecht. Gieszen. 1860. I. 470. l. *Vogt:* Das kirchliche Vermögensrecht. Köln. 1910. 6. l.

kított emberi élet kellékei közé, viszont másrészt époly tapasztalati tény az is, hogy az emberi együttéléshez szükségesnek felismert vallásnak viszont szüksége van külső, látható organizmusban (egyház) való megtestesülésre. Ha azonban valamely társaság szükséges az emberiségnek, viszont pedig ez a társaság anyagi javak nélkül nem élhet, önként következik, hogy ennek a társaságnak önállóan, az állam akaratától függetlenül kell vagyonszerzési jogának lennie.

Abból a tényből is, hogy Krisztusnak és az apostoloknak, a kereszténység alapítóinak szintén volt magántulajdonuk, ismét az következik, hogy az egyháznak is kell hasonló joggal bírnia. Vannak ugyan, kik magát a tényt, hogy t. i. az apostoloknak is volt vagyonuk, elismerik, de ebből az egyház hasonló jogára vont minden következtetés jogosságát megtagadják, azzal érvelve, hogy az apostoloknak, csak mint embereknek volt ez a tulajdonuk, de mint ilyenek ők már régen megszüntek szerepelni.[1]

Az ellenvetés gyöngéjére nem nehéz rámutatni. Krisztus Urunk és az apostolok az általuk alapított egyház vagyonát mint elöljárók, *tiszteségüknél fogva* bírták és kezelték, és nem mint magánemberek. Bár tehát mint emberek már meghaltak, de mint az egyház elöljárói, élnek utódaikban, a pápában s a püspökökben.[2] Maga az egyházjog is joggal hivatkozhatik tehát az egyházi javak birtoklása tekintetében Krisztus példájára.[3]

Itt lesz helyén megemlíteni azt az ellenvetést, amit Szent Ágostonnak egyik művéből szoktak támasztani az egyháznak önálló vagyonbirtoklási joga ellen. E szerint IX. Pius helytelenül beszélt az egyház «veleszületett» vagyonjogáról, mert Szent Ágoston nyiltan hirdeti minden jog állami eredetét. «Amije van valakinek, honnan bírja azt?— kérdi a hippói püspök. Nemde emberi jogon? Mert isteni

[1] Ezt állítja pl. *Hübler:* Der Eigentümer des Kirchengutes. Leipzig. 1868. 98. l. *Poschinger:* Das Eigentum am Kirchenvermögen. München. 1871. 20. l.

[2] *Hirschel:* i. m. 1875. évf. 34. k. 79. s köv. l. *Phillips:* Lehrbuch des Kirchenrechts. 1862. 682. l.

[3] «Exemplum Domini accipe conversantis in terra. Quare habuit loculos, cui angeli ministraverunt, nisi quia ecclesia ipsius loculos suos habitura erat.» (c. 12. C. XII. qu. 1.) V. ö. a II. aacheni zsinat (conc. Aquisgran. a. 836.) 7. can.-jával: «Ecce quibus tanti doctoris (S. Augustini) documentis instruimur, quia quod in capite praecessit, in corpore eius, quod est ecclesia, videtur impletum.» *(Harduin:* Concil. IV. 1441.)

jogon az Úré a föld és annak teljessége . . . Hanem emberi jogon mondom, hogy ez a villa az enyém, ez a ház enyém, ez a szolga enyém.»[1]

Az idézett szavakból azonban nem az következik, amit egyesek szeretnének belőlük kiolvasni; mintha t. i. Szent Ágoston szerint az állam volna minden jogképesség egyedüli forrása. A föntebbi idézet szerint csak az elkülönített, a magántulajdon nem alapszik isteni rendeleten, sem természeti törvényen. Isten tényleg az *egész* földet adta át az emberiségnek.[2] Tehát csak az az isteni és természeti törvény, hogy *valamiféle* tulajdona legyen az embernek, mert e nélkül céljának elérésében akadályozva volna. Minthogy azonban társadalmi életünkben a *magántulajdon* rendszere a leghasznosabb, az embernek magántulajdonhoz való joga egyenes következménye a természeti törvénynek. Az állam nem a jogot adja meg a tulajdon bírásához, hanem ezt a természeti törvényt jobban kifejti, védi, körülírja, a szerzési módokat meghatározza. Szent Ágoston a kérdéses helyen tehát csak a magántulajdon védelmét, garanciáját látja az uralkodói illetve állami hatalomban.

Téves azok felfogása, akik a testületeket, tehát az egyházat is csak úgy ismerik el jogalany gyanánt, ha az állam is annak tekinti őket.[3] Hiszen — mint már említettük — a társulatok az állam előtt és beleegyezése nélkül keletkeztek; a céljuk eléréséhez szükséges eszközök megszerzése sem függhet tehát az államtól.[4] Vannak célok, amelyek az

[1] «Unde quisque possidet, quod possidet? Nonne iure humano? Nam iure divino Domini est terra et plenitudo eius . . . Iure tamen humano dicitur, haec villa mea est, haec domus mea, hic servus meus est. Iura autem humana iura imperatorum sunt Quare? Quia ipsa iura humana per imperatores et reges saeculi Deus distribuit generi humano.» Tract. VI. ad cap. I. Joan. § 25.

[2] «Constituisti eum super opera manuum tuarum.» Ps. 8, 6.

[3] E felfogást hirdeti *Hübler:* i. m. 199. l. *Meurer:* Der Begriff und Eigentümer der hl. Sachen. Düsseldorf. I. 151. l. *Poschinger:* Das Eigentum am Kirchenvermögen. München. 1871.

[4] Ezt az álláspontot vallják Gitzler, Hammerstein, Lehmkuhl, v. Roth-Meibon, Schulte stb. L. bővebben *Schmitz:* Die Eigentumsfrage am Kirchenwermögen und die neuere staatliche Gesetzgebung. Archiv. für. kath. Krecht. 1889. 61. k. 255. s köv. l. Hogy az egyháznak vagyonszerző joga nem az állam elismerésétől függ, arra nézve álljanak még itt a köv. idézetek: «L.'église a une capacité de posséder, indépendente de la loi, et que la loi ne peut lui ravir.» *(Affre:* Traité de la propriété des biens ecclésiastiques. Paris 1837. 8. l.) «L'église catholique pose en fait son droit d'acquérir et de

egyén képességét fölülmulják, s amelyeket csak úgy lehet elérni, ha bizonyos földi javak állandóan ezen célok szolgálatában állanak. Ezért nevezik az ilyen célok elérésére alakult erkölcsi személyek vagyonát «célvagyon»-nak is. (Zweckvermögen.) Ezek a személyek aztán saját kebelükön belül tetszés szerint állíthatnak fel jogi személyeket.[1]

Könnyen mondhatná azonban valaki, hogy az egyháznak nincs okvetlenül szüksége az anyagi javak segítségére, ebből kifolyólag tehát nincs természettől adott joga sem a vagyon birtoklásához. Hiszen N. Konstantin előtt az állam nem is ismerte el az egyházat, természetesen vagyonszerzési jogát sem, mégis fenmaradt az egyház! Egyes helyeken (Amerika, missióterületek) ma is virágzik a nélkül, hogy vagyonszerzési joga el volna ismerve.[2] Mindenki látja azonban, hogy ezekből a rendkívüli és az általános gyakorlattól elütő állapotokból még akkor se lehetne érvet kovácsolni, ha az ellenvetőknek mindenben igazuk lenne. Pedig ez sem mondható. Az egyház ú. i. még az általuk említett időkben és helyeken sem nélkülözte az anyagi javakat. Az üldözések alatt is birt javakkal, amelyeket egyes hívei kezeltek, s amelyekhez hogy szoros tulajdonjoga volt, világosan mutatja N. Konstantinnak visszaadási rendelete is.[3] És ahol ma nincs az egyháznak, mint

posséder sans autorisation de la loi civile.» *(Montpellier:* Défense des droits de Dieu. Liéges. 1865. 5. chap.) «Mit der Kirche ist die Vermögens- und Erwerbsfähigkeit notwendig verbunden und bedürfte daher keiner besonderen Anerkennung» *(Schulte:* i. m. 471. l.). Hasonlókép *Vering* (Lehrbuch des kath. und protest. Kirchenrechts. Freiburg i. Br. 1876. 652. l.) és mások. Ezekből látszik, mily tarthatatlan felfogást hirdet pl. az 1875. jún. 20-i porosz törvény, midőn ezt állítja: «Die kath. Kirche ... leitet, wie *jede Korporation* ihre Vermögensfähigkeit und ihr Vermögensrecht aus dem bürgerlichen Rechte ab.»

[1] «Die Kirche, als eine vom Staate unabhängige, selbstständige Gewalt, hat in ihrer Sphäre ebenso wie der Staat in der seinigen, eine vermögensrechtliche Iurisdictionsgewalt und kann mithin von sich aus zu ihren Zwecken iuristische Personen constituiren.» *Silbernagl:* Lehrbuch des Kirchenrechtes. Regensburg. 1880. 565. l. Ugyanígy vélekednek *Lehmkuhl:* Das Kirchengut und sein Rechtsträger. Stimmen aus M. Laach. 1875. 8. k. 437. l. *Maas:* Über das Rechtssubjekt, die Vertretung, Verwaltung und Verwendung des Kirchenvermögens. Archiv für kath. Krecht. 1859. 4. k. 659. l. *Schulte:* i. m. II. k. 471, 490. l. *Sternberg:* Versuch einer iuristischen Theorie vom Eigentum der Kirche. Stuttgart. 1860. 16. l. *Winterstein:* Der Begriff der Kirche im kirchlichen Vermögensrecht. Leipzig und Wien. 1888. 5. l.

[2] Ily ellenvetést tesz pl. *Poschinger:* i. m. 3. l.

[3] *Eusebius:* Hist. Eccles. IX. 10., X. 5. Bővebb részletezés helyett

erkölcsi személynek vagyonszerzési *joga* elismerve, ott is *van* vagyona. Csak nincs ez a vagyon minden eshetőség ellen megvédve, mert az egyes hívek nevére van iratva.

Az egyházat elismerni, tehát céljait nem helyteleníteni, viszont azonban a célhoz szükséges eszközöktől megfosztani nyilt ellenmondás. Éppen azért minden államtól, ahol a kat. egyház befogadásra talált, joggal várható a kat. egyház vagyonszerzési jogának elismerése. Nem állítjuk ezzel azt, mintha nem volna meg az államnak a maga joga az egyháznak elismert vagyonjogát körülírni s a vagyonszerzés módjait bizonyos feltételekhez kötni. Csak azt a nyugtalan idegességet akarjuk elítélni, amellyel oly sokan tekintenek napjainkban az egyházi vagyonra. Hiszen régente sokkal nagyobb hatalma, vagyona, szabadsága volt az egyháznak; a nemzetek magukévá tették a teljes egyházjogot és ime, azoknak az időknek egyházi alkotásaira, az árvákat és lelenceket felnevelő orphanotrophiumokra és brephotrophiumokra, a betegeket és elaggottakat ápoló nosocomiumokra és gerontocomiumokra, idegeneket s elhagyottakat gondozó xenodochiumokra és ptochodochiumokra, s az egyházi vagyon ezer más alkotásaira ma is büszkén tekinthetünk. Mindezen alkotások tagadhatatlanul attól az időtől hanyatlanak, amikor az állami hatalom csorbítgatni kezdte az Egyház vagyonjogát. Soha nem volna szabad szem elől téveszteni azt az elvet, amely (Juliánus apostatát kivéve) az összes római császárokat vezette N. Konstantin után, s amelyet egy, e kérdéssel foglalkozó részletes tanulmány szerzője a köv. sorokban foglal össze: «Sonst hielten die Kaiser, — und das ist das Generalprinzip, das nicht genug betont werden kann — stets dafür, es sei die Förderung des materiallen Gutes der

csak az érintett kérdés alábbi irodalmára utalunk: *Braun:* Das kirchliche Vermögen von der ältesten Zeit bis auf Justinian. Gieszen. 1860. *Carassai:* La politica religiosa di Constantino il Grande è la proprietá della chiesa. Roma. 1901. *Fourneret:* Les biens de l'église aprés les édits de pacification. Paris. 1902. *Helle:* Das kirchliche Vermögen von der ältesten Zeit bis auf Constantin den Gr. Paderborn. 1876. *Knecht:* System des justinianischen Kirchenvermögensrechts. Stuttgart. 1905. *Murry:* L'église, ses biens. Grénoble. 1878. *Pfanmüller:* Die kirchliche Gesetzgebung Justinians. Berlin. 1902. *Rivet:* Le régime des biens de l'église avant Justinien. Lyon. 1891. *Roth:* Geschichte des Beneficialwesens von den ältesten Zeiten bis ins zehnte Jahrhundert. Erlangen. 1850. *Röstell:* De bonis ecclesiasticis ante Constantinum Magnum. Regiomont. 1825. *Stutz:* Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens von seinen Anfängen bis zur Zeit Alexander III. Berlin. 1895.

Kirche und des Klerus gleichbedeutend mit der Förderung des Staatswohles, mit der Hebung des sozialen Wohlstandes».[1] A császárok mindig azt tartották, hogy az egyház anyagi állapotának előmozdítása egyértelmű az állam és a társadalmi élet javának ápolásával.

Ha az egyház önálló vagyonszerzési joga mellett eddig felhozott érveket fontolóra vesszük, be kell ismernünk annak az álláspontnak jogosságát, amelyet az egyház mindenkor vallott ezen kérdésben. Az egyház ú. i. minden időben résen állott vagyonjogának bármiféle csorbítójával szemben és úgy törvénykönyvében,[2] mint zsinatokon,[3] pápai körlevelekben[4], konkordátumokban[5] a rendelkezésére álló minden eszközzel igyekezett természetében gyökerező, az államtól független vagyonszerzési-, birtokolási- és kezelési jogá-

[1] *Grashoff:* Die Gesetzgebung der römischen Kaiser über die Güter und Immunitäten der Kirche u. des Klerus. Archiv für kath. Krecht. 1876. 36. k. 51. l.

[2] Igy pl. Decr. Gratiani XI—XIV., XVIII., XXV., Decr. Gregor. III. 14 (de precariis), 15 (de commodato), 16 (de deposito), 17 (de emtione et venditione), 18 (de locato et conducto), 19 (de rerum permutatione), 20 (de feudis), 21 (de pignoribus et aliis cautionibus) stb. L. továbbá a C. I. C. által a vagyonsértőkre rótt büntetéseket: c. 1. 4. 5. 6. 21. C. 12. qu. 2.; c. 9. C. 13. qu. 2. stb.

[3] Pl. Conc. Pistor. (a. 862.) can 4.; conc. Trosleian. (a. 900.) can 4.; conc. Trid. sess. XXII. c. 11. de ref. A konstanzi zsinat (a. 1418. sess. VIII.) elítéli a köv. két tételt: «Contra Scripturam Sacram est, quod viri ecclesiasiastici habeant possessiones,» és: «Domini temporales possunt ad arbitrium suum auferre bona temporalia ab ecclesia.»

[4] Pl. «Excommunicantur omnes, qui fructus, proventus, reditus, ad quascunque ecclesiasticas personas, ratione ecclesiarum, monasteriorum et aliorum beneficiorum pertinentes usurpant, vel quavis occasione et causa sequestrant» (Bulla «In Coena Domini»). Ezt az excommunicatiot megújítja az «Apostolicae Sedis» 11. pontja. Ugyancsak et «excommunicatio nemini reservata»-t statuál a következő esetre: «Alienantes et recipere praesumentes bona ecclesiastica absque beneplacito apostolico ad formam extravagantis Ambitiosae.» IX. Pius «Syllabus»-ának 26. pontja elítéli a köv. tételt: «Ecclesia non habet nativum ac legitimum ius acquirendi ac possidendi.» (V. ö. IX. Pius. «Numquam» allokucióját 1857. dec. 15-éről és az «Incredibili» encyclicát, 1863. dec. 17.). A 27. pont pedig a következő tételt helyteleníti: «Sacri ecclesiae ministri Romanusque Pontifex ab omni rerum temporalium cura ac dominio sunt omnino excludendi.»

[5] Pl. Az osztrák konkordátum 19. pontja: «Ecclesia iure pollebit novas acquirendi possessiones eiusque proprietas inviolabilis erit.» A bajor konkordátum 8. pontja: «Ecclesia ius habebit novas acquirendi possessiones, et quidquid de novo acquisierit, faciet suum.»

nak teljes elismerést szerezni és annak sértetlenségét biztosítani.

Az egyház önálló vagyonszerzési jogának tisztázása után meg kell még röviden emlékeznünk az egyházjognak egyik, talán leginkább vitatott kérdéséről, amely azt van hivatva eldönteni, hogy az *egyházi vagyon tulajdonképen kihez is tartozik, mint jogalanyhoz.* Ki annak a birtokosa, ki rendelkezik fölötte, kinek van joga abból másokat kizárni?

A kérdés, — bár irodalma már igen nagy, — csak újabb keletű. Az egész középkoron keresztül ú. i. az egyház mindenütt saját kánonjoga szerint intézte ügyeit, s ezért a kérdés feszegetésének nem lett volna reális alapja, mert a kánonjog az egyházban (egyes egyházközségekben) látja az egyházi vagyon jogalanyát. De mikor a XVI. századtól kezdődőleg egyre határozottabb alakot öltött az a felfogás, mely a kánonjog hatályát felfüggesztve a magánjog tekintetében az egyházat és papjait az államjog alá tartozóknak nyilvánította, természetszerűleg fontos és vitatott kérdés lett belőle.

A különböző felállított vélemények közül, amelyek hol itt, hol ott keresték az egyházi vagyon tulajdonosát, jelenleg csak azok érdekelnek minket, amelyekből a szekularizáció jogosságának bizonyítására szoktak érveket készíteni.[1]

Az első vélemény, a *regalisták véleménye* szerint az egyházi vagyon egyedüli teljhatalmú és jogos tulajdonosa az állam, az egyház e javaknak csak ideiglenesen haszonélvezője, tehát ezeket a javakat az állam el is veheti az egyháztól. Miközben tehát az egyházjogászok oly buzgón vitatták a

[1] A kérdés iránt bővebben érdeklődők figyelmét a következő idevágó munkákra hívjuk fel: *Bethel:* De rebus ecclesiae non alienandis. Bamberg. 1756. *Dorner:* Kurze Erörterung der Rechtsfrage, wem das Eigentum am Kirchengute zusteht. Rosenheim. 1867. *Févre:* De la propriété des biens ecclésiastiques. Paris. 1895. *Gousset:* Du droit de l'église touchant la possession des biens destinés au culte. Paris. 1862. *Gräff:* Das Eigentum der kath. Kirche an dem ihren Kultus gewidmeten Metropolitan-, Kathedral- und Pfarrkirchen. Trier. 1859. *Guyot de Preignan:* Le droit de propriété et le temporel de l'église au XIX. siécle. Paris 1901. *Hübler:* Der Eigentümer des Kirchengutes. Leipzig. 1868. *Meurer:* Der Begriff und Eigentümer der hl. Sachen. Düsseldorf. 1885. *Pratobevera:* Die Rechte des Staates über Kirchengut und geistliche Güter. Wien. 1792. *Poschinger:* Der Eigentümer des Kirchenvermögens von Christus bis auf Justinian. München. 1869. *Schulte:* De rerum ecclesiasticarum domino secundum praecepta iuris eccl. communis. Berolin. 1851. *Uhrig:* Das Kirchengut, ein Versuch zur Lösung der Frage, wem das Eigentum an den Kirchen zusteht. Augsburg. 1867.

kérdést, ki is tulajdonképen az egyházi vagyon tulajdonosa, ime, az államhatalom mindenhatóságáról s az egyház jogainak csupán a lelki ügyekre kiterjedő korlátozásáról főkép a XVIII. században terjesztett hamis eszmék az egyházi vagyon körül ebben a teóriában nyertek végleges kialakulást.

Teljesen ez a szellem járta át a francia assemblée határozatát, amellyel a szekularizációt akarta jogosnak feltüntetni. «Mais relevons la question en elle même, qui est le vrai propriétaire de ces biens» — kérdi Talleyrand 1789 okt. 10-én. Vessük fel a kérdést, ki az egyházi javaknak tulajdonosa? A papság általában? — kérdi. Nem. A papság korporációi? Nem. Az illető egyházközség? Az alapítók? A megye, ahol az egyház fekszik? Nem, nem. De ki hát e javak igazi birtokosai? «La réponse ne peut plus être douteuse, *à la nation*». A felelet nem lehet más, minthogy ezek a javak a nemzetéi. Ime a hirhedt teória, amely azóta a történelem folyamán több helyen is nyert alkalmazást. Pl. 1865-ben a belga minisztérium a püspökökhöz intézett expozéjában szintén az államot nevezte meg az egyházi vagyon tulajdonosául, mégpedig a következő indokokkal: *a)* a szuverén állam nem tűrheti, hogy bármiféle más hatalom korlátozza; *b)* nincs más törvény, mint állami törvény; *c)* nincs más jogalany, mint a fizikai személyek vagy pedig olyan erkölcsi személyek, amelyeket az állam hív életbe; *d)* kétségbe kell vonni, hogy az egyház «societas perfecta» volna; *e)* az egyházi javak a nemzeti vagyonból eredtek; *f)* ami pedig egyes magánosok adománya, azt sem lehet az egyház jogos tulajdonának elismerni, mert akkor az alapítvány által a magánosok erkölcsi személyeket teremthetnének.[1]

Az államhatalom mindenhatóságáról egykor terjesztett ilyfajta nézetek ma már meglehetősen elhagyott teóriák. Nem is sorolható az egyházi vagyon semmiféle okoskodással az állam javai közé. Mert nézzük csak, milyen javak fölött gyakorolhat az állam jogokat? *a)* A szorosan vett állami vagyon fölött (patrimonium rei publicae publicum); *b)* az állam területén található, senkitől el nem foglalt (gazdátlan, adespota) földek stb. fölött; *c)* az örökös nélküli örökség (bona vacantia) és az ú. n. fiskus javak fölött.[2] Állami javak alatt azokat a javakat értjük, amelyek fölött az állam teljesen és kizárólag mint magántulajdon fölött rendelkezik. Ilyen

[1] L. *Poschinger:* i. m. 283. l.

[2] *Evelt:* Die Kirche und ihre Institute auf dem Gebiete des Vermögensrechtes. Soest. 1845. 42. l.

korlátlan rendelkezési jogot pedig az állam nem követelhet magának az egyházi vagyonnal szemben. Nemcsak IX. Pius ítélte el azt a tant, amely az egyházi javak tulajdonjogát az államnak ítéli oda,[1] hanem a komoly tudomány képviselői előtt is már régen levitézlett teóriaszámba megy az állam mindenhatóságának legelőször Hobbes által hirdetett és a hirhedt jozefinista egyházjogász, Eybel meg Mirabeau által védett eszméje.

Mert hiszen nemcsak az egyházi vagyon, hanem minden magántulajdonjog szilárdságának nyilt veszélyeztetése Hobbesnak az a tana, amely szerint az államok alakulásakor az egyes emberek az állam javára lemondtak minden jogukról, az állam viszont az egyedeket felruházta bizonyos jogokkal, de az ú. n. «dominium eminens» mindig megmaradt az ő hatalmában, és az állam ennek erejénél fogva szükség, vagy az államra háruló haszon esetén szabadon rendelkezhetik a magántulajdonnal is.

Az ilyen tanítás annál inkább kihívja maga ellen az elítélő kritikát, mert hiszen maguk az államra ily korlátlan jogokat ruházó államférfiak sem tudnak megegyezni egy közös alapban, amellyel az állami hatalomnak ilyen határnélküli kiterjesztését igazolni képesek volnának. Míg u. i. Talleyrand a nép boldogságát jelölte meg az első s legfőbb törvény gyanánt («Le salut du peuple est la premiére loi») és ebből vezette le az állam jogát az egyházi vagyonra, addig Mirabeau az egyházi vagyon állami eredetéből, Thouret, Turgot, Malesherbes s általában az enciklopedisták az erkölcsi személyek jogainak az államtól való tökéletes függéséből, Garat a százados joggyakorlatból (hogy t. i. mindig a királyok rendelkeztek e vagyon fölött, neveztek ki püspököket) stb. akartak hasonló következtetéshez jutni. De éppen az elmélet főképviselőinek ez a diszharmonikus eljárása mutatja legjobban az állami mindenhatóság tanának tarthatatlanságát és igazolja egyúttal azon kiváló írók nyilatkozatait, akik az állami tulajdonjognak az egyházi vagyonra történő kiterjesztését, a szekularizációt erőszakos, jogellenes tettnek bélyegzik.[2]

[1] Az elítélt tétel így hangzik: «Conforme esse sacrae theologiae iurisque publici principiis, bonorum proprietatem, quae ab ecclesiis, a familiis religiosis aliisque locis piis possidentur, civili gubernio asserere et vindicare.» Encycl. «Quanta Cura.» (1864. dec. 8.)

[2] Pl. «Ein Recht der Säcularisation gibt es nicht.» *Scherer:* Kirchenrecht. (Als Manuskript.) Wien. 1910. 280. l. «Die einseitige

De nem tekinthető az egyházi vagyon tulajdonosául a hívek összesége, az *egyházközség* sem. Mert hiszen az egyházjog szemében a hívek összesége nem alkot jogokkal felruházott gyülekezetet; sőt az egyházjog egyenesen el is tiltja a híveket — akár egyeseket, akár közösségüket — az egyházi javak birtoklásától és az azok fölött való rendelkezéstől.[1] A kánonok szerint az illető egyházmegye püspöke, mint az egyházi javaknak legfőbb rektora, a hívek megkérdezése nélkül, sőt akarata ellenére is parancsol a javak fölött, javadalmakat szétoszthat, egyesíthet stb. Lehetetlen tehát a protestáns kanonisták legtöbbjével együtt bennük látnunk az egyházi vagyon tulajdonosait. Persze, annál kevésbbé a politikai községben. Bár még legújabban is az 1905 dec. 9-iki francia törvény ezt vette alapul.

Az egyházi vagyon tulajdonosáról szóló további olyan elmélet, amelyik a szekularizációs törekvéseket a jogosság látszatával vonhatná be, az egyházi vagyon tulajdonosául a *szegényeket* jelöli meg. Ezen elmélet hívei[2] a C. J. C. egyes helyeire és szentatyák nyilatkozataira hivatkoznak. Első tekintetre talán fel sem tűnik, mily fontos következménnyel járna ez az állítás, ha be lehetne igazolni. Pedig ha igaz az, hogy az egyházi vagyon eredetileg csupán csak arra szolgált, hogy vele az egyház a szegényügyet rendezze, egész természetes dolog, ha ma, a szegényügy állami kezelésének korszakában, az állam erre a vagyonra rá akarja tenni kezét. Csakhogy az egész elmélet a hivatolt szövegek félreértésén alapszik. Az ugyan kétségtelen tény, hogy úgy a kánonjog egyes kifejezései,[3] mint egyes szentatyák mondásai[4] az első tekintetre igazolni látszanak a szegények kizárólagos

Säcularisation des Kirchengutes ist niemals ein Recht, sondern ein Act der Gewalt.» *Walter:* Lehrbuch des Kirchenrechtes aller christlichen Konfessionen. Bonn. 1854. 93. l.

[1] c. 5. D. 89.; c. 1. D. 96.; c. 22. 24. C. 16. qu. 7.; c. 10. X. (I. 2.)

[2] Mint pl. *Barbosa:* De iure ecclesiastico. Lib. III. cap. 28. *Reiffenstuel:* Jus canonicum universum. Lib. III. P.A. XXV., Lib. V. Tit. XI. 12. *Thomassin:* Nova et Vetus ecclesiae disciplina c. művében több helyen.

[3] «Juxta sanctorum Patrum traditionem novimus res ecclesiae vota esse fidelium, pretia peccatorum et patrimonia pauperum» (c. 59. C. XVI. qu. 1.). «Egentium substantia» (c. 2. X. III. 13.). V. ö. még c. 24. C. 12. qu. 2.

[4] Pl. «Nihil aliud esse res ecclesiae, nisi vota fidelium, patrimonia pauperum.» *S. Ambrosius:* De vita contemplativa, lib. II. cap. 2.

jogát az egyházi vagyonhoz. Ámde az egész teória csak az első századokban található sajátos történeti fejlődés félreértése, amikor t. i. a szegénygondozás annyira össze volt nőve a kultusszal, hogy a kettőt könnyen összekeverhették. Történeti tény, hogy az egyház a szegényápolást sohasem tekintette egyedüli feladatának és vagyonát nem is ezért kapta. Egyébként pedig maguk a fölhozni szokott kánonok tiltakoznak az ellen, hogy azokat eredeti jelentésükben alkalmazzuk, vagyis hogy ennek a teóriának érdekében érvekül használhassuk fel, amennyiben mindjárt az idézett kifejezés után úgy beszélnek azokról a javakról, mint az egyház vagyonáról, amelyek fölött csak a papok rendelkeznek és senki más. Két tulajdonost pedig (a szegényeket és az egyházat) egyszerre csak nem lehet feltételezni ! Hogy az ilyen szólásmódokat nem lehet szószerint, eredeti jelentésükben érteni, mutatja a C. J. C.-nak egy másik helye is,[1] amely szószerint értelmezve egyszerűen tagadja minden magántulajdon jogosságát.

Ha már most az *egyházi vagyon jogalanyát* pozitíve is meg akarjuk jelölni, a mai egyházjogászok többségének véleményét követve a *részleges egyházra* (ecclesia particularis), az egyház részleges intézményeire (institutum particulare, pl. az illető püspöki javadalom, lelkészi javadalom, káptalan, kolostor, templom stb.) kell rámutatnunk, mint az egyházi vagyon elsődleges jogalanyára, nem mellőzvén az univerzális egyháznak, mint másodlagos jogalanynak megemlítését sem.

E vélemény kialakulására befolyással volt annak a körülménynek megfontolása, hogy az egyháznak ezen intézményei, melyek a vagyont eredetileg kapták, csak abban az esetben felelhetnek meg céljuknak, ha mint erkölcsi személyek a birtokukban levő javak örökös tulajdonosaiul elismertetnek. A mindenkori egyházjogi gyakorlat, mely az egyes intézmények részére rendelt javak önkényes elcserélésének, elidegenítésének mindig útjában állott, csak erősíti ezt a nézetet, amely különben a corpus iuris canonici, valamint a corpus iuris civilis nem egy világos kifejezésében

[1] «Si privatum possidemus, quod nobis sufficiat, non illa nostra sunt, sed pauperum, quorum procurationem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis usurpatione damnabili vindicamus.» c. 28. C. 12. qu. 1. Különben erre a szegényteóriára állnak XIV. Benedek találó szavai, hogy hiszen a beneficiátusok is szegények, mert rendesen csak jövedelmükre vannak utalva. De synodo dioec. L. VII. c. II. 9.

is erős támaszra talál.[1] Minthogy azonban ezek az intézmények csak részei az egyetemes egyháznak, az egyetemes egyháztól nem lehet e javakra nézve a másodlagos jogalanyiságot megtagadni. Innen magyarázandók az egyetemes egyház fejének messzeterjedő jogai a részleges egyházi intézmények vagyona körül; mint pl. a felügyeleti és rendelkezési jog, újítások elrendelése, javadalmak átcsatolása stb. Ebből érthető az is, hogy magának a részleges intézménynek megsemmisülésével vagy felfüggesztésével sem lesznek az intézmény javai gazdátlanokká, hanem a törvényes fölebbvaló (püspök, pápa) rendelkezése alá kerülnek.[2]

Ha hozzácsatlakozunk a mai egyházjogászok többségének ama nézetéhez, mely az egyházi javak tulajdonosául a részleges egyházi intézményeket (institutum particulare) és az általános egyházat tekinti, nincs szükségünk az egyházi vagyon megvédése érdekében a mindenesetre kétesértékű *célvagyonteóriához* folyamodnunk.

A célvagyonelmélet hívei azt a célt teszik meg e javak tulajdonosául, amelyet azok szolgálni hivatva vannak; de arra már nincsenek tekintettel, hogy a cél lehet-e jogalany. Abban a hitben, hogy a szekularizációs törekvéseknek ezzel erejét veszik, csak kimondják a tételt, hogy a jelenleg az egy-

[1] Pl.: res proprlae; res ad ius et proprietatem ecclesiae spectantes; bona monasterio vel asceterio addicta; possessiones ad ecclesias pertinentes; res, quarum ecclesia omnem proprietatem et plenam possessionem habeat.

[2] Az Egyház vagyonszerzési jogáról s az egyházi vagyonról általában az eddig említett műveken kívül l.: *Antequera:* La desamortizacion eccles. Madrid. 1885. *Biederlack:* De bonis ecclesiae temporalibus. Oenipont. 1892. *Bondroit:* De capacitate possidendi ecclesiae etc. Lovanii. 1900. *Busch:* De natura ac iure bonorum ecclesiasticorum. Franecerae. 1666. *Carassai:* La proprietà ecclesiastica. Torino. 1899. *Citronovski:* Über die Rechtsparömie «Quod non capit Christus, rapit fiscus.» Archiv für kath. Krecht. 1874. *Cousseyroux:* Erwerbs- und Eigentumsrecht der Kirche. Jurist. Rundschau. 1885. *Evelt:* Von dem Kirchenvermögen. Prag. 1834. *Helfert:* Von dem Kirchenvermögen. 2. Bde. Prag. 1834. *Longard:* Die Säcularisation des Kirchengutes. 1856. *Mamacchi:* Del diritto libera della chiesa di acquistare e di possidere boni temporali, si mobili che stabili. 5. vol. Roma. 1770. *Marx:* Kirchenvermögenrecht. Trier. 1897. *Pfefferl:* Die Einziehung der Kirchengüter. 1866. *Scheys:* De iure ecclesiae acquirendi et possidendi bona temporalia. Lovanii. 1892. *Schulte:* Die Erwerbs- und Rechtsfähigkeit der deutschen kath. Bistümer. Prag. 1860. *Spelmann:* Der Gottesraub, seine Geschichte und sein Schicksal. Regensburg. 1878.

ház kezén levő vagyonjogok alanya nem az egyház, hanem a cél, amelyre e javak adattak.

Maga az az elméletben létező cél azonban tényleges jogok alanya nem lehet, mert hiszen a cél sem fizikai, sem erkölcsi személyek közé nem sorozható. Jogok pedig csak egyes embert (fizikai személy) vagy az emberek társaságát (erkölcsi személy) illetnek meg. Minek tehát azt a szubtilis valamit, a célt jelölni meg az egyházi javak tulajdonosául, mikor ott vannak a szemmel látható és a magyar magánjog által is jogi személyek gyanánt elismert egyházi testületek: a római kat. egyetemes egyház, szerzetesrendek apátságai, prépostságai, önálló rendtartományai, társas= és székeskáptalanok, továbbá a magyar királyi kormányhatósági jóváhagyási záradékkal ellátott alapszabályok szerint megalakult és működő róm. kat. vallási jellegű társulatok. (Kat. körök, legényegyletek, iskolai internátusok stb.) Ezek tehát a valóságos, látható tulajdonosai az egyházi vagyonnak. «E *valóságos* tulajdonos helyett — írja egyik jogászunk — egy *elméleti, nem létező céljogi jogalanyt* tenni olyan furcsa eljárás lenne, mintha valaki ép lábait elvágná, hogy egy művésziesen gépies, de hamis lábakon járhasson.»[1]

[1] *Dolenecz I.:* Az egyházi vagyon és a célvagyon. Egyházi Közlöny. 1913. 176. l.

MÁSODIK FEJEZET.

Az Egyház vagyonjoga hazánkban. A holtkézi törvények.

Különbségek a magyar és az idegen jogrendszerek közt. — Alapítóink nem a szenteket jelölik meg az egyházi vagyon tulajdonosaiul. — Törvények az egyház vagyonszerzési jogáról. — A holtkézi törvényekből támadó nehézség. — E törvények történeti áttekintése. — Ma már hatályon kívül vannak.

Elvihatatlan tény gyanánt áll előttünk, hogy az egyháznak természeténél fogva van joga vagyonszerzéshez és vagyonbirtoklásához, ezt a jogot tehát nem az államtól nyerte. Viszont azonban az egyház nem tudná érvényesíteni ezt a veleszületet jogát, ha az államok, amelyeknek területén az egyház él, ezt el nem ismernék. Miután tehát az egyház vagyonjogát általában már megvilágítottuk, kitűzött célunk most már a kérdésnek részletesebb vizsgálatát kívánja meg, nevezetesen, hogy az imént kifejtett elméletből mennyi érvényesült nálunk a gyakorlatban, vagyis az egyház mily mértékben tudott elismerést szerezni vagyonjogának Magyarország területén.

Már e helyen elmulaszthatatlan kötelességünk felhívni a figyelmet arra a mélyenjáró különbségre, amely a magyar jog egész fejlődése, tételei és a többi nyugateurópai nemzetek jogai között található. A magyar jogtörténet u. i. oly szembetűnő és lényegbe vágó eltéréseket, nemzeti sajátságokat mutat fel, amelyeknek az angolokén kívül párját hiába keresnők, amelyekre tehát a nyugateurópai országokból hozzánk átszármaztatott jogi szisztémákat ráhúzni az igazság elferdítése nélkül nem lehet. Jónak látjuk erre a fontos körülményre már itten nyomatékkal rámutatni. Mert csak ennek a különbségnek tökéletes mellőzése folytán állhatott elő az a helyzet, hogy a magyar kat. egyházi vagyonnal foglalkozó írók közül sokan sajátságos jogtörténeti fejlődésünket tekintetbe nem véve, minden további kutatás nélkül elfogadták és hazánk viszonyaira alkalmazták a mult század folyamán a nyugati országokban elterjedt jogi elméleteket, amelyek ha az ottani államokban teljesen helyesek voltak is, a magyar alkotmányjog alapjaival homlokegyenest ellenkeztek.

Hogy a magyar viszonyokra ráerőszakolt külföldi szisz-

témákból mennyi téves következtetést vontak le egyesek a hazai jogállapotokat illetőleg, arra a továbbiakban még lesz alkalmunk rámutatni.

De most mindjárt is közelebbről meg kell vizsgálnunk egy ilyen állítást, azt t. i., amelyik szerint a magyar állam nem úgy ismerte el az egyház vagyonjogát, mint az egyház természetéből folyó jogot, hanem a vagyonszerzéshez csak külön beleegyezésével adott jogot a kat. egyháznak.

Lehet, hogy külföldön ez így volt, de nálunk semmi esetre sem. Magyarországon u. i. államegyházról oly értelemben, mint a nyugati országokban, nem lehetett szó. A pogány-római, germán és frank területeken állam és egyház összeolvadtak. Az egyház befogadásakor az állam megadott neki annyi jogot, amennyit jónak látott, egyébként azonban az egyház alárendeltje volt az államnak. A sacerdotium és imperium Justinianus novellájában összeolvadt a császári hatalomban. A Karolingok alatt szintén észlelhető ilyen keveredés, amelynek folyományaképaztán az uralkodók sok, kizárólag egyházi dologban is rendelkeztek.

Nevezetesen pedig a germán hűbérrendszerben a hódítók nem osztották fel az elfoglalt területet, hanem az egész a vezér kezén maradt. A vezérből később fejedelem lett. Akik azonban a foglalásban a vezérnek segítettek, hűségük béreül (hűbér) és további jövő szolgálatok fejében birtokot kaptak tőle; úgy azonban, hogy a főtulajdonjog az egész országra nézve mindig megmaradt a vezér kezében, a hűbéresek pedig csak haszonélvezői voltak e javaknak.

Természetes dolog, hogy ilyen országokban az Egyházzal sem tettek kivételt ezen általános jogi szabály alól, vagyis itt az egyháznak adományozott birtokok fölött is a fejedelem tartotta meg magának a főtulajdonjogot. Ha tehát azokban az államokban oly időben történt volna meg a szekularizáció, amikor a hűbérrendszer még virágzott, jogi tekintetből a dolog még megokolható lett volna. Nem volt azonban jogos az egyházi vagyon elvétele ottan sem, mert amikor ez megtörtént, az államok már levetették a hűbériség béklyóit és a magánosok birtokában talált, kezdetleg csak haszonélvezetre nyert föld akkor már régen átment az illetők örökös tulajdonába. A világi nemesek birtokaira nézve tényleg el is tűnt a hűbériség minden maradványa, birtokaikra ők teljes tulajdonjogot nyertek, csak az egyháznak így nyert és az elbirtoklás által is megerősített jogát nem vették tekintetbe, amikor a szekularizációt keresztülvitték.

Mindez azonban csak a külföldre áll. Az ilyfajta sablonok magyar alkalmazása ellen *tiltakozik az egész magyarországi jogtörténet*, amely hazánkban mit sem tud az egyház alárendeltségéről, hanem ellenkezőleg a magyar kat. egyház és a magyar állam párhuzamos fejlődéséről és koordinációjáról tanuskodik.

Szent István idejében egyszerre kezdett fejlődni hazánk területén a magyar állam és a kereszténység. Tehát nem a kialakult állam fogadta be a kereszténységet, hanem kölcsönös támogatással szilárdult, fejlett ki mind a kettő, aminek eredménye gyanánt aztán a nyugati országokban található egyházi szubordinációt az egyház és állam koordinációja váltotta fel. A magyar királyok sohasem is gyakoroltak olyan nagy hatalmat egyházi ügyekben, mint más országok uralkodói (bizantinizmus); legalább a magyar törvények erejénél fogva és törvényes alapon nem. Hazánk területén az egyház nemcsak létjogosultságot kapott, hanem jogai is elismerést nyertek.

Hogy tényleg ez volt Magyarországon a jogállapot, kimutatta Günther Antal volt igazságügyminiszter a magyar kat. autonómiáról írt monografiájában, amelyben a fönt említett kérdésről a következő nézetet hirdeti: «Vor allem kann also hier von einer Staatskirche in dem Sinne und in der Auffassung, wie sie im Mittelalter auf dem Kontinente massgebend war, keine Rede sein und ebensowenig kann man hiervon die mit der Rechten der kat. Kirche im Widerspruch stehenden Folgerungen ableiten».[1] Tehát Günther szerint is középkori értelemben vett államegyházról nálunk szó sem lehet.

Márpedig ilyen, «a kat. egyház jogaival ellentétben álló», tarthatatlan állítás az, amely szerint a kat. egyház nálunk csak az állam jóvoltából, vagy pedig bizonyos gyenge lábon álló jogi fikciók alapján jutott az erkölcsi személy karakteréhez, az ezt megillető jogokhoz, tehát a vagyonszerzési képességéhez is. A magyar állam befogadta a kat. egyházat, mint vallásos társulatot, vele szemben külön törvényeket nem alkalmazott, tehát az egyház ügyeiben elismerte az egyház törvényeinek kötelező erejét.[2]

[1] *Günther:* Die katholische Autonomie in Ungarn. Archiv für kath. Krecht. 1900. 737. l.

[2] Ezt vallja általánosságban *Schulte:* «Für die Länder des gemeinen Rechtes entschieden die römisch-kanonischen Sätze, soweit ihnen nicht etwa durch neuere Gesetze im einzelnen Staate derogirt worden ist.» Die juristische Persönlichkeit der kath. Kirche. Gieszen. 1889. 8. l.

Az egyház vagyonjogát elismerő magyar törvények megemlítése előtt még egy kis kitérést kell tennünk. Fel kell említenünk a római jognak azt az intézkedését, amelyik a vallás vagyonát az ú. n. «res extra commercium» közé sorozta és a rendes napi forgalomból kivéve, mintegy látható gazdájuktól megfosztotta. Ezeket a dolgokat «res sacrae et religiosae» címen különös oltalmába vette s azok sértőit nagyobb szigorral büntette, mint a «res prophanae» megsértőit.[1] Mikor aztán felmerült az elméletben az a kérdés, mégis kihez is tartoznak tulajdonképpen ezek a javak, a római jog egy fiktiv jogalanyt képezett ezek számára, amely jogalanyt — bár a valóságban nem létezett, — époly jogokkal ruházott fel, mint magános polgárait. Kimondotta u. i., hogy a vallás vagyona ennek vagy amannak az *istennek* tulajdona.[2] Ez a tudat aztán átment a germán hűbéri intézménybe is, és az egyházi vagyonnak a hűbérurak túlkapásai ellen való megvédésében kétségkívül jól be is vált az a jogi fikció, hogy a birtokok tényleges tulajdonosán kívül még egy főtulajdonost is fölvettek: Istent, Szűz Máriát, angyalokat, szenteket. Innen származott az a — ma már természetesen senkitől sem védett — nézet, amely az egyházi vagyon tulajdonosát Istenben, vagy a szentekben kereste.

Ámde ! A magyar országgyűlés 1870-ben a vallás- és tanulmányi alapok jogi természetének megvizsgálására bizottságot küldött ki, amely kommissió egyik csoportjának több téves állítása közt az is foglaltatik, hogy a magyar vallás- és tanulmányi alapok az állam tulajdonát alkotják, mert: egyházi vagyonból alakíttattak, márpedig az egyházi javaknak, mint *szentekre bízott alapítványoknak*, más jogalanyuk nem lehet, mint az állam.

Kétségtelen dolog, hogy az ilyen nézetek képviselői erről az elméletről német és francia jogi szerzőknél olvashattak, akiknek hazájában — mint fent említettük — szokásban voltak a szenteknek stb. tett alapítványok. Ezt az olvasmányukat siettek azután értékesíteni és ráhúzni a magyar viszonyokra is, nem gondolván meg, hogy a járatlanokat megtéveszthetik ugyan, de a magyar jogtörténet és az alapítványi oklevelek ismerőinek jogos felháborodását vonják

[1] *Uhrig:* Der Germanismus in der kirchenrechtlichen Lehre vom Eigentum am Kirchengut. Tübinger Quartalschrift. 1878. 407. l.

[2] Örökséget is lehetett az isteneknek hagyni. «Deos haeredes instituere non possumus praeter eos, quos senatus consulto . . . instituere concessum est.» Ulpianus. Fragm. tit. XXII. § 6.

magukra; ezek u. i. Güntherrel együtt fogják szemükre hányni, hogy halvány fogalmuk sincs a magyar jogrendszer lényegéről, amelynek pozitív törvényei halomradöntenek minden ilyen teóriát. «Nur haben jene Herren, die diese Waffen gebrauchen, keine Ahnung von dem Wesen des ungarischen Rechtes, dessen auf positive Gesetze und auf die Verfassung beruhenden Prinzipien alle diese Theorien über den Haufen werfen.»[1]

És tényleg a magyar kat. egyházi vagyont adományozó oklevelek között nehezen akadunk olyanra, amelyik az adományt, — külföldi alapítólevelek mintájára — egyedül valamelyik szentnek juttatta volna. A szentek, vagy Krisztus megnevezése mellett, ami által csak a jövőben is védeni akarták adományukat, egész határozottan megjelölik azt az egyházat, püspökséget, apátságot, kolostort vagy az akkori püspököt, apátot, akiknek a javakat adományozták. Szent István törvénye (II. 35.) a püspökségekben, egyéb törvényeink a káptalanokban, kolostorokban stb., tehát az alapítók mindnyájan a részleges egyházakban látják az egyházi vagyon tulajdonosait. Az 1790/91. országgyűlés XXXVI. t.-c. 12. §-a pedig a «katolikusok»-at jelöli meg az egyházi vagyon tulajdonosaiul, akik alatt megint csak a kat. egyház érthető.

Törvényeink tehát nem a szenteket tekintették e javak tulajdonosaiul, hanem a kat. Egyházat, vagyis egy olyan erkölcsi személyt, amelynek vagyonszerzési joga *természeténél fogva* van. Mert hiszen nem akadunk reá, mikor adta volna az állam az egyháznak ezt a jogot!

Ismerjük ugyan a régi német protestáns írók teóriáját, amely minden társulat jogait az állam kegyességéből eredezteti; azt is tudjuk, hogy a németek meg a franciáktól, nevezetesen pedig Mirabeautól vették át ezt a nézetet, aki az 1789-iki assemblée előtt ezzel akarta jogosnak feltüntetni az egyházi vagyon konfiskációját.[2] Hanem ezt a kényelmes külföldi megokolást, — amelynek segítségével az államok minden pénzzavarukból könnyen kimenekedhetnének egy-két társulat feloszlatása és vagyonának lefoglalása által,[3] — ezt a

[1] *Günther*: i. m. 1901. évf. 83. l.

[2] «Un corps politique — mondotta — ou civil est un étre moral qui n'a pas d'existence que par la volonté de la nation; la loi seul lui donne la personalité et la faculté de posséder; or ce que la loi lui a donné, elle peut la lui enlever.»

[3] Márpedig az Egyház jogának erőssége legalább is egyenlő egyéb társulatokéval. *Böhmer* ezt írja: «Sicuti graviter peccaret in prima iurisprudentiae principia, qui res universitatis, vel quae in

teóriát a mi egészen elütő jogrendszerünkre még ma is alkalmazni, amikor az már hitelét vesztette kitalálói, a német protestáns jogászok előtt is, semmikép sem vall jogi jártasságra.

A magyar törvények nem szólnak arról, hogy az egyháznak vagyonszerzési jogát az állam által kell elismertetnie, ellenben világosan hirdetik, hogy az egyháziaknak époly jogaik vannak vagyon tekintetében, mint az ország bárónak, mágnásainak s egyéb nemeseinek. Márpedig ezek jogi képessége csak nem szorult elismerésre ! «Omnes domini praelati et ecclesiarum rectores — írja a Tripartitum I. 2. §. 1.[1] — ac barones et caeteri magnates atque nobiles et proceres regni huius Hungariae ratione nobilitatis *et bonorum temporalium* una eademque libertatis, exemptionis et immunitatis praerogativa gaudent.» Vagyis, az egyházaknak valamennyi főpapja és rektora, a bárók és többi mágnások, a nemesség és az anyagi javak tekintetében ugyanazon szabadságot, kiváltságot és mentességet élvezik. És min alapult ez az egyenjogúság, ha nem Szent István törvényén, aki kijelentette, hogy vagyonát mindenki egyenlő szabadsággal hagyhatja akár rokonaira, akár az egyházra ! «Decrevimus regali nostra potentia, — írja Szent István törvénye (II. 5.) — ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis filiabusque atque parentibus, sive ecclesiae, nec post eius obitum quis hoc destruere audeat.»

Implicite igen sok törvényünk föltételezi az egyház vagyonjogát. Igy pl. mikor Szent László kimondta az egyháznak tett ajándékok visszavonhatatlanságát (I. 15.); mikor a Tripartitum (I. 78. §. 2.) az egyházi javaknak elévülés által történő elbirtoklásához 40 évet kíván; mikor az 1567. évi XXXI. t.-c. érvénytelennek mondja az egyházi javak eladását stb. És miként a római császárok nemcsak elismerték az egyház tulajdonjogát, hanem a vagyonszerzést számára még privilégiumokkal tették könnyebbé,[2] épúgy hazánkban is

eius patrimonio esse dicuntur, illis, quae iuris publici sunt, adiungere, vel dominium earum principi asserere vellett; ita mihi aeque impingere videntur, qui rerum ecclesiasticarum dominium ad principem vel rempublicam delegere volunt. Ex iure circa sacra nulla proprietas rerum ecclesiasticarum fluit.» Id. *Majer:* Über das Eigentum an den geistlichen Gütern und deren Heimfall. Ulm. 1786. 266. l.

[1] *Werbőczi:* Hármaskönyv (Kolosvári-Óvári-Márkus kiadása). Budapest. 1897. 54. l.

[2] V. ö. pl. *Grashof:* Die Gesetze der römischen Kaiser über die Immunität der Kirche hinsichtlich Ihres Vermögens. Archiv für

sok kiváltsággal halmozták el törvényeink az egyházat a vagyonszerzés körül. A legkülönfélébb kiváltságok, adómentesség stb. tanui annak, hogy Magyarországon nemcsak korlátozva nem voltak az egyház vagyonjogi törvényei, hanem ellenkezőleg kivételes volt az egyháznak helyzete e tekintetben is. A mind mai napig fenmaradt kedvezmények (pl. 1868: XX. 2. §; 1870: XL. 2. §; 1886: XXII. 138. §.) szintén az egykori kivételes helyzetnek tanubizonyságai.[1]

Állításunk ellen komoly nehézséget csak a magyar holtkézi törvényekből lehetne támasztani.

Holtkézi törvények alatt az államoknak olyan rendelkezéseit értjük, amelyek az egyházat vagy teljesen megfosztják minden vagyonszerzési jogától, vagy pedig ezt a jogot bizonyos jellegű és mennyiségű javak megszerzésére korlátozzák. Magát a «holtkéz»-elnevezést többféle módon eredeztetik. Némelyek a germán hűbérjogban keresik származását, ahol a vazallus a kapott birtok fejében hadakozni volt köteles uráért, de az egyház kezébe jutáskor az ilyen birtok megszabadult ettől a kötelességtől, vagyis a vazallus hadakozó, élő kezéből az egyháznak nem hadakozó, holt kezébe került a birtok. Mások valószínűbb értelmezése szerint az egyház, de meg egyéb erkölcsi személyek tulajdonában levő birtokokat azért hívják holtkézi javaknak, mert ezek azáltal, hogy gazdát vagy egyáltalán nem, vagy csak ritkán cserélnek, a gazdasági élet forgalmából ki vannak véve.

Az egyház vagyonszerzési jogának a holtkézi törvények által történő megszorítása mennyire igazságtalan eljárás, arra bővebben rámutatni nem feladatunk. Sem az állam jogaiból,

kath. Krecht. 1876. 36. köt. 321—335. l. *Marezoll:* Zu der Lehre von den Legaten ad pias causas. Zeitschr. f. Zivilrecht u. Prozess. 5. köt. 76—106. l. stb.

[1] Mennyiben érvényesülnek az egyház vagyonjogi törvényei a mai világi törvényhozásban, arról bővebben tárgyalni nem lehet feladatunk. A kérdés mindenesetre érdekes tanulmányok tárgyát alkothatja. L. pl. *Klein:* Welche Bedeutung kommt den nach kath. Kirchenrecht bestähenden Beschränkungen der Veräusserung von res ecclesiasticae nach deutschen bürgerlichen Rechte zu? Archiv für kath. Krecht. 1905. 89. köt. Hasonlóképpen *Kormann:* Die kirchenrechtlichen Veräusserungsbeschränkungen beim kath. Kirchengut und das bürgerliche Recht (Stuttgart. 1907.), amely mű részletesen tárgyalja azt a kérdést, hogy a német polgári törvénykönyvben mily mértékben tudnak érvényesülni az ú. n. «leges eccles. de non alienandis bonis ecclesiasticis.»

sem gazdasági tekintetből,[1] sem bármi egyéb okból az állam ilyen beavatkozást az egyház jogaiba nem vindikálhat magának.[2] Különösen összeegyeztethetetlenek ezek a törvények a mai «liberális» kornak «laisser faire laisser aller» elvével.[3] Egymás után tűntek is el ezek a törvények a külföldi országokban.

Magyarországon e törvények tekintetében is egész sajátságos körülményeket kell szem előtt tartanunk. Mint külföldön, úgy hazánkban is megvoltak ugyan ezek a holtkézi törvények, amelyek az egyház vagyonszerzési jogát bizonyos javakra nézve érvényen kívül helyezték, hanem ezen törvények forrását korántsem az egyház jogainak megvetésében, az egyház esetleges nagy földi hatalmától okozott félelemben kell keresnünk, hanem egyes egyedül a magyar nemzeti élet egy speciális jelenségének, az ősiség intézményének megvédésben. «Nem szenved kétséget, — írja maga a kir. Kúria, — hogy az említett (holtkézi) törvények az ősiségi intézménynek védelmére és megerősítésére szolgáltak.»[4]

Az idegen országok holtkézi törvényei főkép két cél szolgálatában állottak. Az elsőre ezek közül rámutat egy XIII. századbeli longobárd törvény, amely szerint «ha a hűbéres örökbe hagyja hűbérét valamelyik egyháznak, adománya érvénytelen, mert az soha többé urára vissza nem szállna.»[5] Vagyis a holtkézi törvények azt voltak hivatva megakadályozni, hogy a fiskusra háramló javakat valahogy az egyház ne kapja meg, mert az egyházi javak tulajdonosa soha ki nem hal, és így ez a birtok soha többé nem lehet az

[1] Eltekintve attól a kivételes esettől, ha az egyházi vagyon rendkívüli felhalmozódása már a gazdasági élet kárával járna. *Permaneder:* Handbuch des kath. Kirchenrechts. Landshut. 1853. 885. l. *Scherer:* i. m. 275. l.

[2] «Da die Kirche eine selbständige iuristische Person ist, so ist sie rechts- und erwerbsfähig; dem Staat steht kein Recht zu, sie hierin irgendwie zu hindern, so wenig als er berechtigt ist einer von ihm angenommenen laikalen Genossenschaft, einem Vereine, einer Familie oder einem selbstständigen Privaten hinsichtlich der Verwaltung ihres Vermögens Schranken zu setzen.» *Strauss:* Über die Amortisationsgesetze. 271. l.

[3] «Volle, uneingeschrankte Erwerbsfähigkeit jeder Kirche ist eine Forderung des Rechts un des echten Liberalismus.» *Schulte:* Die iurist. Persönl. der kath. Kirche. Vorwort, V. l.

[4] A Kúria döntvényét id. *Geisz A.:* Egyházi közigazgatás. Temesvár. 1910. 387. l.

[5] «Si clientulus fecerit libellum in perpetuum de feudo suo alicui ecclesiae, . . . non valet, quia nunquam reversurum sit ad dominum.» Id. *Günther:* i. m. 1901. évf. 245. l.

államé. A külföldi holtkézi törvények másik célja az volt, hogy a hűbérurak el ne essenek attól a katonaságtól, amelynek kiállításáért adták vazallusaiknak a birtokot, amely birtok azonban mindjárt megszabadult a katonaállítás kötelezettségétől, mihelyt az egyház tulajdonába került.

Hazánkban e két cél közül csak az első szerepelt.

A legelső időkben, Szent István alatt teljesen korlátlan volt az egyház vagyonszerzési joga, holtkézi törvények nem voltak, sőt Szent István törvényének értelmében bárki egész vagyonát az Egyháznak adhatta.[1] Kálmán király I. törvénykönyvében (tarcali zsinat határozatai) már azt rendeli, hogy a természetes rokoni öröklés csak a Szent Istvántól nyert birtokokra nézve van érvényben, továbbá a régibb ősi s az örökhagyó által szerzett javakra; a többi királyoktól nyert javak öröklését pedig akkép szabályozza, hogy azok csak elsőfokú férfirokonokra szálljanak, ezek nemlétében pedig a királyi fiskusra. Az ilyen királyi adományokat tehát már az Egyház sem örökölhette.[2] IV. Béla annyiban szorította meg a régi teljes szabadságot, hogy a magvaszakadt családnak *királyi adomány által nyert* birtokát (csak ezt!) visszakövetelte és ilyen javaknak az egyházra történő hagyományozását megtiltotta.[3] Tehát nem egyházellenes gondolkodás vezette őt ebben a rendelkezésben, hanem a királyi vagyon emelésének szándéka.

Az egyház szerzési jogának további megszorítását jelentette N. Lajos 1351-iki rendelete, amelyben minden kihalt nemesi család bármiféle birtokát a fiskusnak követelte;

[1] «Decrevimus regali nostra potentia, — írja Szent István törvénykönyve — ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis filiabusque, atque parentibus, sive ecclesiae; nec post eius obitum quis hoc destruere audeat.» Id. *Batthyány:* Leges ecclesiasticae regni Hungariae. II. 5. l. *Endlicher:* Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana. Sangalli. 1849. 313. l. *Péterfy:* Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae. Posonii. I. 8. l.

Korántsem tudományos eljárás tehát, ha ily világos rendelkezés dacára egy jogakadémiai tanár annyira megy egyházellenes elfogultságában, hogy minden komoly bizonyítás nélkül állítja: «A magánosok részéről történt adományok az akkori jog szerint érvénytelenek voltak.» Pedig ezt írja *Ágoston* Péter: A szekularizáció (Budapest. 1909.) c. füzetében (22. l.).

[2] V. ö. *Dr. Erdélyi László:* Az egyházi vagyon eredete és jellege Magyarországon. Magyar Kultúra. 1913. II. 22. l.

[3] *Balics:* A római katolikus egyház története Magyarországban. Budapest. 1890. II/II. 419. l.

ezeket tehát nem örökölhette ugyan az egyház, de mások sem. II. Ulászló megtiltja a püspököknek és prelátusoknak, hogy ingatlan nemesi jószágokat szerezhessenek.[1] Az 1647. évi XVII. és az 1715: XVI., LXXI. megújítják N. Lajos rendelkezését, amelyről láttuk, hogy csak a fiskus javát kereste, de az egyház ellen nem vezette ellenséges szándék, hiszen egyháziaknál és világiaknál *egyaránt* megtiltotta az ilyen javak elfoglalását. Az 1498: LV. t.=c.=et sem vezeti egyházellenes szellem, mert bár megtiltja, hogy az Egyház világi birtokokat bármi úton is szerezhessen,[2] mégis a LXV. t.=c.=ből már világosan látszik, hogy csak olyan javakról van szó, amelyek «absque fisci regii praeiudicio» meg nem szerezhetők.

Az 1647. évi V. törvénycikk 11. §=a már a címében világosan rámutat a magyar holtkézi törvények céljára: «De non abalienationibus bonorum *aviticorum* per ecclesiasticos sive saeculares factis vel fiendis». Az 1542: XXXIII. és az 1608: VI. törvények megtiltják, hogy a királyi városok (amelyeknek pedig teljes tulajdonjoguk volt) nemesi birtokot szerezzenek, mert az ilyen birtokok örökösei soha ki nem halnak, és így azok soha a fiskusra nem háramolhatnának. Márpedig a magyar holtkézi törvények ugyanezen városok=kal állítják egysorba a kat. egyházat s ugyanezen okból hozták azokat a törvényeket is, mert nemesi javaknak az egyház részére történő megszerzésében a királyi és nemesi örökösödés korlátozását látták. Ámde az ősiség eltörlése (1848: XV.) után megszűnt e törvények létrehozó oka, tehát megszűntek e törvények is, amint ezt nyiltan kimondja a Kúria 1896 febr. 1=i 63. sz. föntemlített döntvénye. Annál kevésbbé is lehetne ma már holtkézi törvényről nálunk szó, mert azt az 1848: XX. t.=c. 2. §=ában bevett felekezetre nézve megállapított tökéletes egyenlőség és viszonosság elve ezt nem tűri, minthogy a többi felekezetek vagyonszerző=képességét a magyar törvények sohasem szorították meg. Ha egyes nagyobbszabású vagyoni ügyekben a király jóvá=hagyása ma is kikérendő, ennek magyarázatát nem a holt=

[1] *Kovachich:* Codex iuris decretalis ecclesiae Hungaricae. Pes=tini. 1815. I. 462. l.

[2] «Episcopi, ecclesiarum praelati pro persona sua et ecclesiae suae possessiones et iura possessionaria saecularia nec a regia Maies=tate quoquomodo impetrare, neque pecuniis eorum iure perpetuo emere et comparare, aut titulo pignoris habere possint et valeant.» *Batthyány:* i. m. I. 80., 549. l.

kézi törvények esetleges utóhatásában, hanem a nálunk speciális módon kifejlődött legfőbb kegyúri jogban, továbbá ezen jognak a minden uralkodót megillető főfelügyeleti és ellenőrzési joggal való összenövésében kell keresnünk.

Eredmény gyanánt kimondhatjuk, hogy a magyar amortizációs törvények által az egyház birtokszerzési joga csak indirekte volt korlátozva.[1]

[1] A holtkézi törvényekről bővebbet l. *Campomanes:* Tratt. della regalia ammortizzazione. Venetiis. 1767. *Buvée:* Le droit de propriété de l'église. 1897. pg. 59—131. *Friederich:* Dissertatio de eo, quod iustam est circa amortisationem. Heidelberg. 1747. *Glette:* Legis amortisationis et immunitatis ecclesiasticae anatomia iuridica. Argent. 1714. *Hahn:* De eo, quod iustum est circa bonorum immobilium ad manus mortuas translatione. Mogunt. 1746. *Kahl:* Die deutschen Amortisationsgesetze. Tübingen. 1879. *Kautz:* Das Recht des Staates zur Beschränkung des kirchl. Eigentumserwerbes (Schmoller's Jahrbuch Bd. XIV. S. 573—584.). *Lea:* The dead hand. Philadelphia. 1900. *Moshamm:* Über Amortisationsgesetze. Regensburg. 1798.

II. RÉSZ.

ELSŐ FEJEZET.

A magyarországi katolikus egyházi vagyon eredete.

Az eddigiekben láttuk, hogy az egyháznak csakúgy, mint bármily más erkölcsi személynek, önmagától van vagyonszerzőképessége, ezt a képességét nem az államtól nyerte. Éspedig az egyháznak nemcsak elméletben van meg ez a vagyonszerzési és vagyonbírási joga, hanem hazánk területén a kat. egyház kezdettől fogva tényleg is mindig tekintélyes vagyon fölött rendelkezett.

Azonban vagyonának birtoklásában a kat. egyház nálunk ma már korántsem lehet oly nyugodt és biztos, mint volt a megelőző századokban, amelyekben a törvényeknek egész sorozatát látjuk a kat. egyházi vagyon elidegeníthetetlensége mellett sikra szállani. A nyugati országok eseményei nem multak el nálunk sem hatás nélkül, és a többi országok példájára ma már nálunk is — bár még nem a mérvadó körök, hanem nagyhangú protestáns gyülekezetek s szabadkőműves lapok — követelik a magyar kat. egyházi vagyon szekularizációját.

Szoros értelemben vett szekularizáció, vagyis egyházi vagyonnak az állam javára történő *konfiskálása* nálunk még nem történt. Legfeljebb ha Kálmán király alább említendő rendelkezését vehetjük ilyennek. Tágabb, illetve eredeti értelemben véve a szót, ugyan már Magyarországon is fordult elő szekularizáció, vagyis *az egyházi birtokoknak egyházi kezelésből világi kezelésbe vétele*, azonban a jövedelmet ily esetekben is még mindig az Egyház céljaira fordították. Ma azonban a közönséges szóhasználat mást ért a szekularizáció alatt. Nem világi kezelésbe akarják adni az egyházi birtokokat és meghagyni azok jövedelmét toyábbra is egyházi célokra; hanem a jelszó minden egyházi vagyont *tulajdon gyanánt* elfoglalni, az állam birtokába adni, vagy a szegény nép közt kiosztani stb., már kinekkinek az ízlése szerint.

Hanem persze ez így — nyilt magyarsággal mondva — más vagyonának erőszakos elvétele, azaz nem egészen tiszta munka volna. Hogy tehát a szekularizáció hívei a megbélyegző vonást lemossák követelésükről, a legkülönfélébb ürügyekhez folyamodnak, melyekkel törekvésüket a jogos-

ság színében akarják feltüntetni. Az alábbiakban a szekularizáció jogossága mellett fölhozni szokott érveket fogjuk megvizsgálni. És bár nem egy, a szekularizáció után sóhajtozó munka írója minden történelmi adat támogatása nélkül hozza fel állításait, ez a tudományt kigúnyoló eljárás mégsem menthet fel minket attól a kötelességünktől, hogy minden egyes állításunkat az egyházi javak adományleveleiből s a magyar törvényekből merített érvekkel ne támogassuk.

I. SZAKASZ.

Az egyházi javak nem állami eredetűek.

Az egyházi javak adományozása idejében még nem voltak államjószágok. — A honfoglalók felosztották az országot. — Tudósaink véleménye e kérdésben. — Timon, Acsády, Karácsonyi, Marczali, Pauler, Günther nézetei. — Voltak-e felosztatlan birtokok?

A szekularizáció jogosságának kimutatására legtöbbször használt és döntő jelentőségűnek hirdetett érvet az egyházi javak eredetéből kovácsolják. A szekularizáció által, — hirdeti ez az érv — semmi erőszak vagy jogtalanság nem történnék az egyházon, mert az állam tulajdonképen csak *saját javait* venné ismét birtokába; azokat a javakat, amiket hajdan királyaink haszonélvezetre, ideiglenes tulajdonjoggal az egyháznak adtak át, amikor templomokat, kolostorokat, püspökségeket stb. alapítottak. Ha azonban ma már az állam elérkezettnek látja az időt, hogy azokat a birtokokat, amelyek valaha államjószágok voltak, ismét birtokába vegye, az igazságosság rendjén ejtett legkisebb sérelem nélkül bátran megteheti.

Ez az érv — mint látjuk — egyszerre két állítást is kockáztat meg: *a)* az egyházi javakat az ú. n. államjószágokból adományozták királyaink és *b)* ezeket is csak haszonélvezetre s nem örökös tulajdonul. Mennyire hiányzik az igazság a *b)* pont állításából, annak kimutatására később külön fejezeteket szentelünk. Jelenleg az első állításnak kell szemébe néznünk: *Lehetséges-e a magyar kat. egyház vagyonát az államjószágokból eredeteztetni?*

Mi sem természetesebb annál, mint hogyha azt tanítjuk, hogy az Egyház az állam javaiból kapta az adományokat, be kell bizonyítanunk, hogy már abban az időben is voltak államjószágok. Mert ha esetleg ezen adományozások idejében az államnak még nem volt saját tulajdona, e nem létező javakból a királyok mégsem ajándékozhatták volna meg oly gazdagon a magyar egyházat!

Már pedig államjószágok létezését N. Lajos előtti időről senkinek még eddig bebizonyítani nem sikerült, ellenben súlyos érvek bizonyítanak amellett, hogy az említett király

előtt ilyen jószágokról beszélni lehetetlenség. A képviselőház által 1870-ben a vallás- és tanulmányi alap jogi természetének megvizsgálására kiküldött bizottság ugyan nagy bátran azt állítja jelentésében, hogy ezek az alapok az államhoz tartoznak, mert hajdan a kat. egyház javai voltak, már pedig királyaink e javakat a nemzeti javakból ajándékozták, — de a bizottságnak kellett volna tudnia, hogy manapság már a legkategorikusabb állítás sem ér semmit érvek nélkül, vagy cseréplábú érvekkel támogatva, és hogy az idegen jogi munkákban olvasott teóriát az állam vagyonáról, az «ager publicus»-ról stb. bárhol inkább nagyobb sikerrel alkalmazhatták volna, mint éppen Magyarországon.

Hazánkban ú. i. már az első királyok alatt az állam vagyonáról beszélni csak anachronismussal lehet. Igaz, nyugaton a magyarok honfoglalása idejében már megvoltak a kifejlődött államok, tehát megvoltak azoknak a birtokaik is, hanem nálunk e tekintetben egész sajátos helyzet volt feltalálható.

Az elfoglalt területet a hódító törzsek a vérszerződés 2. pontja értelmében egymás közt felosztották; amit közös erővel szereznek, azon közösen osztozkodnak is.[1]

Felosztották tehát az országot a törzsek közt. Árpádnak, mint vezérnek, a legnagyobb rész jutott s ez a rész alkotta később a magyar királyok családi tulajdonát. Szükséges külön felhívni a figyelmet arra, hogy Árpád is csak egy *részt* kapott az elfoglalt területből, míg külföldön a hódító vezér kénye-kedve szerint osztotta ki alattvalóinak hűségük béreül (hűbér) a birtokokat. Ha megvizsgáljuk a vérszerződés 1. pontját, amelyben a magyar törzsek szabadon választanak maguknak fejedelmet, mindjárt láthatjuk, hogy az így választott fejedelemnek távolról sem volt oly nagy hatalmi köre, mint a többi külföldi fejedelmeknek, vagyis látjuk, hogy a haza felosztásának tényleg a vérszerződés további pontjában előírt közös részesedés alapján kellett megtörténnie. Éppen ezért nem lehet elfogadni Anonymus állítását, amely szerint Árpád úgy osztogatta a birtokokat, mintha a meghódított terület teljesen az övé lett volna[2]

[1] In illo iuramento, more paganorum fusis propriis sanguinibus in unum vas, statuerunt: quidquid boni per laborem eorum acquirere possunt, nemo eorum expers fieret. *Endlicher:* i. m. 7. l.

[2] Anonymust l. Szabó Károly fordításában 66, 68, 71. l. V. ö. *Marczali:* A magyar nemzet története. I. 135. l. Timon szerint is ez «anachronisticus hűbéri felfogás». *Timon:* Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest. 1906. 66. l.

Eddig jóformán egy nézeten vannak neves tudósaink. Timon is állítja,[1] hogy a «nemzetgyűlés osztotta fel az országnak területét a törzsek között», amely területeket aztán a felosztás után a törzsek megszállottak. Másutt azonban olyan rengetegekről, erdőkről, mocsarakról is beszél, amelyek felosztás nélkül, megszállatlanul maradtak; bár ezeket a meg nem szállott területeket ő sem meri az állam javainak nevezni. csak «szabadon maradt területrészek»=nek hívja azokat, amelyek szerinte csak Szent István korában változtak át államjavakká.

Pedig mennyire téves állítás az, mely már e korban államjószágokról beszél, mutatja ugyanezen szerzőnek ugyanebben a művében található másik mondása, amely szerint «az állam, mint az összeségtől különálló eszmebeli egység, mint az összeség érdekében működő organizmus, a középkori népek képzetében hiányzott».[2] Márpedig Szent István idejében a középkornak éppen legközepén vagyunk, amely időben, ha az államnak még a fogalma is hiányzott, természetesen annál kevésbbé lehettek jószágai! Volt királyi és nemzetségi vagyon; ami nem a királyi családé volt, azt a nemzetségek tartották birtokukban; mégpedig eleinte közösen, majd később lassanként feldarabolták a maguk keretén belül a családok közt, megadván ezáltal az alapot a családi magántulajdon keletkezéséhez. Acsády állítása tehát, amely szerint Szent István «a rengeteg államjószágokból bőkezűen juttatott az Egyháznak», abban a nagy hibában szenved, hogy bebizonyítani nem lehet. Hiszen, hogy az állam jogi személy, amelynek épúgy lehet saját tulajdona, mint bármelyik magános embernek, ez az elmélet abban az időben még annyira ismeretlen volt, hogy hűtlenség esetén a magánosok birtoka, — amelyet a törvények értelmében el kellett veszteniök, — gyakran nem a koronára szállott, hanem megmaradt az illető törzs keretén belül. De meg a vérszerződésben kikötött osztozkodással sem hozható összhangba a nagykiterjedésű, fel nem osztott s szabadon hagyott részekről szóló elmélet.

Az sem hagyható szó nélkül, ahogy Timon elképzeli ezeknek az állítólag fel nem osztott földeknek állami tulajdonba történt átvételét. Mert ha ő, okleveleinkből merített minden támogató adat vagy igazolás nélkül egyszerűen azt

[1] *Timon:* i. m. U. o.
[2] *Timon:* i. m. 108. l.

állítja, hogy első királyunk ezekre a területekre «rátette a kezét», ezzel szemben hivatkozunk legnevesebb tudósaink ellenkező állításaira, amelyek az övét tarthatatlanná teszik. Karácsonyi pl. a meg nem szállott területeket is királyi birtokoknak nevezi.[1] Tanulmányában, amelyben kutatja, hogy Szent István korában meddig terjedhettek az ország határai, beszél az ország szélén lakatlanul hagyott, meg nem szállott területekről. Akkor ú. i. azt találták a legjobb védekezési módnak, hogy az ország széleit lakatlanul hagyták, sőt mesterségesen vadították is, hogy az ellenség ereje már ott meggyengüljön a rengeteggel, erdőkkel, hegyekkel és mocsarakkal folytatott küzdelmében. De ezek a lakatlan részek a *királyéi voltak* és később igen jó szolgálatokat tettek, mert «ezek lettek fő erőforrásai a királyi hatalomnak. Itt két századon át mindig volt hely, ahová a király az ő udvarának szolgáit (népeit, udvarnokait) elhelyezhette, mindig volt föld, amellyel a kiváló szolgálatokat teljesítő főurat, nemest megjutalmazhatta».[2] Épígy felhozhatjuk Timon ellen érvül Marczalit is, aki Szent István korában csak királyi várakról beszél, de állami birtokokat ő sem emleget.[3] Pauler szerint pedig a vármegyék is «csak a királyi birtokokból állottak»,[4] holott Timon szerint Szent István a vármegyéket is ilyen, eleinte meg nem szállott, de aztán általa elfolgalt földekből állította fel.[5]

Ha tehát külföldi munkák joggal beszélnek is az Egyháznak adott állami birtokokról, ezen elmélet magyarországi alkalmazására és a szekularizációs törekvések jogosságának ily úton történő bizonyítására hazánkban annál kevésbbé lehetünk feljogosítva, minthogy első királyaink alatt még államjószágok létezéséről szó sem eshetik. Teljes joggal írhatta tehát volt igazságügyminiszterünk: «Eigentliches Staatsvermögen ... existierte bei uns in jener Zeit nicht. Abban az időben tulajdonképeni állami vagyon nálunk még nem volt». És mindjárt hozzá is teszi: «Wahrhaft beschämend ist es, dass gar viele sich nicht scheuen, dieses reine ungarische Rechtssystem nur deshalb zu verfälschen, um daraus gegen die Eigentumsstärke des kath. kirchlichen

[1] *Karácsonyi:* Halaványy vonások hazánk Szent István-korabeli határairól. Századok. 1901. 1039. l.
[2] *Karácsonyi:* i. m. 1058. l.
[3] *Marczali:* I. 271. l.
[4] *Pauler:* Szent István és alkotmánya. Századok. 1879. 111. l.
[5] *Timon:* i. m. 69. és 186. l.

Vermögens Argumente schmieden zu können; szégyenteljes dolog, hogy sokan nem restelik csak azért hamisítani meg ezt a tiszta magyar jogrendszert, hogy érveket kovácsolhassanak a kat. egyházi vagyon ellen».[1] De joggal tiltakozik a fentemlített elmélet ellen egy másik tudósunk is, mikor így ír: «Eltekintve attól, hogy egy halászó, vadászó, baromtenyésztő nomád népnél, amilyen a honfoglaló magyar volt, ilyen birtokfelosztást, ilyen senkiföldjét elképzelhetni se lehet, úgy tartom, hogy ez a jogi találmány, ha száz esztendeig ismétlik is, nem történelmen, hanem fikción alapszik».[2]

Felosztatlanul hagyott birtokok tehát nem maradtak, hacsak az ország lakatlan határszéleit s azokat a részeket, hová lakosság még nem jutott, ide nem számítjuk. De az is úgy Karácsonyi, mint Pauler szerint a király tulajdona volt.

Pauler u. i. Szent István magánvagyonának eredetét részben törzsvagyonában, azaz családi örökségében látja, másrészt pedig a levert lázadók birtokaiban, a vétek miatt tulajdonosaiktól elkobzott javakban. Ezek mellett pedig még «kétségkívül a fejedelem birtokába estek az uratlan földek is, melyek egy nemrég megtelepült nemzetnél még nagy számmal lehettek a lakott vidékeken is, de méginkább azok szélén, a hegyek felé, északra, keletre, délnyugatra, hová a lovas magyarság csak lassan hatolt be. Ki is vitatta volna el Gézától vagy Istvántól, a nemzet leghatalmasabb embereitől e földeket». Pár sorral alább pedig azt írja, hogy a királyok ezekből a javakból is adtak az «egyházaknak, kolostoroknak, híveiknek.»[3]

Sőt Timonnak egy állításából is ugyanez olvasható ki: «Mindazon területek, amelyeket a nemzetségek meg nem

[1] *Günther:* i. m. 1901. évf. 75. l. És ha ennek dacára Deák Ferenc is azt állította a katolikus egyház javairól, hogy «ezeknek nem csekély része a státus javaiból adatott már ki István által azon jószágokból, amelyeket a státus közszükségeinek fedezésére rendeltek eleink akkor, mikor a jószágokat felosztották» (Áldor: Deák Ferenc élete. II. kiad. 170. l.), — ez csak azt bizonyítja, hogy ő sem volt kivéve az «errare humanum est» általános érvénye alól.

[2] *Dudek:* Új könyv a katolikus autonómiáról. Religio. 1912. 82. l. — Persze igen kényelmes eljárás egy betűnyi bizonyítás nélkül egyszerűen azt állítani, hogy Szent István az egyháznak «az államjavakat csak úgy szórta;» mint ezt *Várady Zsigmond* teszi «A szekularizáció» című, nagy fanatizmussal és annál kevesebb elfogulatlansággal megírt füzetében. (Nagyvárad. Sonnenfeld A. műnyomdája. 7. l.)

[3] *Pauler:* i. m. 106. l.

szállottak (most már tudjuk, mit kell ez alatt érteni!), amelyek nemzetségi vagy egyéni tulajdonban nem állnak, a királynak rendelkezése alá tartoznak, a királyi jog: a ius regium alatt állanak».[1]

Tehát bátran mondhatjuk, hogy «minden olyan elmélet, mely a királyi adomány jogrendszerét a nyugateurópai hűbéri viszonyokkal egyenlő jogi megítélés alá veendőnek vélelmezi, úgy a nemesi javak, mint az egyházvagyon szempontjából kizártnak tekintendő. Ez a felfogása Wenczel Gusztáv kiváló jogtudósunknak is».[2]

[1] *Timon:* i. m. 97. l.
[2] *Török:* i. m. 127. l.

II. SZAKASZ.

Királyaink adományai.

Tekintélyi érvek a királyi vagyonból történt adományozás mellett. — Szalay, Porubszky, Katona, Pauler, Lányi-Knauz véleményei. — A szállásjog érvénye az egyházi javak szerzésében. — A királyok sajátjokból adtak. — Az adománylevelek tanuságtétele. — Királyaink körültekintő eljárása a tulajdonjog megállapításában. — A kihalt családok birtokainak adományozása. — A hűtlenség esetén a királyra szállott birtokok adományozása.

Ezzel elérkeztünk egy fontos kérdéshez: ha nem állami javakból adományozták királyaink az egyházaknak a vagyont, *honnan történt az adományozás?*

A kérdésre más választ adni lehetetlenség, mint a következőt: A magyar királyok saját vagyonukból adományozták az egyházi javakat.

Az akkori viszonyok ismerete kizárja bármilyen más valószínűségét.

És itt, mielőtt az oklevelek tanuságtételére áttérnénk, megint kiváló tudósaink tanításával igazoljuk állásfoglalásunkat.

Ezek szerint ú. i. Szent István az egyházi javakat saját vagyonából, továbbá a legyőzött Koppány, Gyula, Kean, Othum vezérek elfoglalt birtokaiból adományozta.[1]

Saját tulajdonából, hogy úgy mondjuk, saját szállásbirtokaiból adományozott *nemeseknek és egyházaknak egyaránt.*[2]

A sajátjából adott Szent István és nem másából, — írja Katona. Adta abból a hatalmas birtokból, amelyik sajátja volt. «Be kell ú. i. vallanunk — írja szóról-szóra — hogy *Magyarország nagy része* akkép tartozott Szent István birto-

[1] «István mind a magáéból, mind Koppány, Gyula, Kean, Othum legyőzetése után a hadi zsákmányból s a bukottak vagyonából oly dús adományokkal látta el az Egyházat s az Egyház férfiait, hogy ezeket a fekvő birtok szempontjából is illethette az elsőbbség.» *Szalay L.:* Magyarország története. 1852. I. 111. l.

[2] *Porubszky:* A magyarországi katolikus püspökségek, káptalanok, plébániák, zárdák javainak jogi jellege és alanya. 1871. 21. l.

kába, hogy azt bárki jogainak sérelme nélkül szabadon el=ajándékozhatta.»[1]

Pauler pedig már konkrét tényeket is említ, midőn azt írja, hogy az esztergomi, kalocsai, veszprémi és bihari püspökségek ott alakíttattak, ahol az Árpád=család leg=nevezetesebb birtokai feküdtek. «A prímás székhelyéül (Szent István) természetesen Esztergomot, a világi fejedelem lakását választá, — olvassuk nála. Délkeletre Esztergomtól, a Duna partján, a Duna=Tiszaköz egyik sáros vidékén, szintén az Árpádok családi birtokán, nem messze a Dunától feküdt Kalocsa.»[2] Pár oldallal később a veszprémi püspök=ségről írja, hogy «területén feküdtek, a székhelyhez közel az Árpád=ház legnevezetesebb birtokai, s azért lőn mintegy a királyi család házi püspökségévé.»[3] «Az erdélyi erdős hegyek nyugati lejtőjétől, a Sebeskőrös forrásvidékétől kezdve, a Berettyó és Kőrösök mentében . . . feküdt még egy püspökség, kihasítva mintegy az egri püspökség kebelé=ből a bihari, azon a földön, amelyen a honfoglalás idejében, némi hagyományok szerint, kozár nép lakott, s amelyet, legalább nagyrészt, Árpád háza házasság útján megszerzett.»[4] Lányi=Knauz is állítja, hogy az alap, amelyből az egyházi javak folytak, a magyar fejedelmi család honosztályi örök=ségében foglaltatott.[5]

Ezek a nyilatkozatok mind odamutatnak, hogyha a fiskusjavak létezése bebizonyítható lenne is az első királyok idejéből, az egyházi javakat akkor sem lenne szabad ezekből eredetezni, hanem a királyok magántulajdonából.

Ezt követeli különben egy másik körülmény is. Ahol ú. i. az adományok okairól lesz szó, egész lapokon át fogjuk olvashatni, hogy az adományozók jórészt saját maguk, vagy rokonságuk lelki üdveért tették ezeket az alapításokat. Azt

[1] «Stephanus fundationes ex alieno non fecerit. Certum est opulentissimos esse tum episcopatus, tum abbatias, quas S. Stepha=nus excitavit. Unde vero tanti suppetebant illi seu sumtus, quibus tot aedes sacras et coenobia statueret, seu fundi, quos lis in dotem addiceret? Fatendum scilicet est magnam Hungariae partem ita S. Stephanum possedisse, nullius ut iuribus obnoxiam libere donare potuerit.» *Katona:* Hist. Crit. Regum Hung. 1779. I. pg. 117.

[2] *Pauler:* A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest. 1893. I. 40. l.

[3] *Pauler:* i. m. 53. l.

[4] *Pauler:* i. m. 56. l.

[5] Id. *Dudek:* «Az egyházvagyon jellegéről» c. beszédében. Alkot=mány. 1908. szept. 16=i sz.

azonban elgondolni is nehéz, hogy a más vagyonából bárki is alapítványt tehetne a saját lelke üdvére.

Az is kétségen kívül áll, hogy Szent István épolyan joggal ruházta fel a nemeseknek és az egyházaknak tett adományokat, mintha az illetők a honfoglalás után történt osztozkodáskor részesültek volna ezekben, azaz a tulajdonjog teljes átruházásával, a *szállásjog erejével* történtek az ajándékozások.

Hazai jogrendszerünkben a birtokok szerzése körül két mód volt ismeretes: a foglalás által megvalósított eredeti jogszerzés és az örökösödés stb. által létrejött származékos jogszerzés. Mindkettőnek ugyanazok a jogi következményei. Eredeti jogszerzéssel az Egyház birtokhoz nem jutott, mert hiszen erre nálunk csak a honfoglalás fegyveres tényében való részvétel adott jogot. Azonban származékos jogszerzéssel olyan birtokokhoz jutott, amiket tulajdonosaik eredeti jogszerzéssel nyertek, amiket tehát tetszésük szerint adhattak az egyházaknak. A teljes tulajdonjog átadását — mint később bőven látni fogjuk — kétségbevonni nem lehet. Maga Timon is elismeri.[1] Csakhogy akkor — kérdjük, — «hogyan azonosíthatta volna Szent István az általa adományozott birtokokat a nemzetiségi szállásokból eredő szabad birtokokkal, az állami közös jószágból vett földet az ősmagyar által vérrel szerzett elsőfoglalású földdel, az ősi birtokot a jövevény adományossal, ha az, amit adott, nem elsőfoglalású föld, nem Árpád birtoka?»[2]

Karácsonyi mint egész természetes dologról beszél arról, hogy Szent István a sajátjából ajándékozta meg az egyházakat. «Egyéb jószágokat is ad Szent István a veszprémi egyháznak, — írja, de azok mind egymástól szétszórtan, egyedül állanak, mint olyanok, amelyek őrá, mint királyra szállottak. A Sárvíz-völgyén ellenben azért adhatott három, egymáshoz oly közeleső birtokot, mert itt, *mint családi uradalomban*, szabadon válogathatott. Nincs kétség abban sem, hogy Székesfejérvárt azért választotta temetőhelyének, s azért ékesítette oly nagyszerű egyházzal, mert e vár az ő *családi jószágainak* középpontja volt.»[3]

Sőt, hogy az adományok a királyok magánvagyonából

[1] *Timon:* i. m. 338. l.

[2] *Dudek:* Kritikai tanulmányok Acsády Ignácnak «A magyar birodalom története» c. művéről. Nyitra. 1904. 502. l.

[3] *Karácsonyi:* Árpád birtokai c. tanulmánya *Csánki D.:* Árpád és az Árpádok c. művében. Budapest. 1907. 143. l.

történtek, azt annyira természetesnek tartja, hogy éppen ebből akarja megállapítani Árpád birtokainak fekvését. Ezt írja ú. i.: «A dömösi prépostságnak jutott birtokok fekvéséből nyilvánvaló, hogy a Tolna és Somogy határszélén eső jószágok Álmosnak családi örökségéből valók voltak».[1]

De ezek után menjünk egy lépéssel tovább.

Annyira magától értetődő az a régi igazság: «nemo dat, quod non habet», hogy királyaink alapítóleveleikben rendszerint fölöslegesnek tartották kijelenteni, hogy saját vagyonukból teszik az adományt. Mert bizonyára nem gondoltak arra, hogy a késő utókor oly címen fogja az általuk nagylelkűen tett adományok elvételét követelni, hogy a királyok más vagyonát, az állam javait osztogatták el.

Szerencsére azonban vannak olyan alapítólevelek is, amelyekben az illető király, mintha csak előre látta volna ezt a mai szekularizációs főérvet, határozottan kimondja, hogy nem a máséból adott, hanem *saját családi vagyonából*, vagy pedig olyan javakból, amelyek fölött a törvények értelmében teljes joggal szabadon rendelkezhetett. Azzal az állítással szemben, amely szerint a magyar kat. egyházi vagyon eredete állami javakban keresendő, hasznos lesz néhány adományozólevél ellenkező tanuságtételére is hivatkozni.

II. Géza király 1158-ban a nyitrai egyháznak tett adományait így említi: Neki ajándékoztam «dunai cenzusomat... villámat, ... földemet ... stb».[2] IV. Béla király 1249-ben a Buda melletti Szent Mihály-egyház premontrei szerzeteseinek adományozza «a királyi fölséghez tartozó Nyulak-szigetét, ... és egy malmot, mely a királyi fölséghez tartozik.»[3] 1264-ben Mária királyné Sixtus, esztergomi lektornak adja Hetény nevezetű «földünket».[4] 1270-ben V. István hasonló kifejezés mellett ajándékozza meg az esztergomi egyházat.[5] Ugyanazon évben a Nyulak-szigetén élő apácáknak adja Theluky nevű földjét Somogyban, «amelyet a királynéasszony, a mi édesanyánk ... más jogának sér-

[1] *Karácsonyi:* u. o. 144. l.

[2] «Censum meum danubialem, ... villam meam, ... terram in Corus mihi pertinentem.» *G. Fejér:* Cod. Diplom. Budae. 1847. II. 152.

[3] *Fejér:* i. m. IV/II. 44. l.

[4] *F. Knauz:* Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Strigonii. 1874. I. 517. l.

[5] *Fejér:* i. m. V. 33. l.

tése nélkül bírt és birtokolt».[1] Négy évre rá ugyanazon apácák Izabella királynétól kapnak földbirtokot (quandam terram nostram).[2] 1292-ben III. Endre a bakonybéli apátságnak adja «udvarnokainknak Zala megyében, a Balaton mellett fekvő Thoyon nevű földjét udvarnokainkkal együtt».[3] 1361-ben N. Lajos a budai Szent Klára-apácákat ajándékozza meg «Sumug nevezetű földünkkel».[4] A következő évben ugyanazok az apácák Erzsébet királynétól kapnak földet, «amelyet — írja a királyné — vétel útján szereztünk».[5] És így lehetne tetszés szerint továbbszaporítani az adatokat.

Pedig, mint említettük, az oklevelek rendesen hallgatnak arról, honnan történt az adakozás; olyan természetesnek találták, hogy adományokat a más vagyonából tenni nem lehet. Az idézett oklevelek azonban világosan mutatják is, hogy tényleg a királyi javakból történtek az adományozások.

Ha pedig királyaink nem voltak benne biztosak, hogy az illető földrész saját tulajdonuk-e, — különösen a tatárjárást követő zavaros birtokviszonyok idején — vagy pedig, ha nem állott minden kétségen felül, hogy a törvények értelmében rendelkezési joggal bírnak-e azon földbirtok fölött, addig nem foganatosították az ajándékozást, míg a *birtokjogot fedő homályt eloszlatniok* nem sikerült.

Az alapítólevelekből erre nézve is hozzunk fel néhány példát.

IV. Béla király 1249-ben az esztergomi egyháznak ajándékozza a Zellő és Rendve nevű földeket, melyek «a kegyetlen tatár nemzet pusztítása után minden lakójuktól megfosztva, üresen és feldúlva maradtak».[6]

1275-ben az esztergomi kanonokok azt kérték IV. Lászlótól, hogy a lakóitól teljesen elhagyott Bormoth-földet nekik ajándékozza. Mielőtt azonban a király kérésüknek eleget tett volna, megbízott embereket küldött ki a terület megszemlélésére és csak akkor ajándékozta nekik a földet, miután a kiküldöttek jelentették, hogy a terület «üres és lakatlan és tökéletesen a mi adományozásunk alá tartozik».[7]

1279-ben Kun László nővére kérte a Csepel-szigeten

[1] *Fejér:* i. m. V. 64. l.
[2] *Fejér:* i. m. V/II. 221. l.
[3] *Wenzel:* Árpádkori új okmánytár. Budapest. 1860. V. 62. l.
[4] *Fejér:* i. m. IX/III. 227. l.
[5] *Fejér:* i. m. IX/III. 318. l.
[6] *Knauz:* i. m. I. 381. l.
[7] *Fejér:* i. m. V/II. 242. l.

fekvő Tököl=földet apácák részére. A király hasonló meg=bizottakkal tudakolta ki, van=e valaki, aki ennek joggal ellene mondhatna és csak mikor az ellenkezőről győződött meg (nullo contradictore existente), ajándékozta oda a földet.[1]

Öt évvel később Erzsébet királyné Belyd területet adja az esztergomi érseknek «az összes szomszédok és határosak jelenlétében, bárkinek ellenmondása nélkül».[2]

Ugyanazon évben László király István mesternek, a győri egyház kincstárnokának kérésére, hogy Balon nevezetű földet adja a győri egyháznak, megigéri az ajándékozást, «ha egy emberünk a határosak és szomszédok, továbbá azon föld jobbágyainak jelenlétében bejárja és megvizsgálja azt a földet és úgy találja, hogy a mi adományozásunk alá tartozik . . . és ha nincs, aki ellenmondjon». És meg is történt az adományozás, miután a kiküldött jelentette, hogy a föld «teljes és egyenes joggal a mi adományozásunk alá tartozik».[3]

Hasonló eset fordult elő 1292=ben, amikor Tivadar mester, fejérvári prépost kérte a királytól Halásztelket. A király nem hajlott mindjárt a kérésre, «mert nem állott világosan előttünk, hogy a szomszédosak tiltakozása és sérelme nélkül elajándékozhatjuk=e».[4] Csak ennek tisztázása után történt meg az ajándékozás.

Nem szabad tehát úgy gondolnunk a dolgot, mintha az adakozó uralkodók mások jogait tekintetbe sem véve, vagy talán mások jogos igényeit megsértve tették volna adományaikat. Az említett esetek, mint a királyok gondos, körültekintő eljárásának tanui, az ellenkezőről győznek meg.

Az eddig felhozott példákban az adományozások mind a királyi család magánvagyonából történtek. Az első királyok alatt úgyszólván kivétel nélkül csak ilyenekről tudunk.

A későbbi időkből azonban maradtak fenn oly alapítólevelek is, amelyek tanusága szerint a királyok nemcsak saját vagyonukat adták az Egyháznak, — hiszen bármily nagy családi vagyonuk lett volna is, oly bőkezű adakozással, amilyen első királyainkat jellemzi, okvetlen kimerült volna kincstáruk, — de nem is állami javakat, hanem olyan birtokokat, amelyek fölött a *magyar törvények a királynak*

[1] *Fejér:* i. m. V/III. 18. l.
[2] *Fejér:* i. m. V/III. 220. l.
[3] *Fejér:* i. m. V/III. 232. l.
[4] *Fejér:* i. m. VI. 237. l.

korlátlan rendelkezési jogot biztosítottak. Bár a legutóbb említett esetek is már ilyeneknek látszanak, érdemes lesz erre nézve még külön pár példát említeni.

Ilyenek voltak mindenekelőtt is a nemesi *családok kihalásával* a királyra szálló javak.

A Hármaskönyv szerint az ilyen javakról a király a legteljesebb szabadsággal rendelkezik, magának megtarthatja, vagy annak adja, akinek akarja.[1] Királyaink éltek is ezen jogukkal és az így rendelkezésük alá jutott javakat részint a nemeseknek, részint pedig az Egyháznak juttatták.

Igy jutottak a már említett Szent Mihály-egyház premontrei szerzetesei is egy szőlőhöz, amit 1249-ben IV. Béla adományozott nekik, minthogy ennek birtokosai kihalván, «annak tulajdona országunk elismert szokása szerint a király kezére szállott».[2] 1314-ben Róbert Károlytól kapta a pécsi káptalan Kisdir területet Baranya megyében, amely «nemes birtokosainak utód nélkül történt elhalálozása után . . . a jog szerint a mi rendelkezésünk alá esik».[3]

Sokszor a család utolsó sarja — mint ezt máshol már említettük — nem is várt a haláláig, hanem maga eszközölte ki a királyi engedélyt, hogy birtokait az Egyháznak hagyhassa.

A családok kihalása útján azonban korántsem jutott az Egyház annyi birtokhoz, mint egy másik esetben, amely a magánosok vagyonát szintén a király rendelkezése alá juttatta, t. i. *hűtlenség, vagy más főbenjáró vétek* elkövetése esetén.

A Hármaskönyv ugyanazt a teljes rendelkezési jogot ruházza a királyra az ilyen vétkesek vagyonával szemben, mintha annak a családja kihalt volna.[4] Királyaink sűrűn gyakorolták is a törvény által reájuk ruházott ezt a jogukat.

[1] «Regia Maiestas de et super universis iuribus possessionariis, quorumcunque decedentium, et in semine vel heredibus destitutorum, ad deficientium, liberam (prout voluerit) disponendi, pro se sc. reservandi, vel alteri, cui maluerit, conferendi, aut inscribendi plenariam semper habet potestatis facultatem.» Tripart. P. I. Tit. 13. §. 4. Id. kiad. 74. l.

[2] «Secundum regni nostri consuetudinem approbatam . . .» *Fejér:* i. m. IV/II. 45. l.

[3] *Fejér:* i. m. VIII. 546. l.

[4] «Maiores nostri non solum iura possessionaria aliquorum in semine deficientium, verum etiam contra statum publicum regni huius, ex eoque in despectum dignitatis regiae maiestatis contumaciter sese erigentium . . . ad sacram coronam dicti regni Hungariae

Igy IV. Béla 1237-ben az általa alapított bélakúti apátságnak adja Péternek, Gurwey fiának jószágait, amelyek «minthogy ő anyánk megölése által felségsértés bűnét követte el, a király birtokába szállottak.»[1] Ugyanaz a király 1253-ban «Györgynek, Bálint fiának földjét, . . . aki lopás vétsége miatt felakasztatott, a budai szigetünkön levő Szent Mihály-egyháznak» adományozta.[2] 1264-ben elveszi a kunoktól «az ő gyakori és óriási bűneik miatt» a nyárhídi birtokot és Szent Leustachius kolostorának adja «in perpetuam eleemosynam».[3] IV. László 1283-ban Ladomér esztergomi érseknek ajándékoz egy Ony nevezetű földet, amelyet tulajdonosától hűtlenség miatt elvett.[4] Hasonló módon jut az esztergomi káptalan a hontmegyei Páld és Gyarmat birtokokhoz, amelyeket előbbi tulajdonosától, Kázmér fiától, engedetlenség miatt (procedendo contumaciter contra nostram maiestatem) vett el III. Endre s 1297-ben a káptalannak adott.[5] Egy budai Mária-kolostort Erzsébet királyné ajándékoz meg Gyögh nevezetű területtel, amelyet előbb valami János férfiúnak adott, de később visszavett tőle «pro eiusdem demeritis et criminosis excessibus».[6]

Úgy hisszük, fölösleges volna az esetek számát tovább szaporítani. Eléggé igazolják ezek állításunkat, hogy amit a királyok a kat. egyháznak adtak, vagy saját családi vagyonukból juttattak, vagy pedig olyan javakból, amelyek törvényeink értelmében a királyra szálltak, amelyek fölött tehát teljes joggal rendelkezhettek. Oly állításra azonban a legkisebb alapot sem lehet találni az oklevelekben, hogy az ajándékozások azokból a hatalmas államjószágokból történtek volna, amelyekről egyes íróink beszélnek. Ilyen birtoknak még a létezése is fölötte kétes dolog.

De még ha fel tesszük ezt a lehetetlenséget is, és az alapítólevelek tanuskodása ellenére el is fogadnók, hogy a királyi adományok tényleg állami vagyonból történtek, az Egyház birtokjogának szilárdságát ez sem érintené; éspedig nemcsak azért nem, mert a magyar kat. egyház ezen javak-

consequenterque collationem regiam devolvenda esse . . ., communi decreto sanxerunt et statuerunt.» Tripart. I. 13. §. 5. Id. kiad. 74. l.

[1] *Wenzel:* i. m. VII. 28. l.
[2] *Knauz:* i. m. I. 408. l. *Wenzel:* i. m. VII. 351. l.
[3] *Knauz:* i. m. I. 514. l.
[4] *Knauz:* i. m. II. 167. l.
[5] *Knauz:* i. m. II. 396. l.
[6] *Fejér:* i. m. IX. 659. l.

nak már idestova 900 éves birtoklásában többszörösen betöltötte azt az időtartamot, amit a magyar jog az állam javai elbirtoklásának érvényességéhez megkíván,[1] hanem azért sem, mert alapító királyaink, — akik az állam javai fölött is rendelkezhettek — oly teljes joggal, örökre visszavonhatatlanul adták e javakat az Egyháznak, hogy ennek következtében az Egyház azokra teljes és megingathatatlan tulajdonjogot szerzett, bárkié is lettek volna azok az adományozás előtt.

[1] Hogy ez nem olyan gyönge érv, mint első tekintetre látszik, kitűnik abból az érdekes tényből, hogy már 1369-ben Nagy Lajos az esztergomi egyház tulajdonának ismert el bármit, amiről ki tudták mutatni, hogy 32 éve van birtokukban . . . Omnes qualescunque possessiones, quas «a tempore tricesimi secundi anni transacti, . . . pacifice dinoscantur habuisse, . . . possideant in perpetuum titulo et iure proprietario pacifice et quiete, . . . cum etiam quarumlibet possessionum triginta duorum annorum pacificos possessores approbata consuetudo regni nostri titulo legitimae praescriptionis easdem admittat in perpetuum possidendas.» *Batthyán:* i. m. III. 216. l.

III. SZAKASZ.

Magánosok adományai.

Az egyházi vagyon nagy részét magánosok adták. — Az adománylevelek tanusága. — Az adományozások korlátozása. — A magvaszakadt családok birtokai. — Az egyháziak adománya. — Örökösödés a püspök után. — Élő egyháziak adományai. — Az egyházi vagyon egyéb forrásai: miseoblációk, alapítványok, tizedek. — Az Egyház gazdálkodása.

Azokat a javakat, amiket királyaink a kat. egyháznak adtak vagy saját vagyonukból hasították ki, vagy pedig olyan javakból adták, amelyek fölött a törvények értelmében szabadon rendelkezhettek. Eddigi fejtegetéseink eredményét ebben szűrhetjük le, ami bizonyára már magában is elég cáfolat azon állítás ellen, hogy az egyházi vagyon állami eredetű, s ennélfogva az állam ma is jogosan rátehetné a kezét.

Most egy lépéssel még továbbmegyünk s ezt a szekularizációs érvet másik oldalról fogjuk megcáfolni, oly érvvel, amely hivatva lesz az esetleg még fenmaradt kétségeket eloszlatni. Az előző fejezetben u. i. rámutattunk ingatag alapjára annak az elméletnek, amely szerint a királyok állami javakkal dotálták volna az általuk alapított Egyházakat. Most még azt tesszük ehhez, hogyha a felsorolt adatok nem is állanának rendelkezésünkre, és ha azok hiányában nem is tudtuk volna a királyi adományból eredt egyházi javakat az állami eredet vádja alól tisztázni, akkor sem szabadna államjószágnak tekinteni az Egyház vagyonát, mert hiszen azt *nagy részben nem is királyok, hanem magános emberek ajándékozták.* Magánosok, az ország nemesei, főurai, főpapjai, tehát olyanok, akik az államjószágok fölött semmiképpen sem rendelkezhettek, akik tehát máshonnan, mint saját vagyonukból, az ajándékozásokat nem tehették.

A jelen szakaszban tehát ezt igyekszünk kimutatni.

A mai egyházi birtokok közül mennyit adtak magánszemélyek és nem királyok, pontosan megállapítani ma már bajosan lehetne. De ha határozott számokkal erről beszélni nem is lehet, maga a tény elvitázhatatlan, az t. i., hogy tömérdek egyházi birtok magánosok és nem az uralko-

dók adományából származik. Már Szent István törvénykönyvében (c. XIII.) ráakadunk az ilyen természetű javak első nyomaira. A szent király meghagyta, hogy minden 10 falu templomot építsen s Egyházának két telket, lovat, marhát, hat ökröt, két tehenet s harmincnégy aprómarhát ajándékozzon.[1] De ezek a lakosok csak a sajátjukból tették ezeket az ajándékozásokat !

A hasonló ajándékokról szóló okleveleknek meg se szeri, se száma.

1057-ben Rado palatinus alapítja s megajándékozza a bencés Szent Demeter-apátságot.[2] Lambert gróf és felesége, Sophia grófné, alapítják a premontrei bozóki prépostságot.[3] 1137-ben Márton gróf Zala megyében Szent Péter-kolostort alapít és felesége, midőn az ura által a kolostornak ajándékozott javakat a sajátjából is növeli, megjegyzi: «Ezt pedig a saját vagyonomból adtam, nem a máséból».[4] Walferus gróf 1157-ben megalapítja a németújvári apátságot.[5] Tuta és Peregrin-testvérek ajándékokat adnak 1171-ben a bakonybéli apátságnak.[6] Focon gróf és fia, István, részletesen előadják, hogyan jutottak azoknak a birtokoknak tulajdonába, amiket az általuk alapított lébenyi apátságnak adtak.[7] 1218-ban Frank gróf egy mezőt ajándékoz a S. Maria de Monte-kolostornak.[8] 1230-ban Osl gróf a csornai kolostornak ad birtokokat «de facultatibus nostris».[9] 1233-ban Bors gróf a föntemlített Mária-kolostort ajándékozza meg birtokokkal, «amelyek az örökösödés jogán tartoznak hozzám.[10]» Hasonlókép ajándékban részesül a Szent Margit-kolostor a Hohold-család részéről,[11] a mórichidai premontrei egyház Móric gróf részéről[12] 1251-ben. Dénes gróf 1269-ben az esztergomi káptalan előtt tanusítja, hogy a Szent Benedek-kolos-

[1] *Batthyán :* i. m. II. 65. *Endlicher :* i. m. 321. l. *Péterfy :* i. m. I. 10. l. *Závodszky :* A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest. 1904. 45. l.
[2] *Fejér :* i. m. I. 394. *Fuxhoffer-Czinár :* Monasteriologia. Pestini. 1858. I. 204. l.
[3] *Fejér :* i. m. II. 82. *Katona :* i. m. III. 493. *Knauz :* i. m. I. 86.
[4] *Fejér :* i. m. II. 88—94.
[5] *Fejér :* i. m. II. 144.
[6] *Knauz :* i. m. I. 121.
[7] *Fejér :* i. m. III. 58.
[8] *Fejér :* i. m. III. 249.
[9] *Fejér :* i. m. III/II. 208.
[10] *Fejér :* i. m. III/II. 361.
[11] *Fejér :* i. m. III/II. 408.
[12] *Fejér :* i. m. IV/II. 85.

tornak ajándékozott telekhez ő vétel útján jutott.[1] 1280-ban Kunegunda kolostort alapít Sandecen a klarisszáknak s a nászajándékul kapott javait adja a kolostornak.[2] 1285-ben Miklós nádor Laztay nevű telkét adományozza a S. Maria de Monte-kolostornak;[3] ugyanabban az évben Imre mester pedig Koppan és Iwankatelek földjeit a fehérvári káptalannak.[4] Péter és László nemesek a Szent Mihály-egyháznak adják földjüket, amelyet «Béla király adományából bírtak».[5] 1327-ben Thyba, Benech fia, a veszprémi egyháznak adja «földjeinek egy részét, amit ő maga is pénzen vett».[6] Három évvel később János nádor az említett Mária-kolostort gazdagítja Zadán nevű földjével, amit ő viszont hű szolgálatai fejében kapott László királytól.[7] Ugyancsak így jutott Tamás erdélyi vajda ahhoz a birtokhoz, amit 1345-ben az esztergomi egyháznak adományozott.[8]

De ennyi elég is lesz a példákból. A tény maga világosan áll előttünk, az t. i., hogy sok egyházi birtokot a nemesek adományoztak, akik — nem is tekintve, hogy egyes adománylevelükben világosan saját javaikról beszélnek, — az állami birtokok fölött bizonyára semmi rendelkezési joggal nem bírtak. Viszont azonban, hogy saját magukkereste vagyonukról, még a rokonság akarata ellenére is teljes szabadsággal rendelkezhettek, hogy tehát azok az adományozások a törvénynek megfelelően történtek, arra világos bizonyíték a Tripartitum P. I. Tit. 57. §. 1. szövege.[9] Sőt már föntebb találkoztunk Szent István ama rendeletével is (II. 5.), amely a vagyon fölött teljes rendelkezési szabadságot biztosított.

Néha azonban a királyság anyagi gyengülése arra kény-

[1] *Knauz :* i. m. I. 563.

[2] Bona «tanquam nobis ex donatione propter nuptias vel nomine dotis, seu dotalitii facta, de iure pertinentes, quasi domina legitima et princeps earundem.» *Fejér :* i. m. V/III. 43. *Knauz :* i. m. II. 120.

[3] *Fejér :* i. m. V/III. 308.

[4] *Fejér :* i. m. V/III. 310.

[5] *Fejér :* i. m. VI/II. 25.

[6] *Fejér :* i. m. VIII/III. 221.

[7] *Fejér :* i. m. VIII. 155. és VIII/III. 486.

[8] *Fejér :* i. m. IX. 278.

[9] «Sciendum est, — írja a Tripart. említett helye — quod quilibet dominus baro, magnas ac nobilis, et possessionatus homo, filios et filias habens, sine omni consensu, imo et contra voluntatem eorundem, de et super rebus ac bonis, et iuribus suis possessionariis, per eum propriis servitiis acquisitis, et adeptis, sive propriis pecuniis comparatis, et emptis, vita sua comite liberam (prout voluerit) disponendi et ea etiam alienandi plenariam habeat potestatis facultatem.» Id. kiad. 61. l.

szerítette királyainkat, hogy ezt a teljes rendelkezési szabadságot bizonyos korlátok közé szorítva a királyi kincstárt minél több örökséghez juttassák. Ilyen intézkedést tett IV. Béla a *magvaszakadt családok birtokáról.*

Ha a családnak utolsó sarja végrendelet nélkül halt meg, már eddig is a királyra szállott a birtok. De ha az utolsó tagja a családnak még életében végrendelkezett, akaratának eddig megvolt a teljes érvénye; mindössze az aranybullának azt a pontját kellett szem előtt tartani, hogy a vagyon negyedrésze a nőágat illeti.[1] Most azonban IV. Béla, hogy a teljesen szegény királyi hatalmat anyagilag megszilárdítsa, elrendeli, hogy ezentúl az egyszerű királyi adományozás által nyert birtok a család kihalása után a királyt illeti.[2] Ha tehát ezentúl valamely család utolsó sarja akart az Egyháznak vagyont juttatni, csak a király beleegyezésével tehette. Ezt különben, hogy az adományok sérthetetlenségét minden oldalról biztosítsák, az adakozók már akkor kikérték, mikor még nem is volt előírva. Pedig ilyen adományok oly gyakran történtek, hogy szinte szokássá vált, hogy örökös hiányában templomok, kolostorok, püspökségek kapták a vagyont.

Ezekre az ajándékozásokra nézve is álljon itt néhány példa.

Királyi engedéllyel hagyja javait 1146-ban egy Scines nevezetű nő a szentmártoni apátságnak.[3] István, Adorján fia, «haeredum carens solatio» a király engedélyével 1158-ban egy Szent Benedek-apátságnak adja Baráthka és Szántó földeket.[4] Igy jut 1262-ben a Nyulak-szigetén levő Mária-kolostor Párisnak, Sándor fiának javaihoz, aki «egyedül lévén életben rokonságából, Krisztust választotta örököséül».[5] Ugyanazon évben Pikud asszony, minthogy örökösei nem voltak, a király beleegyezésével a pannonhalmi apátságnak adja birtokait.[6] 1265-ben IV. Béla király alatt Márton bán a saaghi premontrei kolostornak testálja javait a király engedélyével.[7] 1272-ben Peturke, Jardan fia, miután egyetlen

[1] «Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat; de residuo, sicut ipse voluerit, disponat.» *Batthyán:* i. m. II. 319. *Endlicher:* i. m. 413.
[2] *Balics:* i. m. II/II. 419.
[3] *Wenzel:* i. m. I. 56.
[4] *Knauz:* i. m. I. 116.
[5] *Fejér:* i. m. IV/III. 79.
[6] *Wenzel:* i. m. III. 21.
[7] *Batthyán:* i. m. II. 404.

gyermeke meghalt, földjét az esztergomi káptalannak adja.[1] 1281-ben gróf Szemere Bertalan «megfontolva, hogy nincsen örököse», az esztergomi érsekségnek adja Gutha nevű földjét.[2]

Idővel IV. Béla törvényén is enyhíteni kezdtek. 1263-ban maga IV. Béla adta meg az esztergomi egyháznak azt a kiváltságot, hogy annak bárki (tehát a család utolsó tagja is) hagyományozhat birtokokat.[3] Ugyanezt a privilégiumot nyerte meg a nagyváradi egyház V. Istvántól.[4] III. Endre pedig 1291-iki törvényében visszaadja a teljes és tökéletes rendelkezési szabadságot az utódok nélkül elhalt nemeseknek is.

Eddig csak olyan adományokról emlékeztünk meg, amelyeket világi főuraink és nemeseink juttattak az Egyháznak. Azonban reá kell mutatnunk azokra a javakra is, amelyekben *egyházi férfiak* részesítették az egyes egyházakat olyan vagyonból, melyek vagy ősi családi birtokukat képezték, vagy amelyeket az uralkodóktól hű szolgálataik fejében kaptak. Az Egyháznak ilymódon juttatott adományok is tetemesen növelték az egyházi vagyont, mégpedig olyan javakkal, amelyek semmiképpen sem lehettek az állami jószágokból kiszakítva.

Mindenekelőtt is vagyonhoz jutott az illető Egyház *püspökének halála után.* A püspökök végrendelkezési joga kezdetben általában szabad volt, később is csak annyiban korlátozták, amennyiben az illető Egyháznak akartak a hagyatékból előnyt biztosítani. Igy az 1114 körül Kálmán király alatt tartott I. esztergomi zsinat 12. cikkelye a püspök által szerzett vagyon háromnegyedrészét követeli az Egyház számára,[5] sőt a következő 13. cikkely azt is elrendeli, hogyha a püspök már életében el is osztogatta volna vagyonát, felét vissza kell venni az Egyház számára.[6] Ha pedig végrendelet

[1] «Cum ipse unicum habuerit filium et idem in domini regis et regni servitio, videlicet in exercitu, sit interemptus et nunc haeredum careat solatio.» *Knauz :* i. m. I. 598.

[2] *Knauz :* i. m. II. 151. Hasonló eseteket l. *Fejér :* i. m. I. 487, II. 120, 300, III. 58, III/II. 408. stb.

[3] *Batthyán :* i. m. II. 475. *Fejér :* i. m. IV/III. 135.

[4] *Fejér :* i. m. V/III. 159.

[5] «Episcopus, si tres partes de acquisiciis ad utilitatem ecclesiae fideliter contulisse videtur, liceat ei agere de quarta, quod voluerit.» *Endlicher :* i. m. 352. *Péterfy :* i. m. I. 57. *Závodszky :* i. m. 199.

[6] Episcopi, qui iam obierunt, neque ecclesiae suae providerunt, sed tantum filios suos ditaverunt, placuit inde medietatem auferre et ecclesiae reddere.» U. o.

nélkül halt meg, a főpapok és főurak 1298-iki határozatainak 23. szakasza értelmében[1] az egész vagyon az Egyházat illette. Az, hogy a főpapok hátrahagyott vagyonára a fiskus is rátette a kezét, csak később keletkezett szokás, amit alább még bővebben is meg fogunk beszélni.

Tömérdek példa mutatja azonban, hogy főpapjaink nem vártak halálukig, hanem még *életük folyamán* ajándékokban részesítették a különböző egyházakat. Mint pl. Boleszláv váci püspök a leleszi prépostságot,[2] Jakab nyitrai püspök a Trencsén fölött fekvő szkalkai bencésapátságot,[3] János esztergomi érsek 1208-ban az esztergomi káptalant[4] stb. 1217-ben Herkules vasvári prépost minden családi vagyonát vasvári egyházának juttatja.[5] Mátyás szepesi prépost 1245-ben a sigrai egyházat gazdagítja.[6] Zosymus váradi püspök 1265-ben az esztergomi káptalannak adja Somogy megyében fekvő Berey nevű földjét.[7] 1277-ben László esztergomi prépost részint vett, részint hű szolgálataiért nyert birtokait az esztergomi egyháznak adja.[8] Zalandus veszprémi püspök pedig Tátika és Szántó nevű földjeit juttatja a veszprémi egyháznak.[9] Ugyanazt az egyházat ajándékozza meg birtokokkal Miklós szepesi prépost 1386-ban.[10]

A találomra felemlített példákat könnyen lehetne tetszés szerint szaporítani az egész történelmen keresztül. De az eddigiek is éppen elégséges bizonyító érvet szolgáltatnak azon állításunk mellett, hogy az egyházi vagyont már csak azért sem lehet állami javakból eredeztetni, mert az adakozók között igen tekintélyes helyet foglalnak el a magánosok, világi nemesek és egyháziak, akik pedig az államjószágokból — ha ilyenek lettek volna is — nem adományozhattak semmit se. Mindössze még azt kell felemlítenünk, hogy nemeseink teljes joggal ajándékozhatták az Egyháznak nem-

[1] «Bona etiam decendentis episcopi dominus rex vel quaelibet alia persona rapere non possit, sed utilitati ecclesiae, cuius idem praelatus fuisse dignoscitur, si intestatus decedit, applicentur.» *Endlicher:* i. m. 637.

[2] *Fejér:* i. m. III. 153.

[3] *Fejér:* i. m. III. 448. *Fuxhoffer:* i. m. I. 258.

[4] *Knauz:* i. m. I. 186.

[5] Hazai okmánytár: IV. 8.

[6] *Fejér:* i. m. IV. 398.

[7] *Fejér:* i. m. IV/III. 263. *Knauz:* i. m. I. 502. *Wenzel:* i. m. VIII. 104.

[8] *Fejér:* i. m. V. 410. *Knauz:* i. m. II. 71.

[9] *Fejér:* i. m. IX/VII. 669.

[10] *Fejér:* i. m. X. 290.

csak családi javaikat, hanem olyanokat is, amikben hű szolgálataik miatt részesültek a királyok részéről, mert hiszen az ajándék fogalmával együtt jár a megajándékozottnak teljes rendelkezési joga az ajándékba kapott tárgy fölött. Különben nem egy királyi adománylevél nyiltan is beszél erről a jogról, és teljes hatalmat ruház a megajándékozottra.[1]

Ime, itt áll előttünk a maga teljességében a magyar kat. egyházi vagyon eredete; ismerjük már a források egy részét, amelyből az Egyház e vagyont kapta.

De ez még csak egy része a mai egyházi vagyon forrásainak.

Eddigi tanulmányunk folyamán u. i. csak az ajándékba kapott földbirtokkal foglalkoztunk, annak természetét vizsgáltuk, az egyházi tulajdon keletkezését csak e téren vettük szemügyre. Pedig ilyen ajándékokból a mai egyházi vagyonnak *csak egyik része* került ki. Az egyházi vagyon többi forrásaival azonban bővebben nem kell foglalkoznunk, mert az egyházi vagyon másik részét oly vagyon teszi ki, ami fölött az Egyház tulajdonjogát kétségbevonni senkinek sem lehet, mert azok nyilvánvalóan magáneredetűek. Értjük ezalatt a mai egyházi vagyonnak azt a részét, amit az Egyház nem donáció alapján, hanem részint más, kétségbevonhatatlan, jogos címeken kapott, részint pedig gazdálkodó munkájával és takarékosságával a századokon keresztül gyüjtött. Azt a részt, amit miseoblációkból szerzett, amidőn a hívek mise alatt még körüljárták az oltárt, s kiki tehetsége szerint valamit felajánlott; a szegények talán csak egy szál gyertyát, de mások értékes kelyheket, kereszteket, kupákat, serleget, drága szőnyegeket. Értjük továbbá azt a vagyonrészt, amihez az Egyház a misealapítványok révén jutott. Értjük azt a jövedelmi forrást, ami az egyházi vagyon keletkezésében talán még az ajándékozásoknál is számottevőbb tényező volt: a különféle tizedek, a mezei és kerti termények, gabona, kender, len, széna, bor, gyümölcs, főzelék, barmok, serfőzők, malmok stb. után. Értjük az útvám, hegyvám, folyamvám,

[1] Igy pl. 1286-ban IV. László király Pál veszprémi prépostot megajándékozva így ír: ... «Dantes eidem liberam facultatem alienandi, vendendi cumque alia possessione permutandi cum ecclesiastica vel privata persona, donandive inter vivos, vel etiam in testamento relinquendi, ecclesiae nominatim vel personae ecclesiasticae». *Knauz:* i. m. II. 218. Hasonlóképpen ajándékozza meg Károly király Tamás esztergomi érseket: ... «Dantes eidem quidquid sibi videbitur de ipsis tam in vita, quam in morte disponendi et ordinandi plenam facultatem». *Fejér:* i. m. VIII/II. 81.

bányajog, halászat=, vagy vadászatjog s az Egyháznak adott többi különféle kiváltság és előny jövedelmét, amiket itt — bár az oklevelek értékes adatokkal szolgálnának — még futólagosan érinteni is fölöslegesnek tartunk, mert hiszen ezek fölött a tulajdonjogot senkinek sem juthat eszébe kétségbevonni. És értjük legfőképpen azt a vagyonrészt, amit az egyháziak a századok folyamán saját fáradozásukkal, verejtékes munkával és észszerű gazdálkodással szereztek. Némelyek szerint a mai egyházi vagyonnak a fele így jutott az Egyház birtokába.[1]

Ne gondoljuk tehát, hogy a mai egyházi vagyon mind királyi vagy nemesi ajándék, s annak értéke akkor is annyi volt, mint manapság. Mikor fejtegetésünk során többször hihetlen nagyságú birtokok adományozásával találkozunk, ne tévesszük szem elől, hogy akkor még a földnek alig volt értéke.

Kétséget nem szenved u. i., hogy a magyarság első századaiban az emberi munkaerő, a szolga, értékben sokkal fölötte állott a földbirtoknak. Szent István így sorolja fel a királyi vagyont (I. 7.): res, milites, servi. A szolgák nagy értékelésére mutatnak azok az érzékeny büntetések is, amiket pl. egy szolga elrablásáért (50 tinót), a gyilkos szolga életének megváltásáért (110 tinót) fizetni kellett. Szó sincs róla, ma már tekintélyes az az összeg, amire az Egyház kezén levő földek értékét becsülik. De hogy abból a sok mocsárból, erdőből, hogy azokból a míveletlen, lakatlan s ennélfogva szinte teljesen értéktelen síkságokból, nagy földterületekből, amikből a legrégibb adományok legnagyobb részt állottak,[2] — hogy ezekből a mai értékes egyházi birtokok fejlődtek, az mégis csak inkább a középkori szerzetesek verejtékezésének, az Egyház gazdagsági politikájának eredménye s érdeme. Vagyis az egyházi vagyon nem egy=két évtized alatt összeharácsolt javakból áll, hanem részben a legteljesebb tulajdonjoggal az Egyházra ruházott ajándékokból, részben pedig századok szorgalmas munkájából és gyüjtéséből, amit

[1] Dudek, Religio 1908. évf. 495. l.

[2] «Jetzt will ich mich blosz auf die Konstatierung dessen beschränken, dass unter der Regierung der ersten Könige der grószte Teil der Kirchenstiftunngen durch Verleihung jener riesigen, und im Folge Mangels an Kulturmitteln sozusagen wertlosen Bodenflächen erfolgte, die bei der nach der ersten Occupation bewerkstelligten Aufteilung als Privateigentum den Führern, Königen, Altadeligen und ihren Nachkommen zugefallen war.» *Günther:* i. m. 1901. évf. 73. l.

nagyban előmozdítottak az egyházi vagyon elidegenítését tiltó törvények is.

Ezzel aztán le is zárhatjuk tanulmányunknak azt a részét, amely a magyar kat. egyház vagyonának eredetét hivatva volt tisztázni, és megvizsgálni azt az állítást, amely a magyar államhatalom konfiskálási jogát az egyházi javak állami eredetéből akarja bebizonyítani. A kérdésnek ez a része most már világosan áll előttünk. A magyar kat. egyház javai nem államjószágokból származtak: 1. mert, mikor ez az egyházi vagyon keletkezett, akkor még beszélni sem lehetett állami birtokokról; 2. mert alapító királyaink vagy saját családi vagyonukból szakították ki az Egyháznak juttatott javakat, vagy olyan nemesi birtokokból, amelyek fölött őket a törvények értelmében korlátlan rendelkezési jog illette meg; 3. mert az egyházi vagyon nagy részét nem is királyok adták, hanem magyar nemesek és papok, akik államjószágok fölött még akkor sem rendelkezhettek volna, ha ilyen javak már tényleg lettek volna is abban az időben.

MÁSODIK FEJEZET.

A katolikus Egyház örökös tulajdonjoga vagyonához.

Az egyházi vagyon szekularizációjának jogossága mellett felhozni szokott legerősebb érv állítása szerint királyaink állami javakból juttatták az Egyháznak a vagyont, mégpedig nem örök tulajdonul, hanem csak bizonyos ideig tartó haszonélveztre. Addig t. i., míg az államnak ezekre a javakra ismét szüksége nem lesz, amikor is a legcsekélyebb jogsértés nélkül visszaveheti ezeket az Egyháztól. Itt van példa gyanánt egy részlet Balthazár protestáns szuperintendensnek az 1908 szept. 20-iki lelkészkongresszuson tartott beszédéből: «Azt mondják, hogy a szekularizáció a magántulajdon megsértése, holott a szekularizáció tárgyát képező *állami adományi* javak az állam tulajdonába tartoznak s *csak a haszonélvezetük* más jogalanyé. S kérdem: vajjon az-e a magántulajdon megsértése, ha a tulajdonos, t. i. az állam érvényesíti a maga tulajdonjogát a szekularizáció esetén, vagy pedig az, ha a haszonélvező a haszonélvezeti jog szűkebb körét a tulajdonjog szélesebb körére akarja abúzus útján kiterjeszteni?»

Az állítás első részét éppen az imént cáfoltuk meg, oklevelek alapján mutatva ki, hogy a magyar kat. egyház vagyona nem állami eredetű. A második résszel most fogunk közelebbről megismerkedni, mégpedig annak nagy fontossága miatt még részletesebben, mint az előzővel. Mert bármily kézzelfoghatóan be lehetne is bizonyítani, hogy az egyházi javak eredetét magántulajdonban és nem állami vagyonban kell keresnünk, ezen javak elidegeníthetetlen jellege még korántsem állana előttünk teljes világosságban. Feleletre vár t. i. egy, az előbbihez hasonló horderejű nyomós ellenvetés, amely így szól: Mégha el is ismerjük, hogy az egyházi vagyont ajándékozó királyoknak teljes rendelkezési joguk volt azon birtokok körül, még akkor sincs az Egyháznak sérthetetlen tulajdonjoga ezen javak fölött, minthogy azokat nem örökbe kapta, hanem csak ideiglenes birtoklásra, haszonélvezetre.

A következő négy szakaszt ennek az állításnak megvizsgálására fogjuk fordítani és kimutatjuk az Egyháznak örökös, teljes, korlátlan tulajdonjogát: 1. az adományozólevelek

sajátos kifejezéseiből, amelyek legcsekélyebb kétséget sem hagynak hátra a teljes tulajdonjog átadása iránt; 2. az adományozók által a jogsértőkre kiszabott büntetésekből, az ú. n. szankcióból; 3. abból a tényből, hogy a későbbi királyok is többször megerősítették és így mintegy új erővel látták el az elődjeik által tett adományokat; és 4. az ú. n. «secunda donatio»-ból.

I. SZAKASZ.

Az adománylevelek sajátos kifejezései.

Szent István adománylevelei. — Későbbi királyaink alapító oklevelei. — «Perpetua eleemosyna.» — «Tanquam vestis propria . . .» — Legváltozatosabb kifejezések az örökös tulajdonjog mellett. — Ágoston Péter «elfogulatlansága». — A «dotatio» jelentése.

Csak végig kell nézni akár a királyok, akár a magánosok által kiállított adománylevelekben, és azonnal látjuk, mennyi járatlanság s a mások tudatlanságára számító mennyi rosszhiszeműség rejtőzik azoknak szavaiban, akik az Egyháztól eltagadják az egyházi javak fölött az örökös és teljes tulajdonjogot.

Aki csak valaha is lapozgatott ezek közt az adományozólevelek közt, akár a Fejér «Codex diplomaticus»-ának negyvennél több kötetében, akár egyéb okmánygyüjteményekben, a legelső, ami szemébe tünt, bizonyára az a sokféle, változatosnál-változatosabb kifejezésmód volt, amelyekkel az adományozók minden tulajdonjogot az Egyházra ruháztak. Szinte csodálkozunk rajta, hogyan szedték össze a latin nyelvben található összes kifejezéseket, mily pontossággal írták körül az átadott jogokat, csakhogy ilyen címen az egyházi javadalmak soha megtámadhatók ne legyenek. Nem kell tehát azzal az egyszerű igazsággal sem érvelnünk, hogy az ajándékozás által természetszerűleg minden jog átmegy a megajándékozottra. E helyett elővesszük a legrégibb adománylevelek és bemutatjuk belőlük az idevágó kifejezések nagy változatát. Ha talán valaki sokalná a felhozott példákat, mentsen bennünket az a törekvés, hogy ezáltal csak annál nyomatékosabban akartunk rámutatni a szekularizáció hívei által sokszor hangoztatott emez állítás alaptalanságára.

Kezdjük a szemlét legrégibb fennmaradt okleveleinken, Szent István hiteles adománylevelein. A veszprémvölgyi görög apácakolostornak többféle ajándékot juttat Szent István, hogy «azok a kolostoré legyenek, amíg csak áll az ég és föld».[1]

[1] . . .«Καὶ ἕτερα πλείονα δίδωμι, . . . ἵνα μεχρὶς ἵστικη ὁ οὐρανὸς καὶ γῆ, ἵνα εἰσὶν τοῦ μοναστηρίου.» *Karácsonyi:* Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. Budapest. 1891. 26. lap.

Egy másik oklevele bőven leírja azokat a jogokat, amiket a veszprémi püspökségnek juttatott javakkal együtt ruházott erre az Egyházra. Hogy a veszprémi Szent Mihály=egyház örökké élvezze ezeket a javakat, bárki tilatkozzék is ellene;[1] hogy soha ezeket a javakat meg ne csonkítsa az országnak semmiféle nagy ura. (Nullus dux, marchio, comes, *episcopus*, *archiepiscopus*, vicecomes, sculdacius, iudex vel exactor, aut aliqua magna vel parva persona.) Ebben az utóbbi alapítólevélben, de, mint később látni fogjuk, egyebütt is előfordul egy kifejezés, amelyre érdemes felhívni a figyelmet. Az adományozott birtokokat annyira az illető egyházéinak tekintették az adományozók, hogy nemcsak világiaknak, de egyházi férfiaknak sem volt szabad azokat elidegeníteni.[2]

1055=ben alapítja I. Endre a tihanyi apátságot, és hogy az akkor ajándékozott javakhoz senki se nyulhasson (rata atque inconvulsa permaneant), pecsétjével ellátott adománylevelet állít ki róluk.[3] 1202=ben Imre király az esztergomi káptalannak «örökös alamizsna» címen ajándékoz földet.[4]

A «*perpetua eleemosyna*» jellegzetes kifejezéssel többször találkozunk; ez pedig letagadhatatlanul a teljes tulajdonjog átadását jelenti, mert ki gondolja, hogy másnak alamizsnát úgy adjon, hogy a tulajdonjogot magának tartsa fenn? Márpedig nemcsak az adományozólevelekben fordul elő ez a kifejezés, hanem Verbőczi Hármaskönyve is azt mondja, hogy «a királyok sok birtokot juttattak a kolostoroknak s az Egyházaknak örök alamizsna gyanánt».[5]

Ennek a gyakori kifejezésnek bizonyító erejét másképp kijátszani nem lehet, csak a latin nyelvben való járatlansággal, mint ezt Szepessy Mihály tette jogi véleményében, ahol a «perpetua eleemosyna» kifejezést következetesen «örökös haszonélvezet»=nek fordítja.[6] Pedig hogy mennyire tulajdon=

[1] «Habeat etiam praelibata sancti Michaelis Vesprimiensis ecclesia ... praedictarum civitatum atque villarum potestatem habendi atque usque in perpetuum possidendi ... omnium hominum contradictione funditus removente.» *Karácsonyi:* 58. l.

[2] A kánonjognak teljesen megfelelően: «Non licet episcopo vel abbati terram unius ecclesiae vertere ad aliam». C. 1. X. (III. 13.)

[3] *Fejér:* i. m. I. 388.

[4] *Knauz:* i. m. I. 163.

[5] *Verbőczi:* Hármaskönyv I. 84. 1. §.

[6] Persze még egyszerűbb eljárás azt mondani, hogy «az *örök*

jogot és nem haszonélvezetet kell ez alatt értenünk, bizonyítja már Pázmány Péter okoskodása, aki Bethlen ellen éppen ezzel a kifejezéssel védte az egyházi javak sérthetetlenségét. Ha örökre kapta az Egyház vagyonát — írja Pázmány — akkor az nem függ mások kénye-kedvétől. Ha alamizsna gyanánt kapta, akkor maga Isten kapta és szentségtörés bűne nélkül elvenni nem lehet.[1]

Egy másik kifejezésmód, amely II. Endrének a budai egyház javára 1212-ben kiállított levelében fordul elő, arról tanuskodik, hogy az illető Egyház oly háborítatlan békében élvezi a királyok által neki juttatott javakat, akárcsak a *saját* ruháját. (Tanquam vestis propria fuerat . . . quieta possessione gavisa). Vagyis úgy tulajdonai, annyira sajátos javai azok a birtokok az Egyháznak, akárcsak nekünk a testünkön hordott ruha.[2]

1239-ben IV. Béla király az esztergomi érsekségnek adományozott birtokokról beszélve, még az érsekeknek is megtiltja, hogy azokat bármikép is elidegenítsék, és előre érvénytelennek mond ki minden ezzel ellenkező esetleges cselekedetet.[3] Kilenc évvel később a szepesi Szent Mihály-egyház kapja ugyanettől a királytól Liszka-Olaszit «örökös adomány címén visszavonhatatlanul».[4] Páris, Sándor fia, 1262-ben a nyulakszigeti Mária-kolostornak adja javait, «teljesen lemondva azok tulajdonjogáról».[5] Ime itt már világos szavakkal, ugyanazon kifejezéssel, mint amit ma használunk, jelzi az adományozó, hogy lemond minden tulajdonjogról.

Hasonlóan beszél V. István is 1270-ben, hogy az általa az esztergomi egyháznak ajándékozott Epel nevű földnek az Egyház «tényleges ura legyen s a fölött teljes és szabad rendelkezéssel bírjon örökre».[6] 1281-ben gróf Szemere Ber-

kifejezést nem is szabad komolyan venni, amint ők sem vették.» *Ágoston :* i. m. 58. l. Ez is tudomány?

[1] «Bona ecclesiis in perpetuam elleemosynam sunt collata, ait ius nostrum. Si in perpetuum collata sunt, ad nutum alterius tolli non possunt. Si eleemosynae sunt, Dei intuitu, imo Deo ipsi datae, et ut protorex S. Stephanus loquitur: Res dominicae, i. e. Domino dominantium traditae sunt. Adimi ergo sine sacrilegio non possunt». *Pázmány :* Vindiciae ecclesiasticae. Viennae. 1620. pg. 28.

[2] *Batthyán :* i. m. II. 299.

[3] *Fejér :* i. m. IV. 155.

[4] *Fejér :* i. m. IV/II. 21.

[5] «Cessit, dedit, tradidit et donavit, abdicato a se prorsus earundem dominio.» *Fejér :* i. m. IV/III. 80.

[6] . . . «Ut ex hac donatione et traditione nostra veri domini

talan javakat ad az esztergomi érsekségnek «azok örökös törvényes birtokosaiul úgy magát a szent esztergomi egyházat, mint annak összes érsekeit nevezvén ki s örökre átadva azok tulajdonjogát az esztergomi egyháznak».[1] IV. László 1285-ben Ladomér esztergomi érseknek és utódjainak adja Szakálast «jogainak teljességével, tulajdonjoggal és örök birtokjoggal, megmásíthatatlanul és visszavonhatatlanul».[2] Konrád, István fia, 1295-ben a Gyula melletti Szent László-pálosegyháznak tett ajándékot azzal a megjegyzéssel, hogy azt az Egyház «megmásíthatatlanul, visszavonhatatlanul, örökös joggal bírja, tartsa és birtokolja».[3] 1314-ben Imre, Miklós fia, Egyed nevű birtokát adományozza a borsmonostori Szűz Mária-kolostornak «maga részére semmi jogot, joghatóságot és tulajdonjogot meg nem tartván, hanem minden hatalmat és tulajdonjogot magára a kolostorra ruházván».[4]

Hasonló kifejezések olvashatók abban az adománylevélben, melyet Erzsébet királyné állított ki 1349-ben az óbudai Szűz Mária-kolostor részére.[5] Zsigmond király 1395-ben a Bajót nevű birtokot ajándékozza Kanizsai János esztergomi érseknek s egész lapokon át sorolja fel a jogokat, amiket az ajándékozott birtok fölött neki adott.[6]

Hasonló részletezéssel ír Stibor, Bolondóc ura, mikor 1431-ben a vágújhelyi prépostságnak birtokot ajándékoz minden tulajdonjogával együtt (cum pleno, perfecto totoque dominio, iuribus, libertatibus), azt teljesen átadja a prépostságnak (dedimus, incorporavimus, deputavimus, resignavimus et assignavimus), hogy csináljon vele amit csak akar, soha utódjainak abba beleszólásuk ne legyen. (Nil nobis nostrisque successoribus modernis et futuris inibi iuris, aut

ipsius villae . . . effecti . . . ordinandi et disponendi plenam et liberam in perpetuum habeant potestatem.» *Fejér:* i. m. V. 33. *Knauz:* i. m. I. 578.

[1] *Knauz:* i. m. II. 151.

[2] *Fejér:* i. m. V/III. 293.

[3] *Fejér:* i. m. VII./V. 534.

[4] *Fejér:* i. m. VIII. 550.

[5] . . . «Dedimus, donavimus, contulimus, imo ex nunc damus, donamus et conferimus perpetuo et irrevocabiliter possidere et semper pacifice habere.» *Fejér:* i. m. IX. 661.

[6] «Damus, donamus et perennaliter conferimus effective, pleno iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendam ; dantes et concedentes eidem nostra regia auctoritate, ut ipse possessionem memoratam, dum et quando, temporum in

propietatis reservantes, habendam, tenendam, fruendam, gubernandam, regendam, in usus suos convertendam aevoque tempore possidendam irrevocabiliter, pacifice et quiete . . .)[1] Az újabb püspökségek alapítóleveleiben is szintén ilyen kifejezések fordulnak elő.[2]

De a példák további szaporítása fölösleges volna. Az elfogulatlan kutatónak ennyi is elég. Kinek pedig a mindenáron való izgatás előbbrevaló a komoly tudománynál, az úgyis továbbra is, a legvilágosabb oklevéltanuságok ellenére is fogja hirdetni, hogy «az egész korszakon mindig élt az országban, a királyokban s a nemességben az a meggyőződés, hogy az Egyház kezébe az állam adományozása folytán került javak nem az Egyház, hanem az állam javai, sőt egészen világosan élt az a meggyőződés is, hogy a magánosok által tett adományok nem szüntetik meg az adományozó családjának tulajdonát».[3] Ezeket egy jogakadémiai tanár bátorkodott leírni !

Igazán érthetetlen, hogy minden időszak adománylevéleinek egybehangzó tanusága ellenére csak meg is lehet kockáztatni azt a véleményt, amely az Egyháznak csak ideiglenes haszonélvezetre átadott javakról beszél. Holott az örökös és teljes tulajdonjog átadása oly nyilván és félreismerhetetlenül feltalálható az adománylevelekben, hogy azokból minden kor törvényhozóinak tudatába is kiirthatatlanul átment az Egyház teljes és sérthetetlen tulajdonjogáról szóló felfogás. Úgy hogy az egész magyar történelmen keresztül nem lehet egyetlen törvényt sem felmutatni, amely az Egyház tulajdonjogát ezen javak fölött kétségbevonta volna. Igy értette ezt abban a korban mindenki. Igy értették a pápák is, akik nem egyszer beszélnek a magyar egyházi

successu cui vel quibus hominum, . . . maluerit dandi, legandi, conferendi, perpetuandi, ac cum eadem permutationem faciendi, liberam, plenam, tutam et omnimodam in vita pariter et morte habeat facultatem . . .» — és így tovább. *(Fejér :* i. m. X/II. 266.) Ennél világosabban igazán nem lehetett beszélni.

[1] *Fejér :* i. m. XI. 111.

[2] Pl. az 1774-ben Mária Terézia által alapított *székesfehérvári* püspökség javairól: . . . «benigna conferenda esse duximus, imo conferimus, donamus et fundamus, perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda, habenda pariter et usuanda». *(Fejér :* Codicillus diplomaticus. Budae. 1897. 411.) A *kassai* püspökség alapítólevelének idevágó sorai az előbbivel teljesen megegyeznek. *(Fejér :* u. o. 485. l.)

[3] *Ágoston :* i. m. 30. l.

javakról, mint az Egyház elidegeníthetetlen, sérthetetlen tulajdonáról és olyan rendelkezéseket tesznek a vagyonról, amelyek csak a föltétlen tulajdonjog mellett érthetők meg.[1] Timon tehát joggal hirdeti: «Nemcsak Szent István decretuma, hanem az oklevelek is tulajdonjognak, a proprietasnak, dominium=nak átruházását világosan kimondják».[2]

Akadt ugyan olyan ellenvetés is, amelyik az Egyház föltétlen tulajdonjogát az egyházi vagyon fölött azért tagadta, mert hiszen maguknak a püspököknek sincs joguk a másik partikuláris egyházközségtől elvenni a vagyont s a sajátjukhoz csatolni, vagy pedig saját egyházuknak vagyona fölött kényük=kedvükre rendelkezni. Világos dolog, hogy ebből a tényből éppen az ellenkezője következik annak, mint aminek bizonyítására felhozzák. Következik t. i. az egyházi vagyonnak olyan feltétlen sérthetetlensége, mely még az egyházi személyek jogtalan beavatkozását sem tűri meg. Aztán meg senki sem hirdeti, hogy ezek a javak az illető püspökéi volnának. Hanem igenis az egyházéi, s a püspökök ezeknek csak hasonélvezői.[3]

Viszont, hogy az oklevelekből felsorolt kifejezéseket semmiféleképp nem lehet másra érteni, csak «dotatio»=ra, azaz a javak *teljes* átadására, világosan tanusítja akárhány törvényünk (pl. H. K. III. 44.; 1498: LV. t.=c. 1. s. 58. §; 1514: XXVII.; 1536: XIII.; 1542: III., XII.; 1548: VIII. 2. §; 1550: XVII.), amelyekben az egyházi javadalmak

[1] Hogy csak egy példát említsünk, III. Sándor pápa így ír 1175=ben a szentmártoni apátság birtokairól: «Quascunque possessiones, quaecunque bona idem monasterium iuste et canonice possidet, . . . firma vobis vestrisque successoribus et illibata permaneant . . . Secundum quod a beato Stephano rege statutum est, praesente privilegio statuimus, ut nulli regum, nulli comitum, nulli episcoporum de rebus, quae iam dicto monasterio collatae sunt, minuere liceat vel auferre». *Wenzel:* i. m. I. 70. Hasonló helyeket l. II. Orbán *(Wenzel:* I. 79.), III. Ince *(Wenzel:* I. 86, 99.) stb. leveleiben.

[2] De kérdjük, korrekt eljárás=e ezekután, ha a mindenáron szekularizálni akaró szabadkőműveseknek egyik vezérembere «tudományos» előadásában egyszerűen azt hirdeti, hogy a vagyont «az egyházi rend tulajdonjoggal nem kapta, hanem csak haszonélvezetül». *(Várady:* i. m. 21. l.) Mi lapokon keresztül bizonyítottuk az ellenkezőjét, — ő egyszerűen állít és nem bizonyít.

[3] Helyesen jegyzi meg *Schulte:* «Dass der Bischof beschränkt ist, tut dem Eigentum so wenig Eintrag, als daraus, dass den Gemeinden, Stiftungen, Minderjährigen die Veräusserung verboten ist, dass solche nicht Eigentümer sind. *Schulte:* Die jurist. Persöhnlichkeit d. kath. Kirche. 49. l.

birtokai egyszerűen egyházi javaknak, «bona ecclesiarum» neveztetnek. Az 1560: XIX. t.-c. 4. §-a pedig magát a dotatio szót is használja.[1]

[1] A «dotatio» a római jogból vett kifejezés; alatta a nászajándék átadását értették s később az Egyháznak tett adományokra azért bővítették ki, mert — mint pl. II. Béla a pannonhalmi apátság részére 1137-ben kiadott oklevélben írja — az Egyházban Isten jegyesét kell látnunk s ezt a jegyest megajándékoznunk. Márpedig ha a fent említett 1560 : XIX. 4. § így ír: «Bona vero et iura possessionaria, quibus illae (ecclesiae) ... fuerunt *dotatae*» ... — akkor nem lehet letagadni a *teljes* tulajdonjog átadását, mert a római jog szerint a férjhezmenetelkor kapott ajándék teljes tulajdonává lett a nőnek. V. ö. *Városy:* A magyar kat. alapítványok jogi természete. Kalocsa. 1882. 22. l.

II. SZAKASZ.

Az adományok szentesítése.

A szankció fogalma a diplomatikában. — Az alapítók végakarata tiszteletben tartandó. — Túlvilági és földi büntetéssel való fenyegetés. — Példák a különféle szankciókra.

Az előző fejezetben említett különféle kifejezéseken kívül, amelyekkel az adományozók az Egyházra a teljes tulajdonjogot ruházták, az adománylevéleknek még egy másik része érdemel különös figyelmet. Ez a diplomatika által «szankció»-nak nevezett zárórész, amellyel az okleveleket befejezni szokták. Akik az Egyháznak teljes, örök időkre szóló tulajdonjogát akarják kimutatni szemben azzal az állítással, mely csak haszonélvezetre nyert javakról beszél, amelyeket tehát az adományozók — szerintük az állam — bármikor visszavehet, erős támogatóra lelnek állításuk igaza mellett ezekben a «szankciók»-ban.

Ezek u. i. *az adományoknak szentesítései.*

Az adományozók rendesen kétféle, túlvilági és földi büntetéssel fenyegetik meg azokat, akik a megadományozottakat bármikép is zavarnák az ajándék békés élvezetében.

Az alapítók — mint mindjárt példákban is fogjuk látni — előbb Isten, Szűz Mária, a szentek, különösen pedig az illető egyház védőszentjének haragját s büntetését hívják le a jogsértők fejére (legyenek azok akár saját rokonságuk köréből, akár idegenek), azután pedig nagyobb nyomatékkal akarván hatni a csak nemrég s a kereszténységben még meg nem szilárdult magyar lelkére, földi büntetést is fűznek a lelkiekhez. Sokszor ezek az anyagi büntetések is (arany- vagy ezüstpénz fizetése a kincstár javára) elég érzékenyen sujthatták a bűnösöket, különösen ha tekintetbe vesszük a nemesfémek ritkaságát abban a korban; de még sokkal hatékonyabbak lehettek azok az átkozódások, amikkel a jogsértőket valamennyi adománylevél elhalmozza, amelyek olvastakor ma már talán feszélyezve is érezzük magunkat, de amiket bizonyára annál nagyobb joggal lehet és kell hangoztatnunk minden szekularizációs törekvéssel szemben.

Hiszen nincs törvényhozás a világon, amelyik a legmesszebb menő határokig ne szerezne érvényt a *végrendelkező*

akaratának, ha az kétséget kizárólag bebizonyítható. Még az a francia forradalmi gyülekezet is, amelyik a szekularizációt azon érv hangoztatása mellett mondta ki, hogy épúgy hozhat törvényt az egyházi vagyon ellen, mint őseik hoztak az egyházi javak mellett — «L'assamblée a tout les droits que pouvaient exercer les premiers individus qui formérent la nation francaise» (az assembléenek megvan mindaz a joga, amit a francia nemzetet alkotó legelső egyének gyakorolhattak) — még ez a gyülekezet sem mert szembeszállani az alapítók végakaratával s nem nyult azokhoz a fundációkhoz, amelyekről nyilvánvaló volt az alapítók akarata.

Nálunk meg határozottan elő is írja az 1790/1: XIII. t.-c., hogy «Őfensége, mint az Egyházak főpátronusa, Isten Egyházait jogaikban megőrizze, és mindenféle alapítványt az alapítványozók akarata szerint kezeltessen».

Az egyházi javak jó nagy része eredt tényleges végrendelkezésekből, tehát már csak ezen a címen is kötelessége az államnak, hogy teljesítse az adományozók óhaját. Hiszen olyan adománylevelekkel is találkozunk (pl. I. Endre királyé, mellyel Rado palatinus adományát erősítette meg),[1] amelyek nemcsak a jogbitorlókat illetik átkokkal, hanem azokat a törvényhozókat is, akik el fogják nézni, hogy az Egyháztól valaha elvegyék a neki ajándékozott javakat. IV. Béla is, mikor az egri püspökséget megajándékozza, szívére köti trónutódjainak, hogy gondjuk legyen e javaknak gondos megvédésére bármiféle befolyás ellen.[2]

Lássuk most már közelebbről egy néhány szankciót az adományozó oklevelekből.

Kezdjük Szent István hiteles oklevelein.

1001-ben kelt első királyunk adománylevele, amely a pannonhalmi bencéskolostor alapításáról s kiváltságairól szól és «a mi megváltó Urunk Jézus Krisztus színe előtt» megtiltja, hogy bárki is beleavatkozzék a kolostor ügyeibe.[3]

1009-ben a pécsi püspökség vagyonáról írja, hogy annak

[1] . . . «Maledictionem omnipotentis Dei . . . incurrent omnes nostri successores regiae potestatis, omnes etiam barones, qui in suo tempore regis iustitiam iudicaverint, si ipsi non servaverint omnia, quae hic conscripta sunt.» *Fejér:* i. m. I. 397. V. ö. *Fuxhoffer:* i. m. I. 205.

[2] «Haeredes ac successores nostri reges in praedictis possessionibus intactos et illaesos conservare primo de seipsis, postmodum a potentioribus teneantur.» *Fejér:* i. m. IV/II. 19.

[3] *Fejér:* i. m. I. 282. *Fejérpataky:* A pannonhalmi apátság alapító oklevele. Budapest. 1870. 25. l. *Fuxhoffer:* i. m. I. 33.

esetleges megsértője «tudja meg, hogy az Atya, Fiú és Szentlélek, a dicsőséges Istenanya, Mária s Szent Péter apostol . . . örökös anatémája fogja elítélni és Krisztus ítélőszéke előtt fog tettéről számot adni.»[1]

A veszprémvölgyi görög apácakolostor alapításakor (1205-ben) így ír a szent király: «Ha pedig valaki azokat, amiket örök időkre a kolostornak adtam, megcsonkítani vagy elidegeníteni merészelné, akár a saját nemzetségemből, akár bárki más, királyok, uralkodók, hadvezérek vagy más valaki, legyen rajta az Atya-, Fiú-, és Szentléleknek, . . . Szűz Máriának, a dicsőséges apostoloknak, a háromszáztizennyolc atyának, minden szenteknek átka és az én átkom».[2]

I. Endre a tihanyi apátság alapítólevelében (1055-ből) Isten örök haragját hívja az esetleges jogsértőkre és egyúttal tizenkét arany fizetésére kötelezi őket.[3]

Rado palatinus az általa 1057-ben alapított Szent Demeter-apátság vagyonának megtámadói ellen az ítélet napjával fenyegetődzik. Endre pedig, mikor megerősíti ezt az adományozást, a mennyek lakóinak haragja mellett 100 arany büntetést is szab ki azokra, akik az apátság vagyonához nyúlni merészelnének.[4]

I. Géza a legapróbb részletességgel felsorolja, miket adott az általa 1075-ben alapított bencésapátságnak (abbatia S. Benedicti de iuxta Grón): földet, falvat, szőlőt, erdőt stb. «Aki pedig ezen királyi adományom ellen törne, s azokat, amiket fönt elsoroltam s elhatároztam, bármikép is megsérteni merné, . . . átkozza meg őt a mindenható Atya, Fiú és Szentlélek» . . . stb.[5]

Szent László 1082-ben,[6] Kálmán király pedig 1108-ban megújítják a veszprémvölgyi apácák privilégiumát s ugyanazon büntetéseket is, amik az alapító Szent István levelében foglaltatnak.[7]

[1] *Karácsonyi:* i. m. 40.

[2] . . . «Ἡ δὲ τίς ψοραθῇ ἐξ αὐτῶν, ὧν περ δέδωκα ἀειεὼς μονὴν ἀπόκοψαι ἢ ἀποποιησασθαι τι, ἢ ἐκ τῆς γενεᾶς μοῦ, ἢ ἕτερός τις, ἢ τε βασιλεῖς, ἢ τε ἄρχοντες, ἢ τε στρατηγοί, ἢ τε ἕτεροι τινές, ἵνα ἔχον τό ἀνάθεμα πάρα πατρὸς καὶ νἱοῦ καὶ ἁγία πνεύματος, τῆς . . . ἀειπαρθένου Μαρίας, ὑπερευδόξων ἀποστόλων, καὶ τῶν τριακοσίων δεκαόκτω πατέρων, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, καὶ ἀπ' ἐμου»...

[3] *Fejér:* i. m. I. 393.

[4] *Fejér:* i. m. I. 396—7. V. ö. *Fuxhoffer:* i. m. I. 205.

[5] *Fejér:* i. m. I. 439. *Fuxhoffer:* i. m. I. 217. *Knauz:* i. m. I. 60.

[6] *Fejér:* i. m. I. 459.

[7] *Fejér:* i. m. II. 49.

És így lehetne végigmenni valamennyi adománylevélen. Szent István nemes szándéka és hajthatatlansága, mellyel az egyházi javak sérthetetlenségét védte, annyira a köztudatban élt, hogy a későbbi adományozók nem ritkán már Szent István haragjával is fenyegetnek. «Ha valaki ellenkezőleg cselekednék — írja 1137-ben II. Béla a pannonhalmi Szent Márton-kolostor megajándékozásakor — itt is meg a másvilágon is az élők s holtak bírája előtt érezze boldog Márton és István király haragját.»[1] Ugyanez a záradék a dömösi prépostság javaira nézve 1138-ban.[2]

És hogy ezek a szentesítések nem voltak hiábavalók, kitűnik abból, hogy törvényhozóink mindig tekintetbe vették ezeket s az egyházi javak elvétele ellen mindig tiltakoztak azzal az érvvel : amit egyszer Istennek adtunk, többé profán használatra fordítani nem szabad. Királyaink is többször kijelentették, hogy ebben a tekintetben is Szent István nyomdokain kívánnak haladni. «Nos eiusdem (S. Stephani) vestigiis inhaerentes» . . . — írja IV. Béla 1239-ben.[3] S ugyanaz a király 1263-ban azzal az indokolással adja vissza a tatai apátság elvett javait, «nehogy boldog István király haragját vonjuk magunkra».[4]

[1] *Fejér :* i. m. II. 87.
[2] *Fejér :* i. m. II. 94.
[3] *Fejér :* i. m. IV. 153.
[4] *Fejér :* i. m. IV/III. 103. . . . «ne Dei omnipotentis et sanctorum Petri et Pauli apostolorum et beati Stephani indignationem incurreremus».

III. SZAKASZ.

Az adományok későbbi megerősítése

Királyaink az egyházi javakat mindig az Egyház jogos tulajdonának tartották. — Az adománylevelek átiratása és újólag történt megerősítése. — A törvényes ajándékozási formák betartása. — A fölmerült kételyek eloszlatása. — A tatárjárás és a török uralom pusztításai az adománylevelek közt.

A királyok és a nemesek által kiállított adománylevelek sajátos kifejezései, amelyekkel ajándékukat az Egyháznak átadták, valamint azok a szentesítések, amelyekkel az alapítók az Egyház jogát körülbástyázni igyekeztek, erős érveket szolgáltattak azon tételünk támogatására, mely az egyházi javakat az Egyház örökös tulajdona gyanánt tekinti.

E fejezetben még egy további érvvel akarjuk állításunkat megerősíteni.

Ezt az érvet pedig — mint már a fejezet címe is mutatja — abból a tényből vonjuk le, hogy későbbi királyaink mindenha *úgy tekintették* ezeket a birtokokat, mint *egyedül és kizárólag egyházi javakat*, és ha szükség merült föl, soha nem késtek újra megerősíteni, lemásoltatni vagy újakkal pótolni az eredeti adományleveleket, amelyek erről a teljes tulajdonjogról tanuskodtak.

Királyaink ilyen eljárása csak még jobban megerősítette az Egyház tulajdonjogát a vagyon fölött, részint azáltal, hogy — mint a megerősítő királyok mondották — elődeik nemeslelkű adományait feledésbe menni nem engedték,[1] részint pedig azáltal, hogy a tulajdonjogot a szerzeményi javakra is elismerték. Viszont az illető Egyházak is tudatában voltak, mily fontos okmányt bírnak az eredeti oklevelekben. Ha ezek szavaira tudtak hivatkozni, tulajdonukat biztosítva látták. A legnagyobb vigyázattal őrködtek tehát az adománylevelek épsége fölött, s ha azok megsérültek vagy elvesztek, siettek az akkori uralkodótól a régi adományok megerősítését kieszközölni.

Így pl. a pannonhalmi apátság oklevelét II. Endre,

[1] «Ut donationes regum perpetua firmitate solidentur, solent scripti patrocinio roborari, ne tempore procedente, in irritum aliquatenus valeant retractari.» *Fejér:* i. m. IV/II. 59.

IV. Béla, V. István, Róbert Károly és Zsigmond írtak át és újra meg újra megerősítették.[1]

1082-ben János veszprémi püspök, István főesperes és Ondurnik dékán-kanonokok társaságában személyesen megjelent Szent László király előtt, arra kérve őt, hogy a veszprémi egyház javait megbízott embereivel írassa össze s azokat erősítse meg, «ut semper ecclesia teneret et possideret». A király ezt meg is tette.[2]

Kálmán király 1108-ban átíratja a veszprémvölgyi apácák megsérült oklevelét, amit Szent Istvántól nyertek.[3] Béla király adományokat juttat az esztergomi egyháznak, és mikor az ezekről szóló adománylevelet tűz elpusztítja, újat állít ki, «hogy amit kegyes adomány által nyertek, örökre háborítatlan és sértetlen maradjon».[4]

II. Endre 1211-ben megerősíti a tihanyi apátság javait;[5] két évre rá a pannonhalmi apátságét, «ne inimicae vetustatis succumberet silentio;[6] ugyanezen okból 1235-ben a pécsi egyház javait.[7]

IV. Béla 1249-ben jóváhagyja az atyja által a szepesi egyháznak tett adományozást s azt újakkal tetézi, «hogy a mostani ajándékunk megerősítése legyen a réginek».[8]

Az Egyházaknak nagy gondjuk volt arra, hogy minden ajándékozás a *törvényes formák betartásával*, s lehetőleg királyi jóváhagyás mellett történjék. Ebben a gondoskodásukban egyes egyházak annyira mentek, hogy még a szerzeményi javakat is megerősítették a király által. Példa rá a pannonhalmi apátság, amely 1221-ben II. Endrével megerősítteti azon javait, amikhez vétel útján jutott.[9]

Mihelyt *kétely* merült fel a birtoklás jogossága körül, siettek a homályt a király vagy annak megbizottja által eloszlatni. 1228-ban az Osl által a csornai prépostságnak adományozott javakat egyesek maguknak követelték, mint

[1] *Fejérpataky*: i. m. 9—17., 31—43. l. V. ö. *Fuxhoffer*: i. m. I. 35—37.
[2] *Fejér*: i. m. I. 448—9.
[3] *Fejér*: i. m. II. 47.
[4] *Fejér*: i. m. II. 325.
[5] *Wenzel*: i. m. I. 106.
[6] *Fejér*: i. m. III. 147.
[7] Quum privilegia illa «vetustate collapsa deficerent, nisi testimonio iuris certi novis redacta scripturis subsistentiam contrahant et vigorem». *Fejér*: i. m. III./II. 421.
[8] *Fejér*: i. m. IV/II. 46.
[9] *Fejér*: i. m. V. 298.

őket megillető jogos tulajdont. II. Endre király «mindkét fél érveinek s kifogásainak meghallgatása után» a prépostságnak itéli a javakat.[1]

Némelyik egyház ötször-hatszor is átiratta az adománylevelét. Érdekes erre nézve a pécsváradi apátságot hozni fel például. 1158-ban Péter pécsváradi apát megjelent II. Géza előtt s előadta, hogy a Ker. Szent János tiszteletére épült egyházuk leégett s veleégett a Szent István által kiállított alapítólevél is. Megmutatta róla a másolatot s annak megerősítését kérte. A király az ügy fontossága miatt kikérte két érsek, négy püspök s az ország előkelőinek tanácsát, s csak akkor tett eleget a kérésnek, mikor meggyőződött róla, hogy a királyi kancellária még a mult évben látta az alapítólevelet.[2] Ezután aztán még jobban vigyáztak erre az oklevélre s még többször átíratták azt. Már 1228-ban átíratják II. Endrével.[3] Egy század sem telt bele s már megjelenik Miklós apát a király előtt hasonló célból.[4] Hat év mulva Ditmár apát,[5] Zsigmond alatt pedig Imre apát gondoskodnak hasonló módon az apátság javainak sérthetetlenségéről.[6]

Az oklevelek nagy jelentőségéből magyarázható az a szorgoskodás is, amit a veszedelem idején azok megmentéseért kifejtettek. A pannonhalmiak például egy ízben az ellenség elől az ausztriai bencések kolostorába rejtették el.[7] A tatárjárás alatt pedig a közelfekvő apátságok Esztergomba vitték a diplomákat, de hiába, az is az ellenség kezére került.[8]

Természetes dolog azonban, hogy olyan országos csapások idején, amilyen a tatárjárás volt vagy a török uralom, biztos hely úgyszólván alig volt az ország területén. Ez időben tömérdek alapító- s adománylevél pusztult el. A rend helyreálltával nem egy kétség támadt az egyes földterületek jogos tulajdonosai iránt; az azonban mindig általánosan elfogadott vélemény volt, hogy az egyszer az Egyháznak adott javakat többé más célokra fordítani nem szabad.

Különös értékük van tehát a tatárjárás és a török pusztítás után történt királyi megerősítéseknek vagy — helyesebben

[1] *Fejér:* i. m. III/II. 144.
[2] *Karácsonyi:* Szent István király oklevelei. 76. l.
[3] *Fejér:* i. m. III/II. 118.
[4] *Fejér:* i. m. VIII/II. 441.
[5] *Fejér:* i. m. VIII/III. 352.
[6] *Fejér:* i. m. X/II. 656.
[7] *Fuxhoffer:* i. m. I. 32.
[8] *Fejér:* i. m. IV/II. 215.

mondva — második ajándékozásnak (Secunda donatio.) E kérdéssel a következő szakaszban foglalkozunk. Itt csak fölemlítjük, hogy ilyen megerősítésekkel a tatárjárást követő idők királyai alatt tömegesen találkozunk. Igy IV. Béla megerősíti a pilisi apátság, a jászói prépostság, az esztergomi egyház, a veszprémi Szent Mihály-egyház, az egri egyház, a II. Béla által alapított Szent Márton-kolostor, a bozóki premontrei kolostor, a kolosmonostori, a tatai kolostorok, a mórichidai prépostság, a zobori apátság stb. javait. V. István hasonlóan jár el a nyulakszigeti apácák, a dubicai pálosok, a zágrábi egyház stb. javaival. Épígy sok megerősítésre akadunk még Róbert Károly idejében is.

IV. SZAKASZ.

A «secunda donatio».

A «secunda donatio» jelentése. — Törvényeink álláspontja a secunda donatio kérdésében teljesen megfelel az egyházi vagyon elidegeníthetetlen jellegének. — Az idevágó főbb törvények.

Az előbbi szakasszal kapcsolatban érdemes egy rokon-kérdésnek, az ú. n. «secunda donatio»-nak vizsgálására is szentelni pár sort, mint amiből az Egyház föltétlen, teljes tulajdonjoga s az egyházi vagyon sérthetetlensége különösen kiviláglik.

Mit értünk a «*secunda donatio*» (második adományozás) kifejezés alatt?

A hazai történelem ismerőjének lelkében élénk nyomokat hagytak azok a rémes pusztítások, amiket az országunkra zúduló vad hordák, a tatárjárás, a hosszú török uralom okoztak hazánkban. Mikor egy-egy ilyen országos istenítélet elvonult Magyarország fölött, s az életben maradt lakosok újra előbujhattak rejtekhelyükből, hogy a mindennapi munkához fogjanak, napijárásnyira csak romhalmazt, omladozó templomokat, kidőlt-bedőlt kolostorokat találtak. Már most mi lett az így elpusztult egyházak birtokaival? Ki kapta meg azokat másodszor, minthogy első tulajdonosuk többé nem volt feltalálható?

Azok után, amiket az egyházi vagyon elidegeníthetetlenségéről mondottunk, csak egy lehet a felelet. Ha ú. i. igaz az, hogy az egyszer az Egyház kezére jutott vagyonra eltörülhetetlenül reányomódik az egyházi jelleg, úgy, hogy azt soha semmi körülmények között más, mint egyházi célokra használni nem szabad, — akkor nem lehet kétséges, hogy az elpusztult egyházak s kolostorok megmaradt javait sem lehetett más célok szolgálatába állítani, hanem azokat is meg kellett hagyni az Egyház birtokában. És az a körülmény, hogy a történelem folyamán a második ajándékozás kérdésében tényleg mindig ezt az elvet látjuk érvényesülni, csak erős támaszául szolgál azon nézetünknek, amit az egyházi javak sérthetetlenségéről és elidegeníthetetlenségéről e tanulmányunkban hirdetünk.

Állításunk igazolására szolgáljanak az alábbi adatok.

Az 1548: XII. t.-c. az elpusztult apátságok, kolostorok, káptalanok vagyonáról intézkedik. Bár azok az egyházak, amelyek először jutottak e javakhoz, teljesen elpusztultak, javaikat a törvény mégsem tekinti olyanoknak, mint amelyeknek tulajdonosai kihaltak. Mert ha a részleges egyházak el is pusztulhatnak, az egyetemes Egyház továbbra is él. Ezért intézkedik úgy ez a törvénycikk, hogy az elpusztult egyházak javai nem devolválódnak a királyi kincstárra, hanem továbbra is egyházi célokra fordíttassanak. «Tanult plébánosoknak s az Isten igéje őszinte hirdetőinek ellátására, kik a népet a régi orthodox igaz katolikus hitben és vallásban megőrizni igyekezzenek, ... továbbá az iskolák fenntartására.»[1] Ez a törvény tehát világosan hirdeti, hogy az Egyház joga a vagyonához nem szünik meg, akkor sem, ha ez vagy az a részleges Egyház elpusztult volna is. Az 1550. évi XIX. t.-c. felszólítja a királyt, hogy amit az elpusztult egyházak vagyonáról határoztak, «minden hosszas halogatás nélkül» vigye keresztül.[2]

E törvények megértésére az egyházi vagyon természetének s jellegének megfontolása segít bennünket. Az egyszer az Egyháznak juttatott javak mindvégig csak az egyházéi lehetnek, mert az Egyház ünnepélyes formák között egyházi célok megvalósítására nyerte azokat. S ha egyik-másik részleges egyház meg is szűnik, ennek a vagyonnak továbbra is meg kell maradni az egyház szolgálatában. Az egyházi vagyon a szó szoros értelmében sohasem válik gazdátlanná.[3]

A donatio secunda szempontjából értékes I. Ferdinándnak 1560-ban kelt rendelete. Miután előzőleg ecsetelte azt a pusztítást, amit a törökök országunkban végbevittek, a következőket írja rendeletében: «Hogy az egyszer Istennek s az ő kultuszának szentelt egyházi javak profán használatra ne fordíttassanak, s hogy az istentiszteletek és istenszolgálatok a keresztény lelkek nagy kárára meg ne szűnjenek s el ne töröltessenek ... elhatároztuk s elrendeltük, hogy az összes, bármily néven nevezendő egyházi javak — kivéve amiket az iskolák fentartására rendeltünk — ... a világiak kezéből ...

[1] *Kovachich:* i. m. I. 260.
[2] *Kovachich:* i. m. I. 261.
[3] «Ein Heimfallsrecht bez. des Vermögens kirchl. Institute, welche auch kanonisch nicht mehr existiren, könnte der Staat nur dann für sich beanspruchen, wenn solches Gut wirklich herrenlos geworden wäre.» *Scherer:* i. m. 280. l.

azonnal és ténylegesen visszafoglaltassanak, s akiké e javadalmak voltak ... azoknak visszaadassanák». Később pedig így folytatja: «A szerzetesek és az apácák javai pedig, ha az illető kolostorok üresen állnak vagy elpusztultak, ugyanazon rend fenmaradt szerzeteseinek és apácáinak adassanak át». Ha pedig az egész rend kihalt volna, még akkor sem száll a vagyona a királyra, hanem a püspök rendelkezése alá kerül.[1]

Azok a törvények, amelyek az elpusztult egyházak vagyonának egy részét iskolák fentartására s alapítására rendelik (mint pl. az 1548:XII., 1550:XIX., 1560:XIX. 7. és 15. §-a), azok sem szüntették meg e javak egyházi jellegét. Ezek u. i. kivétel nélkül a kat. hit megszilárdításának szükségességét hirdetik, tehát kat. iskolák felállítását követelik.

1701-ben, a törökök kiűzése után I. Lipót király elrendeli, hogy a fiskus kezére került összes egyházi javakat az Egyháznak adják vissza.[2]

Szintén érdekes világítást vet alkotmányos életünknek arra a felfogására, amely az elpusztult egyházakat is még valamikép tovább élő jogiszemélyeknek tartotta az 1715. évi LXXIII. t.-c. Ennek rendelkezései szerint u. i. a jezsuiták az országgyűlésen a karok s rendek közt két hazai taggal együttesen képviselhették azokat az elpusztult apátságokat és prépostságokat is, amelyeknek javai az ő tulajdonukba mentek át.

Ugyancsak törvényeink szelleméből következett, hogy mikor 1773-ban a jezsuiták rendjét feloszlatták, vagyonukat az állam nem foglalhatta le, hanem a kat. tanulmányi alapot alkották belőle. Így tehát úgy ez az alap, valamint a vallásalap s az egyetemi alap, amelyek szintén egyházi vagyonból keletkeztek, csak kat. célokra volna felhasználható. A többi feloszlatott szerzetesrendek javait pedig 1782 szept. 1-én József császár az orthodox (azaz katolikus) vallás tiszta,

[1] *Batthyán:* i. m. I. 630. s köv. *Péterfy:* i. m. II. 41.

[2] «Omnia et singula bona iuraque Hungarico-ecclesiastica etiamnum prae fisci nostri regii manibus existentia ... ad manus eiusdem cleri Hungarici transferenda, actualiter extradenda, perpetuo possidenda, ac debite fructuanda resignentur.» *Fejér:* Codicillus 295. l. Aki pedig nem ért latinul, ne írjon ilyen tárgyról. Ha valaki megérti ezt a szöveget, elfogultságában sem írhatja, hogy a törökök kiűzése után «a visszafoglalt területek egy részére az Egyház igényt tartva, azoknak kiadását követelte, azonban úgy a magyar, mint az udvari kamara is, valamint a király minden alkalommal a leghatározottabban hangsúlyozták, hogy e javak az államéi, s így azokra az egyháziak igényt nem tarthatnak». *Ágoston:* i. m. 31. l. Ime a szubjektív óhaj mennyire el tudja homályosítani az objektív tényeket!

sértetlen megőrzése és terjesztése végett az ú. n. lelkészi pénztár (cassa parochorum) vagyonához csatolta.[1]

Ha pedig most végigtekintünk az alapító és adományozó okleveleknek a három utolsó fejezetben felhozott — talán nem egyszer már unalmas — tanuskodásain, méltán kérdezhetjük, hogy az okleveleknek ily világos szavai után egyáltalában hogyan lehetett az Egyháznak ideiglenesen használatra átadott javakról beszélni. «Azon okiratok — írja Szepessy Mihály jogi véleményében — melyekkel Szent István, Szent László, Kálmán, II. Géza és egyéb királyok az érsekségeket, apátságokat és prépostságokat alapították és javadalmazták, bármely formában adattak is ki, s bármely kifejezéssel legyenek is szerkesztve, sőt ha azokban, tekintve hogy az alapítvány az ajándékozásnak szintén egyik neme, a javadalomra szánt birtokra nézve a damus, donamus, conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendum záradék bennük foglaltatik, — mégsem szorosan jogilag vett donatiók.» Ime az oklevelek tanuskodó súlya alól így igyekeznek kibujni, pedig azok világosan örökös, teljes tulajdonról beszélnek. Természetesen könnyű azt állítani, hogy ezeket a nyilt, világos szavakat nem úgy kell érteni, amint írva vannak, de döntse el, aki tudja, mi nagyobb ebben az állításban: a bennerejlő ellenmondás-e vagy szerzőjének elfogultsága a kat. egyház jogaival szemben.

[1] A cassa parochorum a lelkészségek javára III. Ferdinánd, I. Lipót és III. Károly által alapított s növelt pénzalap volt, amelyből aztán a vallásalap alakult ki. József császár említett rendelkezése önkényes volt ugyan, de az Egyház hallgatagon jóváhagyta, részint mert főkegyúri jogára hivatkozva vitte azt végbe, részint pedig, mert e javak új rendeltetésükben is megfeleltek az adományozók intencióinak, a kat. vallás előmozdításának.

HARMADIK FEJEZET.

Az egyházi vagyon sérthetetlensége törvényeinkben.

A szállásbirtok fogalma. — Kézai krónikája s a Képes Krónika mit mond róla? — Az Egyház a descensus hatályával kapta vagyonát. — Javait oly joggal bírja, mint a világi főurak. — A Tripartitum tanuskodása. — Szent István törvényei. — Szepessy Mihály tévedése. — Analógia az angol jogból. — Szent László törvényei. — Sem az adományozók, sem a főpapok nem nyúlhattak az egyházi vagyonhoz. — Kálmán király törvényei. — A későbbi korok törvényei. — Királyaink, mint az egyházi javak védői. — A koronázási eskü igérete. — Az 1848 : XX. t.-c. 2. és 4. §-ának értelme.

Ha összefoglaljuk a megelőző fejezet érveit s elfogultság nélkül értékeljük azokat, lehetetlen kitérnünk egy végkövetkeztetés elől: Tényleg az egyházi javak adományozói azt akarták, hogy azokat örökre az Egyház bírja teljes tulajdonjoggal. Ez az adományozóknak határozott, félreismerhetetlen akarata.

Erre a következtetésre jutunk mi is, akiket pedig századok választanak el attól a kortól, amelyben az adományok történtek. Mennyivel élénkebben kellett élni ennek a meggyőződésnek azok lelkében, akik abban az időben éltek, akik annak a kornak gyermekei, törvényhozói voltak! És valóban itt állanak előttünk minden korból a magyar törvények, amelyek legfényesebb igazolásai az előbbi fejezetben bizonyított tételünk igazságának; itt vannak minden időből a törvények, mint az illető korok felfogásának legilletékesebb kifejezői s megőrzői. Érdemes lesz bővebben beléjük tekinteni, beszélnek-e ezek nyiltan, félreérthetetlenül az egyházi vagyon sérthetetlenségéről, vagy talán annak az állításnak van igaza, melynek értelmében «a katolikus egyházak kezében levő vagyon a magyar törvények szerint kétségtelen s elidegeníthetetlen tulajdona a magyar államnak?»[1]

Az előbbiekben láttuk, hogy az egyházi vagyon alapját a királyok s nemesek által juttatott adományok alkotják. Összes idevágó törvényeinkből, egész alkotmányos életünk

[1] *Ágoston :* i. m. 50. l.

szelleméből az tűnik ki, hogy arra a birtokra, amit az Egyház egyszer megkapott, eltörülhetetlenül rányomódott az egyházi jelleg. Forduljon elő bármilyen eset, mégha megsemmisül is az illető partikuláris Egyház, a javak örökre az Egyház kezében hagyandók. Vagyis másszóval a magyar alkotmányos élet egyik sarktétele az, hogy ezeket az adományokat a magyar kat. egyház teljes joggal szerezte meg és époly sérthetetlenül bírja, mintha az első foglalás, a honfoglalás után történt osztozkodásnál a descensus erejével kapta volna.

A magyar alkotmányos életnek ez a speciális felfogása oka annak, hogy a csak *használatra* kapott egyházi vagyonról szóló, külföldi jogi művekből átvett teória tökéletes csődöt mond, mihelyt a magyar viszonyokra alkalmazzuk.

Nem célunk itt az idegen jogi szerzők által alapul vett római, frank és germán feudális viszonyok ismertetésébe bocsátkozni, amelyek keretében lehet történeti igazság alapján beszélni az «ager publicus»-ból csak haszonélvezetre adott egyházi javakról. Ezt különben kezdetben már említettük is, mikor rámutattunk arra, hogy a nyugati fejedelmek miért vindikáltak maguknak annyi jogot az Egyház ügyeibe való beleszóláshoz. Azért t. i., mert azokban az országokban, mint minden világi ember, úgy az Egyház is kezdetben csak haszonélvezetre kapta a földterületet és csak a hűbéri intézmény megszüntével jutott azoknak teljes, örökös tulajdonához.[1]

Ez mind igaz a külföldre nézve.

A magyar viszonyok azonban homlokegyenest ellenkeznek a külföldiekkel. Ha tehát ennek ellenére is a magyar viszonyokra akarják alkalmazni ezt az elméletet akkor, amikor a magyar államnak kezdetben «ager publicus»-a sem volt; akkor, amikor a nyugati feudális rendszer első királyaink alatt nálunk teljesen ismeretlen volt s legelső szele is csak Nagy Lajos idejében érte hazánkat, de szilárd talajra lelni itt sohasem tudott; akkor, amikor az eddigiek után világosan áll előttünk, honnan eredt az egyházi vagyon és milyen jogon bírja azt az Egyház, — mindezek után is a külföldi szisztémát ráerőszakolni a magyar viszonyokra, az bizony — szelíd szóval élve — jogtörténeti analfabétaság; és megfontoljuk, hogy mindez csak a szekularizáció jogosságának bebizonyíthatósága kedvéért történik, bátran

[1] A frank állapotokat l. *Mattes:* Einwirkungsrechte der Staatsgewalt auf das Kirchenvermögen. Tübinger Quartalschr. 1845. 245—258. l.

mondhatjuk, hogy egyúttal a tudománnyal űzött visszaélés is.

Ezzel szemben kétszeresen fontos, hogy rámutassunk törvényeinkre, amelyek az egyházi javakat mindig olyan sérthetetleneknek tartották, mintha az Egyház a szállásjog erejével nyerte volna azokat.

De mit is értenek törvényeink a *szállásbirtok* alatt?

Kézai krónikájában a következő hely olvasható: «Isti quidem capitanei loca descensumque, ut superius est dictum, sibi eligerunt, similiter et generationes aliae, ubi eis placuit eligentes».

A Képes Krónika hasonlóképen ír: «Aliae vero generationes, quae genere sunt istis pares et consimiles, acceperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum».

A «descensus» szó eredete itten keresendő.

A szállásbirtok tehát olyan birtokot jelent, amelyet a honfoglalás után az egyes törzsek a megszállás által hatalmukba vettek.

Egész régi vagyonjogunk ezen az intézményen alapszik. Nálunk a szolgálatokért adott területek — a hűbérjogrendszer «beneficium»-ai — ismeretlenek. Természetesen, mert hiszen ismeretlen volt maga a feudális rendszer. Hanem igenis megvolt a teljes, örök tulajdonjogot adó szállásbirtok (Weilergut), amelynek birtokába *csak foglalás által* lehetett jutni. Ennek felelt meg a római jogban a patrimonium, a germán hűbéri rendszerben az allodium, haereditas, s a frank terra Salica. A descensus jogával felruházott, birtok tehát tulajdonképen zsinórmértéke, megtestesítője, pregnáns kifejezője akar lenni a teljes, örök tulajdonjognak. Okleveleink ilyen kifejezései tehát, mint «ut descensum haereditarium»,[1] «acsi ipsorum descensualis fuisset a tempore S. Stephani»,[2] »more nobilium titulum sessionis»[3] stb., semmi egyebet nem jelentenek, mint a tökéletes tulajdonjog kétségenkívül helyezését.

Az oklevelek idézett legkülönfélébb kifejezései alapján Güntherrel együtt joggal állíthatjuk, hogy királyaink a descensus erejével adományozták e javakat az egyházaknak,[4] csakúgy, mintha azok maguk is résztvettek volna a hon-

[1] *Fejér:* i. m. IV/II. 11. [2] *Wenzel:* i. m. VIII. 336.
[3] *Fejér:* i. m. V/III. 212.
[4] «Die Donationen, welche von den ersten Königen stammten, wurden ebenfalls mit der Rechtsgeltung des Descensus verliehen. *Günther:* i. m. 1901. évf. 70. l.

foglalás fegyveres tényében, s az azt követő osztozkodásban. «Történelmi szempontból bizonyos — írja Balics — hogy a magyar egyház alapítója, Szent István király, valamint egyáltalán bárkinek tett adományait, úgy az egyháznak adott javakat is szállás-örökjoggal, elévülhetetlenül engedte át.»[1] És egy másik írónk ugyanezt tanítja, mikor azt írja, hogy a Szent István által az egyházaknak adott javak «nemcsak névleg, hanem jogilag is» egyet értek a nemesi szállásbirtokokkal.[2] Ugyanez a nézete Timonnak is.[3]

Ha tehát az egyházi javak úgy tekintendők, mintha azokat az Egyház megszállás által szerezte volna, akkor az *Egyház tulajdonjoga legalább oly szent és sérthetetlen, mint a nemesek tulajdonjoga* birtokaik fölött, akiknek legnagyobb része szintén nem tudná visszavezetni jogát ősi foglalásra, hanem csak királyi adományra. Ha tehát az ajándék által szerzett javak fölött az egyháznak tökéletes tulajdonjogát nem akarjuk elismerni, egészen bizonyos, hogy a világi birtokosok vagyonát sem fogjuk megmenthetni hasonló sorstól. A világi főurak, nemesek tulajdonjogát kétségbevonni nem igen szokták. Pedig, hogy az Egyház joga vagyonához époly erős és sérthetetlen, mint akármelyik világi birtokosé, kitünik a Tripartitumnak három helyéből is, amelyek a világi nemesek s az egyháziak birtokjoga közt a legteljesebb egyenlőséget hirdetik;[4] amelyek tanuskodnak arról, hogy nemesek és egyháziak ugyanazon az úton, királyi adományozás által jutottak a vagyonhoz,[5] mégpedig «örökös alamizsna», «örökös örökség» gyanánt, ugyanabból a forrásból, a király javaiból.[6]

[1] *Balics:* i. m. I. 392.

[2] «Bona per S. Stephanum collata ecclesiis . . . neque solo tantum nomine, sed etiam bonitate iuris primorum, verorum et naturalium nobilium terris aequabantur descensualibus. Haec itaque illis perpetua esse voluit.» *Bartal:* Comment. ad hist. Status Iurisque publ. Hung. III. 76. l.

[3] *Timon:* i. m. 337., 340. l.

[4] «Quamvis personae spirituales . . . personis saecularibus digniores habeantur, tamen omnes domini praelati et ecclesiarum rectores ac barones et ceteri magnates atque nobiles et proceres regni huius Hungariae ratione nobilitatis et bonorum temporalium una eademque libertatis, exemptionis et immunitatis praerogativa gaudeant.» Trip. I. 2. §. 1. Id. kiad. 54. l.

[5] «Omnes domini praelati, barones, magnates nobilesque . . . universa iura possessionaria ex donationibus serenissimorum dominorum regum Hungariae habent.» Trip. I. 13. Id. kiad. 74. l.

[6] «Multi divi serenissimique reges Hungariae . . . plurimas terras a castris regalibus, . . . sequestrantes tum monasteriis et ecclesiis

A magyar kat. egyház tulajdonjogának megingatása tehát nemcsak beleütközik a magyar jogrendszer határozott felfogásába, hanem egyenesen meggyöngítené minden magántulajdon biztonságát is mert hiszen az örökös, sérthetetlen tulajdonjogot világosabban már nem lehet kifejezni, mint azt a magyar törvényekben találjuk. Már Pázmány éles elméje felhívta erre a körülményre a figyelmet, hogy vigyázzanak a világi urak, mert ha a törvényileg biztosított «ugyanazon szabadság, kiváltság és előnyök» (Trip. I. 2. §. 1.) ellenére is el lehet venni az egyháziak vagyonát, miért ne lehetne a világiakét is![1]

Különben is világos dolog, hogyha a királyok csak haszonélvezetre adták volna az egyháznak a vagyont, szorult anyagi helyzetükben már nem egyszer visszavették volna. Hanem az Egyház sérthetetlen tulajdonjoga ezen javak fölött annyira kétségenkívül állott, hogy királyaink a legnagyobb szükség idején sem nyultak hozzájuk az Egyház fejének beleegyezése nélkül, vagy ha haragtól és pártszenvedélytől vezettetve ezt néha mégis megtették, lecsillapulva bűnbánólag hozták helyre hibájukat.

Nézzük most már nevezetesebb törvényeinket, amelyek az egyházi vagyonnak sérthetetlenségét mindig hirdették és biztosították.

Egész alkotmányos életünk felfogását az egyházi vagyon sérthetetlenségéről legjobban kifejezi a legelső törvény, amelyik e tárgyból rendelkezik és ami — érdemes külön hangsúlyozni — egyúttal legrégibb törvényünk is. Ez *Szent István első törvénykönyvének* 1. §-a, amelyet szóról-szóra a 847-i mainzi zsinat határozataiból vett át.

Szól pedig ez a törvény a következőképen: «Aki gőgjében felfuvalkodva az Isten házát megveti, és az Istennek szentelt s az Isten dicsőségére a királyi sérthetetlenség védelme alá helyezett javakkal (possessiones) tiszteletlenül bánik, vagy azokat megsérteni merészeli, . . . kiközösíttessék».[2]

in perpetuam eleemosynam, tum vero servientibus ipsorum (quos iam nobiles appellamus) exigentibus eorundem servitiis in perpetuam haereditatem contulerunt.» Trip. I. 84. §. 1. Id kiad. 162. l.

[1] «Leges nostrae non uno loco tradunt unam eandemque libertatem, exemptionem, praerogativam habere praelatos, barones ac nobiles universos. Si igitur salva hac libertate adimi ecclesiasticis sua bona possunt, quidni pari ratione adimi et saecularibus dominis possint?» *Pázmány:* i. m. 28. l.

[2] *Batthyán:* i. m. II. 56. *Endlicher:* i. m. 311. *Péterfy:* i. m. I. 6. *Wenzel:* i. m. I. 4. *Závodszky:* i. m. 15.

Szent királyunk tehát nem elégedett meg azokkal a szentesítésekkel, amikkel az egyháznak tett adományait ellátta, hanem törvénykönyvének mindjárt legelső paragrafusában az egyházi vagyont vette védelmébe. Hogy pedig szavának különös nyomatéka legyen, mindjárt ezen törvénye után kijelenti, hogy az egyházi javak «épúgy a király védelme alatt állanak, akárcsak a saját tulajdon javai, sőt azokra még jobban vigyáz, mert minél magasabban áll Isten az ember felett, az Isten ügye annál előbbrevaló a halandók vagyonánál.»[1]

Első királyunknak egyik további törvénye (II. 35.) sérthetetlenség tekintetében az egyházi javakat az ispánságok birtokaival állítja egy sorba, midőn kimondja, hogy «míg él, mindenki rendelkezhetik saját vagyonával és a király ajándékával, kivéve azt, ami a püspökséghez és ispánsághoz tartozik».[2]

Ebből a legutóbbi törvényből azonban, — mint ezt külön is hangsúlyozni kell, — korántsem lehet azt a következtetést levonni, hogy tehát az egyházi vagyonnal a király rendelkezik, vagy pedig, hogy az egyházi főméltóságok halála után az egyházak vagyona a királyra devolválódnék. Kizárja a törvény ilyetén értelmezését a feudalizmus teljes ismertelen volta a magyar földön. Ellenkezőleg, ebben a törvényben az *Egyház vagyonjogának* a főurak hatalmaskodó túlkapásai ellen támadó *hathatós védelmezőjét lehet fölfedeznünk* már abban az időben, amikor nyugaton még a feudális szisztémában az Egyház tulajdona bármikor támadásnak lehetett kitéve. Maga az a tény tehát, hogy törvényeink más helyen is teljesen egyenrangúnak említik az egyházi és a megyei birtokokat, ma is erős tiltakozásul szolgálhat az egyházi javak erőszakos elvétele ellen.

Hogy különben az egyházi vagyont a király soha nem örökölhette, vagyis az nem devolválódhatott reá, a dolog természetén kívül — hiszen a tulajdonos, az egyház, soha meg nem hal — pozitív törvényekből is világosan következik.

Hármaskönyv ú. i., ahol az aviticitásról beszél, amely törvény értelmében minden utód nélkül elhalt nemesnek a király az örököse, mindjárt hozzáteszi, hogy ez az egyházi méltóságokra csak annyiban áll, hogy azokat a király adományozza új tulajdonosaiknak. Hogy ez ugyan nem jelent

[1] U. o.

[2] *Batthyán:* i. m. II. 65. *Endlicher:* i. m. 321. *Závodszky:* i. m. 46.

örökséget a király számára, az bizonyos; értelme azonban mégis megvolt e törvénynek is, mégpedig annyiban, hogy jó védelmül szolgált a halálozás után egy ideig gazdátlanná vált egyházi javak elprédálása ellen.

Az egyházi vagyon devolválódása ellen szól az a körülmény is, hogy a holtkézi törvényeket egyenesen ezzel az indokolással hozták: «cum haerede suorum nunquam deficiunt, ad fiscum regium nullo unquam tempore devolvuntur». (1542: XXXII.) Az 1715: XXV. szerint is csak ha teljesen kihal a család, akkor lesz a fiskus az örökös (Universalis omnium in semine deficientium lege definitus successor.)

Nem érthető tehát, hogy Szepessy Mihály, a magyar királyi kincstári jogügyek egykori igazgatója, a vallás- és tanulmányi és egyetemi alapok jogi természetéről beadott véleményében mily címen állíthatta, hogy a magyar királynak joga van a «Hármaskönyv I. R. 10. cím 3. §-ának alapján, mint valamennyi katolikus főpapoknak és egyházi férfiaknak valóságos és törvényes örököse a főpapok ingó vagyonában örökösödni».[1]

Tévedése onnan magyarázható, hogy Szepessy az egyházi vagyonról tárgyalva, elfelejtett különbséget tenni a donatio és a collatio között. Az előbbi a királyoknak vagy egyéb adományozóknak azt a tényét jelenti, amellyel egy most alapított vagy már meglevő egyháznak bizonyos javakat ajándékoznak; míg a collatio nem más, mint a már meglevő egyházi javadalom birtoklási jogának valamely egyházi személyre történő ruházása. Már most amily kétségtelen tény, hogy az adománylevelek világos kifejezései szerint az adományozók a donatióban maguknak semmiféle jogot fel nem tartottak az egyháznak adott javakra nézve, hanem örök időkre juttatták azokat az egyháznak, époly világos az is, hogy a collatio nem örökös, hanem csak az illető egyházi személy haláláig van érvényben, nem ad tulajdonjogot, csak a használat jogát. A javadalmas halála után csak a collatio joga kerül ismét a király kezébe, de nem új donatióé.

Hogy ez az igazi értelme a Trip. említett helyének, mutatja — a jegyzetben idézett szöveg világos értelmén kívül[2] — minden idők joggyakorlata is, amely királyra szálló

[1] *Városy*: i. m. 13. l.

[2] «Praeterea cunctorum quoque dominorum praelatorum et virorum ecclesiasticorum princeps ipse noster verus pariter et legitimus successor est; *non quantum ad bonorum et iurium possessionariorum*

egyházi javakat sohasem ismer; annyira nem, hogyha királyaink a már elpusztult egyházak javainak más *egyházi* célokra való fordításáról rendelkeztek is (máshová nem volt szabad fordítaniok!), még azt is legfőbb kegyúri jogukra való hivatkozással cselekedték.

Minthogy tehát az Egyház — mint birtokos — soha ki nem hal, a Trip. említett helye csak azt akarja jelezni, hogy a széküresedés ideje alatt a király volt az egyházi javak törvényes oltalmazója egész azon ideig, míg az új utód ki nincs nevezve. Megerősíti ezen felfogásunkat Angolország alkotmányos életéből — amely sok pontban egyezik a mienkkel — merített analógia is. Angliában ú. i. tökéletesen ezt a felfogást találjuk elfogadottnak. «The law has vested this custody in the Sovereign — írja Stephens (Commentaries on the laws of England, II. 530.) — because as the successor is not known, the and possessions of the see would be liable to spril and devastation, if no one had a property therein. Therefore the law has given to the Sovereign not the temporalities themselves,[1] but their custody till such time as a successor is appointed.»[2]

E kitérés után folytassuk a Szent István utáni törvények vizsgálatát.

A Szent Istvánt követő törvényhozásban már egyre határozottabb alakot ölt az egyházi vagyon sérthetetlensége. *Szent László* első törvénykönyvének (az 1092-i szabolcsi zsinat határozatai) 23. fejezete kimondja, hogy az egyháznak adott javakat soha semmiféle okból visszavenni nem lehet. «Aki javait, vagy földjeit valamelyik egyháznak adta, — így szól a törvény — semmiféle okból visszavenni és másnak adni ne merje.»[3]

Érdemes már e törvénynél külön felhívni a figyelmet arra, hogy törvényeink nemcsak idegen kezek beavatko-

ab ecclesia ablationem et sequestrationem, sed quantum alteri ad gubernandum cum ecclesia *collationem*.» Trip. I. 10. §. 3. Id. kiad. 68. l.

[1] Szinte a Trip. idézett szavainak fordítása: . . . «non quantum ad bonorum ab ecclesia ablationem» . . . stb.

[2] Id. *Günther*: i. m. 1901. évf. 79. l. Magyarul: «A törvény azért ruházta az uralkodóra a védelmet, mert, az utód ismeretlen lévén, a föld és egyéb birtokok pusztításnak lehettek volna kitéve, ha senkinek sincs fölöttük tulajdonjoguk. Ezért tehát a törvény ráruházta az uralkodóra nem ugyan magukat a javakat, hanem azok őrzését, míg utód nincs kinevezve».

[3] *Péterfy*: i. m. I. 28. *Závodszky*: i. m. 74.

kozásától óvták az egyházi vagyont, hanem *maguk az adományozók utódai sem vehették vissza* ezeket a javakat. Ezt a sajátosságot már Pázmány érvül használta fel, mikor így írt: «Amit az egyháziak bírnak, részben a királyoktól nyerték ajándékba, részben a többi hívektől. Ámde törvényeink úgy rendelkeznek, hogy a királyok az egyszer megtett ajándékozást jogosan többé meg nem semmisíthetik. A többi hívekről pedig azt teszik hozzá, hogy aki földjeit az egyháznak adta, semmiféle okból visszavenni ne merje. Ha már most azokat is, akik az egyházakat dotálták, törvény tiltja el az egyszer adott ajándék elvételétől, mennyivel inkább azokat, akiknek kevesebb közük van ezekhez a javakhoz».[1]

Szent László ugyanazon törvénykönyvének következő, 24. fejezete elrendeli, hogy minden elidegenített egyházi vagyont, mégha az nem világi kézen volna is, hanem más egyházak birtokában, adjanak vissza.[2]

Ezzel a törvénnyel kapcsolatban érdekes rámutatni arra a jellemző körülményre, hogy az egyházi javakat akkor is vissza kellett adni, ha azok *más egyház kezére* kerültek. Ezt rendeli el I. Ferdinánd is 1560-ban, midőn úgy intézkedik, hogy a törökök és hitújítók által okozott zavarban gazdátlanná vált egyházi javakat ideiglenesen a főpapok kezeljék. «Hogyha pedig idővel Isten kegyelméből magyar hazánkba újra visszatér a nyugalom — írja a király — s a jelen veszélyes és gyászos helyzetből nyugodtabb s csendesebb állapotba jut, az ilyen javakat s egyházi jövedelmeket az illető főpapok, kiknek kezén azidőben az említett javak lesznek, minden késlekedés, halasztgatás és jogi eljárás nélkül egyszerűen és tényleg adják vissza azoknak az egyházaknak, amelyeket e javak az alapítványok értelmében megilletnek.»[3]

Törvényeink ezen korrekt felfogása mellett aztán — hogy t. i. egyik egyház vagyonát nemhogy világiak, de a másik egyház által sem engedték elfoglalni — érthetők azok a rendelkezések is, melyek az egyház javait magának az illető egyház püspökének esetleges gondatlansága vagy tékozlása ellen is megvédeni voltak hivatva.

A magyar törvények ú. i. nemcsak azt tiltották meg,

[1] *Pázmány:* i. m. 28. l.

[2] «Res ecclesiarum ubicumque inveniantur, sive apud ecclesias alias, ad priorem ecclesiam suam redeant.» *Péterfy:* i. m. I. 28.

[3] *Batthyán:* i. m. I. 631. *Fejér:* Codicillus. 83. *Péterfy:* i. m. II. 42.

hogy világi urak önkénykedjenek az egyházi javakkal, hanem *maguknak a püspököknek* sem állott hatalmukban a birtokokat elpocsékolni. Bárhol találták is meg az egyházi javakat, mégha mindjárt más egyházaknál is, vissza kellett adni előbbi birtokosának s jogos tulajdonosának. Hiszen ezen javak az illető egyházak tulajdonaiul tekintettek, amiknek a püspökök csak haszonélvezői.[1]

Erre a figyelmet érdemlő körülményre egyszer már utaltunk, rámutatva egyes alapítók kifejezett akaratára, amely a püspököknek is megtiltotta az egyházi javak elidegenítését. Most még csak pár újabb adattal fogjuk állításunkat megerősíteni.

Érdekes pl. az 1092-ben Szent László alatt tartott szabolcsi zsinatnak — amelynek határozatai alkotják Szent László I. törvénykönyvét — 7. fejezete, amelyik háromszoros kártérítésre kötelezi a papokat, ha alattuk az Egyház vagyona veszendőbe ment.[2] A Kálmán alatt tartott esztergomi zsinatok közül az első kétszeres kártérítést követel az eltékozolt egyházi javakért.[3]

Ugyancsak ennek a felfogásnak eredményei a már említett törvények, amelyek a püspökök végrendelkezését érvénytelennek tartják, ha abban az Egyház kellő tekintetben nem részesült. Az 1279-ben Kun László alatt tartott budai nemzeti zsinat 30. fejezete megtiltja az Egyház elöljáróinak (ecclesiarum rectores) bármilyen ingatlan egyházi vagyon eladományozását.[4] Az 1567: XXXI. t.-c. pedig még a főpapok által történő elzálogosítás ellen is tiltakozik.[5] Ha megfontoljuk, hogy ezeknek a zsinatoknak nemcsak egyházi jelentőségük volt, hanem határozataik állami törvény erejével bírtak, akkor fog csak világosan állani előttünk az Egyház vagyonának az az abszolut sérthetetlensége, amely a magyar törvényhozók felfogásából soha egy percre ki nem veszett,

[1] Teljesen összhangban az egyházjog tételével: «Nulla ratio permittit, ut quod pro communi utilitate datum esse cognoscitur, propriis cuiusquam usibus applicetur». c. 3. X. (III. 5.)

[2] «Si quis presbyterorum res ecclesiae ad propria loca duxerit, et ibi vendiderit, vel per incuriam suam perdiderit, tripliciter ecclesiae restituat.» *Batthyán:* i. m. II. 96. *Endlicher:* i. m. 327. *Závodszky:* i. m. 62.

[3] «Si quis eorum, qui ecclesiis praesunt, res earum dissipaverit, duplo restituat.» *Endlicher:* i. m. 352. Ha nem volt miből jóvátenni a tékozlást, le kellett tenni az illetőt méltóságáról.

[4] *Péterfy:* i. m. I. 113.

[5] *Kovachich:* i. m. I. 245.

s amely felfogás nemcsak az illetéktelen világi hatalom beavatkozásától, hanem az egyházi személyek tékozlásától is megvédte az Egyház javait. Aminthogy arra is találunk eseteket, hogy királyaink a fönti törvények alapján megsemmisítették azokat az adományokat, amiket meggondolatlan főpapok az Egyház javaiból jogtalanul tettek.[1]

Harmadik törvényhozó királyunknak, *Kálmánnak törvényei* közül (Alberik kompilációja a tarcali gyűlésről) az első szintén az egyházi javak sértetlenségét biztosítja következő szavakkal: «Tetszett a királynak s a közös gyülekezetnek úgy határozni, hogy a kolostoroknak vagy egyházaknak boldog István által juttatott bármiféle ajándék bántatlanul maradjon».[2] Ugyancsak Kálmán király úgy intézkedik, hogy a világiak elvesztik birtokaikat, ha azoknak régi telepesei, kik másutt földet nem kaptak, visszatérnek. De ha földjeiket monostorok vagy egyházak kapták meg, *azt többé vissza nem kaphatják*. (Si tamen terra eorum data est monasteriis vel ecclesiis, inviolabiliter ita permaneat.)[3]

Legrégibb fenmaradt törvényeink ettől a három királytól származnak, és mind a háromnak törvényhozásából világosan áll előttünk a legelső magyar törvényhozók felfogása az egyházi javak sérthetetlen jellegéről.

A későbbi korok nézete pedig megegyező az előbbiével. A századok folyamán lépten-nyomon találkozunk a nemesekből s főpapokból álló országgyűlések hasonló határozataival, éspedig annál gyakrabban, minél többször fordult elő, hogy a királyok elődjeiknek s az egész országnak felfogását az egyházi javak sérthetetlenségéről figyelmen kívül hagyták.

Minthogy az ilyen jogsértésekről alább még bővebben is lesz szó, most csak azok közül a minden korban fellelhető törvények közül akarunk néhányat felemlíteni, amelyekben az egész ország tiltakozott úgy egyes főurak, mint a királyok által az egyházi vagyon ellen elkövetett önkénykedések ellen s azokat jogtalan túlkapásoknak bélyegezte. E törvények

[1] Igy pl. Mária királyné 1393-ban az ország kiválóságainak egyhangú helyeslése mellett (matura deliberatione una cum praelatis et baronibus regni nostra praehabita) érvénytelennek jelenti ki mindazt az ajándékozást, eladást, amit néhány tihanyi apát — «Dei timore postposito» — tett az apátság javaiból. *Fejér:* i. m. X/II. 92.

[2] *Endlicher:* i. m. 361. *Péterfy:* i. m. I. 42. *Závodszky:* i. m. 83. Ezekre a zsinatokra nézve, mint a tarcali is volt, l. *Karácson Imre:* A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok és azoknak viszonya a külföldi zsinatokhoz. Győr, 1888.

[3] Decr. Col. 1, 19. V. ö. Religio. 1913. 277. l.

szakadatlan láncolatán végigtekintve, mindenben igazat kell adnunk Apponyi Albert grófnak, aki a vallásalap jogi természetéről a magyar képviselőháznak tett jelentésében nyiltan hirdeti, hogy «egyházi vagyont egyházi rendeltetésétől elvonni a hazai jognak számtalan törvény által megszentesült egyik alapelve szerint nem lehet».[1] Ebből a számtalan törvényből felemlítjük a következőket: 1298: XXVI., XXVII.; 1435: XXI.; 1439: XXI.; 1498: LV.; 1536: XIII.; 1537. évi XIX., 1542: III., XII., XIII.; 1548: VIII., XII.; 1550. évi XVII., XIX.; 1560: XIX.; 1791: XXIII., XXVI.

Nem lehet ugyan tagadni, hogy sokszor csak írott malaszt maradt a törvény és királyaink megszegték azokat. De éppen az a körülmény, hogy a nemzet vezetői sohasem hagyták szó nélkül e törvénysértéseket, hanem minden eset után tiltakoztak ellenük, legvilágosabb tanubizonysága a nemzet állandó meggyőződésének, hogy amit egyszer egyházi célokra adtak, többé azt soha visszavenni nem lehet. Mint azt 1560-ban I. Ferdinánd is írja: «Ne bona ipsa ecclesiastica semel Deo et eius cultui consecrata in usus prophanos convertantur».[2]

Ez az axioma annyira köztudatba ment, hogy a Tripartitum szerint az Egyház még abban az esetben sem veszítette el birtokait, amely minden más világi tulajdonosra nézve birtokvesztéssel járt: amikor t. i. valamelyik javadalmas egyházi férfiú *nagyobb kihágást* követett el.[3] Az 1440: II. t.-c. ezt explicite kimondja még a hűtlenség esetére is.[4] Teljesen helyes felfogás. Mert az egyházi férfiak csak élvezői s nem tulajdonosai e javaknak, amelyeknek még a fölös jövedelmét sem tarthatják meg maguknak, hanem «ad pias causas» kötelesek fordítani úgy a kánonjog (can. apost. 37; c. 16. D. 86; c. 22, C. 12. qu. 1.; conc, Trid, sess. XXV. cap. 1.), mint hazai jogunk szerint. (Szent István tvkv.-e II. 35; Szent László tvkv.-e I. 8; 1498: L.; 1548: VI., 1550: XII., XIII., XIX., XX.; 1567: XXXI.; 1715: LX.; 1723: LXXI.)

[1] *Gr. Apponyi A.* és *Apáthy I.*: A magyarországi kath. vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természete. Budapest. 1883. 55. l.

[2] *Batthyán*: i. m. I. 630. *Fejér*: Codicillus 82. *Péterfy*: i. m. II. 41.

[3] A Tripartitumnak ez a része (II. 51. § 1.) így szól: «Bona et iura possessionaria ecclesiarum nemo praelatorum, aut abbatum, vel praepositorum, seu etiam aliarum personarum ecclesiasticarum propter suos excessus amittere et ab ipsa ecclesia alienare potest». Id. kiad. 316. l.

[4] *Kovachich*: i. m. I. 257.

II. Endre figyelmen kívül hagyva az egyházi javak sérthetetlen jellegét, az esztergomi egyházat megfosztotta bizonyos birtoktól. Később azonban jobb belátásra jutván, visszaadja az elvett jószágokat ezzel az indokolással: «interrumpendo possessionem praedictam, tunicam inconsutilem ecclesiae dilaceraveramus».[1]

IV. László alatt az 1279-ben tartott budai nemzeti zsinat (cap. 36. és 50.) az egyházi vagyon bármily elidegenítését megtiltja.[2] Az 1298: III. t.-c. az elvett egyházi javak teljes restitucióját követeli. Az 1298: XVII. pedig kimondja, hogy ha a király az elfoglalt egyházi vagy nemesi javakat vissza nem adná, a kalocsai érsek által kiközösíttessék.[3]

Hasonlóan visszaköveteli az elvett egyházi javakat (castra, castella, possessiones et portiones possessionariae, ac terrae, et alia iura ecclesiastica) az 1453: VII. t.-c. is.[4]

1458-ban egy királyi zsinat tizenöt napot ír elő, amelyen belől az összes elfoglalt egyházi javakat vissza kell adni.[5]

1466-ban Hunyadi János ad ki rendeletet, hogy az elfoglalt egyházi javakat a jogtalan bitorlók kezéből eredeti birtokosaik kezére visszaszerezze.[6]

Az 1498: LV. t.-c. az ellen tiltakozik, hogy «a báró urak és egyéb világi urak az egyházi javakat maguk részére el ne foglalják, se azokba bármily módon be ne ártsák magukat».[7]

Az 1536: IX. t.-c. elrendeli, hogy a jogtalanul elfoglalt egyházi vagyon a legközelebbi Mátyás-napig visszaadassék.[8]

«Hogy az összes főpapok kötelességeiknek minden tekintetben eleget tehessenek, — írja az 1548: VIII. t.-c. — az összes, bármi néven nevezendő egyházi javakat, bárki kezén legyenek is, azonnal kiszabadítandóknak s a jogos tulajdonosok birtokába visszaadandóknak tartjuk.»[9]

[1] *Fejér:* i. m. III/II. 310. *Knauz:* i. m. I. 287.
[2] *Péterfy:* i. m. I. 114., 118.
[3] *Kovachich:* i. m. I. 249.
[4] *Kovachich:* i. m. I. 238.
[5] *Batthyán:* i. m. I. 494. *Kovachich:* u. o.
[6] *Batthyán:* i. m. III. 457.
[7] *Kovachich:* i. m. I. 248.
[8] «Generaliter bona universa ecclesiasticorum fidelium Suae Maiestatis . . . indebite occupata, usque festum B. Mathiae Apostoli proxime venturum, illis, quibus sunt adempta, restituantur.» *Kovachich:* i. m. I. 250.
[9] *Kovachich:* i. m. I. 251.

Ugyanezen indokolással követeli az 1550:XVII. t.=cikk az egyházi javak visszaállítását, mégpedig semmi hímezés=hámozást meg nem tűrve (Omnis querelae vel tergiversationis occasione submota). Egyúttal pedig «Ő Királyi Fenségét alázattal kérik a Rendek és Karok, méltóztassék az egyházi javakat és jövedelmeket, amelyek még néhány magyar és külföldi világi úr birtokában vannak, kegyesen kiszabadí=tani».[1] Az ugyanazon évi XX. t.=c. pedig a püspököknek köti lelkére, hogy «a zavaros időkben egyházaiktól elrablott java=kat felkutatni, s akiknél feltalálják, minden eszközzel vissza=szerezni kötelességüknek tartsák, kiknek munkáját Ő Fen=sége is legyen kegyes királyi tekintélyével támogatni».[2]

Az 1557=iki pozsonyi királyi zsinat az egyházi javak erő=szakos rablói ellen (violenti et indebiti occupatores) törvé=nyes eljárást követel. (Iuris ordine procedi et bona huius=modi iuridice repeti debent.)[3]

Az 1559 : LI. t.=c. és 1588 : XXXIX. t.=c. a király kegyes közbelépését és segítségét kéri. Az 1567 : XXXI. t.=c. 9. §=a az elidegenített egyházi javaknak a Felség általi visszaszer=zését rendeli.

Az 1630 : XLVI. t.=c. az egyházi javak jogtalan bi=torlóit a törvénybeidézés fenyegetésével akarja restitucióra rábírni.[4]

Az 1688=iki pozsonyi dieta a 12. gravamenben alázattal kéri a királyt, ne tűrje, hogy a királyi kamara egyházi jöve=delmeket profán célokra fordítson.[5]

Hogy a törvények nem hiába bíztak a király támogatásá=ban, mutatja több eset, amelyben királyaink a legnagyobb tekintéllyel lépnek fel, ha arra kerül a sor, hogy az egyházi vagyonnal szemben reájuk nehezedő védői tisztet kell be=tölteniök. Igy N. Lajos, mikor 1380=ban arról értesült, hogy a csanádi Szent Gellért=kolostort bizonyos javaktól megfosztották, rögtön rendeletet adott ki, mely szerint ezen elfoglalásokat «királyi hatalmunk teljességével érvénytelenít=jük, megsemmisítjük, a legutolsóig visszavonjuk».[6] 1439=ben Albert király, miután megtudta, hogy az esztergomi káp=

[1] *Gr. Apponyi A.* és *Apáthy I.*: i. m. 106. l.
[2] *Kovachich:* i. m. I. 461. Különben ugyanezt meghagyta már a főpapoknak az 1439 : XXI. és az 1530 : XX. t.=c. is.
[3] *Batthyán:* i. m. I. 626. *Kovachich:* i. m. I. 250.
[4] *Kovachich:* i. m. I. 250.
[5] *Fejér:* Codicillus 270. l.
[6] *Fejér:* i. m. IX/V. 373.

talan bizonyos javai az adományozó oklevél hiányzása miatt a király birtokába kerültek, azokat haladéktalanul visszaadta a káptalannak.[1] Ugyanez évből származik a királynak ezen igérete: «Nem fogjuk megengedni, hogy az egyházi javakat világi személyek foglalják el».[2]

De maguk a királyok is sokszor igérik és fogadják, hogy az Egyház összes jogait tiszteletben fogják tartani. Erről szól már az 1291 : I. t.-c. is: «Az egyházak összes jogait a birtokokra, adókra és egyebekre, miket az egyháziaknak a szent királyok, vagy más királyok, a mi elődeink vagy az ország többi lakosai adtak, megőrizzük s az egyházaktól jogtalanul elfoglaltakat mind visszaadjuk». Hasonló szavakkal igéri ezt az 1439 : I., 1458 : II., 1490 : II., 1492 : I.

Később már *esküvel igérik* királyaink, hogy az Egyházat «a régi javakban, s a jóváhagyott szokásokban» — «in antiquis bonis et approbatis consuetudinibus» — mint I. Ferdinánd esküje mondja 1527-ben[3] — megőrzik. I. Ferdinánd később is, 1560-ban hangoztatja, hogy «kötelességünknek ismerjük minden módon odahatni, hogy az egyszer Istennek s az ő kultuszának szentelt egyházi javak profán használatra ne fordíttassanak».[4]

Az 1790/1 : XXIII. t.-c.-ben (melyet már föntebb idéztünk) megigéri a király, hogy az Egyháznak úgy hagyja meg a vagyonát, amint az adományozók akarták. Ezeknek szándékával pedig már volt alkalmunk részletesen megismerkedni.

A fentemlített esküt, mely szerint a királyok az Egyházat s nemeseket régi jogaikban s vagyonukban megtartják, királyaink egész 1848-ig letették a koronázás alkalmával, s ez a részlet csak akkor maradt ki a koronázási esküből, mikor az ősiség rendszerének megszűntével megszűnt az utód nélkül kihalt nemesi családok birtokának a királyra történő devolúciója is. És még olyan uralkodó lelkében is élt az egyházi vagyon sérthetetlenségének tudata, aki a legmeszszebb menő önkényes rendeletekre hitte magát feljogosítva, aki az említett esküt sem tette le: II. Józsefben. 1781-iki rendeletét, amely a komtemplatív szerzetesrendeket eltörülte, azzal indokolta meg, hogy azok vagyonát «*csakis* a

[1] *Fejér :* i. m. IX. 289.
[2] *Kovachich :* i. m. I. 238.
[3] *Kovachich :* i. m. I. 163.
[4] *Fejér :* Codicillus, 81. l. *Péterfy :* i. m. II. 40.

vallás gyarapítására s felebarátai javára» hasznosabban akarja fordítani.[1]

Érdemes még azt is megemlíteni, hogy a későbbi királyok adományleveleiben mit keresett volna ez a kifejezés: «salvo iure alieno, praesertim vero ecclesiarum Dei», ha az egyházi vagyon nem lett volna szent és sérthetetlen!

Még csak pár szót arra az ellenvetésre, mely szerint a törvényeink által az Egyház vagyonának nyujtott föltétlen védelem az 1848: XX. t.-c. 2. és 3. §-a által változást szenvedett volna.

A sokat emlegetett törvénycikk, amelyen a szekularizáció hívei is ügyesen lovagolnak, így szól: «2. §. A hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonosság állapíttatik meg. 3. §. Minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a minisztérium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni».

Első tekintetre is világos, hogy az itt törvénybe foglalt egyenlőség alatt korántsem az egyházi vagyon commassatióját (valamennyi felekezettel való közössétételét) vagy szekularizációját, hanem egyesegyedül az államjogi egyenlőséget kell értenünk; és korántsem azt a teljes vagyoni egyenlőséget, amit annyian szeretnének a sorok közül kiolvasni, mintha minden bevett vallásnak egyforma arányú vagyont akart volna a törvény juttatni.

Semmi más nem akart lenni ez a törvény, mint a bevett vallásfelekezetek közti *teljes paritásnak biztosítása*, hogy t. i. egyik felekezet semmiben se legyen a másiknak alávetve. Igy akartak véget vetni azoknak a surlódásoknak, amik a vegyesházasságokból folytak, továbbá annak az állapotnak, hogy a protestáns hívek és lelkészek több tekintetben a katolikus papságnak alá voltak vetve, annak fizetésekkel is tartoztak. Hogy *csak ez és semmi más* nem volt a törvény intenciója, mutatja annak tárgyalása is, amelynek folyamán a katolikus főpapok közül többen (Scitovszky János pécsi püspök, Ocskay Antal kassai püspök, Fogarassy Mihály szkodari c. püspök) szót emeltek a t.-cikknek esetleges szekularizációs tendenciája ellen, de maguk a liberális és protestáns főrendek siettek őket megnyugtatni.[2]

[1] *Gr. Apponyi A.* és *Apáthy I.*: i. m. 24. l.

[2] L. bővebben *Dolenecz I.*: Egy törvény és az egyházi vagyon. Egyházi Közlöny. 1913. 255—7. l.

Tudjuk továbbá azt is, hogy 1848-ban a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondott a magyar katolikus papság.

De akkor teljes joggal kérdezhetjük: «Ha a dézsmáról való lemondást a haza oltárára letett áldozatként örök emlékezetreméltónak ünnepli az országgyűlés,[1] vajjon ugyanakkor azt az örök emlékezetreméltó áldozatot azzal akarta volna meghálálni, hogy mindjárt tervbeveszi az áldozatot nyujtó katolikus egyházi rend teljes kifosztását?»[2]

A törvény tehát csak azt az egyenlőséget akarta biztosítani, amely mindenkit egyformán részesít az államjogokban. Magánjogi viszonyokra az egyenlőség már nem terjedhet ki, persze annál kevésbbé sértheti akár egyesek, akár testületek szerzett jogait.

A tudományos s elfogulatlan törvénymagyarázat ennél többet e szövegből ki nem olvashat. Protestáns törvényhozók is így értelmezték ezt, mint pl. br. Vay Miklós koronaőr, aki 1848 ápr. 2-án a mágnások ülésén kijelentette, hogy a t.-c. tulajdonképpen semmi mást nem tartalmaz, mint a bécsi és linzi békekötés.[3] Tihanyi Ferenc temesi gróf is azt a kijelentést tette, hogy «ezen 3. § nem kíván a vallásbeli felekezetek tulajdonához nyúlni».[4]

Ha tehát egy protestáns szerző legújabb művében ezt írja: «Törvényeink az egyházaknak s egyházi intézeteknek vagyonukhoz való tulajdonjogát a legerőteljesebb védelemben részesítik, midőn ismételten s ismételten rendelik, hogy egyházi javak soha nem világiak, hanem mindig csak egyházaik részére adományozhatók és hogy a netán világiak kezébe került egyházi javak azoktól visszaveendők»,[5] — akkor semmi mást nem hirdet a szerző, mint amit részletes adatokkal, maguknak a nevezetesebb törvényeknek szavaival e fejezetben igazoltunk, s amelyek után kétséget nem szenvedhet, hogy a *magyar alkotmányos életnek egyik meggyökeresedett, minden korszakon át feltalálható jellemző tana szerint a magyar katolikus egyház vagyonát teljes és örök tulajdonul kapta s sérthetetlen és kizárólagos joggal rendelkezik fölötte.*

[1] U. i. «az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondván, az ország Rendei ezen, a haza oltárára letett áldozatot örök emlékezet okáért törvénybe iktatják». (13. t.-c.)

[2] *Erdélyi:* i. m. Magyar Kultúra. 1913. II. 186. l.

[3] Id. *Günther:* i. m. 1900. évf. 753. l.

[4] *Dolenecz:* i. m. 256. l.

[5] *Kérészy Z.:* A kat. autonómia közreműködése a főkegyúri jog gyakorlatában. Budapest. 1912. 59. l.

Az egész fejezetben tárgyalt tételt legtalálóbban a királyi Kúria 81. sz. teljes ülési döntvényének indokolásával foglalhatjuk össze: «Hazai törvényeink, valamint legfőbb felügyeleti joguknál fogva királyaink is mindenkoron szigorúan őrködtek a felett, hogy a katolikus egyházi javak alapítványi jellegükhöz képest eredeti rendeltetésüktől el ne vonassanak s mindenkorra épségben fenntartassanak. E célból alkottattak ama számos, elvi szempontjaikban a gyakorlat által is követett törvények és törvényes rendszabályok, melyek az egyházi javak elidegenítését (elfoglalását, eladását, elcserélését, elzálogosítását vagy egyébkénti megterhelését) következetesen és nyomatékosan tiltják . . . Az egyházi javak elidegeníthetésének tilalma tekintetében sem hazai íróink közt, sem a gyakorlatban nem volt s ma sincs számbavehető nézeteltérés».[1]

[1] *Geisz :* i. m. 391. l. Itélje meg bárki is ezek után, összeegyeztethető-e az írói megbízhatósággal, ha éppen azok, akik az Egyházat előszeretettel bélyegzik meg «a butaság és sötétség terjesztője» névvel, azzal a minden szavában hamis állítással lázítják a tömegeket az egyházi vagyon ellen, hogy «a régi törvények és királyok is mindig célvagyonnak tekintették az egyházi javakat, s hogy azokat nemcsak visszavehetőknek és más nemzeti célokra fordíthatóknak tartották, de ily értelemben nem egyszer intézkedtek is». *Várady :* i. m. 11. l.

NEGYEDIK FEJEZET.

Történeti nehézségek az Egyház tulajdonjoga ellen.

Igyekeztünk minél több világosságot vetni a magyar katolikus egyház tulajdonjogára az egyházi javak fölött s a kérdést lehetőleg minden oldalról megvilágítani.

Tárgyalásunk teljessége kedveért azonban számolni kell azokkal a nehézségekkel is, amelyek az eddigi fejezetekben megállapított tételünkkel látszólag ellenkezésben állanak, s amelyeket a szekularizáció hívei sietnek is a maguk álláspontjának támogatására s a mi érveink meggyöngítésére felhasználni. Mert hiába bizonyítgattuk oldalakon keresztül, hogy az Egyházat teljes tulajdonjog, következésképp kizárólagos rendelkezési jog illeti meg az egyházi vagyon körül, ha a történelem folyamán itt is, ott is merülnek fel esetek, amelyek e tételünkkel látszólag nem hozhatók összhangzásba. Ezen történelmi nehézségekre, amelyek felelet nélkül hagyva mindig támogató érvekül szolgálhatnának a szekularizációs törekvéseknek, megoldást kell keresni s legalább pár sorban rámutatni arra, hogy az Egyház föltétlen tulajdonjogáról szóló tan annak dacára is igazság, hogy királyaink *a)* az egyházakat javaiktól nem egyszer megfosztották, hogy *b)* a megüresedett javadalmakra ők neveztek ki és hogy *c)* az interkaláris jövedelmeket ők foglalták le.

Hogy ezekből a királyi intézkedésekből komoly érveket vonjunk le az egyházi tulajdonjog ellen, már apriori tiltják az eddigi — különösen a legutolsó — fejezetek. Volt alkalmunk megismerni a történelem minden korából nem egyes embereknek, hanem az egész országnak véleményét. A magyar törvények felfogása mindig abban csúcsosodott ki, hogy az egyházi vagyon sérthetetlen; ahhoz senki hozzá nem nyulhat, még a püspökök se, a királyok se. Azt is láttuk, hogyha egyes királyok, egész alkotmányos életünk szellemével szembehelyezkedve mégis hozzányúltak az egyházi javakhoz, a nemzet előkelői azonnal hallatták tiltakozó szavukat s a király tettét túlkapásnak, törvénytelenségnek bélyegezték.

Ennek megfontolása is sokat segít már a nehézségek megoldásában.

Igaz tehát, hogy királyaink közül többen beleavatkoztak

az Egyház vagyonügyeibe, de ezt *törvényeink ellenére* tették, ebből tehát mint rendkívüli, mint törvénytelen dologból érvet kovácsolni nem lehet. Hiszen — mint említettük is — éppen azért állanak az Egyház sérthetetlen vagyonjogát hirdető törvények oly nagy számban rendelkezésünkre, mert az az ország minden törvénytelen királyi eljárás után új meg új törvényekkel sietett az egyházi vagyon védelmére. Aztán meg az ilyen önkényeskedő eljárások mégis csak kivételek voltak. Királyaink legtöbbje mindig hű védője volt az egyházi vagyonnak, úgy hogy IX. Gergely pápa már 1236-ban azt hányhatja IV. Béla szemére — midőn őt némely egyházi birtok elfoglalásáért korholja — hogy ezáltal elődjeinek szokása ellenére járt el (Contra progenitorum tuorum consuetudinem.)[1]

[1] *Theiner:* Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Romae. 1859. I. 142. l. *Wenzel:* i. m. II. 37. l.

I. SZAKASZ.

Az egyházi javak visszavétele.

Az Egyháznak ajándékozott javak visszavétele törvényellenes volt. — Maguk az illető királyok beismerték. — Oka volt a királyok neheztelése — szegénysége. — Marczali tévedése Kálmán király visszavételi rendeletéről. — Maguk a pápák és főpapok is közreműködnek a jogtalanul ajándékozott királyi javak visszaszerzésében. — Későbbi királyaink ígéretei.

Többször megesett, hogy királyaink egyházi birtokokra tették rá kezüket, de e tények távolról sem alkalmasak annak bizonyítására, mintha az Egyháznak nem lett volna teljes tulajdonjoga vagyona fölött, mert hiszen a királyok is rendelkeztek javaival! Ezzel szemben hangsúlyoznunk kell, hogy az egyházi javak elfoglalása *törvényeink ellenére történt*, maguk a királyok is érezték tettük helytelenségét s az elfoglalást se azon indokolással cselekedték, mintha az Egyház csak haszonélvezője volna e javaknak. Valaki beárult a királynál egy egyházi javadalmast vagy király és főpap összekülönböztek valami fölött, s a király haragjában az illető püspök egyházát büntette a vagyon egy részének elvételével. Haragjuk lecsillapultával azonban vagy az ártatlanul bevádoltak igazának kiderültével hibájukat beismerték s bűnbánólag siettek jóvátenni. Maga ez a körülmény is világos jele annak, hogy cselekedetük nem az Egyház vagyonjoga ellen irányult, hanem csak az illető püspökök büntetését célozta.

Igy olvashatjuk ezt II. Endrének egy 1212-ben kelt oklevelében, mellyel a budai egyháztól gonosz rágalmazók tanácsa szerint (minus licite) elvett javakat visszaadja.[1] Ugyanez a király 10 évvel később beismeri, hogy az esztergomi egyházat törvény ellenére megkárosította (iuris ordine minime reservata), de most észhez térve (recurrentes ad mentem) a kárt jóváteszi.[2] Az esztergomi káptalannak is visszaadja elvett birtokát, mert — úgymond — «írva van,

[1] *Batthyán*: i. m. II. 299. l.
[2] *Fejér*: i. m. III/II. 310. l. *Knauz*: i. m. I. 287. l.

hogy nem bocsáttatik meg a bűn, hacsak vissza nem adjuk az elvett dolgot».[1]

1269-ben IV. Béla a veszprémi egyház javait adja vissza, minthogy úgy találta, hogy azok elvételével méltatlanul járt el az egyházzal szemben. (Nos invenimus ac perpendimus graves et iniuriosos plerumque exstitisse.) Most azonban «az ezáltal megsebzett lelkiismeretünk vétkét illő elégtétellel akarjuk üdvösen kiengesztelni.»[2] Nem fényes bizonyítékai-e ezen szavak az Egyház sérthetetlen tulajdonjogának!

IV. László 1281-ben visszaadja András egri püspök földjeit, melyeket hamis vádak hallatára törvénytelenül (iuris ordine non servato) elvett; s visszavonja az ellene kimondott ítéletet, «amelyet törvény szerint sohase kellett volna hozni».[3]

Péter erdélyi püspök a király rokonát elfogatja. IV. László azzal felel, hogy két falut vesz el a püspöktől. De 1289-ben visszaadta, mert meghallotta az elfogatás igazi okát.[4]

E néhány példa tanusága szerint is teljesen igaz tehát az az állítás, hogy királyaink néha az Egyháztól is foglaltak el birtokokat. De ebből szekularizációs érvet csak akkor lehetne levonni, ha azt törvényes alapon cselekedhették volna. Az egész ország tiltakozása azonban, meg maguknak a királyoknak bűnbánó beismerése a legjobb cáfolata ennek a következtetésnek.

Az eddig említett eseteken kívül, amelyek mind a *harag sugallata* alatt történtek, másféle vagyonelvétellel is találkozunk, amely részben érthető és magyarázható a *királyi hatalom nagy elszegényedésével*, részben pedig azon idők zavaros állapotai elkerülhetetlen következményének tudandó be.

Egyes királyok szertelen tékozlása következtében néha annyira megfogyott a királyi vagyon, s ennek folytán a királyi tekintély annyira lesüllyedt, hogy más kivezető utat nem láttak a királyok maguk előtt, mint visszavenni az Egyháztól a fölösleges vagyont. Ezek a rendelkezések tehát — bár nem voltak törvényesek — a királyok szorult helyzetével megmagyarázhatók. Ha pedig olyan javakról volt szó, amiket a királyok úgyis törvény ellenére ajándékoztak el, amiknek

[1] *Knauz:* i. m. I. 288.
[2] *Batthyán:* i. m. II. 410. l. *Fejér:* i. m. IV/III. 496. l.
[3] *Fejér:* i. m. V/III. 82. l.
[4] *Wenzel:* i. m. IV. 336. l.

tehát az elajándékozása érvénytelen volt, ezen javak visszavételére egyenesen a pápák szólították fel őket.

Az első inségbe került uralkodó, aki csak egyházi javak elvételével tudott magán segíteni, Kálmán király volt. Hogy ezt a királyunkat — akit Thuróczi még püspöknek is megtett — nem vezette egyházellenes szándék, annak hangoztatása felesleges. Hiszen éppen tőle is idéztünk törvényt, mely az Egyház teljes vagyonjogát hirdeti. Csak a halastavak nagy hiányának tudható be tehát, hogy ez a király a Szent István által adományozottakon kívül mindenkitől visszavett minden halastavat.[1] A kolostoroktól azonban *csak a fölösleget* vette vissza.[2]

Érthetetlen tehát, minden törvényre való hivatkozás nélkül mily alapon állíthatta Marczali, hogy Kálmán törvényhozásában «a magyar király és országa azt, mit az Egyház adományul kapott, teljes joggal visszavonhatónak, kisebbíthetőnek, mindenkép a törvény rendelkezése alatt állónak nyilvánítják».[3] Holott ellenkezőleg, Kálmán király biztosította az Egyházat, hogy többi javaihoz nyúlni maga se fog, mást se enged.[4] Sokkal inkább helyes úton jár Erdélyi, mikor Kálmán e rendeletéről így ír: «Mentegette a törvény azt a mérsékelt jogfosztást azzal is, hogy a királyi udvart a szegénység fenyegeti és nagyon rászorul azokra a halászatokra. Igy tulajdonképpen az az egyházjogilag elfogadható természetes helyzet állott elő, hogy az egyházi jövedelmek fölöslegét a szükségbe jutott kegyúr az illetékes egyházi hatóság beleegyezésével igénybe veheti. Márpedig a tarcali «zsinat» elhatározásában a magyarországi *püspökök és apátok* is résztvettek».[5] Minden történelmi igazságot nélkülöző állítására különben maga Marczali cáfol rá, mikor ugyanazon az oldalon azt írja, hogy «a király és a közönséges tanács megerősítik a monostoroknak és egyházaknak Szent István által rendelt javadalmait» — és ezen állítása mellett (igen

[1] «Omnes piscinas, praeter quas S. Stephanus donaverat.» *(Závodszky:* i. m. 185. l.) Téves tehát, amit Péterfy a rendelet címéül ír: Revocatio omnium donationum, praeter donationes S. Stephani. *(Péterfy:* i. m. I. 43. l.)

[2] *Batthyán:* i. m. II. 200. l. *Endlicher:* i. m. 363. *Závodszky:* i. m. 185. l.

[3] *Marczali:* i. m. II. 216. l.

[4] «Vineae, mansiones, terrae a regibus quibuslibet datae, perseveranter his, quibus dabantur, permaneant.» «Silvas ecclesiis datas minime auferri concedimus.» *Závodszky:* i. m. 186. l.

[5] *Erdélyi:* i. m. Magyar Kultúra. 1913. II. 97. l.

helyesen) Kálmán törvénykönyvére is hivatkozik. De azért a «Műveltség Könyvtárá»=ban megjelent magyar történe= lemben már megint azt írja Kálmánról, hogy «azt az elvet, hogy az egyházi vagyon királyi tulajdon, nemcsak kimondja, hanem alkalmazza is». (101. l.)

III. István kezdetben szintén figyelmenkívül hagyta az egyházi vagyon sérthetetlenségét védő törvényeket. De a püspökök által reámért kiközösítés észretérítette s 1169=ben az összes főpapokhoz intézett iratában megígérte, hogy soha többé az Egyház vagyonát saját céljaira nem fordítja, hacsak ellenség támadása vagy más rendkívül nagy szükség arra nem kényszeríti. De ekkor sem tesz semmit a püspökök beleegyezése nélkül.[1]

IV. Béla alatt szintén több egyházi vagyon elvételéről tanuskodnak okleveleink, amelyek azonban részint a törvé= nyek szellemének megfelelően történtek (t. i. maga az elado= mányozás volt törvényellenes), részint pedig a tatárjárást követő zavaros vagyonjogi állapotok természetes folyomá= nyai voltak. IV. Béla jóakaratát az egyházi javak iránt két= ségen kívül helyezi az a tömérdek megerősítő oklevél, amely= lyel az egyes egyházak jogát akarta biztosítani a tulajdonuk= ban levő vagyonra nézve. Mindamellett a tatárjárás után eszközölt határkiigazításoknál szinte elkerülhetetlenül me= rültek fel jogsértések az egyházi javakkal szemben. De hogy ezek mennyire a király szándékán kívül történtek, világosan kitűnik abból, hogy a király a rend helyreállítása után min= den sérelmet sietett lehetőleg orvosolni.[2]

Szintén visszavette IV. Béla az elődei által (Imre s főkép II. Endre által) a törvények ellenére eladományozott s a királyi hatalom alapját képező várföldeket, amiknek elado= mányozását Szent István (I. 7.) épúgy tiltotta, mint az egy= házi javak elfoglalását, mert ezek elvesztésével oda volt a királyi tekintély is. Az ilyen javakat tehát nem is lehetett érvényesen eladományozni. És amint a pápák nem hagyták szó nélkül az Egyház jogos tulajdonát alkotó javak erőszakos elvételét — pl. 1244=ben IV. Bélára is ráírt IV. Ince, hogy a pannonhalmi apátságról igazságtalanul (contra iustitiam)

[1] *Endlicher*: i. m. 383. *Fejér*: i. m. II. 180. l. *Knauz*: i. m. I. 119. l.

[2] «Postremo vero cum regnum nostrum divina praeveniente et subsequente gratia in statum debitum esset iam quasi reformatum, ecclesiarum et piorum locorum utilitatibus, quibus conferre semper intendimus, non auferre salubriter duximus providendum.» *Fejér*: i. m. VI. 105. l.

elvett javakat adja vissza[1] — épúgy a *pápák voltak az első támogatói a királyoknak a jogtalanul elajándékozott birtokok visszaszerzésében.* III. Honorius pl. felszólítja II. Endrét, hogy vegye vissza az ilyen adományokat.[2] IV. Béla alatt *maguk a főpapok is* közremunkálkodnak az ilyen javak visszaszerzésében, bár a király kijelenti, hogy még ezeket sem szívesen veszi vissza az Egyháztól. (Non absque magna cordis nostri amaritudine et quodam modo praeter nostram voluntatem.)[3] Ennél a visszavételnél tehát csak az volt sérelmes eljárás, hogy a király az Egyháztól így visszafoglalt javakat nem csatolta vissza a várföldekhez, hanem újra eladományozta.

1265-ben a király a váradi egyháznak egyik földjét Simon grófnak adományozza. Minthogy azonban megigérte, hogy cserébe kész helyette az Egyháznak pénzt vagy más megfelelő földet adni,[4] eljárása nem volt nyiltan törvényellenes.

1403-ban Zsigmond király megigéri, hogy az egyháztól bármily módon elfoglalt javakat visszaadja.[5]

I. Ferdinánd alatt többször is előfordult, hogy a király egyházi javadalmakat — nemcsak széküresedés idején, hanem még a javadalmasok életében is — világiaknak elzálogosított, sőt el is adott. Mindezt azonban végszükségben tette, a háborúk folytán kimerült kincstár felsegítése végett. Mint az 1552:XVIII. t.-c. is említi, hogy a győri püspökség javai «ad graves necessitates regni» inscribáltattak. Azonban, hogy ez a szükség még nem bonthatott törvényt, mutatja az ország gyakori tiltakozása. (1536:XIII., 1557:XIX., 1542:III., 1548:VIII., 1550:XVII.) Míg végre Ferdinánd is belátta tettének ezen törvénytelenségét és az 1560:XIX. t.-c. 7. §-ában azokat megsemmisítette.[6]

II. Ferdinánd ezt írja 1627-ben: «A jövőben semmiféle egyházi javadalmat el nem foglalunk, el nem zálogosítunk,... hanem az egyházi törvények s magyar hazánk rendeletei szerint alkalmas személyeknek juttatjuk».[7] Értve ezalatt a főpapi állásra alkalmas papok kinevezését.

Ezzel azonban már egy bonyolultabb kérdéshez jutottunk.

[1] *Wenzel:* i. m. II. 157. l.
[2] *Fejér:* i. m. IV/III. 389. l.
[3] *Fejér:* i. m. IV/II. 203. l.
[4] *Fejér:* i. m. VII. 330. l.
[5] *Kovachich:* i. m. I. 237. l.
[6] *Városy:* i. m. 17. l.
[7] *Fejér:* Codicillus, 163. l. *Péterfy:* i. m. II. 437. l.

II. SZAKASZ.

A nagyjavadalmasok királyi kineveztetése.

A főfelügyeleti és a főkegyúri jog. — Szent István pápai engedély alapján töltötte be a püspökségeket. — Utána Zsigmondig valószínűleg kánoni választás volt érvényben. — Fordultak elő ugyan önkénykedések is. — Honnan magyarázandó a mai joggyakorlat?

A legutóbbi lapokon említett példák eléggé eloszlatták a szekularizáció hívei által az egyházi vagyon sérthetetlensége ellen abból a tényből emelni szokott nehézséget, hogy hiszen nem egy királyunk vett el az Egyház vagyonából, annak a vagyonnak tehát az Egyház nem föltétlen ura. Láttuk, hogy az ilyen eseteknek két magyarázata is lehetséges: vagy már az ajándékozás volt érvénytelen, vagy pedig a királyok eljárása törvényellenes.

Bonyolultabb kérdés vizsgálatára késztet egy másik ellenvetés, amelynek célja szintén annak kimutatása, hogy az Egyház javaival mégis csak a királyok rendelkeztek, mert hiszen máskép honnan magyarázható a magyar királyok főpapkinevezési joga.

Természetes dolog, hogy királyainknak erről a jogáról bővebben itt nem tárgyalhatunk. Messze vinne ez a fejtegetés kitűzött célunktól. A bővebb részeletek iránt érdeklődőket a monografiákra utalva,[1] itt csak annyi megjegyzésre szorítkozunk, amennyit a nehézség eloszlatása megkíván.

Legelsősorban is utalunk egy hazai speciális jogi alakulatra, amiből a főpapi kinevezések körül nálunk sok mindent

[1] Mint pl.: *Barta B.:* A legfőbb kegyúri jog és a magasabb katolikus egy ázi javadalmak betöltése. Budapest. 1901. *Beksics G.:* A magyar nemzet függetlensége az állami és egyházi kormányzatban. Budapest. 1893. *Boncz F.:* A magyar szent korona felségjogai egyházvallási tekintetben. Budapest. 1894. *Dedek Cr. L.:* A magyarországi főpapnevezések vázlata 1000—1526. Budapest. 1885. *Fraknói V.:* A magyar kir. kegyúri jog. Budapest. 1894. *Kollár Á. F.:* Historiae diplomaticae iuris patronatus apostolicorum Hungariae regum li ri tres. 1762. *Rajner:* A püspöki székek betö tésének története különösen Magyarországon. Esztergom. 1901. *Schlauch L.:* A magyar királyi főkegyúri jog. Nagyvárad. 1892. *Surányi I.:* A magyar király főkegyúri joga és gyakorlásának módja az Árpádházi királyok alatt. Magyar Sion. 1888. s 1889. évf.

meg lehet magyarázni, ami más országokban teljesen meg= magyarázhatatlan volna. És ez az apostoli királyság eszméje. Ennek tudható be, hogy a magyar király jogai, az egyházi téren minden fejedelmet megillető *főfelügyeleti jogon* kívül még a *főkegyúri jogot* is magában foglalják.[1] Nem áll ugyan az, amit némelyek vallottak, hogy t. i. a magyar királyt az ú. n. «potestas legislativa circa sacra» bármikor is megillette volna. Az azonban tény, hogy a főkegyúri jogból folyó spe= ciális felhatalmazások, komplikálva a minden uralkodót meg= illető felügyeleti jogokkal (ius supremae inspectionis, ius reformandi, ius protectionis seu advocatiae saecularis) ma= gyarázatául szolgálhatnak sok, különben kielégítő magya= rázat nélkül szűkölködő királyi cselekedetnek.[2]

Már most mindenekelőtt is kétségtelen tény, hogy Szent István maga töltötte be ugyan a püspöki székeket, de erre a *felhatalmazást* a Trip. I. 11. 2. §=a szerint a *pápától nyerte*.[3] Szent István ugyanis az általa alapított püspökségek jóvá= hagyása végett a pápához folyamodott, aki nemcsak mindent megerősített, hanem reábízta az Egyházak rendezését is. «Dispositioni eiusdem, prout divina ipsum gratia instruit, ecclesias Dei simul cum populis utroque iure ordinandis reliquimus», — mondja II. Sylvester Hartviknál.[4] Az 1015=iki pécsváradi alapítólevélben maga a szent király is nyiltan hivatkozik az apostoli széktől kapott jogára.[5]

Hogy Szent István után hogyan történt a püspöki székek betöltése, arra 1204=ig biztos adat nem áll rendelkezésünkre. Az esztergomi érsekség alatt álló püspökök által 1204=ben tett nyilatkozat azonban feljogosít annak feltételezésére, hogy mint külföldön, úgy nálunk is a *kánoni választás volt érvény= ben*, tehát királyaink a főpapi székek betöltésébe nem avat= koztak be.[6] Kálmán királyról biztosan is tudjuk, hogy a guastallai zsinaton az investituráról is lemondott.[7] 1204=ben

[1] V. ö. *Scherer:* i. m. 277. l.

[2] *Túri B.:* A főkegyúri jog és az autonómia. Budapest. 1907. 9. s köv. l.

[3] «Harum omnium ecclesiarum praelaturas, ac beneficia solus ipse, *ex annuentia summi pontificis*, quibus maluit, . . . contulit.» Trip. id. kiad. 70. l.

[4] Id. *Városy:* i. m. 4. l.

[5] Még világosabban beszél a bakonybéli apátság alapítólevele. E levelet azonban nem idézzük, mert az Karácsonyi szerint későbbi hamisítás.

[6] V. ö. *Balics:* i. m. II/II. 113. l.

[7] «Investituram episcoporum hactenus a maioribus habitam . . .

pedig azt írják a püspökök, hogy soha más főpap nem ült az esztergomi érseki székben, mint akit a szuffragáneus püspökök a kanonokokkal együtt a kánonjog és elismert szokás (iuxta consuetudinem adprobatum) alapján választottak.[1] «A püspököket Szent István után Zsigmondig, tehát az Anjouk alatt is nálunk a káptalanok választották.»[2] Timon is azt hirdeti, hogy királyaink Szent István után elvesztették a kinevezési jogot, s csak Zsigmond szerezte azt vissza uralkodásának második felében.[3]

A főjavadalmasok királyi kineveztetése miatt tehát az Egyház teljes tulajdonjoga ellen nehézséget támasztani nem lehet, mert Szent Istvánnak ez a joga pápai engedélyen alapult, későbbi királyaink pedig nem éltek vele. És a mai joggyakorlat magyarázatát sem abban kell keresnünk, mintha az egyházi javak tulajdonjoga az uralkodót illetné. Komoly ellenvetést a később szokássá vált királyi kinevezések akkor alkotnának, ha a javadalmak betöltése az Egyház megkérdezése nélkül történt volna egyedül a király tetszése szerint. De már az 1309-iki pozsonyi nemzeti zsinat 3. pontja megtiltja, hogy egyházi javadalmakat világiak kezéből bármi címen is elfogadjanak.[4]

Arra pedig talán még rámutatni is fölösleges, mennyire a magyar törvények ellenére történt, ha királyaink *önkényűleg* püspököket méltóságuktól s javadalmuktól megfosztottak. Maguk a királyok is belátták az ilyen cselekedetek törvénytelenségét. 1169-ben III. István is megígérte, hogy önkényesen, a pápa megkérdezése nélkül a javadalmasokat se áthelyezni, se megfosztani nem fogja.[5] És már ő is elődjeinek hasonló ígéreteire hivatkozik.[6] Vajjon tettek volna-e kirá-

de cetero, Deo volente cavebimus.» *Endlihcer:* i. m. 375. l. *Fejér:* i. m. II. 45. l.

[1] *Fejér:* i. m. II. 451. l.

[2] *Dudek:* Új könyv a kat. autonómiáról. Religio. 1912. évf. 66. l.

[3] «Soviel müssen wir konstatiren, dass jene kirchliche Macht, welche Stephan der Heilige auf Grund der päpstlichen Bulle ausübte, später bedeutende Einschränkung erhielt. Der König hatte das Ernennungsrecht in Bezug auf Bistümer verloren, und dieses Recht wurde erst in der zweiten Hälfte der Regierung Königs Sigismunds zurückerobert.» *Timon:* Das städtische Patronatsrecht in Ungarn. Archiv. f. kath. Krecht. 1889. 61. Bd. 370. l.

[4] *Péterfy:* i. m. I. 144. l.

[5] ... «Perpetuo observandum statuimus, quod regales praepositi, vel abbates, de suis praeposituris vel abbatiis seu dignitatibus non amodo deponentur». *Fejér:* i. m. II. 181. l.

[6] «Priorum regum promissiones, quod absque auctoritate seu

lyaink ilyen ígéreteket, ha igaz volna, amit egy túlságosan szerény tudományos ismerettel megírt, de mindenáron szekularizálni akaró tanulmány hirdet, hogy t. i. az egyházi javakat királyaink «mindig a magukénak, illetve az államénak tekintették!»[1]

Igenis megtalálható a történelem folyamán királyaink részéről az Egyház vagyoni ügyeibe történt beavatkozás: főpapok kinevezése, püspökségek, apátságok alapítása, a már fennállók egyesítése vagy szétosztása stb. De ezen tetteik, — amennyiben törvényellenesek nem voltak, — mind a magyar király legfőbb kegyúri jogából magyarázhatók. És amint már IV. Béla ezt írta magáról: «Mi, mint az összes Egyházak kegyura» . . .,[2] épúgy hivatkoznak későbbi királyaink is az egyházi ügyek intézésénél legfőbb kegyúri jogukra. Mária Terézia pl. miután 1776-ban az esztergomi érsekségből «a római szék beleegyezésével és jóváhagyásával» kihasítja a besztercebányai, rozsnyói és szepesi püspökségeket, s kinevezi a besztercebányai püspököt azon királyi kegyúri jogára hivatkozva, amellyel elődei a magyar egyházi javadalmak betöltésénél mindig éltek.[3] Ugyancsak a kegyúri jogára hivatkozva tölti be a székesfehérvári püspökséget, amelyet 1777-ben «summo iure patronatus» alapított.[4] Szintén erre hivatkozik I. Ferenc is, mikor 1804-ben a kassai püspökséget alapítja.[5]

consilii eius (sc. papae) et successorum suorum depositionem seu translationem (rex) non faceret vel fieri permitteret, confirmamus.» *Endlicher:* i. m. 383. l. *Fejér:* i. m. II. 181. l.

[1] *Ágoston:* i. m. 28. l.

[2] «Nos, tanquam universarum ecclesiarum Patroni . . .» *Fejér:* i. m. IV/III. 145. l.

[3] . . . «Auctoritate iuris patronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis omnibus praedicti regni nostri Hungariae et partium ei annexarum, ecclesiis earumque beneficiis, instar divorum quondam Hungariae regum, . . . optimo iure habere et exercere dinoscimur.» *Fejér:* Codicillus. 402. s köv. l.

[4] *Fejér:* Codicillus. 410. l.

[5] *Fejér:* Codicillus. 484. l. Helyesen írja tehát Vering: «Wenn man behauptet hat, der König von Ungarn könne aus eigener Machtvollkommenheit zu den Bischofssitzen und Domherrenstellen ernennen, so ist die Behauptung nicht nur im unvereinbaren Widerspruch mit der kirchlichen Verfassung, sondern auch, angesichts der Errichtungsbullen der Bistümer Neosohl, Zips, Rosenau, Szatmár, Kaschau, in welchen das Ernennungsrecht zu jenen Bistümern dem Könige von Ungarn und seinen Nachfolgern vom Papste verliehen wurde, — offenbar irrig». *Vering:* i. m. 342. l.

III. SZAKASZ.

Az időközi jövedelmek lefoglalása

Az időközi jövedelem lefoglalása törvényellenes volt. — A Tri=partitum nem ad erre jogot. — Az ország mindig tiltakozott is ellene. — Királyaink ígéretei. — Királyaink befolyása a jöve=delem hováfordítása tekintetében. — A Kollonich=féle egyez=mény.

Ami az elhúnyt főpapok hagyatékának s az időközi jöve=delmeknek a királyok által történt lefoglalását illeti, ebből épúgy nem lehet az Egyház kizárólagos tulajdonjoga ellen bármit is következtetni, akárcsak abból nem lehetett, hogy egyes királyaink birtokokat is visszavettek az Egyháztól. Mert ez eljárásukban nem maradtak meg a törvényes alapon.

Igyekeznek ugyan a *Hármaskönyv* I. R. 10. cím 3. §=ából, — amely szerint a király az örököse az egyházi méltóságok=nak, — a király jogát bebizonyítani az interkaláris jövedel=mekre; de a Hármaskönyv idézett helyen nem ezt tartal=mazza. «Werbőczi fejtegetvén, mi különbség van a koronára (családkihalás, hűtlenség folytán eredő foglalás által stb.) visszaszálló világi birtok és a püspök elhalálozása folytán megüresedett egyházi birtok között, elvként hangsúlyozza (H. K. I. R. 10. cím, 3. §.), hogy az Egyház fekvő javai birtokjogainak a király nem olyan értelemben örököse, mintha azokat az Egyháztól elvehetné, vagy elszakíthatná, de úgy, hogy a javakat s jogokat a megüresedett főpapi állá=sokkal együtt adományozza, s hogy a király által kinevezett érdemes püspökök megerősítésének joga az Egyház juris=dictiója körébe tartozik.»[1]

A király joga az időközi jövedelmekre legrégibb törvé=nyeinkből ki nem mutatható. Szent István teljes érvényre juttatta nálunk a kánonjogot; nevezetesen pedig a 847=iki mainzi zsinat 7. pontját átvéve törvénykönyvébe (II. 2.), az Egyháznak teljes rendelkezési szabadságot biztosított «a ká=nonoknak megfelelően».[2] Márpedig az egyházjog az időközi

[1] *Dudek:* Új könyv az autonomiáról. Religio. 1912. évfolyam. 98. l. V. ö. amit e kérdésről fönt (125—127. l.) mondottunk.

[2] «Episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, regere, gubernare atque dispensare secundum canonicam auctori=

jövedelmek elfecsérléséről mit sem tud, hanem azok lelkiismeretes megőrzését követeli.[1]

III. István 1169-ben megígéri, hogy abbahagyja az elődei által megkezdett szokást, amely szerint az elhúnyt püspökök hagyatékát világi kezekre juttatták.[2] Hasonló nyilatkozatunk van III. Bélától is 1179-ből. A későbbi korokban is gyakran találkozunk ilyértelmű királyi ígéretekkel, vagy pedig, — mikor királyaink ígéreteik ellenére jártak el, — az ország főurainak tiltakozásával.

Igy pl. 1279-ben a budai nemzeti zsinat 49. pontja megtiltja, hogy «az elhúnyt püspökök vagy püspökségek és egyéb kisebb egyházi méltóságok, . . . vagy más üresedésben levő egyházak javaira semmiféle világi ember, bármily helyzetben, méltóságban vagy állásban legyen is, kezét rá ne tegye».[3]

Az 1298: XXII. t.-cikkben a főpapok és főurak együttesen elhatározzák, sőt régtől fogva elhatározottnak hirdetik, hogy «üresedés esetén az Egyház javait és birtokait a király úr vagy kiküldöttje . . . el ne foglalja, ragadja és ne csonkítsa».[4] A következő cikkely pedig hozzáteszi, hogyha a püspök végrendelkezés nélkül hal meg, javait ne a királyi Felség ragadja el, hanem azon Egyház előmozdítására fordíttassanak, melynek az illető főpásztora volt.

1311-ben már ismét szükség volt rá, hogy a pozsonyi zsinat erős hangon keljen a püspöki hagyatékok s az interkaláris jövedelmek védelmére.[5]

1447-ben Hunyadi János, mint kormányzó, megígéri, hogy az üresedésben levő Egyházak javait a világiak által el nem foglaltatja.[6]

II. Mátyás alatt a nagyszombati tartományi zsinat (1611) felpanaszolja, hogy «pár évvel ezelőtt minden törvényes alap nélkül (absque ullo legum patrocinio) szokásba jött, hogy az elhúnyt főpap javait teljesen a kincstár keríti hatalmába».[7] De még az 1688-iki dieta gravamenjei közt is ott szerepel

tatem.» *Batthyán:* i. m. II. 57. l. *Endlicher:* i. m. 312. l. *Péterfy:* i. m. I. 7. l. *Závodszky:* i. m. 17. l.

[1] c. 4. X. I. 31.

[2] *Endlicher:* i. m. 383. l.

[3] *Péterfy:* i. m. I. 118. l.

[4] *Endlicher:* i. m. 636. l.

[5] *Batthyán:* i. m. III. 144. l. *Fejér:* i. m. VIII/VII. 89. l.

[6] *Kovachich:* i. m. I. 238. l.

[7] *Péterfy:* i. m. II. 214. l.

a panasz, — mint amelynek hathatós orvoslását sürgetik, — hogy az egyháziak hagyatékát szét ne rabolják.[1]

Ezek a törvények, tiltakozások, ígéretek mind tanui annak, hogy az egyháziak hagyatékának s az időközi jövedelmeknek lefoglalása nem történt törvényeink szellemében. Legjobban mutatja ezt különben még az a körülmény is, hogy jobbérzésű királyaink még szükség esetén sem nyúltak az egyházi javadalmak időközi jövedelméhez a pápa engedélye nélkül. Így olvassuk, hogy 1332-ben XXII. János pápa Károly királynak alázatos kérésére (humiliter supplicando) megengedte, hogy három éven keresztül az üresedésben levő javadalmak gyümölcsét az ország védelmére fordíthassa.[2]

Nem egyszer előfordult az az eset is, hogy királyaink a főpapokra befolyást gyakoroltak a *jövedelem felhasználásában*. Így pl. Szent László (I. 8.) elrendelte, hogy a régiség következtében elpusztult egyházakat a püspök tartozik felépíteni. Az 1548 : VI. t.-c. 4. §-a a katolikus vallás terjesztésére szolgáló iskolák építését követeli tőlük stb. De ezek megértéséhez sem kell azt felvennünk, mintha az egyházi javak fölött a főtulajdonjog a királyokat illette volna meg, mert e rendelkezések megmagyarázhatók a főkegyúri jogból. Hiszen az egyházjog is azt rendeli, hogy a javadalmasok a jövedelem fönnmaradt fölöslegét «ad pias causas» kötelesek fordítani.[3] Nem volt tehát jogtalan beavatkozás, ha a magyarországi egyházak főkegyura saját tekintélyével is érvényesülést szerzett az Egyház rendeleteinek. A mai gyakorlatnak pedig, — amelynek értelmében a vallásalap részesedik az időközi jövedelmekben — forrása a *Kollonich-féle megegyezés*, amely az idők folytán szokássá vált eljárást most már kötelezőleg írta elő. Az osztrák konkordátum 32. pontja ezt jóváhagyta.[4]

Az elmondottakból világosan látható, hogy régi királyainknak az interkaláris jövedelmeknek saját céljaikra való, vagy más, nem egyházi célok érdekében történt lefoglalásához kezdetben épúgy nem volt törvényadta joguk, mint az egyházi vagyon elvételéhez. Az utóbbi lapokon felhozott érvek nyomán könnyű belátni Apponyi nézetének igazságát,

[1] *Fejér:* Codicillus. 270. l.
[2] *Theiner:* i. m. I. 553. l.
[3] Can. Apost. 37., c. 16. D. 86., c. 22. C. 12. qu. 1., conc. Trid. sess. XXV. c. 1. de ref.
[4] «Fructus beneficiorum vacantium, in quantum huiusque consuetum fuit, inferentur fundo religionis.»

amelyet a már említett memorandumában e szavakkal foglal össze: «Aki az idevonatkozó törvényeknek nem egyikét vagy másikát különválasztva, de azoknak összeségét a bennük nyilvánuló következetes jogfejlődési irányra intézett figyelemmel tanulmányozza, az ráakad ugyan annak is nyomaira, hogy egyes fejedelmek, főleg háború vagy belzavargások idején egyes egyházi birtokrészeket világiaknak adományoztak, de látnia kell egyszersmind azt is, hogy az országgyűlések minden ilyen tény ellen, mint jogtalanság ellen a legerélyesebben felszólaltak».[1]

Igyekeztünk erre a következetes jogfejlődési irányra világosan rámutatni és megdönteni azokat az ellenvetéseket, amelyek az Egyház teljes és örökös tulajdonjoga ellen egyes történeti tények téves magyarázatával akarnak nehézséget támasztani. Hogy az egyházat megillető teljes és örökös tulajdonjoggal ily részletesen, több fejezeten keresztül foglalkoztunk, mentségünkül szolgáljon a kérdés rendkívüli fontossága.[2] Azon a kérdésen u. i., hogy az Egyház csak haszonélvezetre kapta-e a javakat vagy pedig örökös, teljes tulajdonjoggal, indirekte a szekularizációs törekvéseknek az a másik érve is vereséget szenved, amit az első fejezetben direkte is cáfoltunk: t. i. az Egyház vagyonának az állami birtokokból való leszármaztatása. Mert ha az ott sorakoztatott érveink előtt nem is akarna valaki meghajolni s továbbra is állítaná, hogy az egyházi javak az állam jószágaiból keletkeztek — a most elsorolt adatok után, amelyek az Egyház teljes tulajdonjogát az egyházi vagyon fölött kétségenkívül helyezték, erre az utolsó kibuvóra is megfelelhetünk: Bárhonnan kapta volna is az Egyház javait, bármilyen birtokokból, minthogy olyanoktól kapta, akik az elajándékozott javak fölött föltétlenül rendelkeztek, és minthogy az ajándékozók minden tulajdonjogot átadtak az Egyháznak, ezek az egyházi javak örökre, sérthetetlenül, elidegeníthetetlenül a magyarországi katolikus egyházat illetik meg.

[1] *Apponyi A.* és *Apáthy I.*: i. m. 56. l.

[2] Magyarországra is különösen áll, amit Hirschel a francia egyházi vagyonról mondott: «Ganz abgesehen davon, dass die Vergabungen der Könige, sowie die der Privaten nicht aus eigentlichen Staats-, sondern aus dem Hausvermögen genommen waren, enthäusserten sich die Schenker alles Eigentumes und zwar nicht zu Gunsten der Nation als einer bürgerlichen Gesellschaft, sondern zu Gunsten der christlichen Religion und Kirche und in der Absicht, dass das vergabte Gut stets nur zu dem letzteren Zwecke und nie zu einem andern verwendet werde». *Hirschl*: i. m. 1875. 34. Bd. 38. l.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az egyházi vagyon rendeltetése.

Az egyházi vagyon nem állami javakból eredt, hanem királyok s nemesek adományaiból; az Egyház nem ideiglenesen, haszonélvezetre kapta e javakat, hanem örökös tulajdonjoggal. Ez az a két főgondolat, amit egész eddigi fejtegetésünk során bebizonyítani iparkodtunk, s amelyek igazságának kimutatásával egyúttal megdöntöttük a főbb érveket is, melyekkel a szekularizáció hívei az állami hatalomnak meg akarják adni a jogot az egyházi vagyon konfiskációjához. Mert az csak nyilvánvaló, hogyha az egyházi vagyont nem az állam adta vagy ha az adta volna is, de örök tulajdonnal ruházta az Egyházra, akkor nincs többé semmi ürügy, amely miatt az Egyházat bárki is megfoszthatná javaitól.

Azaz, hogy egy esetben mégis lehetne ilyen ürügyet találni.

És ez az eset akkor forogna fönn, ha ki lehetne mutatni, hogy az Egyház nem felelt meg a várakozásoknak, amiket az adományozók iránta tápláltak, nevezetesen pedig, ha az Egyház ma már nem szolgálja azokat a célokat, amikért az adományozások történtek. Vagyis, ha igaza volna Szepessy Mihálynak, aki jogi véleményében azt állítja, hogy az egyházi javak szolgalmakkal terhelt örök időkre tett alapítványok. Avagy ha igaza volna Ertsey Péter országgyűlési képviselőnek, aki a magyar képviselőház kérv. bizottságában hangoztatta, hogy «feltétlenül különbséget kell tenni a privát és a regális donációk között, mert a regális donációk nem egyszerű ajándékozásai a szent koronának, hanem bizonyos, az állam iránti kötelezettségek teljesítéséhez fűzött állami közvagyonból nyujtott adományok».[1] Mert az csak természetes, hogyha valaki nem teljesíti a föltételeket, amiket az ajándék elfogadásakor magára vállalt, eo ipso elveszti

[1] L. a bizottság hivatalos kommünikéjét. Napilapok 1910 dec. 10. A képviselő úr vegye csak magára volt igazságügyminiszterünk kemény szavait: «Jene haben keinen Begriff von unserem avitischen vermögensrechtlichen System, die behaupten, dass das Vermögen der katholischen Kirche in Ungarn dem nationalen Gesammtsvermögen entsprungen ist.» *Günther:* i. m. 1901. évf. 74. l.

jogát az ajándékhoz. Jól tudják ezt a szekularizáció hívei is, és mikor már a többi érvekből kifogynak, a következővel állnak elő: Az Egyház azért kapta vagyonát, hogy azon iskolát építsen, a népet oktassa, katonát állítson, a végvárakat védje stb. Minthogy azonban ma már mindezt az állam végzi, az Egyháznak nincs többé joga a birtokokhoz.[1]

Ezért szükséges tehát, hogy az egyházi vagyon eredetének és az Egyház teljes tulajdonjogának kimutatása után még külön fejezetet szenteljünk az adományok céljának ismertetésére is és igaz világosságban mutassuk be az ilyen állítások tarthatatlanságát. Látni fogjuk, hogy az adományozók az ajándékok nagy részét *a)* lelkük üdvére tették, úgy gondolkozván, hogy az Isten dicsőségére tett adománnyal könnyebben megszerezhetik lelkük boldogságát; *b)* az adományok másik részével az istentiszteletet akarták emelni vagy állandósítani, hálájukat leróni az Egyház iránt stb.; végül pedig *c)* különös fontossága miatt külön foglalkozunk az Egyház kötelezettségével a katonaállítás s *d)* a végvárak védelme körül.

[1]«Semmi sem lenne természetesebb — írja *Várady* (i. m. 20. l.) — minthogy (az Egyház) a célokat nem szolgálván, a vagyonokat is visszaadja annak az államnak, amelytől célvagyonként kapta, és amely állam terhére a kötelezettségeket áthárította.»

I. SZAKASZ.

Adományok a lelkek üdvére.

Az adományozók legtöbbje a saját maga vagy rokonsága lelki üdvösségét akarta előmozdítani az adomány által. — Pro animae nostrae salute. — Példák Szent István alapítóleveleiből. — Későbbi oklevelek tanuskodásai.

Az adomány által szerzett egyházi vagyon legnagyobb része olyan ajándékokból került ki, amelyekkel az ajándékozók *saját vagy rokonaik lelki üdvét akarták előmozdítani.* Az Isten Egyházának s szolgáinak javára tett adományokkal Isten kegyelmét és az illető megajándékozott egyház védőszentjének hathatós pártfogását igyekeztek megszerezni.

Különösen az első századokból úgyszólván alig van oklevelünk, amely az adomány célját más szavakkal jelölné meg, mint «*pro animae nostrae salute*». Ez a kifejezés, a lelki boldogságról való gondoskodás százféle változatban fordul elő az alapítólevelekben. Mindjárt az oklevelek elején, nem egyszer oldalakra terjedő vallásos elmélkedés keretében jelölik meg az adománynak e célját; úgyannyira, hogy a diplomatica ezeket a részeket is, mint a már említett «szankció»-t, az oklevelek állandó alkotórészei közé sorozza. Az adományoknak ez a célja annyira benne élt a köztudatban, hogy még a későbben hamisított okleveleket is hasonló kezdéssel látták el.

A mondottak illusztrálására szolgáljon az alábbi néhány szemelvény.

Szent István király a veszprémvölgyi görög apácakolostort a saját maga, felesége, gyermekei lelki üdvére s a haza javára alapítja: . . . ὑπὲρ τῆς ψυχηκῆς σωτηρίας ἐμοῦ, συνβίου καὶ τοῖς τέκνοις μοῦ καὶ πατρίας πάσης.[1]

A veszprémi püspökséget «animae nostrae pro redemptione» alapítja;[2] a pécsváradi[3] s a pannonhalmi[4] apátságokat pedig «lelkünk üdvére s országunk megszilárdítására».

[1] *Karácsonyi:* Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. 26. l.
[2] *Karácsonyi:* 57. l.
[3] *Karácsonyi:* 79. l.
[4] *Fejérpataky:* i. m. 20. s 172. l.

1055-ben I. Endre a tihanyi apátságot saját maga, felesége, gyermekei s szülei lelki üdvére alapítja.[1]

Rado palatinus 1057-ben birtokokat ad a Szent Demeter-apátságnak «abban a reményben, hogy ezen esendő és földi javakért a másvilágon százszoros jutalmat kap s örök életben lesz része».[2]

1075-ben I. Géza király bencésapátságot alapít (abbatia S. Benedicti de iuxta Gron) «látván, hogy pillanatnyiak e földi javak, de örökösek a túlvilágiak».[3]

Szent László a zalai Szent Adorján bencéskolostort szintén saját lelke üdvére alapítja.[4] A somogyvári Szent Egyed-monostor alapítólevelébe (1091-ben) már elődjei, sőt az összes keresztények lelki üdvösségét is belefoglalja.[5]

A bozóki premontrei prépostságot Lampért gróf, Zsófia neje és Miklós fia alapítják «másvilági jutalmazás reményében».[6]

Wolfér gróf 1157-ben a németújvári apátságot alapítja saját maga s szülei lelki üdvére.[7]

Imre király 1198-ban tanusítja, hogy atyja, Béla, az esztergomi egyháznak «az isteni visszafizetés reményében» tett adományokat.[8]

Endre vezér 1200-ban attól a reménytől vezettetve ajándékozza meg Szent Kozma és Demjén egyházát, hogy «mindaz, amit az életben a kolostoroknak s egyházi férfiaknak juttatunk, kétségkívül a lelkek üdvére s javára fog válni».[9]

Hasonló kifejezésekkel találkozunk Frank gróf,[10] II. Endre[11] stb. adománylevelében. Némelyik ajándékozó egész elmélkedéssel kezdi az oklevelet.[12]

[1] *Fejér :* i. m. I. 388. *Fuxhoffer :* i. m. I. 166.
[2] *Fejér :* i. m. I. 394. *Fuxhoffer :* i. m. I. 205.
[3] *Fejér :* i. m. I. 428. *Fuxhoffer :* i. m. I. 217. *Knauz :* i. m. I. 53.
[4] *Fejér :* i. m. I. 466. *Fuxhoffer :* i. m. I. 187.
[5] *Fejér :* i. m. I. 468. *Fuxhoffer :* i. m. I. 222.
[6] *Fejér :* i. m. II. 82. *Fuxhoffer :* i. m. II. 7.
[7] *Fejér :* i. m. II. 145.
[8] *Fejér :* i. m. II. 325.
[9] *Fejér :* i. m. II. 375.
[10] *Fejér :* i. m. III. 249.
[11] *Fejér :* i. m. III. 249.
[12] Igy pl. Bors gróf 1233-ban: «Fallax mundi gloria, lapsu mobili ruit, opes, honor, omnia florent, fluunt, nec persistunt, quia marcescunt; nam populatur et subvertit omnia mors amara. Beata igitur anima, quae gustato fructu salutifero, postponit omnia praesentis vitae gaudia. Igitur ego comes Bors» ... *Fejér :* i. m. III/II. 361.

1259-ben IV. Béla király azért adakozik az Egyháznak, hogy az égben sokszorosan kapja vissza a gyümölcsöt, amelynek magját e földön elvetette.[1]

1275-ben Izabella királyné esztergommegyei két birtokát adja a nyulakszigeti dominikánaapácáknak, hogy azoknak imájában részesüljön.[2]

Így folytathatnók a szemlét valamennyi régebbi adománylevélen keresztül. Mindenütt ugyanazzal a jelenséggel találkozunk: úgy a királyi, mint a nemesi alapítók legnagyobb része *semmiféle anyagi ellenszolgáltatást nem kér* az adományok fejében. Lelkük sugallta, hitük mondta nekik, hogy az Egyháznak tett adományokért bőséges jutalomban lesz részük az élet után s ezért tették meg alapítványaikat. De ha ez így áll, akkor az is világos, hogy az egyházi vagyon azon a címen, mintha az Egyház ma már nem felelne meg az ajándékozók intencióinak, el nem vehető. És ha egyes kolostorok, apátságok stb. — minthogy elpusztultak — ma már nem is teljesíthetik ezt a kötelességüket, még mindig áll az univerzális Egyház s még mindig hallatszik annak imája: Oremus pro benefactoribus nostris! — Imádkozzunk jótevőinkért! Adj, Uram, a te szent nevedért minden jótevőnknek örök életet!

[1] *Fejér*: i. m. IV/II. 486.
[2] *Fejér*: i. m. V/II. 286.

II. SZAKASZ.

Az adományok egyéb céljai.

Hálából. — Az istentisztelet fenntartására. — A hitszakadás nem gyöngítette meg az Egyház tulajdonjogát. — Az adományok egyedül a katolikus Egyházat illetik. — Tanügyi célok? — A koronázás emlékére. — Kártérítésül. — Temetkezési jog fejében. — Akiknek gyermekük pap vagy apáca volt. — Fogadalomból.

Az egyházi vagyon nagyobbik részét oly szándékkal ajándékozták az alapítók, hogy lelkük üdvösségét biztosítsák. Voltak azonban másféle célból tett adományok is.

Az adományozókat a vallásos szempont mellett legtöbbször a hála vezette, amellyel az egyházi férfiak szolgálatait akarták jutalmazni. A jutalmazáson kívül többször azt a célt is szolgálták az adományok, hogy az illető egyház sorsa biztosítva legyen és ott az istentisztelet állandóan, zavartalanul folyhasson. Mások ismét valamely fogadalmuknak akartak eleget tenni a birtokajándékozás által. Mások az Egyházon ejtett sérelmet akarták jóvátenni. Ismét mások jogot akartak maguknak szerezni, hogy holtuk után az illető egyházban temetkezhessenek stb. Ilyen és hasonló célokat találunk az adománylevelekben megjelölve, azt azonban sehol sem olvassuk, hogy az Egyház tanításaért, bandérium felszereléséért, katonaság kiállításáért kapta volna vagyonát.

A hálából tett adományozásra elég legyen egy-két esetet felemlíteni.

1209-ben II. Endre földbirtokot ajándékoz Adolf szepesi prépostnak, aki a királynak értékes szolgálatokat tett úgy a pápai udvarnál, mint egyéb fejedelmeknél.[1] A Szentföldről visszatérve 1219-ben az esztergomi káptalan hűségét egy erdélyi földterülettel jutalmazza.[2]

IV. Béla 1239-ben «tekintve az esztergomi anyaszentegyház hűségét és érdemdús szolgálatait», és mert a király védelmére «önmagukat és minden vagyonukat veszélynek s veszedelemnek tették ki», bő javakkal halmozza el az esz-

[1] *Fejér:* i. m. III. 77.
[2] *Fejér:* i. m. III. 269. *Wenzel:* i. m. VI. 399.

tergomi egyházat.[1] Ugyanez a királyunk említi, hogy a lébényi Szent Jakab-kolostor hűséges szolgálataiért jutott két földbirtokhoz.[2]

IV. László 1277-ben János gömöri főesperest jutalmazza több különféle hűséges szolgálatáért.[3] Ugyanazon évben kap tőle jutalmat László honti főesperes is, «propter commendabilem fidelitatem suam et meritoria obsequia».[4] Paskázius pozsonyi prépost békét teremt a király és Fülöp pápai követ közt; ezért IV. László Szilincs nevű birtokot ruházza a pozsonyi egyházra.[5]

Erzsébet királyné 1284-ben Ladomér esztergomi érseknek s «az ő személyében boldog Béla vértanu egyházának» juttat egy Belyd nevű földet, mert az érsek a királyt gyermekkorától kezdve hűséggel szolgálta.[6]

1286-ban Pál prépost némethi és tóthi földeket kapja László királytól a király s az ország ügyeinek hűséges szolgálatáért.[7]

A föntemlített Ladomér érseket a királyné is kitünteti 1291-ben, saját tulajdonát (villam nostram reginalem) ajándékozván neki «kitűnő szolgálatainak néminemű, ámbár nagyon aránytalanul és végtelenül elégtelen viszonzásául».[8]

III. Endre 1292-ben Tivadar prépostnak adja a Halásztelek nevű földet hűséges szolgálataiért, «amiket hosszú volna itt előszámlálni».[9] A pannonhalmi apátságnak pedig azért adja Taapot és Szent-Miklóst, mert mindenütt érezte imádságuk hathatós segítségét.[10]

A kifejezetten a lelkek üdvére vagy hálából tett adományokon kívül gyakran találkozunk ajándékokkal, amelyek *az istentisztelet fenntartását s állandósítását célozták*, amivel az adományozók tulajdonképpen megint csak saját lelkük számára akartak érdemeket szerezni.

Igy már Szent István oklevelében olvassuk, hogy a pécsváradi apátság alapításakor minden körülményt tekintetbe

[1] *Knauz :* i. m. I. 328—329.
[2] *Fejér :* i. m. IV. 199.
[3] *Fejér :* i. m. V/II. 185. *Knauz :* i. m. II. 40.
[4] *Knauz :* i. m. II. 41.
[5] *Knauz :* i. m. II. 120.
[6] *Fejér :* i. m. V/III. 220. *Knauz :* i. m. II. 186.
[7] *Knauz :* i. m. II. 217.
[8] *Fejér :* i. m. VI. 91. *Knauz :* i. m. II. 308.
[9] *Fejér :* i. m. VI. 237.
[10] *Fuxhoffer :* i. m. I. 37.

vett, nehogy a szerzetesek vallási életét az anyagi gondok megzavarják. Ezért látta el őket bőséges adományokkal.[1]

Ugyanez a szándék vezette I. Endrét a tihanyi apátság alapításakor. «Az isteni szolgálat buzgó és szűntelen végzésére és a szent szerzetesek dicsőítésére s tiszteletére» a királyi javakból (ex regali abundantia) minden szükségessel felruházza őket, nehogy az istentiszteletet elhanyagolni legyenek kénytelenek. (Ne in Dei servito tepescant.)[2] Ilyen célból ad földeket ezen apátságnak 1137-ben II. Béla is «az ottani testvérek eltartására».[3]

Egy évvel később II. Béla azt írja, hogy atyja a dömösi prépostságot azért ajándékozta meg javakkal, hogy az Egyház szolgái abból nyerjék mindennapi élelmüket.[4]

1233-ban Bors gróf azért ad javakat egy kolostornak (S. Maria de monte), hogy annak lakói «annál nyugodtabban foglalkozhassanak a lelkiekkel, minél bővebben vannak ellátva anyagiakkal».[5] Hasonló indokolást olvasunk Bélának egy ciszterci kolostor részére kiállított adománylevelében. (1237-ből.)[6] Épígy ír, mikor 1252-ben a túróci premontrei kolostort alapítja.[7]

1280-ban IV. László az esztergomi ágostonrendi szerzeteseknek földet ad, hogy azon kolostort építsenek, «amelyben örökké zengjék Isten dicsőségét».[8]

Márton bán felesége, Anna s gyermekei a pálosokat halmozzák el ajándékokkal 1427-ben az istentisztelet növelésére s a szerzetesek eltartására.[9]

Ugyancsak ezért dotálja 1431-ben Stibor, Bolondóc ura a vágújhelyi prépostságot.[10]

Különben annyira a köztudatban élt, hogy az egyházi

[1] . . . «omni cura adhibita, ne monasticae religionis contemplatio aliqua temporalium necessitate compressa mutaret ad levam, idem monasterium ex donativis *nostris* . . . dotavimus terris, silvis, piscinis, vineis, villis, populis». *Fuxhoffer :* i. m. I. 180. *Karácsonyi :* i. m. 79. l.

[2] *Fuxhoffer :* i. m. I. 166.

[3] *Fejér :* i. m. VII/V. 108.

[4] *Fejér :* i. m. II. 95.

[5] *Fuxhoffer :* II. 104.

[6] *Fejér :* i. m. IV. 68.

[7] . . . «quia religiosam vitam ducentibus . . . convenit subvenire, ne alicuius necessitatis occasio eos in divinis desides, aut negligentes efficiat». *Fuxhoffer :* i. m. II. 58.

[8] *Fuxhoffer :* i. m. II. 220. *Knauz :* i. m. II. 143.

[9] *Fejér :* i. m. X/VI. 667.

[10] *Fejér :* i. m. XI. 111.

vagyon az istentiszteletet van hivatva előmozdítani, hogy Bethlen Gábor azon a címen akarta keresztülvinni a szekularizációt, hogy a papok az ő idejében már nem a kultuszra fordítják e javakat.[1]

Ezek az alapítványok nemes célt szolgáltak. Azt célozták u. i., hogy ahol egy kolostor vagy egyházközség megalakult, fönnmaradása arra az időre is biztosítva legyen, ha a hívek száma bármi okból megfogyatkoznék. E törekvésből érthető az 1114-ben Kálmán alatt tartott esztergomi nemzeti zsinat határozatainak XVII. pontja, amely a templomot felszentelni se engedi addig, míg annak fönntartásából megfelelően nem gondoskodtak. «Ecclesia non consecretur, si dos et terra prius non datur.»[2]

Itt lesz helyénvaló megemlíteni a szekularizáció jogossága mellett hangoztatni szokott egyik érvet. Azt mondják egyesek, hogy készek elismerni a magyar kat. egyház teljes tulajdonjogát az egyházi javak fölött, de csak a — multban; csak a XVI. századig, addig t. i., míg az egész lakosság egy valláson volt. Addig az ideig az egyházi javak az egész ország lakosságának javára szolgáltak. Minthogy azonban a *hitújítás megosztotta az eddigi hitegységet*, ennek következtében meggyöngült az Egyház tulajdonjogának erőssége is.

Az ilyen érveléssel szemben elégséges az egyszerű hivatkozás az idézett s alább még idézendő adománylevelekre. Azok egybehangzó tanuskodása szerint az egyházi vagyon adományozása korántsem az ország lakosainak javára történt, hanem *egyesegyedül a római katolikus egyház fejlesztésére s* ügyeinek előmozdítására.

Az egyházi javak természetén tehát a beállott hitszakadás mitsem változtatott; mert hiszen ha már Szent István korában is lettek volna protestánsok, a *katolikus* istentiszteletet céljaira kapott javak fölött az Egyház ebben az esetben is teljes joggal rendelkezhetett volna.

Persze, az egyéb okokból történt adományozásokról nem is kell szólani. Éppen ebben a fejezetben foglalkozunk az adományok céljával és látjuk, hogy királyaink nem hatá-

[1] «Clerus abusus beneficiis — idézi Bethlen szavait Pázmány (i. m. 30 l.) — non ad promotionem divini cultus, sed ad fomentum sui fastus . . . usurpavit.»

[2] *Endlicher:* i. m. 352. *Péterfy:* i. m. I. 57. *Závodszky:* i. m. 101. E törvényre hivatkozva figyelmeztethette III. Honorius 1224-ben a magyar királynét, hogy megfelelő vagyonnal lássa el azt a templomot, amelyet konszekráltatott. *Theiner:* i. m. I. 52.

rozatlan célokra adták a javakat, hanem az adománylevelekben pontosan megjelölik a célt is: saját lelkük üdvére, saját egyházuk előmozdítására stb. Tehát tulajdonképen az alapítók szándéka csak akkor teljesül, ha ezek a javak a kat. egyház kezén vannak.

Gondoljuk csak el, mit szólnának pl. azok az adományozók, kik ajándékaikkal éppen a kat. egyház elterjedését, megerősítését akarták szolgálni és ezáltal lelkük üdvét biztosítani, — mit szólnának ezek a buzgó katolikusok, ha alapítványaik más vallások vagy akár az állam birtokába kerülnének! Hiszen arra nézve, hogy hogyan gondolkoztak az egyházi vagyon adományozói a másvallásúakról, elég legyen magát Szent Istvánt említenünk aki szigorúan meghagyja fiának, hogy eretnekeket semminemű kedvezményben ne részesítsen. (I. 1. 56. §.) Az 1462: II. 13. §-a, 1495. évi IV. 12. §-a az eretnekeket hűtlenség bűnében mondja ki vétkeseknek. Pedig ezzel a vétekkel vagyonvesztés járt. Több törvényünk szigorú büntetés terhe alatt tiltotta az eretnek vallást, ellenben bőven volt alkalmunk megismerni, hogy törvényeink mennyire éppen a kat. vallást akarták emelni, azt az egyedül igaz vallásnak nevezték stb. Mindezekből világosan kitűnik, hogy a kat. egyház nem azért kapta vagyonát, mert abban az időben egyedüli vallás volt, és az ajándékozók más vallást nem ismertek.

Ez a tényállás annyira szembetünő, hogy nem is említettük volna a szekularizációs törekvéseknek ezt a gyenge szalmaszálérvét, ha még olyan előkelő helyen is, mint a magyar képviselőház bizottsága, csak nemrégiben is nem hangoztatták volna, hogy «feltétlenül különbséget kell tenni a privát és regális donációk között . . . azért is, mert azok oly időben keletkeztek, amikor a szent korona országainak népe egy valláson volt, illetve az elismert és bevett vallásfelekezet csak a katolikus volt».[1]

Arról az érvről pedig, amely oly címen akarja a kat. egyházat vagyonától megfosztani, hogy az Egyház azt *tanügyi célokra* kapta, ma azonban a tanügyet egyre nagyobb arányban az állam veszi kezébe, — elég pár szóval megemlékezni.

Legrégibb adományleveleink tanügyi célokra ajándékozott egyházi javakról mitsem tudnak.[2] De ha tényleg az

[1] Ertsey Péter szavai Hajdu vármegye szekularizációs feliratának tárgyalásánál 1910 dec 9-én. L. a bizottság üléséről kiadott hivatalos kommünikét a napilapok 1910 dec. 10-i számában.

[2] Persze vannak, akik ezzel mitsem törődnek és a «littera non

lett volna is az adakozók szándéka, bizonyára a *kat.* oktatást és nevelést tartották szem előtt, aminek pedig az Egyház nemcsak az elmult századokban felelt meg, hanem ma is igyekszik minél nagyobb mértékben eleget tenni. «Abból azonban, — írja Apáthy István orsz. gyül. képviselő a tanulmányi alapról beadott II. jelentésében — hogy az országban a közművelődésre az Egyház és a katolikus felekezet igen sokat tett és e téren magát az ország elismerésére érdemesítette; abból, hogy a királyok, a főpapok, a káptalanok, a monostorok, a kat. főrendek, a nemesség és a polgárság a közművelődést, habár kat. szellemben, nyolc századon keresztül iskolák felállítása, berendezése és tanárokkal ellátása által lehetségessé tették; abból, hogy a kat. rész Szent Istvántól I. Ferdinándig és így öt századon át a közoktatást egyedül és önállólag ápolta; az utóbbi négy században pedig ugyancsak az ifjúság sokoldalú képzésében ernyedetlenül működik, — nem az következik, hogy azon alapot, mely a most érintett célok megvalósítása végett a katolikus hitfelekezetnek rendelkezésére állott, ettől elvenni és akár állami, akár a többi felekezetre nézve közös vagyonnak nyilvánítani lehessen».[1]

Ezen szükséges kitérések után ismerkedjünk még meg röviden az adományok többi céljával is.

Gyakran találkozunk fejedelmi bőkezűségről tanuskodó ajándékokkal, miket királyaink *koronázásuk emlékére* juttattak az egyháznak.

II. Endre 1206-ban az esztergomi kanonokoknak rendes évjáradékot rendel kiosztatni a királyi kincstárból, «in nostrae coronationis memoriam».[2] 1270-ben V. István Epel nevű földjét adja az esztergomi egyháznak, «amely minket fölkent s a királyi diadémával felruházott».[3] Szintén a koronázás emlékére ajándékozza meg 1284-ben Erzsébet királyné ezt az egyházat.[4] Ezért kapta 1388-ban Zsigmondtól az esztergomi érsek Nyergesújfalu, Bajót, Süttő stb. földeket.[5] Szinte bevett szokássá vált, hogy a királyok az

erubescit» ősi igazságában bízva nyugodtan merik hirdetni, hogy «nyomós szerepet játszottak ez adományozásoknál a papok ígéretei is a részben, hogy ők a nép megétérítése mellett annak művelését is intézendik». Ezt írja *Várady:* i. m. 7. l.

[1] *Apponyi A.* és *Apáthy I.:* i. m. 128. l. s köv.

[2] *Knauz:* i. m. I. 185.

[3] *Fejér:* i. m. V. 33. *Knauz:* i. m. I. 578.

[4] *Knauz:* i. m. II. 188.

[5] *Fejér:* i. m. X. 454.

esztergomi egyházat, a királynék pedig a veszprémit[1] ajándékozták meg a koronázás emlékére.[2]

Van arra is eset, hogy királyaink az egyházaknak okozott *károkat akarták az adományok által jóvátenni.*

Igy pl. IV. Béla 1248-ban az egri egyháztól elvett decimák helyett bizonyos földrészeket adományozott.[3] 1285-ben IV. László az esztergomi érseket a komárom-megyei Szakálas-földdel kárpótolja azokért a károkért, amiket az érsek a koronázás alkalmával szenvedett.[4] III. Endre Baranya megyében ad birtokokat Andronicus veszprémi prépostnak, hogy jóvátegye a károkat, amiket a király ellen fellázadt nemesek neki okoztak.[5] Ugyancsak kártérítés címén kapja Ladomér esztergomi érsek III. Endrétől Rozsnyó-bányát.[6]

Azok is bőkezűen gondoskodtak az egyházról, akik valamelyik *templomban akartak temetkezni.* Egy bizonyos Margit nevű nő pl. 1152-ben,[7] továbbá Gichi Máté nemes[8] stb. azért adnak birtokot a pannonhalmi apátságnak, Gergely gróf 1168-ban a bakonybélinek,[9] Csák soproni gróf a Szűz Mária-kolostornak,[10] hogy haláluk után odatemetkezhessenek.

Mások ismét azért viseltettek különös rokonszenvvel egyes egyházak iránt, mert *gyermekeik ott voltak papok vagy apácák.* Igy pl. 1273-ban Mózes, somogyi gróf leányainak, akik dominikánaapácák voltak, ad birtokokat.[11]

Ismét mások kicsiny gyermeküket ajánlották fel Isten szolgálatára, de később megbánták s *fogadalmukat ajándékkal váltották meg.* Babay Nemhyz pl. a kalocsai egyházban felajánlotta Félix nevű fiát, hogy örökre az Egyház harangozója legyen; de később megbánja s birtokot ad helyette.[12]

Általában ha valakit öröm ért, kötelességének tartotta háláját adománnyal leróni; ha meg csapásban volt része,

[1] Még ma is a veszprémi püspök joga a királyné megkoronázása.
[2] *Fejér:* i. m. VII/II. 97; *Knauz:* i. m. I. 185, 265, II. 211; *Wenzel:* i. m. IX. 293; Hazai okmánytár: V. 62. stb.
[3] *Fejér:* i. m. IV/II. 20.
[4] *Fejér:* i. m. V/III. 290. *Knauz:* i. m. II. 204.
[5] *Fejér:* i. m. VI/II. 27.
[6] *Knauz:* i. m. II. 304.
[7] *Wenzel:* i. m. I. 62.
[8] Hazai Okmánytár: VII. 280.
[9] *Wenzel:* i. m. I. 65.
[10] *Fejér:* i. m. IV. 98.
[11] *Fejér:* i. m. V/II. 84.
[12] *Wenzel:* i. m. VII. 332.

Isten ujját látta benne s Isten megengesztelésére megint az egyháznak tett adományokat. Mikor II. Endre meghallja, hogy fia született, «Istennek végtelen hálát adva» a veszprémi káptalannak ajándékozza Bylga nevű földjét.[1] Mikor pedig IV. Bélának fia meghal, visszaadja a veszprémi egyház elvett javait, mert fia halálát Isten haragjának tartja.[2]

Ennyi különféle címen történt adományozás láttára értjük meg igazán az utolsó Árpád-házi király szavait, aki szerint az egyházak megajándékozásánál az volt a mérték, hogy az adományozók e téren semmi mértéket ne ismerjenek. «Quia secundum iura principum summa est ratio, quae pro religione facit, et in donationibus ecclesiae faciendis mensura posita est, non habere mensuram.»[3]

[1] Hazai okmánytár. IV. 44.
[2] *Fejér:* i. m. IV/III. 495.
[3] *Knauz:* i. m. II. 275.

III. SZAKASZ.

A katonaállítás kötelezettsége.

Az adománylevelek erről mitsem tudnak. — Hallgatag kikötés? — A banderiális rendszer csak későbbi eredetű. — Törvényeink a nemességből kifolyólag egyaránt kötelezték katonáskodásra az egyháziakat és a világiakat. — Az aranybulla 7. cikkelye. — A magyar főpapság mindig elüljárt az ország védelmében. — A mai jogállapot.

A szekularizációt követelő és igazolni akaró érvek között előkelő helyet foglal el a következő állítás is: Az Egyház mindenha tevékeny részt vett a haza védelmében, javait is — legalább részben — azért nyerte, hogy azokon katonaságot szereljen fel s a végvárakat védje. Ma azonban a hadügy kizárólag az állam gondját képezi, méltányos tehát, hogy az ő kezére jusson az egyházi vagyon is.

Ezen érveléssel szemben az oklevelek tanuságára hivatkozva bátran állíthatjuk, hogy az Egyház egy hold földet sem kapott katonaállítás kötelezettségének terhe alatt. *Az adománylevelek ily föltételről nem szólnak.*

Azt sem gondolhatjuk, hogy ilyen föltétel kikötése *hallgatagon történt*, és hogy az Egyház az ajándékozott földbirtok elfogadása által hallgatagon kötelezte magát ezen föltétel betartására. Nem gondolhatjuk ezt megint csak azért, mert az oklevelek nem engednek ily hallgatag megegyezésre következtetni. Mikor ú. i. az adományozás nem minden föltétel nélkül történt, ott az adománylevelek nyiltan beszélnek s világosan megjelölik az ajándék elfogadásával járó kötelezettségeket, vagy azokat a jogokat, amiket az ajándékozók maguknak fentartani akartak.

Igy mikor Imre király 1198-ban az esztergomi érseket megajándékozza, kiköti, hogy szükség esetén az érsek őt befogadni tartozik.[1] Péter, Uza fia, a nyulakszigeti apácáknak adja át vagyonát, de azzal a kikötéssel, hogy haláláig abból tarthassa fenn magát.[2] 1280-ban Cunegunda a klarisszák számára kolostort alapít, s az adományozott javakból évente

[1] *Fejér*: i. m. II. 324.
[2] *Fejér*: i. m. V. 129.

200 ezüst márkát köt ki a maga számára.[1] 1421-ben Borbála királyné az óbudai apácakolostornak egy malmot ajándékoz azzal a föltétellel, hogy az óbudai várban alkalmazott emberei ingyen őrölhessenek.[2] És így tovább.

Arról tehát szó sem lehet, hogy az egyházat bármily ellenszolgálatra hallgatag szerződés kötelezte volna.

A régi krónikák, mikor a püspökségek alapításáról írnak, szintén nem tudnak ilyen kötelezettségekről. Hartvik pl. a 10. pontban egyszerűen ezt írja Szent Istvánról: «A király az újonnan alapított érsekségek és püspökségek részére kiszabta a megfelelő nagyságú megyét, gondja volt arra, hogy mindegyiknek alkalmas főpapot állítson az élére, rendelt részükre jószágokat, udvarokat, cselédséget és jövedelmet. Felékesítette őket keresztekkel, szent edényekkel és az isteni tiszteletthez való ruhákkal. Amíg csak élt, minden évben csatolt hozzá ajándékot és adományt, hogy ne szoruljanak külső segítségre».

Sőt azt állítani, hogy a vagyon bandériumok kiállításának kötelezettségével jutott az Egyház kezére, már magában véve *kiáltó anakronizmus*.

Róbert Károly alatt ú. i. — mikor nálunk a bandérium intézménye meghonosult — a vagyon legnagyobb része már az Egyház kezén volt, mert az alapítások legtöbbje az Árpád-házi királyok korába nyúlik vissza.

Sajnos, pontos adatokat nehéz volna szerezni az egyházi vagyon nagyságáról az Árpád-királyok idejéből. De ha fontolóra vesszük azokat a sokszor hihetetlen nagyságú adományokat, amikkel ezek a királyok gazdagították az egyházat,[3] joggal állíthatjuk, hogy a bandériumok behozatalakor a vagyon legnagyobb része, már az Egyház birtokában volt. Azt tehát nem kaphatták olyan intézmény támogatásáért, ami az adományozások idejében még ismeretlen volt.

Az Árpád-házi királyok adománylevelei között elvétve, mint pl. II. Béla királynak 1137-ben kiadott levelében találunk olyan helyet, amely első látszatra azt mutatja, mintha az Egyház, nevezetesen pedig II. Béla oklevelében a pannonhalmi apátság, az ország védelmére kapta volna javait. Azt

[1] *Fejér:* i. m. V/III. 45.
[2] *Fejér:* i. m. X/VI. 416.
[3] A dömösi prépostságnak pl. már alapításakor 59 faluja van. (*Knauz:* i. m. I. 88.) Az egri egyháznak 1261-ben már 60 helyen van ingatlan birtoka. (*Fejér:* i. m. IV/III. 33.) III. Béla anyja a fehérvári János-lovagoknak egyszerre 55 birtokot adományoz stb.

írja ú. i. a király, hogy elődei «sok javakat juttattak boldog Márton egyházának az ország védelmére békében és háború-ban». De hogy ezt az odavetett megjegyzést a szellemi és lelkiekben való segítségről kell érteni, mutatja mindjárt az utána következő mondat: «Consilio salutis ammonitus disposui quaedam ad utilitatem et honorem ipsius ecclesiae, volens, *ut alii*, S. Martinum ante summum iudicem animae meae defensorem habere»[1] «Lelkem üdvére gondolva, egyet-mást adtam ezen egyház hasznára s tiszteletére, azt óhajtván, *mint a többiek*, hogy a legfőbb bíró előtt megnyerjem Szent Mártont lelkem szószólójául».

A dolog megértéséhez szükséges annak a törvényünknek ismerete, amely *valamennyi nemest kivétel nélkül fegyverbe parancsolt*, ha az ország védelméről volt szó.

Az aranybulla 7. cikke szerint, ha az országot veszély fenyegette, minden nemes köteles volt harcba szállani. «Si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum, omnes universaliter ire teneantur.» Igaz ugyan, hogy a papok itt külön nincsenek megnevezve, ámde ők mindig a nemesek közé számítottak, tehát reájuk is kötelező volt a törvény.

Igaz tehát ez a most tárgyalt szekularizációs érv, csakhogy megfordítva. Nem azért kapta az Egyház a birtokokat, hogy katonát állítson azok fejében, hanem azért volt köteles harcolni és katonát fölszerelni s jövedelmének bizonyos percentjét hadiadó gyanánt fizetni, mert birtokai voltak; a papok a nemesek közé számítottak s ezért ugyanazon kötelességek nehezedtek az egyházra, mint a nemességre.

Nem volna tehát értelme, hogy részletesen felsoroljuk azokat a törvényeket, amelyek az egyháziakat katonaállításra kötelezték. Elismerjük, voltak ilyen törvények,[2] de téved, aki azt állítja, hogy «az egyháziaknak adott javak egyenes rendeltetésének ezt tartották».[3]

Ellenkezőleg az egyháznak azért kellett katonaságot ki-állítani, mert ez a kötelesség a *birtokkal* járt együtt,[4] mint

[1] *Fejér:* i. m. II. 86. Szóval nem fegyveres viszontszolgálatot, hanem imádságot vártak a szerzetesektől. Imádságot Istenhez, mert Nála a győzelem. Ugyanígy értendő II. Paschál pápa mondása, amely a Szent István dézsmaadományának célját «pro tuitione patriae, pro statu regni, pro augmento fidei» szavakban jelöli meg.

[2] L. ezek bő felsorolását *Kovachich:* i. m. II. 253—334. *Melichár K. dr.:* Egyház és véderő. Kath. Szemle, 1912. évf. 837. s köv. l.

[3] *Ágoston:* i. m. 23. l.

[4] *Timon* is ezt tartja. (Alkotmánytörténet 728. l. s köv.) *Karácsonyi*

I. Lipót 1662-ben nyiltan is hirdeti, hogy az egyháziakat is kötelezi a katonaállítás, «mint a többi birtokos nemességet».[1] A beneficiumoknak katonaállítás kötelezettségével való megterhelését annál könnyebben elnézte az Egyház, mert hiszen a legtöbb harc a kereszténység ellenségei, a törökök ellen irányult.

Viszont pedig az Egyház mindig meg is felelt ebbeli kötelességének, ami a birtokokkal együtt járt. «A történelmileg fejlődött magyar alkotmánnyal összenőtt főpapságunk — írja Melichár idézett tanulmányában — az Árpádházi királyok óta volt a honvédelem jelentékeny tényezője, kik a nemzet ezeréves államfentartó munkájában derekasan kivették részüket. A történelem lapjai igazolják, hogy főpapjaink nemcsak az alkotmány által kirendelt seregfentartók és seregparancsnokok voltak, hanem a nemzeti hadseregnek hősei, kik mint az «ecclesia militans» igazi fővezérei, törhetelen hithűséggel és lángoló hazaszeretettel szolgálták az Istent és a hazát.»[2] Amíg a nemesek birtokaik arányában a katonaállításnak alá voltak vetve, addig az Egyház is szervezett saját birtokain katonaságot, valószínüleg a várrendszer mintájára. Azaz zsold helyett örök haszonbérbe adott egyeseknek birtokokat, akik ennek fejében fegyvert fogtak úgy az ország, mint — ha az illető Egyház érdekei kívánták — az Egyház védelmére is. Ezek voltak az ú. n. várjobbágyak, vagy, ha az Egyház szolgálatában állottak, «milites liberi populi ecclesiarum», «exercituantes», «nobiles jobbagiones exercituantes», «bellatores jobbagiones», «nobiles ecclesiarum».

Ahová a világi nemesek elmentek a hazát védeni, elmentek az egyháziak is. Hogy csak egy példát említsünk, úgy-e, a tatárjárás idejében még nem lehetett bandériumok-

is ezt írja: «A tekintélyes jövedelem azonban súlyos teherrel járt együtt. A magyar kat. főpapság köteles volt sereget tartani és az ország védelmében azzal résztvenni». Magyarország egyháztörténete. 78. l. V. ö. továbbá *Erdélyi :* i. m. Magyar Kultúra. 1913. II. 109—115., 177—183. l.

[1] *Fejér :* Codicillus 290. l.

[2] *Melichár :* i. m. 920. l. Igy ír egyik tudós egyetemi tanárunk. Vessük most ezt össze egy «szabadgondolkodó», «elfogulatlan» író alábbi nyilatkozatával: Az Egyház «bandériumállítást tartalmazó kötelezettségének elejétől fogva rendetlenül tett eleget; történelmünk telve van ennek nyomaival, s mivel a világi főurak is példáját követték: az eme hazafiatlan és szerződésellenes kötelességmulasztás által előidézett csatavesztésekkel». *Várady :* i. m. 15. l. Bizonyítás? — semmi.

ról beszélni? És mégis mily sok püspök s egyházi katona esett el a Sajónál! Mátyás esztergomi érsek, Ugolin kalocsai érsek, György győri püspök, Reynoldes erdélyi püspök stb.[1] Mikor pedig 1496-ban II. Ulászló alatt egy királyi zsinat kimondja, hogy az egyházaiak bandériumokat kötelesek fölszerelni, nem azzal okolják ezt meg, mintha az egyháziak ezért kapták volna javaikat, hanem «mert az országnak régi dicséretes szokása szerint» jövedelmük arányában tartoznak az ország védelmében közreműködni.[2] Tehát a XV. s a következő századokban hozott törvények az Egyház katonaállítási kötelezettségéről csak régi szokásjog kodifikálásai voltak. Hogy különben ez a kötelezettség tényleg a föld birtoklásával függött össze, mutatja az a körülmény is, hogy mikor a XVI. és XVII. század zavarai között az Egyház legtöbb vagyona az ellenség vagy a világiak kezébe került, megszűnt az Egyház kötelezettsége is.

Mikor pedig a birtokkal járó katonaállítási kötelezettséget a *mai jogállapot* váltotta fel, — egyrészt a birtok arányában fizetett pénzadó, másrészt pedig a kötelező személyes katonai szolgálat alakjában — ugyanez a változás állott be az egyházra nézve is. Azóta az egyháziak is fizetik adójukat a vagyonuk után, a személyes katonai szolgálat alól pedig a törvény által nyujtott külön kedvezmény menti fel őket. De e miatt époly kevéssé gyöngült meg az Egyház jogigénye a tulajdonában levő javakra nézve, mint a nemesi birtokok mai tulajdonosainak, akik pedig ma már szintén nem vonulnak harcba saját, ragyogó bandériumaik élén.

Az Egyház hajdani katonáskodásából vonni érvet a szekularizáció jogossága mellett annál kevésbbé méltó eljárás, minél több történeti adat beszél a főpapok önzetlen hazaszeretetéről. Főpapjaink, valahányszor komoly veszedelem fenyegette az országot, a hazafias világi nemesekkel együtt mindig az elsők közt voltak, kik önként ajánlották fel anyagi segítségüket; több katonát állítottak ki, mint amennyire kötelezve voltak, sőt a pápa engedélyével még az egyházi vagyonból is lefoglaltak bizonyos részt hadi célokra. Igy pl. 1352-ben VI. Kelemen N. Lajos alázatos kérésére (humiliter supplicavit) az összes egyházi jövedelmek tizedrészét négy éven keresztül átengedi az ország védelmére.[3] Alig telt el a négy esztendő, már 1357-ben ugyanezt engedélyezi VI. Ince újabb három évre.[4] A törökök

[1] *Endlicher:* i. m. 276—7. l.
[2] *Batthyán:* i. m. I. 545.
[3] *Theiner:* i. m. I. 815.
[4] *Theiner:* i. m. II. 33.

elleni háború céljaira XI. Gergely 1372-ben az egyévi jövedelem tizedrészét adja.[1] 1435-ben a főpapok önként ajánlják fel anyagi segítségüket a minden oldalról szorongatott Zsigmond királynak.[2] 1500-ban VI. Sándor a törökök ellen szintén az egyházi jövedelmeknek tizedrészét engedi át.[3]

Legnagyobb ma élő magyar történetírónk, *Szekfű Gyula*, joggal állapítja meg:

Azt hangoztatják, hogy az egyházi javakat régi királyaink katonai szolgálat fejében adták az Egyháznak; a püspökök, apátok katonai csapatokat, bandériumokat voltak kötelesek birtokuk jövedelméből tartani, s miután a főpapok e katonai kötelezettsége már rég megszűnt, ennélfogva az Egyháznak sincs többé joga az ingatlanok birtoklásához.

Egészen hamis magyarázat ez, mely tudatlanságból vagy ferdítési szándékból egyaránt eredhet.

Királyaink, Szent Istvántól kezdve *nem a katonai kötelezettség fejében ajándékozták meg az Egyházat birtokokkal. Az ajándékozás, a «donáció» motívuma mindenkor vallásos volt:* lemondtak vagyontárgyaik egy részéről és az Egyháznak adták azt, hogy e kegyes aktussal érdemeket szerezzenek maguknak a jövendő életben. A birtokokat «ad remedium animae meae» «as refrigerium spiritus» adták, azaz «lelkük üdvéért». Természetesen voltak idők, amikor a nagybirtokos főpapok birtokaik után katonai szolgálatot is teljesítettek, de ez soha sem volt az adományozás oka vagy célja, sem indoka, a birtok az Egyházé lett és azé is volt és maradt a kegyes adományozó akaratából, az ő lelki üdve érdekében, függetlenül a szolgáltatásoktól, melyekre a birtokosok, egyháziak és világiak, a különböző korszakokban kötelezve voltak. Azaz a bandériumtartás csak olyan teher volt, aminő ma a földadó, vagyonadó, jövedelemadó, s amint ma is alá van vetve az egyházi birtok az adóknak, úgy volt régebben az akkori adóknak és mindennemű terheknek, így a katonaiaknak is alávetve. Nagyon idétlen beszéd volna azt mondani, hogy a tulajdonjog megszűnik akkor, amikor egy bizonyos érvényes adórendszer bizonyos időben megszűnik, s helyébe egy másik adórendszer lép. Az *Egyház nemcsak hogy mindenkor viselte azon terheket, melyeket a magyar állam a birtokra helyezett, hanem kimutathatólag többet is viselt, mint a világi nagybirtok.*[4]

[1] *Theiner:* i. m. II. 131.
[2] *Batthyán:* i. m. I. 77.
[3] *Theiner:* i. m. II. 551.
[4] «Americana» 1935. évf. 113—114. lap.

IV. SZAKASZ.

A végvárak védelme.

II. Ferdinánd leirata. — A Kollonich-féle egyezményben el-vállalt kötelezettség. — A püspökök önkéntes ajánlata. — A javadalmak megadóztatása pápai engedéllyel. — Az ország tiltakozása a királyok önkénykedései ellen.

Igaz az az állítás, hogy az Egyház a multban katonaságot volt köteles fölszerelni. De láttuk, mennyire messze járnak már az igazságtól azok, akik szerint az Egyház erre a célra kapta volna vagyonát. Mert az Egyház nem azért kapta javait, hogy azok fejében katonákat állítson, hanem azért volt köteles ő is, meg a világi nemesek is katonaságot állítani, mert birtokai voltak.

Szintén csak félig találják el az igazságot azok, akik az egyházi vagyon célját a végvárak építésében és védelmében látják. Annyiban igazuk van, hogy az Egyház több várat épített a birtokain, védte azokat, vagyonából a végvárak föntartására adót is fizetett. Csakhogy mindezt megint nem azért tette, mintha az ajándékozók ily feltétel mellett juttatták volna a javakhoz, hanem mert akkoriban a földbirtoklással együtt járt e kötelezettség. Ez volt az adó abban az időben. És ugy-e, bár ma sem azért van valakinek földje, hogy adót fizessen utána, hanem azért fizet, mert földje van.

A kérdésre világosságot vet *II. Ferdinándnak 1625 dec. 1-én kelt leirata*, amely a főpapok végrendelkezési jogáról szól.

A főpapoknak kezdetben élvezett szabad végrendelkezési jogát u. i. a fiskus «ius regaliae», «ius spolii» stb. címen nyir-bálni kezdte. A főpapok erre határozott választ kértek a királytól, mily feltételek és módozatok mellett csinálhatnak érvényes végrendeletet. II. Ferdinánd e leiratában tehát meghatározza, hogy a vagyon fele a szemináriumoké s a szegény plébániáké legyen, másik feléről pedig a kánonok értelmében szabadon rendelkezhetnek. És itt kifejezi még azt a *reményét* is, hogy a főpapok végrendeleteikben meg fog-nak emlékezni a végvárakról is, amelyek támogatása — tekintve, hogy a hazát s kereszténységet egyaránt védik — méltán tekinthető «piissima causa»-nak. Ha tehát a király

csak *elvárta* a főpapoktól a végvárak támogatását, természetes, hogy az Egyház nem ezzel a *kötelezettséggel* jutott javaihoz. És tényleg a főpapok ezen leirat után sem érezték annak szükségét, hogy javaikból a végváraknak is okvetlenül hagyjanak.

Csak mikor *Kollonich primás* 1703-ban megkötötte a róla elnevezett konvenciót, abban vállalták magukra a kötelezettséget, hogy hagyatékuk harmadrésze a kincstárnak jusson a várak fentartására vagy restaurálására. (Fortalitiis vel conservandis, vel instaurandis.) Ez az önként vállalt teher még ma is nyomja főpapjainkat — ha t. i. a szabad végrendelkezési jogot még életükben meg nem váltják — holott az azelőtti állandó határvédelemről ma már más módon történik gondoskodás.

A törökök kiűzése után a főpapok a nagy hadiköltségek fejében *önként felajánlották* I. Lipótnak a papi tizednek egy tizedrészét a megszűnt bandériumok helyett. A király 1701 április 9-én ezt az önkéntes ajánlatot kötelezőleg írja elő valamennyi püspök számára, amíg csak szükség lesz a várak s a katonaság fenntartására. Az 1715: VIII. t.-c.-kel ugyan, — amelyik a bandériumállítás kötelezettségét visszaállítja — meg kellett volna szűnnie ennek a tehernek. De 1719-ben XI. Kelemen megengedi III. Károlynak, hogy a püspököket ú. n. «quinquennale subsidium» nyujtására kötelezhesse. S tényleg püspökeink fizették is ezt a segélyt (a papi tized tizedrészét) 1773-ig, de csak a XII. Kelemen s XIV. Benedek által ismét megújított pápai felhatalmazás alapján.

Ha tehát tényleg létezett is az ú. n. «subsidium ecclesiasticum pro fortalitiis», vagyis az Egyház tényleg hozzájárult a várak fentartásához, ez a kötelezettség részint a püspökök nagylelkűségén, részint pedig a *pápák által királyainknak nyujtott kedvezményen alapult.*

Hogy ilyen megadóztatáshoz maguknak a királyoknak nem volt joguk, mutatja az *ország tiltakozása*, valahányszor e téren királyaink önkényesen jártak el.

1773-ban pl. lejárt már a pápa által nyujtott felhatalmazás az egyházi tizedek tizedrészének lefoglalására. A király ekkor ezt a saját tekintélyével akarta kötelezőleg előírni. De a püspöki kar s az országgyűlés tiltakozására II. Lipót kénytelen volt igazságtalannak kijelenteni a püspököknek ezt a megadóztatását. «Magyarország papsága, mint az ország első rendje — írja 1790 ápr. 7-én — a köztörvények szerint minden járuléktól vagy adózástól mentes lévén, a reá rótt

s az utolsó kormány alatt tényleg tíz, illetve húsz százalékkal a várerődítési pénztár, illetőleg a vallásalap javára beszedett hányadoknak a folyó évi január 28-án kibocsátott királyi leirat szerint is önként meg kell szűnnie.»[1] Minthogy azonban a tényleges állapot azután sem változott, 1826 ápr. 17-én a rendek újra kérik a királyt, hogy az egyházi javadalmak bármily című megadóztatását, «mely sem jogon, sem törvényes szokáson nem alapszik, mellőzni . . . méltóztassék».[2] Még az 1830—1847-iki országgyűlések is állandóan felírtak ez ügyben, míg végre is a főpapság három millió forintnyi földtehermentesítési kötvény lefizetésével végleg megszabadult e tehertől, amely — mi is elmondhatjuk — sem jogon, sem törvényes szokáson nem alapult.

[1] *Id. Apponyi* és *Apáthy :* i. m. 35. l.
[2] U. o.: 36. l.

Végszó.

Az előadottak után már nem lehet sok mondanivalónk. Akik elfogulatlan szemmel mérlegelik felhozott adatainkat, be kell látniok, mily nagy mértékben számítanak az olvasók történelmi és jogi tájékozatlanságára azok, akik a magyar államnak a katolikus egyházi vagyon szekularizációjához való *jogáról* beszélnek.

Alapos vizsgálat alá vettük a szekularizációs törekvések valamennyi számbavehető érvét. A legilletékesebb tanuknak, maguknak az alapítóleveleknek és törvényeinknek segítségül hívása mellett kutattuk, mennyire bizonyíthatók be azok az állítások, amelyekből az egyházi vagyon elvétele mellett szoktak érveket kovácsolni.

És mi az eredmény?

Lehetetlen bebizonyítani, hogy az egyházi javak államjószágokból keletkeztek; ellenben bebizonyítottuk, hogy azok eredete az adományozók magántulajdonában keresendő.

Lehetetlen bebizonyítani, hogy az Egyház csak ideiglenes haszonélvezeti joggal kapta volna birtokait; ellenben bebizonyítottuk, hogy okleveleink és hazai törvényeink egyaránt teljes, örökös tulajdonjogról beszélnek.

Lehetetlen bebizonyítani, hogy a katolikus Egyház ma már nem felel meg az egyházi vagyon átadásakor kikötött feltételeknek; ellenben bebizonyítottuk, hogy olyan föltételeket, aminőket az egyházi vagyon ellenségei hangoztatnak, az adományozók soha nem tettek.

Szigorúan tudományos úton, mindenütt a szoros jog szemelőtt tartásával, az eredeti adománylevelek tanuskodásának bőséges felhasználásával jutottunk el addig a pontig, ahol az egyházi vagyon elvételének jogos voltát bizonyítani akaró érvek mind halomra dőlnek.

E szigorú jogi álláspont föltétlen fönntartása mellett aztán önként felvetődő, bár már nem könyvünk keretébe tartozó kérdés, vajjon az egyházi vagyon gyümölcsöztetése napjainkban mindenben korszerű-e, a javadalmak felhasználása mindenben a kánonjog előírásainak megfelelő módon történik-e. A hol itt, hol ott fölmerülő és komoly egyházi férfiak

ajkáról elhangzó óhajok, amelyek sok javadalmasban a felelősség tudatának fogyatékosságát látva a javadalmi jövedelem fölöslegének korszerű egyházi célokra fordítását intézményesen kívánják biztosítani, annál nagyobb megfontolást érdemelnek, mert a javadalmaknak a multban történt nem egyszer naiv, sőt az Egyház törvényeivel homlokegyenest ellenkező felhasználása mindig kitűnő eszközül szolgált és szolgál a szekularizációs agitátorok kezében. E kérdés azonban nem a jog, hanem pusztán a célszerűség és józan belátás kérdése és — hangsúlyozzuk — az Egyháznak *kizárólag belügye*, amelynek korszerű rendezéséhez napjainkban tagadhatatlanul meg is történtek már az első lépések.

Mindennek azonban a szorosan vett joggal nincs semmi összefüggése. Tanulmányunk folyamán pedig kizárólag azt kerestük, *mi jogos e téren és mi nem*. Vizsgálódásaink eredményére hivatkozva megállapíthatjuk, hogy *a magyar katolikus egyházi vagyon szekularizációja ellen történelmünk és hazai jogunk egész szelleme egyaránt tiltakozik.*

Dacára annak, hogy a napisajtóban, társaságokban, röpiratokban, könyvekben, úton-útfélen hangoztatott szekularizációs érvek így semmivé olvadtak a tudományos kutatás napfénye előtt, tévedés volna azt gondolni, hogy most már a magyar katolikus egyházi javak tulajdona örökre biztosítva van a jelenlegi jogos tulajdonos, a katolikus Egyház kezében.

Hátra van u. i. a kérdésnek egy eddig még nem említett része, aminek tulajdonképpen a fönt cáfolt állítások is létüket köszönik, és ez a mindenáron szekularizálni akarásnak, a más vagyonára éhező embereknek, az ököljog feléledésének, a vis majornak kérdése.

Szekularizációra való jogról beszélni nem lehet, de mit törődik az a joggal, aki mindenáron meg akarja szerezni a más vagyonát!

Nem is ringatjuk magunkat abban a hitben, hogy a szekularizáció teljes jogtalanságának kimutatásával egyszersmindenkorra véget vetettünk minden ilyen törekvésnek. Ellenkezőleg, a napi események egyre jobban megerősítenek abban a véleményünkben, hogy a szekularizáció, *hacsak a katolikus világiak és egyháziak kezet kézbe fogva mindnyájan, egytől-egyig sokkal jobban nem őrködnek jogaik fölött, mint eddig tették*, bizonyára bekövetkezik Magyarországon is. Talán hamarább, mint gondolnók. Azok a zavarosban halászók, akiknek az egyházi javak elvételéből egyedül volna hasznuk, sokkal ügyesebbek a talaj előkészítésében, mint a jogaikban

megtámadottak a védekezésben. Jól tudják annak a titkát, hogyan lehet minden jog és törvény ellenére keresztülvinni az egyházi vagyon elvételét ott is, ahol arra az egész világon talán legkevesebb jogi alapjuk van, ahol az ellen egy ország ezeréves alkotmányos életének egész fejlődése és szelleme tiltakozik: Magyarországon.

Jelen tanulmányunkkal tehát csak azt a célt akartuk elérni, hogyha a katolikusok nemtörődömsége és szégyenletes aluszékonysága folytán a magyarországi katolikus Egyházat javaitól valaha meg fogják fosztani, ne lehessen ezt a tettet szépen kigondolt jogi teóriákkal és tetszetős érvek hangoztatásával jogosnak feltüntetni, mert ezek az érvek mitsem érnek, ezek a teóriák nyilvánvaló valótlanságok, s ez a tett a látszólagos érvekkel támogatva sem lesz más, mint azok nélkül lenne: a más jogos tulajdonának törvényellenes, erőszakos elvétele.

A gyakrabban idézett munkák jegyzéke.

Acsády I.: A magyar birodalom története. I—II. k. Budapest. 1903.

Ágoston P.: A szekularizáció. Budapest. 1909.

S. Aichner: Compendium iuris ecclesiastici. Brixinae. 1905.

Apponyi A. gr. és Apáthy I.: A magyarországi kat. vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természete. Budapest. 1883.

Balics L.: A római katolikus Egyház története Magyarországban. Budapest. I. k. 1885. II/I. k. 1888. II/II. k. 1890.

I. Batthyány: Leges ecclesiasticae regni Hungariae. I. k. Albae-Carolinae. 1785. II—III. k. Claudiopoli. 1827.

Csánki D.: Árpád és az Árpádok. Budapest. 1907.

Dorner: Kurze Erörterung der Rechtsfrage, wem das Eigenthum am Kirchengute zusteht. Rosenheim. 1868.

Dudek J.: Kritikai tanulmányok Acsády Ignácnak «A magyar birodalom története» című művéről. Nyitra. 1904.

Dudek J.: A magyar kat. egyházi vagyon jellege. Budapest. «Religio». 1908. évf.

Dudek J.: Új könyv az autonómiáról. Budapest. «Religio». 1912. évf.

St. L. Endlicher: Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana. Sangalli. 1849.

Erdélyi L.: Az egyházi vagyon eredete és jellege Magyarországon. Magyar Kultúra. 1913. évf. II. k. 1—24, 97—115, 1177—187. l.

J. Evelt: Die Kirche und ihre Institute auf dem Gebiete des Vermögens-Rechts. Soest. 1845.

G. Fejér: Codex diplomaticus. Budae. 1829. I—XLII.

G. Fejér: Jurium ac libertatum religionis et ecclesiae catholicae in regno Hungariae partibusque adnexis codicillus diplomaticus. Budae. 1847.

Fejérpataky L.: A pannonhalmi apátság alapító oklevele. Budapest. 1878.

Ph. Friderich: De eo, quod iustum est circa amortisationem. Heidelbergae. 1776.

Fuxhoffer-Czinár: Monasteriologia. I. k. Pestini. 1858. II. k. Vindobonae et Strigonii. 1869.

O. Grashof: Die Gesetzgebung der römischen Kaiser über die Güter und Immunitäten der Kirche und des Klerus. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1876. Jahrg. 36 Bd. 1—51. S.

O. Grashof: Die Gesetze der römischen Kaiser über die Verwaltung und Veräusserung des kirchlichen Vermögens. U. o. 193—214. S.

A. Günther: Die katholische Autonomie in Ungarn. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1900. Jahrg. 733—762 S.; 1901. Jahrg. 64—85,

243—272, 491—514, 663—684. S.; 1902. Jahrg. 55—73, 234—257. S.

Hirschel: Das Eigentum am katholischen Kirchengute. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1875. Jahrg. 35. Bd. 32—90, 259—355. S.

Hübler: Der Eigentümer des Kirchengutes. Leipzig. 1868.

Karácsonyi I.: Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. Budapest. 1891.

Karácsonyi I.: Halavány vonások hazánk Szent István-korabeli határairól. Századok. 1901. évf.

Karácsonyi I.: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban. Nagyvárad. 1906.

Késmárky I.: Katolikus egyházi vagyonjog. Pécs. 1900.

F. Knauz: Monumenta ecclesiae Strigonionsis. Strigonii. I. k. 1874. II. k. 1882.

M. G. Kovachich: Codex iuris decretalis ecclesiae Hungaricae. Pestini. II—I. 1815.

H. Laemmer: Institutionen des katholischen Kirchenrechts. Freiburg i. Br. 1886.

I. Laurentius: Institutiones iuris ecclesiastici. Friburgi Brisgoviae. 1903.

A. Lehmkuhl: Das Kirchengut und sein Rechtsträger. Stimmen aus M.-Laach. 1875. Jahrg. 8. Bd. 258—273, 431—442, 512—530. S.; 1875. Jahrg. 9. Bd. 56—75. S.

Maas: Über das Rechtssubject, die Vertretung, Verwaltung und Verwendung des Kirchen-, Schul- und Stiftungsvermögens. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1859. Jahrg. 4. Bd. 583—604. S. 1860. Jahrg. 5. Bd. 1—35. S.

J. Chr. Majer: Über das Eigentum an den geistlichen Gütern und deren Heimfall. Ulm. 1786.

Marczali H.: Magyarország története az Árpádok korában. Budapest. 1896. (A Szilágyi-féle milléniumi kiadás II. kötete.)

Mattes: Einwirkungsrechte der Staatsgewalt auf das Kirchenvermögen. Tübinger Quartalschr. 1845. Jahrg. 235—291 S.

Pauler Gy.: Szent István és alkotmánya. Századok. 1879. évf. 1—30, 101—125. l.

Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest. 1893.

P. Pázmány: Vindiciae ecclesiasticae, quibus edita a principe Bethlen in clerum Hungariae decreta nulla esse demonstrantur Viennae. 1620.

M. Permaneder: Handbuch des kath. Kirchenrechtes. Landshut. 1853.

C. Péterfy: Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae. Posonii. I. k. 1741. II. k. 1742.

H. v. Poschinger: Das Eigentum am Kirchenvermögen mit Einschluss der heiligen und geweihten Sachen. München. 1871.

Phillips: Lehrbuch des Kirchenrechtes. 1862.

Schmitz: Die Eigentumsfrage am Kirchenvermögen und die neuere staatliche Gesetzgebung. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1889. Jahrg. 61. Bd. 255—284. S.

R. v. Scherer: Kirchenrecht. Wien. 1910. (Kézirat gyanánt.)

J. Fr. Schulte: Die juristische Persöhnlichkeit der katholischen Kirche, ihrer Institute und Stiftungen. Giessen. 1869.

J. Fr. Schulte: Das katholische Kirchenrecht. Giessen. I. Teil. 1860.

Theiner: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Romae. 1859. I—II. k.

A. Timon: Das städtische Patronatsrecht in Ungarn. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1889. Jahrg. 61. Bd. 369—403. S.; 62. Bd. 1—49. S.

Timon A.: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest. 1906.

Török K.: A magyarországi kat. egyházi vagyon tulajdonjoga. Budapest. 1900.

Túri B.: A főkegyúri jog és az autonómia. Budapest. 1907.

Uhrig: Der Germanismus in der kirchenrechtlichen Lehre vom Eigentum am Kirchengut. Tübinger Quartalschr. 1878. Jahrg.

Várady Zs.: A szekularizáció. Nagyvárad. 1908.

Városi Gy.: A magyar kat. alapítványok jogi természete. Kalocsa. 1882.

Fr. H. Vering: Lehrbuch des kat. und protest. Kirchenrechts. Freiburg i. Br. 1876.

Vindiciae potestatis et iurium status in bona ecclesiae et clericorum. (Szerző neve nélkül.) Vindobonae. 1811.

J. Vogt: Das kirchliche Vernmögesrecht. Cöln. 1910.

F. Walter: Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Confessionen. Bonn. 1854.

P. Weilbächer: Wer ist Eigentümer des Kirchenvermögens nach gemeinem Recht? Limburg. 1888.

Wenzel G.: Árpád-kori új okmánytár. Budapest. 1860. I—XII.

Werbőczi I.: Hármaskönyv. (Kolosvári-Óvári-Márkus kiadása.) Budapest. 1897.

F. X. Wernz: Ius decretalium. Romae. 1908. I. és III. k.

R. Winterstein: Der Begriff der Kirche im kirchlichen Vermögensrecht. Leipzig und Wien. 1888.

Závodszky L.: A Szent István,- Szent László- és Kálmán-korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest. 1904.

KATOLIKUS ERKÖLCSTAN
ÉS
GAZDASÁGI HALADÁS[1]

[1] Megjelent a budapesti növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolája munkálatainak LXXIII. kötetében. Budapest, 1910.

Mikor Szent Péter apostol mennyei látomástól indíttatva először tért be pogányok hajlékába, hogy az Isten Fiáról szóló örömhírt a zsidó nép határain túl is elterjessze és megvesse alapját a katolikus, azaz világegyháznak, a pogány százados házában tartott beszédében e pár vonással rajzolta meg hallgatói előtt Jézus egész tevékenységét: «pertransiit benefaciendo, körüljárt jóltévén és meggyógyítván mindazokat, kiken az ördög hatalmat vett, mert az Isten vala övele».[1]

Pertransiit benefaciendo: átment földjeinken, betért hajlékainkba, maga köré gyüjtött bennünket és mindnyájan éreztük meleg szívének áldástosztó szeretetét.

Az apostolok fejének e szavainál megfelelőbb jeligét keresve sem lehetne találnunk ahhoz a hatalmas arányú kultúrprogrammhoz, amelynek megvalósítása e Krisztus jegyesének, a katolikus Egyháznak örök dicsősége; ahhoz a népeket fölnevelő, tápláló és ifjú életerőben tartó tevékenységhez, amelynek éltet adó forrásai közel 2000 éve bugyognak kimeríthetetlen bőségben, és amelynek gigászi perspektívái megragadó fönségben nyílnak meg minden szemlélő előtt, aki azokat az elfogulatlan kutatás és tudomány magaslatáról tudja vizsgálni. Ki minél több sikerrel veti le magáról az előítéletek béklyóit, annál nyugodtabb lehet aziránt, hogy korunk ellentétes irányzatainak tömkelegében is ráakad az igazság felé vezető útra és be fogja látni annak jogosultságát, hogy a katolicizmus kétezredes tevékenységéhez a föntemlített szavakat válasszuk jeligéül: *pertransiit benefaciendo.*

Az előítéletekkel alaposan átitatott munkák között újabban itt is, ott is megjelenik egy-egy komoly tanulmány, amelyet szerzője hosszú évi kutatások leszűrt eredménye gyanánt bocsát a közönség kezébe s amelyek egyre nagyobb tért juttatnak a részrehajlatlan igazságnak. Egyszerre több irányban is kezdik megvilágítani, mily gyönge alapon emelkedtek azok a — főkép a mult századtól kezdve — szaka-

[1] Ap. Csel. 10, 38.

datlan támadások, melyek választott jeligénk ellen nagy hangon tiltakoztak és amelyek az Egyházat, mint az emberi kultúra ellenségét ostromolták, a katolicizmust a nemzetek jólétének és gazdasági haladásának veszélyeztetőjéül tüntették föl s életéből összehordtak minden olyan eseményt, alkotásaiból minden olyan intézményt, világnézetéből torz alakban mutattak be minden olyan tant, két évezred küzdelmeit átélő arcán a legszorgosabb gonddal kutattak föl minden olyan ráncot, amelyekről csak távolról is gondolták, hogy velük az Egyház műveltségiszonyát szemmellátható an bemutathatják és így azt a sötét középkornak modern levegőbe sehogysem illő, tehát elpusztítandó maradványául tudják kikiáltani.

Ebből az egyetemes támadásból azonban — bár elvétve — de mégis már föl-fölhangzik az ellenkező vélemény is. Kezdik megérteni, hogy mindazon követelések be nem teljesítése, melyek miatt pl. az ókor kereszténységének ócsárlását jogosnak hitték, korántsem írandó a kereszténység rovására; mert az első századokban életét is alig tengető kereszténység nem gondolhatott elvben soha föl nem adott ideáljának megvalósítására. Különösen pedig kezdenek eszmélődni, hogy az a sötét középkor — minden fogyatkozása mellett is — mégsem lehetett oly sötét és hogy a csodálatos eredményeket fölmutató modern technika áldásainak ez a hálátlan utókor bizony a felét is alig élvezné, ha annak a középkornak emberei előttünk el nem végzik a tudomány fejlődésében elengedhetetlen haladási fokozatok munkáját; és hogy a szelíd villanyfény aligha küzködnék a havanna szivar füstjével abban az elegáns szobában, ahol a mahagoni íróasztal mellett «tudós»-unk épp most ír korholó szavakat a szegény középkorról; sőt még hogy annak sincs okvetlenül igaza, aki a középkort nem tudja kiejteni az állandó «sötét» jelző nélkül, mert hát szerinte amint a menyasszony mindig bájos, és a mulatság okvetlenül úgy erkölcsileg, mint anyagilag fényesen sikerül, épúgy a középkor is természetesen sötét.

Mikor azonban újabb tudományos munkákban egyre gyakrabban találkozunk olyan nyilatkozatokkal, hogy «e korról, mint holtról és meddőről beszélni s az egész időszakot a történelem megvetésre legméltóbb korának mondani annyi, mint teljesen félreérteni az előttünk folyó mozgalom természetét; ez a korszak csak annyiban volt meddő, amennyiben az erőteljes, de éretlen növés minden kora az; a gyü-

mölcs a jövendő századok méhében rejlett»;[1] mikor egyik magyar írónk legújabb könyvében e szavakkal siet a támadott kor védelmére: «Bámulatos, hogy a sötét középkornak éleslátása mennyi sok mindenben tökéletesebb volt, mint a mienk»;[2] és más helyen: Mikor a középkort dicsérem, «csak azt akarom mondani, hogy a modern ember jószabású, tiszta, célszerű ruháját, kinyílt virággá fejlett lelkét, nemes, őszinte, altruisztikus modorát és a civilizáció minden áldását nemcsak a lombja, de a gyökere szerint is ismerem»;[3] mikor egy amerikai orvos és író oly merészségre vállalkozik, hogy egyik munkájának e címet adja: «A tizenharmadik század a századok legnagyobbika»[4] — mindezek után abban talán mégsem lesz nehéz megegyeznünk, hogy legalább markolni nem igen lehetett azt a sötétséget azokban a régi századokban.

Minthogy azonban az elfogultságtól impregnált könyvek tengerében az ily megnyugtató eredmények szórványos fölbukkanása még messze távolba helyezi azt a napot, amikor az igazság e ponton is teljes diadalát fogja ünnepelhetni; és minthogy a sok tévedés egyik legnagyobbika az, amely kifejlett gazdasági előrehaladottságában büszkélkedő korunknak éppen napjainkban rendkívül káros hatással úgy mutatja be a katolicizmust, mint a népek gazdasági haladásának kerékkötőjét, talán nem lesz felesleges munka egy oly fontos kérdésben, mint a gazdasági haladás kérdése, a katolicizmusnak kezdettől fogva vallott álláspontját körvonalazni és részint a fölhozható főbb ellenvetések megcáfolásával, részint az Egyház tételes tanainak kifejtésével az igazság fényében mutatni be azt a felfogást, amelyet a katolikus Egyház mindig vallott és követett a gazdasági haladást illetőleg és megvázolni azt a rendkívüli arányú működést, amelyet a keresztény népek érdekében mindenkor kifejtett. Értekezésünk egyes fejezeteinek terjedelmét a tárgyalt nehézségekhez arányítjuk és a tétel sikeresebb megoldása érdekében a Szentírás minél alaposabb fölhasználásán kívül nem mulasztunk el tekintélyeket sem meg-

[1] *Kidd:* A társadalom fejlődése. Ford. Geöcze Sarolta. A Magy. Tud. Akad. kiad. 1905. 132. l.

[2] *Kenedi G.:* Szociologiai nyomozások. Budapest, 1910. II. 91. l.

[3] U. o. 114. l.

[4] *Walsh:* The thirteenth greatest of Centuries. Catholic Summer School Press. New-York. 1907.

szólaltatni, ahol erre alkalom fog kínálkozni. A tárgy nagy terjedelméhez képest aránytalanul rövid fejtegetésünk során természetesen *halvány vázlatnál*, mintegy sűrű ködön át-átrémlő homályos *körvonalaknál* többet adni alig lehetséges. Azonban még így is minden egyes száraz adat említésénél úgy fognak szétoszlani az Egyházra szórt rágalmak, mint ahogy apró ködfelhők tünnek el a fölkelő nap sugarai elől. És ha talán az igazság napja nem is fog teljes fényével szemünkbe ragyogni, az nemcsak a napot takaró felhők *nagy számának*, hanem egyszersmind *erőink gyöngeségének* is tudható be. Annyit azonban még így is remélhetünk, hogy a fölhozandó érvek súlya belőlünk is kiváltja Montesquieu vallomását, amit kevéssel halála előtt tett: «Csodálatos dolog, hogy az a keresztény vallás, amelyről azt hisszük, hogy egyedüli föladata a másvilági boldogság megszerzése, boldoggá tesz minket már itt e földön is».[1] Be fogjuk látni, hogy az Egyház ellen e szempontból fölhozott vádak csak a tudatlan jóhiszeműségre és a történelem nemismerésére számítanak. Ám ha ezt belátjuk, ereszkedjünk térdre a testünknek-lelkünknek gondját viselő Egyház előtt és leheljünk hálacsókot szerető anyai kezére.

És hogy az ehhez a belátáshoz vezető útra legalább rálépjünk, a következő lapoknak ez lesz föladatuk.

[1] «Chose admirable! La religion chrétienne qui ne semble avoir d'autre objet que la félicité de l'autre vie, fait encore notre bonheur dans celle-ci.» Montesquieu.

ELSŐ FEJEZET.

A családi és társadalmi élet megszilárdítása.

Vézna, beteges testtel képtelen az ember munkára; beteg társadalom képtelen gazdasági haladásra. Ha az emberi test szerveiben kór pusztít és betegség támadja meg a sejteket, beteg lesz az egész ember; ha pusztító kór rombol a társadalom sejtjeiben: *a családokban*, elgyöngül az egész társadalom s ezt a betegséget megsínylik a gazdasági élet legszélsőbb határain is. Ezért kell megbecsülhetetlen értékűnek tartanunk a kereszténységnek azt a tettét, amellyel a nőt fölemelte ókori lealázott helyzetéből, visszaadta legmagasztosabb hívatásának: a családnak és a gyermekeknek; a családi életet az egynejűségnek s a házasság fölbonthatatlanságának hangsúlyozásával szilárdabb alapokra fektette és így a társadalmat egészségesebbé téve, bár közvetve, de *alapjában* sokat lendített az emberi társadalom előhaladásán. A társadalmi élet megerősítését célzó reformoknak a társadalmi sejtek: a családok javításán kell munkájukat megkezdeniök. Ezért hervadhatatlan érdeme a kereszténységnek, hogy a pogányságnak a nőről táplált mélyen süllyedt fölfogásával szembeszállva, visszaadta a nőnek emberi jogait, a férjnek és gyermeknek nejét és anyját azáltal, hogy a Szűzanya képében az addig lenézett nőt *oltárra emelte*. Az egyháznak azóta folytonos szemrehányásokat kellett hallania a Mária-tisztelet miatt; pedig ha csak e szempontból tekintjük is azt, senkinek sem lehet tagadnia, hogy a Mária-kultusz szociális hatása kétségen kívül áll.

Az Egyháznak másik, társadalmi hatásaiban nem kevésbbé értékes tette gyanánt kell megemlítenünk az addig semmibe sem vett *emberélet megbecsülését*, megmentését. Hogy a századokon át dívó gyermekpusztítás legváltozatosabb módjai ellen valaki szót emeljen, az egyháznak kellett jönnie és hathatósan hangsúlyozva a személyiség jogát, mindenkinek legelső és legfőbb jogát életéhez, megmenteni azt az ezer meg százezer munkáskezet, amelyik pár év mulva már mind a társadalom előhaladásán fog majd munkálkodni.

Viszont semmiesetre sem kerülheti el figyelmünket egy napjainkban példákkal igazolható tény: minél több tért

veszít valamely társadalomban a katolikus szellem uralma, annál ijesztőbb mértékben fenyegetnek a kereszténység előtti társadalom betegségei: a családi élet megbolygatása (túlzó feminista törekvések folytán) s a modern, büntető törvénykönyvvel alig üldözhető gyermekgyilkosság (az egyke rendszer).

De ha kereszténység nélkül nem lehetne szó családi és társadalmi életről, természetesen még kevésbbé a társadalom anyagi haladásáról. Mikor a kereszténység a világba lépett, egyrészt a pár emberből álló vagyonos és szabad osztály s másrészt a rabszolgák óriási tömege alkotta a társadalmat. Amint ez nem volt társadalom, legalább nem emberi társadalom, épúgy a kereszténység nélkül emberhez méltó társadalom nem is fejlődött volna ki. Szó sincs róla, oly érdekközösségek, amilyeneket a pogány korok önzése összehozott, továbbra is fenmaradtak volna; de Krisztus tanai nélkül nem keletkezhetik emberhez egyedül méltó olyan társadalom, amilyet a kereszténység teremtett, ahol a jog mellett a kötelesség is kellő hangsúlyozást nyer, a határtalan önzést a felebaráti szeretet törvénye szorítja határok közé, mert ha egy Atyának vagyunk gyermekei, szeretnünk is kell egymást. Ennek a testvériségnek érzete s főkép annak legmegkapóbb összefoglalása: a *Miatyánk*, alkotják az összes keresztény emberek és nemzetek fönséges szolidaritásának «magna charta»-ját.[1]

A kereszténységnek ez a tana ha valahol, hát a gazdasági életben érezteti áldásos hatását. A kereszténység világtörténeti jelentőségét egyoldalú megvilágításba helyezné az a felfogás, amely a keresztény világnézet hatását csak a vallás-erkölcsi eszmevilágnak hasonlíthatatlanul magas fokra emelésében venné észre és figyelmen kívül hagyná azt a jótékony befolyást, amit a népek társadalmi és anyagi haladására gyakorolt mindamellett is, hogy főcéljául sohasem az anyagi jólét emelését tekintette.

Az Egyháznak a társadalmi életre jótékonyan ható tanai közül elég legyen csak egyre utalni: a vasárnap megszente-

[1] Oly szépen mondja *Brunetière* (La science et la religion c. művében): «Dans le catholicisme... les mérites des uns s'appliquent aux salut des autres. La carmélite aux pieds nus qui pleure dans sa cloître sur les péchés du mondain les efface. Le moine qui s'en va mendiant sur les routes rachète la femme adultère aux prix des humiliations qu'il essuie... Les vivants prient pour les morts, les morts intercédent pour les vivants.»

lésére, azokra a mélyen járó hatásokra, amikkel a kereszténység által előírt vasárnap megszentelése éppen a gazdasági életben jár, illetve járna, ha azt a törvényhozás is nagyobb mértékben venné tekintetbe és e parancs megtartásában segédkezet nyújtana az Egyháznak. Amíg a törvényhozás vissza nem tér az isteni törvényekhez, addig a mai társadalmi kérdés megoldását is hiába reméljük. Az ember társas lény; ha tehát az egyénnek okvetlenül szüksége van Isten tiszteletére, akkor az ilyen egyénekből álló államnak is tisztelnie kell Istent. Persze ez az istentisztelet nem a vallási ügyekbe való beavatkozással történik, hanem legalkalmasabban az Isten által kijelölt napnak, a vasárnapnak törvényes megülésével. A törvényhozók nem igen törődnek a vasárnap megszentelésével, mert abból szemmelláthatő hasznot nem remélnek. Pedig amint egy heti piszkos munka után jól esik a munkásnak, ha tisztát ölthet, amint testi erejének is szüksége van rá, hogy időnként pihenésben fölfrissüljön, épúgy lelke is megkívánja, hogy a gépek zakatolásából valamiféle ünnepi hangulat kiemelje. A gazdagabbak elmennek színházba, hát ő elmegy a templomba; ott gyönyörködik az aranyos ruhákban, fölemelő énekben, szertartásokban. A templomban látja, hogy mennyi testvére van és ez vigasztalja őt. A szép templom épúgy az övé is, mint akár a leggazdagabbé. A szegény koldus mellett térdel egy gazdag úr és mindketten Egyet imádnak. Még sem olyan elhagyatott proletár ő tehát, sőt ha szegénységét békén tűri, arra még büszke is lehet, mert a jövőben nagyobb jutalmat fog érte kapni. És így tovább. Ez csak egy tan a sok közül, amellyekkel az Egyház elérte, hogy az ókori társadalom gerendázata megszünt ropogni, recsegni és amelyekkel oly társadalmat tudott teremteni, amely diadalmasan megküzdött már két évezred viharjaival.[1]

[1] A vasárnapi munkaszünet gazdasági hatásairól l.: *P. Niemeyer*: Die Sonntagsruhe vom Standpunkt der Gesundheitslehre. 1876. *U. a.*: Der Sonntag vom hygienischen Standpunkt aus betrachtet. 1880. *H. Schauenburg*: Hygienische Studien über die Sonntagsruhe. 1876.

MÁSODIK FEJEZET.

A munka megnemesítése.

Világnézetek kultúraképességének próbaköve a munka értékelése. Korunkban, a munka korszakában, ezzel állnak vagy buknak menthetetlenül. Éppen ezért nem lehetne a katolikus világnézet ellen veszélyesebb rágalmat kigondolni annál, mint amelyik a katolicizmust a munkakifejtés meg=akadályozásával, a munka megfojtásával vádolja. Mert ha a munka nevét törülni kellene a szótárból, Páris legforgalma=sabb boulevardejain vagy eldugott kis falvak utcácskáin egyformán megállna az élet lüktetése. Ha tehát az egész életét szakadatlan tevékenységben, soha nem lankadó sürgés=forgásban töltő modern ember elé — kinek környezetét vasutak forgalma, a kereskedelem villámgyors lebonyolítása, automobilok száguldása, aeroplánok kattogása teszi zajossá — úgy rajzolják az Egyházat, mint a tétlenség és henyélés patró=nusát, aki az Isten jóságába vetett rendíthetetlen bizalom, a keresztény lemondás, a szegénység magasztalása, a világ gyűlölése stb. által már alapjában ellensége s megakadályo=zója a munka teljes kifejtésének, vajjon csodálkozhatunk=e akkor azon a napról=napra növekvő vak ellenszenven, ame=lyet a katolicizmus iránt annyian táplálnak! Viszont azon=ban annál hálásabb szerepre vállalkozik az, aki szemébe nézve a támadásoknak, az Egyháznak a testi munka értéke=lésében elfoglalt álláspontját igyekszik körvonalozni. Mert talán igazuk van e vádaknak? Avagy akad a kereszténység=nek védelmezője velük szemben? Igen, van megcáfolhatat=lan védelmezőnk a *történelem* személyében.

A több irányban történhető védelmi munkának foglal=koznia kellene annak a magasztos tannak ismertetésével, amellyel a Szentírás — éles ellentétben valamennyi ókori nép véleményével — oly magasra emelte az eddig megvetett, kizárólag rabszolgák által végzett testi munkát; Krisztus Urunknak, Szent Józsefnek, az apostoloknak, főkép Szent Pálnak tanításában és életében kellene bemutatni a munkás eszményképeit; igaz világításba helyezni azt a tant, amelyet az őskereszténység vallott a testi munka értékéről; kifejteni és részletezni a tömérdek zsinati rendelet, püspöki körlevél, középkori céhek, újabbkori katolikus munkásegyletek stb.

gondolatait; végül pedig ezen részletek egységes összefoglalásával adni meg a méltó feleletet arra a vakmerően odadobott állításra, mely a katolikus Egyház munkaiszonyáról beszél.[1]

A kereszténység előtti kor megvető felfogása a testi munkáról köztudomású, valamint az az állathoz sem méltó helyzet, melyben az azidőtájt testi munkát egyedül végző emberek, a rabszolgák éltek. Egyes ily tárgyú tanulmányokból, az ókor történetéből úgyis sötét kép áll előttünk,[2] amit *Horatius* Satiráiból, *Tacitus* Annales-éből és Germania-jából, *Plutarchos* Perikles-éből, *Quintilianus* Institutiones Oratoriae c. művéből, *Seneca* leveleiből, *Valerius Maximus* iratából, *Cicero* De officiis-ából vett idézetekkel megerősíteni s jobban kiszínezni most nem feladatunk. Mindezen írók műveiből sötét összképe alakul ki annak a megvetésnek, amellyel még a legműveltebb népek felfogása is megbélyegzett minden testi munkát, földmívelést, kereskedelmet, szolgálást egyaránt. És ez a közvélemény oly erővel uralkodott, hogy a császárság alatt a három-négyszázezer proletár inkább eljárt reggelenként patronusához napi élelmét kikoldulni, de munkát nem vállalt, mert az szabad emberhez nem volt méltó.[3]

[1] Jelenleg azonban be kell érnünk a sovány vázlatokkal és az érdeklődőket a jegyzetekben idézett munkákra kell utalnunk.

[2] Ime e képről egy-két vonás: «Mily nyomorult embereket láttam ott! Bőrük barna s az ostorcsapások kék sávokkal rútítják őket; testüket rongyos szoknya fedi; tunikájuk — vagy amit ők annak neveztek — foszlányaival testük tagjait inkább felfedi, mint eltakarja; homlokukra nevük van sütve; fejük félig kopasz; lábaikat vasbilincsek szorítják; arcuk ijesztő halovány, miként a halottaké; szemeiket és pillájukat a füst és gőz, homály és sötétség kigyúlasztá és elcsúfítá; egész testük hamuval és liszttel van borítva, miként a harcra készülő atlétáké.» *Ratzinger:* Az egyházi szegényápolás története. Ford. A budapesti növendékpapság Magy. Egyházirod. Isk. Budapest. 1886. I. 56. l.

[3] Egy legenda élénken jellemzi a Krisztus korában uralkodó közvéleményt: Mikor Domitián császár meghallotta, hogy Palesztinában valami Jézus nevű embert halálra ítéltek, mert a zsidók királyának adta ki magát, félelmében ki akarta írtani az egész trónkövetelő családot, nehogy trónját valaha veszély fenyegesse. Maga elé hivatta tehát Szent József egész rokonságát. De mikor tekintete munkában megkérgesedett kezeikre esett, gúnyolódva bocsátotta el őket, mert — úgymond — azoktól, akik dolgoznak, ugyancsak nem kell félnem, hogy ebben a társadalomban valaha párthíveket fognak szerezni maguknak. — Bővebb adatokat a munka ókori megvetéséről l. *Drunan:* Die Arbeiter und Kommunisten in Grie-

A munka ezen mélységes megvetése közepette aztán felhangzik az Újszövetség munkaprogrammjának jelszava: Aki nem dolgozik, ne is egyék. Feltűnik egy ácsnak, Szent Józsefnek alakja és az Úr Jézus, a «*filius fabri*»,[1] ki összegyűjti apostolait: halászokat és a sátorkészítő Pált, elküldi őket, hogy megújítsák a föld színét.

Ezek elmenvén, tanítanak minden nemzeteket és az evangéliummal együtt hirdetik a világ előtt a munkának azt a megbecsülését is, amely az újszövetségi Szentírás annyi sorából felénk sugárzik;[2] terjesztik azt a fönséges tiszteletet, amellyel a kereszténység a testi munkát körülvette azáltal, hogy Alapítója, az Isten Fia is egy szegény munkás műhelyéből lépett az életbe.

Az előkelők közül sokan idegenkedve hallanak olyan vallásról, amelyik a munkást is megbecsüli; idegenkednek tőle, mert ez a szegény embert is beveszi tagjai közé és a megvetett testi munka végzését követeli. Pedig ha az Egyház valaha diadalra akarta juttatni felfogását, teljes elszántsággal kellett a munka érdekében föllépnie. Hiszen ha csak az lett volna a feladata, hogy egy eddig *közömbös* dolgot nemesítsen meg! *Vis-à-vis de rien* könnyebben ment volna a siker; de arról volt szó, hogy a lebecsült, megvetett munkát emelje magasra. Ha azonban az Egyház akkor oly nyiltan védte a munka és munkás méltóságát, amint azt a szentiratok mutatják, nemde mégis csak visszás dolog, hogy ma meg, mikor a munkának már becse van, annak elnyomásával vádolják meg.

A katolicizmus egyik alapköve a Szentírás. Hirdethet-e hát más tanokat, mint amiket az tartalmaz?

És mi a Szentírás nézete a testi munkáról? Nem látjuk-e a munka nagy értékelését a szentkönyveknek annyi lapján? Már a bűnbeesés előtt ezt olvassuk Mózes I. könyvében: «Vivé Isten az embert és helyezé őt a gyönyörűség paradicsomába, hogy *mívelje* és őrizze azt.»[3] Ez a munka még nem volt teher az emberre, hanem igenis azzá lett, mikor a bűnbeesés után Isten kimondta fölötte a büntetést: «Átkozott a

chenland und Rom. 1860. *Eberl:* Die Kirche und die Assoziation der Arbeiter. 1866. *Sabatier:* L'église et le travail manuel. Paris. 1895.

[1] Máté 13, 55. Márk 6, 3.

[2] A Szentírásnak a munkáról vallott nézetét kimerítő monografiában tárgyalja *Weber:* Evangelium und Arbeit c. munkája. Freiburg. 1898.

[3] Móz. I. 2, 15.

föld a te munkádban; *fáradsággal* eszel abból életed minden napjain . . . Orcád verítékével eszed a kenyeret.»[1] A bölcs Salamon nem tud betelni a dolgos asszony dícséretével: «Gyapjat és lent keres és munkálkodik önkezei ügyességével . . . Megszemléli a mezőt és megveszi azt, kezei munkájából szőlőt ültet . . . Kezét erős dolgokra teszi és ujjai az orsót fogják . . . Drága szövetet készít magának . . . Gyolcsot készít és eladja.»[2] Ellenben a munkakerülők ellen erős hangon fakad ki, figyelmezteti őket a dologtalanság következményeire s a hangyához utasítja őket: «Eredj a hangyához, ó rest! és szemléld az ő utait és tanulj tőle bölcseséget.»[3] A világtalan, tehetetlen Tóbiásnak felesége, Anna szerez mindennapi kenyeret keze munkájával: «Anna pedig, az ő felesége a *szövő munkára* megyen vala minden nap és *kezei munkájával* ami eleséget szerezhetett, elvivé.»[4]

Az Újszövetségből elég legyen egy-két helyet említenünk. Jézus munkájáról mindenki tud; ismeretesek azok a képek, amelyek Szent Jusztin mártír hiteles elbeszélésén alapszanak, ahol az Úr Jézus nevelőatyját segíti a kemény munkában. Hányszor említik az evangéliumok, hogy Jézus fáradt volt a sok munkától, úttól, prédikációtól! «Jézus *elfáradván* az úton, oda üle a kút fölé.»[5] Hányszor olvassuk, hogy egész éjjel nem hajtotta fejét nyugalomra![6]

Az apostolok csak Mesterüket követték, mikor saját munkájukkal akartak példát adni a híveknek. Szent Pál önérzettel írhatta: «Senki ezüstét és aranyát vagy ruháját nem kívántam, amint magatok tudjátok; mert amikre szükségem volt nekem és a velem levőknek, *e kezek szerezették meg*.»[7] «*Munkálkodunk*, kezeinkkel dolgozván.»[8] «Emlékeztek, atyámfiai, a mi munkánkról és fáradalmunkról, miként *éjjel-nappal munkálkodván*, hogy valakit közületek meg ne terheljünk, hirdettük az Isten evangéliumát.»[9]

A munkavégzés kötelességének hangsúlyozásával új, eddig soha nem hallott tan lép be a társadalmi életbe: földi

[1] U. o. 3, 17. 19.
[2] Péld. k. 31, 13, 16, 19, 22, 24.
[3] Péld. k. 6, 6. s köv.
[4] Tób. 2, 19.
[5] Ján. 4, 6.
[6] Márk 6, 48. Ján. 21, 3.
[7] Ap. csel. 20, 33. s köv. V. ö. u. o. 18, 2. s köv.
[8] Kor. I. 4, 12.
[9] Tessz. I. 2, 9. Tessz. II. 3, 8. V. ö. Kor. I. 9, 13—15.

életsorsáért is mindenki maga felelős, tehát nem valami kegyetlen fátum rendelkezik velünk kénye-kedve szerint. «Igyekezzetek csendességben élni — inti Szent Pál a híveket — és dolgaitokban eljárni és *munkálkodni* kezeitekkel, amint megparancsoltuk nektek.»[1] «Aki lopott, már ne lopjon, hanem inkább *munkálkodjék* kezeivel, azt dolgozván, ami jó.»[2]

A Szentírásnak ilyen elvein épült fel a kereszténység és isteni Alapítójának tanait mint másban, ebben sem tagadta meg soha. A legrégibb keresztény emlékek, az őskeresztény irodalom termékei beszédes tanuságai ennek az állításnak. Az első századok papjai — bár tőlük semmi határozott parancs nem követelte — valamennyien testi munkát is végeztek; a szerzetesek szabályaiban pedig ezt szigorúan előírva találjuk. Kezdve legrégibb keresztény irodalmi emlékünkön: a Didache-n (XII. 2—5.), folytatva *Szent Ágoston* (De opere monachorum, De moribus ecclesiae catholicae I. 33. c.), *Szent Jeromos* (Regula monachorum, Ad Laetam de educatione filiae, Ad Demetr., Ad Marcellam, Ad Rusticum monachum), *Remete Szent Antal* (Regulae ac praecepta s. patri nostri Antonii ad monachos), *Szent Pachomius* (Hieronymus: Regulae S. Pachomii), *Nagy Szent Bazil* (Constitutiones monasticae IV. c.), *Szent Benedek* és az összes régi szerzetalapítók szabályain; a IV. karthágói, II. tours-i, I. orleansi, aacheni, VII. egyetemes stb. zsinatok határozatain — az érveknek, parancsoknak, tanácsoknak kifogyhatatlan seregével találkozunk, melyek mind a munka végzését kötik a papok és szerzetesek lelkére.

A bővebb idézetektől, azok nagy száma miatt, tartózkodnunk kell. De nem állhatjuk meg, hogy legalább példa gyanánt be ne mutassuk *Aranyszájú Szent János* egy helyét, amely átlag a szentatyáknak a munkáról vallott nézetét képviseli: «Ami a lónak a zabla, az a munka az emberi természet számára. Hiszen ha a tétlenség valami jó dolog volna, a föld minden vetés és munkálás nélkül teremne gyümölcsöt; pedig ennek épp az ellenkezője áll . . . Isten későbbi szándéka szerint, amit a föld csak terem, mindazt saját kezünk munkájával kell belőle kicsikarnunk, hogy ezáltal is megértsük, hogy Isten a munkát csak saját javunkra mérte reánk. Mert úgy látszik, mintha szemrehányást és büntetést

[1] Tessz. I. 4, 11.
[2] Ef. 4, 28.

tartalmaznának Isten szavai: Arcod verítékével eszed a kenyeret. Pedig a valóságban ez csak figyelmeztetés és eszköz a folytonos tökéletesedésre s a bűn által rajtunk ejtett sebek gyógyítására.»[1]

Így találkozunk a többi szentatyánál is a munka szüntelen ajánlásával. Dolgozzunk, hogy ezzel is betöltsük Isten akaratát, erényeket gyakoroljunk, másoknak példát adjunk; dolgozzunk, hogy a bűnre vivő tétlenséget és kísértést elkerüljük;[2] dolgozzunk, necsak, hogy saját élelmünket megszerezhessük, hanem azért is, hogy másoknak alamizsnát adhassunk.[3] Röviden így foglalták egybe a munka áldásait: *Vitia destruit, virtutes nutrit, necessaria parat, eleemosynam dat.* Mint már az ószövetségi Szentírás is mondja: «A munkálkodók lelke meghízik;»[4] ellenben «sok gonoszságra tanít a henyélés.»[5] Mindig azt tartotta az Egyház is, hogy aki «semmit sem tesz», az teszi rendesen a legrosszabbat: vétkezik.

A felhozott helyek súlyát lehetetlen el nem ismerni. Aki azonban mégis ezeknek a törvényeknek és tanácsoknak meddőségéről, be nem tartásáról beszélne és ezzel akarná azokat döntő súlyuktól megfosztani, szemben találná magát a régi szerzetesi élet nagy ismerőjének, a «halhatatlan» *Montalembert*-nek kiváló munkájával, amelyben a szerző a legapróbb részletekig kiterjedő pontossággal festette meg a régi szerzetesek életét. Hatalmas munkája bővelkedik a szebbnél-szebb részletekben, melyek — mint pl. az itt következő is — élénk színezéssel vázolják a régi keresztények által végzett napi munkát: «Mindnyájan megcsodáljuk a rómaiak remekműveit; a világ urai és tirannusai voltak ők, kik száz néptörzs életerejét pazarolták azokra az építmé-

[1] Ὅπερ γάρ ἐστιν ὁ χαλιὸς τῷ ἵππῳ, τοῦτο τὸ ἔργον τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ. Εἰ καλὸν ἦν ἡ ἀργία, πάντα ἂν ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα ἡ γῆ ἀνεβλάστανεν· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐργάζεται... ...ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων αὐτὰ πόνων ἐκφέρεσθαι ἐκέλευσεν ἐκ τῆς γῆς, ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τὸ χρήσιμον ἡμῖν καὶ λυσιτελὲς τὸν πόνον εἰσήγαγε. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι κόλασις καὶ τιμωρία τὸ ἀκοῦσαι, ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φάγῃ τὸ ἄρτον σου· τὸ δὲ ἀληθές, νουθεσία τίς ἐστι καὶ σωφρονισμὸς καὶ τῶν τραυμάτων τῶν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας γενομένων φάρμακον. *S. Jo. Chrysostomi* Homilia in illud: Salutate Priscillam et Aquilam I. 5.

[2] V. ö. Sámson (Bir. k. 14—16. fej.) és Salamon (Kir. III. 1—11. fej.) történetét, kik amíg dolgoztak, Istenhez is hívek maradtak.

[3] V. ö. Ef. 4, 28.

[4] Péld. k. 13, 4.

[5] Sirák 33, 29.

nyekre, amiket a régiségbuvárok és tudósok nem szűnnek dícsérni. De akkor e szempontból tekintve a dolgot, mit kellene azokról a csendben dolgozó szerzetesekről mondanunk? Akik soha senkit ki nem fosztottak, hanem minden fegyver, minden kincs nélkül, önkéntes alamizsnák és verejtékes munkájuk által oly hatalmas építményekkel borították el Európát, amikről még a mai modern vandalizmus pusztításai is eredménytelenül pattannak vissza. A legsivárabb pusztaságokban állították föl ezeket a mesterműveket, ahol nem voltak utak, sem csatornák, gépek, a modern iparnak egyetlen segítő eszköze sem. Mindamellett oly kimeríthetetlen türelemmel és állhatatossággal s egyúttal oly művészi érzékkel dolgoztak, amit bátran megirígyelhetne tőlük bármelyik akadémia is.»[1] Máshelyütt így ír: «A pisai Campo-Santo nagy freskóján ott látjuk a remetéket fekete vagy barna öltözetükben, csuklyájuk fejükre húzva, kecskebőrköpeny a vállukra vetve, amint ásnak, fákat döntenek, a Nílusban halásznak, kecskéket fejnek, datolyát szednek, ami táplálékjukul szolgált vagy gyékényüket fonják, amin életüket fogják bevégezni.»[2]

Mindezek — azt hisszük — elég bizonyítékot szolgáltatnak arra nézve, hogy a kereszténység munkaszeretete elvitázhatatlan tény gyanánt álljon előttünk és semmi túlzással ne vádolhassuk *Szent Epiphaniust*, aki a kolostorokat s azok celláit az ott folyó szorgalmas munka láttára joggal mevezte méhkasoknak.

A szerzetesek munkás példája nem maradt hatás nélkül; legalább így mutatja ezt Magyarországéval együtt az összes európai nemzetek története. A népek forrongó korszakában alig tűnt föl Európa valamely részén új néptörzs és alig szerzett állandó lakóhelyet, azonnal köztük teremtek a fáradtságot nem ismerő szerzetesek, nemcsak azért, hogy az igaz hit világosságát terjesszék közöttük, hanem, hogy ezzel egyidőben a nélkülözhetetlen gazdasági ismeretekre is megtanítsák őket. Hősi lelkük akadályt nem ismert. Nem volt oly mostoha terület, amelynek művelésétől vonakodtak volna. Pedig oly viszonyok közt éltek, amelyek ideális lelkesedésüket ugyancsak igénybe vették. Gyilkos mocsárgőzök őket nem riasztották, vadállatok ordításaitól meg nem remegtek; ha útjuknak ember által még nem taposott rengetegek-

[1] *Montalembert:* Die Mönche des Abendlandes. Regensburg. 1860. I. Bevezetés LXXVIII—LXXIX. l.
[2] U. o. I. 70. l.

ben vége szakadt, fejszével kezükben haladtak tovább. Nagy=britániát, Galliát, Svájcot, Belgiumot, a Rajna mindkét partját oly erdők borították, aminőket ma Dél=Amerika hegyláncai is alig hordoznak; ezek irtására, felszántására emberöltőket szenteltek, de ahol csak megtelepedtek, körü=löttük megindult a gazdasági virágzás. Minden kolostor, minden intézmény, minden apátság, amit alapítottak, a testi és lelki életnek egyaránt központjává lett. A VII—X. században minden technikai haladás a kolostorokból került ki. Ott nevelkedtek a festők, szobrászok, ötvösök, íródeákok, könyvkötők, érczöntők, selyemfeldolgozók.[1] Nemcsak a tudo=mány számára őriztek meg tömérdek emléket az elpusztu=lástól, hanem a gazdasági élet minél nagyobb kifejtésén is ernyedetlenül dolgoztak és úgyszólván a középkor végéig minden gazdasági újítás és találmány tőlük származik. A szerzeteseknek e téren megérdemelt hervadhatatlan ko=szorúját nem e pár oldalon, hanem vaskos kötetekben sem lehetne méltóképp megfonni. Mert, hogy csak a katolikus hit németországi előharcosait említsük, Severin, Valentin, Fridolin, Columban, Gallus, Trutpert, Pirminius, Emmeran, Corbinian, Wilfried, Egbert, Willibrord, Winfried (Boni=facius) s a többi szerzeteseknek elévülhetetlen hálával tar=tozik a gazdasági fölényével ma annyira büszkélkedő pro=testáns Németország, hogy ezek a szerzetesek az evangélium hirdetésével összekapcsolták a gazdasági élet oktatását is s megvetették az alapot a későbbi fényes haladáshoz. «Európa földjét a bencések tették termékennyé» ismerte be maga *Guizot* is «Histoire de la civilisation en France» c. művében.[2]

Hanem ennek árát kimondhatatlan nélkülözésekkel fizet=ték meg. A fölfedező útja ma is viszontagságos. A déli sark=utazás rekordját tartó Shackleton legújabb merész útjának fáradalmairól bizonyos megindultsággal veszünk hírt. Pedig ma a civilizáció ezer eszköze segíti a fölfedezőt, s útjának minden állomásán a művelt világ figyelő szeme csügg. De mi volt akkor annak a magára hagyatott szerzeteseknek sorsa! Védtelenül, sokszor elegendő eszközök nélkül, min=den kíséret nélkül hatoltak előre a járatlan vidékeken; ki=léptek az akkori művelt világ köréből, mert a lelkek szere=tete vonzotta őket a pogány népekhez. De végtelen magá=nyukban sem riasztották őket a veszélyek, mert velük volt

[1] *L. H. Pesch:* Die kath. Kirche in ihrem Verhältniss zur Kultur und Zivilisation. Stimmen aus M.=Laach. 1895. 5. l.

[2] «Les moines bénédictins ont été les défricheurs de l'Europe.»

a mindenütt jelenlevő Isten és erőt adott nekik a nyugodt lelkiismeret békéje. «Behatoltak a sötétség országába s világosságot vittek magukkal; világosságot, hogy annak fénye soha többé ki ne aludjék; és ez a világosság, mely terjedt tovább, egyre tovább, oly tűzforrásokat lobbantott lángra, melyek az ő számukra az égbevezető utat világították meg — *ibunt de claritate ad claritatem* (II. Cor. 3, 18.) — a nép számára pedig az áldás és az élet központjaivá váltak: *In lumine tuo videbimus lumen* (Ps. 35, 10.)»[1]

És e hős lelkek utódjait csak «csuhás» névre találják méltónak annak a társadalomnak gyermekei, amelynek alapjait ezek a szerzetesek vetették meg.

Az Egyház szolgái — mint láttuk — *közvetlen* munkájukkal sokat segítettek a nemzetek megszilárdításában és gazdasági föllendülésében, még pedig nemcsak a földművelésben, hanem a gazdasági élet egyéb ágaiban is. Voltak szerzetek, amelyeknek feladatuk volt utazó kereskedők megvédése a lakatlan pusztaságokban; a karthauziak és trappisták a vad vidékek járhatóvá tételére vállalkoztak; más szerzetesek utak és hidak készítésével mozdították elő a kereskedelmet;[2] nevüket is ettől a foglalkozástól kölcsönözték: *fratres pontifices* (fehér ruha, mellükön kereszt és egy híd képe); nehezen gázolható folyók mentén, hegyek között szállóhelyeket építettek, mocsarakat s ingoványokat szárítottak, valóságos őrangyalokként jelentek meg a legbarátságtalanabb vidékeken is.

Emellett azonban még nagyobb volt a gazdasági életre gyakorolt *közvetett* hatásuk. Mert semmi kétség abban, hogy példaadásuk nem maradt követők nélkül; szorgalmas életüket a körülöttük lakó barbárok eleinte csak megbámulták, később sikereiket irigyelni kezdték s végül — utánozták őket annyira, hogy nemcsak békés emberek, hanem elvetemült rablók is követőik sorába álltak. «Multi eiusdem silvae latrones . . . aut fiebant monachi . . . aut deserentes latrocinia efficiebantur cultores agri» (Vita S. Ebrulfi c. 11.). Főkép ebből a közvetett hatásból magyrázható az a fentartás nélküli elismerés, amivel annyi kiváló gazdasági író adózik a szerzeteseknek, mint a nemzetek gazdasági kultúrája megteremtőinek. E tekintetben elég rámutatnunk Szent Benedek rendjének és a többi szerzetesrendeknek azon tagjaira,

[1] *Montalembert*: i. m. II. 360.

[2] Szent Benecetus élettörténetében olvasható, hogy az avignoni nagy hidat is az ő vezetése alatt és tervei szerint építették.

akik annyi szeretettel karolták fel az új hazába jövő magyarok ügyét és századokon át vezetői, tanítói voltak a kulturális és a gazdasági élet terén egyaránt.

De a népeknek nem csak gyermekbölcsőjénél virrasztott az Egyház; fejlődő korukban sem hagyta őket magukra. Miként ő vettete meg köztük a józan gazdálkodás alapjait, époly üdvös befolyást gyakorolt a gazdasági élet további fejlődésére is, és megértve a kor szellemét, létrehozott oly egyesületeket, amiket az egyre nagyobb méreteket öltő ipari és gazdasági fejlődés megkövetelt. Különös gonddal vette kezébe a munkások védelmét és ebbeli gondoskodásának eredményekép találkozunk a középkor híres intézményeivel: *az ájtatos testvérületekkel* (confraternitates) és főkép a *céhekkel*. Az Egyház u. i. jól tudva, hogy a munkás magában meg nem állhat, testi munkával foglalkozó gyermekeit összegyüjtötte részint az említett konfraternitászokba, melyek a praktikus vallási életen kívül a felebaráti szeretet gyakorlását tűzték ki céljukul, részint pedig a munkaszakok szerint különböző céhekbe, amelyeknek a szabadversenyt gátló s egyéb káros hatásairól hirdethet a gazdasági liberalizmus sok igazat és még több hamisat, de annyit okvetlenül be kell ismernie, hogy a munkás legalább nem volt magára hagyatva és — mint ma — a nagyiparnak védtelen áldozatul, a telhetetlen tőkének pedig zsákmányul kiszolgáltatva. Hogy különben a maguk idejében a céhek fényesen beváltak, azt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a modern gazdasági életben annyira és méltán hangsúlyozott társulási eszmének voltak régi megvalósítói. Mikor pedig a megváltozott idők a társulási szellemnek új módját követelték, az Egyház nem érezte magát tehetetlennek ezekkel a követelésekkel szemben sem, hanem akadtak nagynevű férfiai Kolping, Ketteler stb. személyében, akik époly praktikus érzékkel, mint a kereszténység iránti szeretettel megvetették alapjait a ma már világszerte elterjedt és áldásos hatásukat mindenütt érezhető katolikus munkásegyleteknek.

Ily becsülésben részesítette az Egyház a munkát minden korban. Kétezer évről részletes beszámolást nyujtani nem lehet célunk. De arra nézve e pár lap is elégséges útbaigazítással szolgálhat, hogy miután csak kissé is alaposabb utánjárással mindenki megismerheti az Egyháznak nemes felfogását a testi munkáról és lépten-nyomon láthatja azt a becsülést, amit a katolicizmus a munkának minden században juttatott; miután a testi munka tanácslásával az őskeresz-

tény irodalomban szüntelenül találkozhatik; a munkára indító okok kifejtését hallhatja; a szerzetekben annak végzését — nem egyszer szigorú büntetés terhe alatt — előírva láthatja; a kolostorokban a munka annyi fajával találkozhatik stb., ezek után hogyan ítéljen azon támadások igazságosságát illetőleg, melyek az Egyházat mint a munka kifejtésének *gátlóját* tüntetik föl. Hát akkor meg milyen kudarccal végződnék e támadás, ha az említetteken kívül a közép- és újkor katolicizmusának minden munkátvédő tettét, a *rabszolgák felszabadítását*, pápák buzdító s helyeslő encyklikáit, püspökök támogató körleveleit, a céhrendszer előnyeit, a mai missióknak a pogányok közt végzett áldásos tevékenységét s a nyomukban járó gazdasági föllendülést, az újkori katolikus egyletek eszméjét is kifejthetnők és mindezek koronájául felmutatnók XIII. Leó pápának teljesen a munkáskérdésről szóló körlevelét, a «Rerum Novarum»-ot, mint a munka iránt kezdettől fogva tanusított egyházi jóindulat legújabb tanujelét. Maga a történelem mutatná ki, hogy az a vád, mely az Egyházat a munkakifejtés megakadályozása miatt támadja, eléri a rosszakarat tetőpontját.

Ha pedig viszont úgy találjuk, hogy napjainkban ismét terjed a kereszténység előtti társadalom megvető fölfogása és ha igaza van *Hertzka Tivadarnak*, hogy a testi munka ma is csak olyan szégyen, mint évezredekkel ezelőtt volt; hogy modern alakban bár, de ismét visszatért közénk a rabszolgaság,[1] — csak azért van igaza, mert a mai gazdasági életben oly kis teret engednek a katolikus világnézet érvényesülésének és a keresztény munkaideált teljesen elhomályosították. Ezért azonban felelőssé lehet tenni a hatalmon levő szellemi áramlatot, de éppen nem a katolicizmust, amellyel ez homlokegyenest ellenkezik; azt az áramlatot, amelynek elve minél több haszonhoz jutni lehetőleg munka nélkül, míg a a katolicizmus mindig azt vallotta, hogy a munka nélkül szerzett haszon tisztességtelen.[2] Hiába minden utópisztikus

[1] «Man behauptet allerdings auch in der modernen Gesellschaft — sagt Theodor Hertzka — dass die Ehre der Arbeit hergestellt sei, und insbesondere das Christentum rühmt sich, die antike Auffassung, nach welcher bekanntlich Arbeit eine Schande ist, gründlich beseitigt zu haben. Es kann kaum eine grössere Selbsttäuschung geben: die Arbeit ist heute noch eine Schande, wie vor Jahrtausenden.» Id. *H. Pesch:* Die soziale Befähigung der Kirche. Berlin. 1899.[2] 361. l.

[2] Részben ebből az elvből lehet megmagyarázni a katolicizmusnak egy másik — szintén tömérdek támadásnak kitett — tanát,

társadalmi elmélet, a munka mindörökre nehéz teher marad: «In sudore vultus tui vesceris pane» (Gen. 3, 19.),[1] és csak még nehezebbé válik, ha megfosztjuk azoktól az indító okoktól s főleg attól az áldozati, kiengesztelési jellegétől, amellyel a kereszténység ruházta fel, mint az eredeti bűn kiengesztelőjét.[2] Ez u. i. egyúttal hatalmas erkölcsi indítóoka is volt a munkának, tehát minden gazdasági haladásnak. Amikkel pedig ezt pótolni akarják — dolgozz, hogy munkáddal előbbre vidd a kultúrát; dolgozz, hogy a késői történetírók majd magasztalják századodat stb. — épp úgy csak nagyhangú szólások, de nem elegendő indítóokok a munkára, mint ahogy a vaktöltés és díszkard nem elégségesek a védelemre, mert alkalmasak ugyan hangos puffogtatásokra, de ugyan ki szeretne akkor botlani ellenségbe, mikor csak ilyenek vannak a keze ügyében?

amely egész az újabb korig tiltotta a pusztán a kölcsönadás címén történő *kamatszedést*. Ha azonban ezt a tilalmat annak a kornak gazdasági helyzetéből vizsgáljuk, amelyben érvényben volt, inkább hálásak lehetünk érte az Egyháznak, sem mint azt szemrehányóan emlegessük. A kamatszedés tilalmát az Egyház addig tartotta érvényben, amíg a pénzre ráillet a régi mondás: pecunia non parit pecuniam, azaz míg a pénz terméketlen volt s az akkor gazdasági állapotok, a birtokok kötöttsége stb. folytán befektetni nem lehetett. Akkor tehát jóformán mindegy volt, akár kölcsönadta valaki a pénzét, akár a ládában hevertette. Mikor azonban az újkor gazdasági élete egyre nagyobb szerepet juttatott a pénznek és azon bármit meg lehetett már szerezni, *azaz a pénz is termékennyé lett*, az Egyház is elállott eddigi jogos és üdvös tilalmától. Egyébként erre nézve l. *Schaub:* Der Kampf gegen den Zinswucher, ungerechten Preis und unlautern Handel im Mittelalter. Freiburg. 1905. *Biederlack:* Der Darlehenszins. Wien. 1898. *Funk:* Zins und Wucher. Tübingen. 1868. *U. a.:* Geschichte des kirchlichen Zinsverbotes. Württemberg. 1876. *Lehmkuhl:* Deutung oder Missdeutung der kirchlichen Vorschriften über Zins und Wucher. Stimmen aus M.=Laach. 1885. *Várady L. Árpád:* A kamatszedés etikai jogosultsága. Bölcs. Foly. 1889. *Weiss:* Die Gesetze für Berechnung von Kapitalzins und Arbeitslohn. Freibourg. 1873.

[1] Ezt mutatják már azok a szavak is, amelyekkel a népek a munka fogalmát jelzik és amelyek, mint valami gyötrelmes dolgot állítják azt elénk. V. ö. *Giesswein S.*: Társadalmi problémák és ker. világnézet. Budapest, 1907. 145. l.

[2] A munka erkölcsi motivumairól l. *Ratzinger:* Die Volkswirtschaft in ihren sittl. Grundlagen. Freibourg. 1895. *Bochtler:* Die Arbeit, ihre sittliche und soziale Bedeutung. Ravensburg. 1901. *Diessel:* Die Arbeit betrachtet im Licht des Glaubens. Regensburg. 1904. *Hemmersbach:* Wesen, Bedeutung und Eigenschaften der Arbeit im christlichen Sinne. Kempten. 12. Heft der «Pädagog. Schriften».

HARMADIK FEJEZET.

A rabszolgaság eltörlése.

Az imént a rabszolgák fölszabadítását is az Egyház érdeméül tudtuk be. Röviden azonban illik most azt is kimutatni, vajjon jogosan állítottuk-e ezt. Nem azt látjuk-e inkább, hogy az Egyház már századok óta elterjedt a nemzetek közt és a rabszolgaság még mindig virágzott? Sőt tanában is hol lehet kimutatni, hogy határozott állást foglalt volna el ellene? Vagy ha elméletben tényleg ezt hirdette volna is, miért nem valósította meg mindjárt elterjedése kezdetén? Nem kell-e a rabszolgaság eltörlését inkább a stoikus bölcselet emancipáló hatásának, avagy a humanizmusnak javára betudnunk?

Mindmegannyi fontos kérdés, amikre kielégítő választ ismét csak a történelem adhat.

Hogy a katolicizmus és rabszolgaság összeegyeztethetetlen fogalmak, mutatja mindenekelőtt az a fönséges testvériség, amit ez a vallás minden embertől, mint ugyanazon mennyei Atya fiától, megkövetelt, amely tehát oly lealacsonyító életet, amilyenben a rabszolgák tengették életüket, eleve megengedhetetlennek tartott. A kereszténység nemcsak a túlzó nemzeti elkülönzést szüntette meg azáltal, hogy zsidót, görögöt befogadott tagjai közé; Szent Pál nemcsak azt tanította, hogy minden ember, kivétel nélkül az Egyház tagja és Isten gyermeke lehet: «nincs többé zsidó, sem görög;» hanem azt is hirdette, hogy az eddigi társadalmi osztályok igazságtalan választófalai lerombolandók, mert «*nincs többé szolga, sem szabad;*»[1] «mert mindnyájan, akár zsidók, akár pogányok, *rabszolgák vagy szabadok*, ugyanazon egy Lélekben vagyunk megkeresztelve;»[2] «nincs már pogány vagy zsidó, *rabszolga vagy szabad* . . ., hanem minden és mindenben Krisztus.»[3] A kereszténységnek ezen egyenlőséget hirdető elve nélkül még ma is a görög és római rabszolgaság intézménye sujtaná a társadalmat. Igaz, századokon keresztül nem léphetett föl az Egyház nyiltan a

[1] Gal. 3, 28.
[2] Kor. I. 12, 13.
[3] Kol. 3, 11.

rabszolgaság ellen, de meg kell engednünk, hogy tanai közt félreismerhetetlenül van olyan, amelynek megvalósítása a rabszolgaság megszüntetésével jár. Jellemző vonása volt ugyanis ennek az intézménynek, hogy a rabszolgákat benne csak dolognak tekintették; az ökör és eke mellett csak mint harmadik gazdasági eszköz szerepeltek, akikre — vagy helyesebben: amikre — gondot viselni, nekik élelmezést adni kinek-kinek saját érdeke, de nem az igazságosság követelte. Ily állapotoknak az általános testvériséggel való megegyeztethetését ki tudná elgondolni? Az Egyház tudatában mindig ott lappangott az az érzés, hogy ez az állapot sehogysem felel meg az evangélium által követelt testvériségnek. De hogy a rabszolgaság ellen — talán eleinte nem is tudatosan — elfoglalt *elméleti* álláspontját oly sokáig nem tudta tettre váltani, abban őt a legkisebb felelősség sem terheli.

Legelőször is az első századokban azért nem szüntethette meg a rabszolgaságot, mert nemhogy az ehhez szükséges hatalma meglett volna, hanem azt sem tudta, hogyan védelmezze meg saját életét. Viszont azonban tervéről soha le nem mondott s amit hatalommal megtenni nem lett volna képes, megkezdte azt a szeretet erejével és azáltal, hogy tanaival együtt a közfelfogás átalakítását célzó irányzatot is föltartózhatatlanul terjesztette. Nem harcot hirdetett, hanem a világ meggyőződését akarta megváltoztatni. Horatius még gőggel írta: Odi profanum vulgus et arceo; az Egyház ellenben legelső híveit a profanum vulgus közül szedi. Úr és rabszolga egymás mellé áll és egyesül ugyanannak a Krisztusnak imádásában s mindenütt fölhangzik az új parancs hirdetése: Szeressétek egymást. Agapéknál a szívek fölmelegednek, áldozás előtt egymást csókkal köszöntik, rangkülönbség nélkül testvéreknek hívják.[1] Éppen ez a katolicizmusnak hatalmas erőforrása a rabszolgaság ellen, hogy tudniillik azt a humanisztikus érzést és testvériséget, aminek nyomait a stoikusoknál tagadhatatlanul már megtaláljuk, de amit ők csak egy bölcseleti rendszer keretében tudtak érvényesíteni, azt a katolicizmus a vallás parancsoló erejével léptette életbe.

Tett az Egyház azonban olyat is, ami még nagyobb lépéssel vitte előre a munkáról vallott kedvezőtlen fölfogás meg-

[1] V. ö. *Minucius Felix:* Octavius 31. c. «Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus; sic nos, quod invidetis, *fratres vocamus*, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohaeredes.»

változtatását. Ez a nagy tette akkor történik, mikor egy Kelemen, egy Kornélius stb. pápák után, kik mind előkelő római családból származtak, Krisztus földi helytartójává választ, pápai tejhatalommal ruház föl egy *volt rabszolgát* II. Kallixtus személyében; fejévé teszi azt a Kallixtust, aki azelőtt a szardiniai bányákban, mint rabszolga végzett kemény munkát s akit a pogány világ, éppen alacsony származása miatt minden tisztségre alkalmatlannak ítélt volna.

Az Egyház itt sem állt meg, hanem mint az előző fejezetben láttuk, magát a munkát megnemesítette, rehabilitálta, — ha szabad mondanunk — szalonképességgel ruházta föl és ezzel együtt természetesen az eddig munkájáért megvetett rabszolgát is. Ez volt a rabszolgafölszabadításnak egyedül lehetséges módja; hirtelen, minden átmenet nélkül ezt az intézményt nem lehetett megszüntetni. Az a társadalom, amely évezredek óta ezen az intézményen épült föl, semmiképpen sem állta volna ki azokat a megrázkódtatásokat, amikkel a rabszolgaság eltörlése járt volna. Munkát kizárólag ők végeztek; ha most fölszabadulnak s megszűnnek dolgozni, összeomlik az egész társadalom. E tekintetben legyen elég utalni az északamerikai néger rabszolgaság hirtelen eltörlésekor fölmerülő jelenségekre.

A kereszténység föllépésekor a rabszolgaság *általánosan elfogadott* intézmény volt. A rabszolgaság mély gyökeret vert az egész közfelfogásban, az erkölcsökben, törvényekben, a magánélet érintkezéseiben. Bár tehát ez boldogtalan állapot volt, mégis, minthogy gyökerei oly mélyre hatoltak, vakmerőség lett volna azt egy csapásra kiirtani akarni. Szellemét ugyan a kereszténység nem helyeselte, de a fönnálló jogi rend ellen forradalmat támasztani, lángba borítani az egész társadalmat — ennyit jelentett volna a szinte megszámlálhatatlan rabszolga hirtelen fölszabadítása — nem akarta. Látta, hogy erőszakos föllépés úgysem vezet célhoz, s minthogy a tényleges állapotokat még jó ideig fönn kellett tartania és a rabszolgaságot elismernie, legalább a rabszolgák nyomorúságos helyzetén igyekezett javítani.

Lázítás helyett tiszteletre és megelégedésre inti a szolgákat: «Ha mint szolga hívattál, ne gondolj vele;»[1] «szolgák, engedelmeskedjetek testi uraitoknak, félelemmel és rettegéssel, szívetek egyenességében, mint Krisztusnak; nem szemre szolgálván, mint embereknek kedveskedők, hanem mint

[1] Kor. I. 7, 21.

Krisztus szolgái, szívből cselekedvén az Isten akaratát;»[1] «a szolgákat intsd, hogy uraiknak engedelmeskedjenek, mindenben kedvöket keressék, ne felelgessenek vissza, ne legyenek csalárdak, hanem mindenben teljes hűséget mutassanak.»[2] Emellett pedig az Egyház igyekezett az intézménynek *éleit lesimítani*. Ugyanis két alakban is volt ismeretes a rabszolgaság.[3] Az úr vagy tényleg úgy tekintette rabszolgáját, mint állatot s úgy is bánt vele, — a római és görög világ bukását éppen ez az eljárás siettette, — vagy jobb érzéssel bánt rabszolgájával, azt is embernek tartotta, vele együtt talán még dolgozott is, a családalapítást megengedte neki, még kisebb birtokhoz is hozzájuttatta, amelyen igazi patriarchális életet folytathatott. Erre az utóbbira törekedett az Egyház: hogy ha megszüntetni nem képes a rabszolgaságot, legalább elviselhetőbb alakot adjon neki addig, amíg lemorzsolódnak azok az évszázadok, amelyek szükségesek voltak a munkáról vallott fölfogás megnemesítéséhez és ezzel együtt a rabszolgaság végleges eltörléséhez.

Ehhez u. i. mindenekelőtt erkölcsi tényezők kellettek és a munka megnemesítése, mert mindaddig, míg ezt lealacsonyítónak tartották, a munkásembert sem becsülhették meg. Mit ért volna a rabszolgáknak a fölszabadítás, ha szabadon ugyan, de mégis csak *dolgozniok* kellett volna, mikor éppen maga a munka volt megbélyegző foglalkozás! Ezért választotta az Egyház a mindenesetre századokig tartó, de egyedül célravezető eszközt: a közfelfogás megváltoztatását. Azt kellett a köztudatba átvinni, hogy az emberi munka nemcsak javakat termelő tevékenység, hiszen így a víz, a gőz, a természet is dolgozik; hanem mindig célirányos testi vagy lelki tevékenység és aki cél nélkül dolgozik, az géppé válik; hogy maga a munka (nem tekintjük most a velejáró fáradtságot) nem az eredeti bűn következménye, hanem annyira természetes szüksége és lényeges föladata az embernek, mint a repülés a madárnak;[4] sőt még örök boldogságunk sem lesz valamiféle révedező semmittevés, hanem a legteljesebb tevékenység, Istennek legmagasabb fokú megismerése és szeretete; emellett a verejtékes munka bűneink kiengeszteléseül is szolgál s egykor bőséges jutalmakat fog számukra szerezni.

[1] Ef. 6, 5. s köv. V. ö. Kol. 3, 22.
[2] Tit. 2, 9. s köv.
[3] V. ö. *Martin von Nathusius:* Die Mitarbeit der Kirche an der Lösung der sozialen Frage. Leipzig. 1904.[3] 431—3. l.
[4] «Az ember munkára születik és a madár repülésre.» (Jób 5, 7.)

Azaz erkölcsi magaslatra kellett emelni a munkát, mint azt a kereszténység tényleg meg is tette, mikor hangsúlyozta, hogy a munka végzése mindnyájunknak, kivétel nélkül kötelességünk, hogy ez az Isten *parancsa*, hogy az ő nevében végzett munka *istentisztelet*, életünket hasonlóvá teszi az *Isten Fiának életéhez* és az ő *jutalmát* szerzi meg számunkra. Hogyha majd ily fölfogás válik uralkodóvá a népek közt, ugy=e akkor önként következik ebből, hogy meg fogják becsülni a munkást is!

És ennek a fölfogásnak terjesztését az Egyház már legelső éveiben megkezdte. Tanu erre nemcsak az a szentírási hely, ahol Szent Pál a szolgák figyelmeztetése után azonnal az urakhoz is fordul és szeretetre, megbecsülésre inti őket szolgáikkal szemben: «Ti is urak, ugyanazt cselekedjétek nekik, elhagyván a fenyegetéseket, tudván, hogy mind az ő Urok, mind a tietek mennyekben vagyon és személyválogatás nincs őnála,»[1] — hanem tanu erre főkép Szent Pálnak Philemonhoz írt levele, amellyel egy szökött rabszolgát küldött vissza urához, s amely a szeretetnek és megbecsülésnek azelőtt teljesen ismeretlen hangján beszél a rabszolgákról.

A kereszténység tehát bár kénytelen volt a talált jogi állapotokat megtartani, de új szellemet öltött a régi formákba.

A keresztény testvériségnek gondolata — mely a rabszolgákat is megbecsülni tanít — ettől kezdve föltarthatatlanul s egyre nagyobb arányokban nyilatkozott meg a kereszténység egész életén keresztül. Ahová csak elhatolt a kereszténység, a vasláncok gyöngéd kötelékekké váltak s az eddig leigázott ember szabadon emelte föl fejét.[2] A patrisztikus irodalomban gyakran hallunk figyelmeztetéseket, hogy az urak jól bánjanak a rabszolgákkal, minél kevesebbet tartsanak s a többieket szabadítsák föl. Sőt már Szent Pálnak Timotheushoz írt első levele sejteti, hogy a keresztény uraknál már akkor tűrhetőbb sorsuk volt a rabszolgáknak.[3]

A századok folyamán az Egyház egyre határozottabban kel oltalmára a rabszolgáknak. Az *orleánsi zsinat* 549=ben elrendelte, hogy az a rabszolga, aki vétség miatt a templomba menekült, visszadassék ugyan urának, de csak oly föltétel

[1] Ef. 6, 9.

[2] Különösen éles vonásokkal tanulmányozható ez a szelídítő hatás a germán jog fejlődésében. L. *Meffert:* Apologetische Vorträge. M.=Gladbach. 1909. I. 154. l.

[3] Tim. I. 6, 1. s köv.

alatt, ha ura esküvel fogadja, hogy szolgájának nem lesz bántódása. Azelőtt elég volt a legkisebb ügyetlenség, egy üveg eltörése ahhoz, hogy az urak megöljék, halak elé vessék rabszolgáikat. És most fölhangzik az *epaoni zsinat* (517-ben) szava: Aki szolgáját önkényesen meggyilkolja, az Egyház azt kitaszítja kebeléből.[1] A fölszabadultak védelméről zsinati rendeletek intézkednek, mint pl. *conc. Arausic.* (449-ben) can. 7.; a *conc. Paris* (614-ben) can. 5. Minthogy a fölszabadítottak a föld kötöttsége folytán birtokhoz nem juthattak, eltartásukat az egyháziak vállalták magukra és sokan végrendeletükben hagytak nekik birtokot. A rabszolgakereskedést is nyiltan elítélik; az 1103-i *londoni zsinat* «nefarium negotium»-nak hívja. De már jóval előbb levette az Egyház a rabszolgaságról az utolsó megszégyenítő vonást is, amikor a rabszolgákat a papságra bocsátotta, ha uraik fölszabadították őket és házasságukat is érvényesnek ismerte el,[2] holott azelőtt csak contuberniumban élhettek.

Fölemelők Szent Ágostonnak azok a lángoló szavai, amelyekben egyenesen a természettörvényre és Isten akaratára hivatkozik a rabszolgaság ellen: A természet törvénye szabadnak követeli az embert; így teremtette őt az Isten is, mikor uralmat adott neki a föld minden állatja s az egész természet fölött. Isten képmása, az eszes teremtmény, csak esztelen teremtmény fölött uralkodjék, nem pedig ember ember fölött![3] A folytonos intés eredményei is egyre sűrűbben mutatkoztak. Már Trajánus idejéből olvassuk, hogy Hermes, római prefektus, megkeresztelkedésekor 1250 rabszolgát bocsátott szabadon; Diocletianus alatt ugyanezt tette Chromatius 1400 rabszolgával. Az V. században ez már mindennapi szokás volt. Nyssai Szent Gergely szerint különösen húsvét táján történt sok fölszabadítás, amikor a rabszolgák magukkal vitték azt a vagyonkájukat is, amit uruknál megtakarítottak. Rendkívüli érdeme a kereszténységnek, hogy a világi törvényekkel is éreztetni tudta szelidítő hatá-

[1] Si quis servum proprium sine conscientia iudicis occiderit, excommunicatione biennii effusionem sanguinis expiabit. Can. 34. Hasonlókép a wormsi zs. 868-ban: can. 38. és 39.

[2] C. XXIX. qu. II. c. 1. (Licet servo matrimonia contrahere), c. 5. (Non licet mulieri dimittere, quem sciens servum accepit in virum), c. 8. (Legitima servorum coniugia sua auctoritate domini non dirimant). V. ö. *Hadrianus I.*: De coniug. serv. l. 4. t. 9. c. 1., ahol érvényesnek tekinti azokat a házasságokat is, amiket a szolgák uruk akarata ellen kötöttek.

[3] *S. Augustinus*: De Civ. Dei. 1. 19.

sát. N. Konstantin alatt hozták az első emberségesebb rab=szolgatörvényeket; ő volt az, aki megtiltotta, hogy a szökött rabszolgák homlokára rásüssék az F. H. E. (fugitivus hic est) betüket.[1] Utána minden keresztény császár enyhített sorsukon, mert az Egyház előttük sem szünt meg hangoz=tatni a 650=ben tartott *chalonsi zsinat* szavait: «Igazán a magasfokú jámborságnak és vallásos érzületnek tette volna, ha a keresztények teljesen összetörnék a rabszolgák láncait.»[2]

Igy fejlődött ki és körvonalozódott egyre határozottabban az Egyház álláspontja századokon keresztül egészen azokig a hős szerzetesekig, a Szentháromságról nevezett rend, a «de Mercede»=rend tagjaiig (Nolascai Péter, Raymundus de Pennafort, Mathai János, Valoisi Bódog), akik önként el=mentek fogságba és rabszolgaságba, csakhogy másokat abból kiszabadíthassanak, és akiknek alapíttatásuk után alig négy századdal már 600 kolostoruk volt, úgy hogy Európa majd=nem minden országában el voltak terjedve; azokig a domini=kánusokig, akik, bár maguk ellen hívták ki Amerika vala=mennyi spanyol és portugál kapzsi kalandorának dühét, szószéken, gyóntatószékben döntő állást foglaltak el az új=kori rabszolgaság ellen és addig senkit szentségekhez nem bocsátottak, amíg maguknál tartottak csak egy rabszolgát is. A rabszolgaságnak ilyetén eltörlése egyúttal a történelem anyagelvű fölfogása ellen is erős nehézséget alkot, mert példát szolgáltatott arra, hogy merőben erkölcsi tényező mily gyökeres változást idézhet elő a gazdasági téren.[3]

[1] *Grupp:* Sklaverei cikke, Kirchenlexikon. XI. 400—420. l.

[2] «Pietatis est maximae et religionis intuitus, ut captivitatis vinculum omnino a christianis redimatur.» Can. IX. — Azoknak a kánonoknak és egyéb iratoknak gyüjteményét, amelyekből az Egyháznak a rabszolgaság enyhítése és eltörlése körül kifejtett buz=gólkodása és érdemei tanulmányozhatók, l. *Balmes:* A protestan=tizmus és katolicizmus vonatkozással az európai polgáriasodásra. Ford.: A budapesti növendékpapság Magy. Egyh. Isk. Budapest, 1865. I. 180—204. l.

[3] Bővebbet e kérdésről: *Möhler:* Bruchstücke aus der Aufhe=bung der Sklaverei. 1839. *Margraf:* Kirche u. Sklaverei. Tübingen. 1865. *Troplong:* L'influence du christianisme sur le droit des Romains. Paris. 1868.[3] *Allard:* Les esclaves chrétiens. Paris. 1875. *Overbeck:* Über das Verhältniss der alten Kirche zur Sklaverei im römischen Reiche. Schloss=Chemnitz. 1875. *Zahn:* Sklaverei u. Christentum in der alten Welt. Heidelberg. 1879. *Giesswein S.:* Kereszténység és rabszolgaság. Kath. Szemle 1909. évf.

Az e téren folytatott alapos tanulmányozás meggyőzhet minden=kit egyik kiváló keresztény nemzetgazdász,[3] Ratzinger szavainak igazságáról, aki szerint nincs az a történetismerő ember, aki az

Egyháznak érdemeit a gazdasági téren tagadásba vehetné: «Kein Historiker kann sich der Erkenntniss verschliessen, dass Ackerbau, Kunstfleiss und Verkehr auf das directeste von der Kirche befördert wurden, dass Jahrhunderte lang aller wirtschaftlicher Fortschritt von den Bistümern und Klöstern, welchen die Entstehung der Städte zu verdanken ist, ausging, und dass alles, was die Cultur der Gegenwart auszeichnet direct oder indirect auf die Kirche zurückzuführen ist, so namentlich *die Abschaffung der Sclaverei*, der Adel jeder rechtmässigen Arbeit, die Ansbildung verschiedener Berufstände, die Vielseitigkeit unserer Kunst und Wissenschaft, die Blüte aller wirtschaftlichen Production.» Id. *Bremscheid:* Die soziale Bedeutung der katholischen Kirche. Mainz. 1899.[2] 120 l.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az őskeresztény kommunizmus.

Nem lesz felesleges dolog pár szót e tárgyra is fordítani, mert elég gyakran hozzák fel az őskeresztény kommunizmust annak bizonyítására, hogy a keresztény alapon berendezkedő társadalom már előre lemond minden gazdasági haladásról. A kereszténység azáltal, hogy a jeruzsálemi Egyházban kötelező vagyonközösséget teremtett, megmutatta, mi volna gazdasági ideálja; viszont a következmények meg azt mutatták meg, mily képtelenség társadalmat vagyonközösségre építeni. Jeruzsálemben u. i. oly éhinség keletkezett, hogy Szent Pál apostolnak többször is kellett kérnie a többi híveket, hogy a nyomorral küzdő Egyház részére gyüjtést rendezzenek. Igy szól az ellenvetés.

Mindenekelőtt is, hogy ezt az elszegényedést az a bizonyos vagyonközösség okozta-e vagy inkább a Kr. u. 44—48. táján Palesztinában dúló annak a nagy éhinségnek következménye-e, amiről Flavius József, krisztuskorabeli zsidó történetíró tesz említést, erről még lehetne vitatkozni. Bár felelsleges volna. Magukból az újszövetségi szent iratokból világosan áll előttünk, hogy még abban az egyetlen egyházközségben sem, ahol az első keresztények felebaráti szeretete oly lángoló volt, hogy a szegények javára önként le tudtak mondani a magántulajdonról, még ott sem volt szó *teljes, kötelező* vagyonközösségről — a kommunizmus fő ismertetőjele! — hanem inkább már az első időkben szervezett szegényápolásról. Első tekintetre ugyan tényleg a mai értelemben vett vagyonközösségre gondolunk, ha az Apostolok Cselekedetének két helyén is olvassuk, hogy «közös vala mindenük»[1] és hogy a hívek közös lakomákra jöttek össze; erre enged következtetni az a szoros lelki egység is, amelyben éltek.[2] Ellenben az igazság az, hogy a jeruzsálemi Egyház élete csak *külső vonásaiban* hasonlított ahhoz az állapothoz, amit ma a gazdasági életben kommunizmusnak nevezünk. Akiket megihletett a felebaráti szeretet szelleme, azok eladták vagyonukat s árát odaadták a szegények istápolására;

[1] Ap. Csel. 2, 44, 4, 32.
[2] U. o. 2, 42, 44, 46.

aki azonban ezt nem akarta megtenni, *nem volt rá kötelezve.*[1] Éppen az a hely is, amelyből a vagyonközösséget igyekeznek bebizonyítani, a mi állításunk mellett szolgál érvül. Az Ap. Csel.-nek említett helyén u. i. ezt olvassuk a hívekről: «Senki közülök azokból, *amiket bir vala*, semmit sajátjának nem monda, hanem mindenök közös vala.»[2] Hiszen ez a magántulajdonjog nyilt elismerése! Amije kinek-kinek a keresztség felvétele előtt volt, továbbra is birtokában tarthatta, csak nem tekintette kizárólag sajátjának, hanem kötelességének ismerte, hogy abból felebarátjait is segítse. Akiknek fölöslegük volt, azt eladták s árát a szegényeknek kiosztották. «Örökségüket és jószágaikat eladák és osztogaták azokat mindennek, amint kinek-kinek szüksége vala.»[3] Hogy erre őket semmi nem kötelezte, világosan mutatják Ananiás és Saphira történetében Szent Péter apostol szavai: «Ananiás! miért kísértette meg a sátán szívedet, hogy hazudj a Szentléleknek és csalárdul cselekedjél a mező árával? Nemde, ha megmarad, neked marad az? S miután eladtad, *ára nem a te hatalmadban volt-e?*»[4] Általánosan kötelező vagyonközösséget kizár az Ap. Csel. egy másik helye is,[5] ahonnan megtudjuk, hogy maga Szent Márk evangélista anyja is megtartotta saját házát birtokában.

«Az őskeresztény kommunizmusról sokat írtak — olvassuk a régi keresztény irodalom egyik legnagyobb búvárjánál, *Harnack*-nál. A megtért pogányokból álló Egyház területén ez soha nem volt meg . . . A zsidó keresztények földjén szintén nem. Kommunisztikus hangzású nyilatkozatok ugyan nem ritkák, de azoknak nem szabad ily jelentést tulajdonítanunk.»[6] Ez a nyilatkozat felment bennünket attól, hogy

[1] Egy részletes monografia szerzője erre a következtetésre jut: «Von Aufhebung des Privateigentums, von Übergang des Eigenbesitzes der Einzelnen in die Hand der Gemeinde, von irgend einem Verfügungsrecht oder einem tatsächlichen Eingreifen der Gemeinde in den Privatbesitz der Einzelnen, von irgendwelchem gemeindlichen Kommunismus kann in der ersten Christengemeinde in Jerusalem keine Rede sein.» *A. Winterstein:* Die christliche Lehre vom Erdengut nach den Evangelien und apostolischen Schriften. Mainz. 1898. 195. l. Hasonlóképpen nyilatkozik *Sommerlad:* Das Wirtschaftsprogramm der Kirche des Mittelalters. Leipzig. 1903.

[2] Ap. Csel. 4, 32.

[3] U. o. 2, 45.

[4] U. o. 5, 3. s köv.

[5] U. o. 12, 12.

[6] Über den altchristlichen Kommunismus hat man viel ge-

jelenleg a szentatyák többször kifogásolt helyeinek bővebb magyarázatával is foglalkozzunk és a kereszténység viszonyát a magántulajdonhoz bővebben fejtegessük, minthogy tárgyunkhoz ez már kevésbbé tartoznék.[1]

Még csak a szerzetesrendek vagyonközösségét kell szóvá tennünk, minthogy ezt is sokszor támadják azon a címen, hogy a szociáldemokrácia éppen a szerzetesi vagyonközösségre hivatkozva hirdetheti olyan bizalommal a kommunista alapon berendezett társadalom életképességét. Nem is számolva azzal, hogy a szociálisták ábrándos terveinek éppen a kolostorok a legnagyobb hullámtörői, a szerzetesi vagyonközösség és közös élet egyébként sem szolgálhat biztatásul rájuk nézve; mert ha a vagyonközösség szabad akarattal, folytonos önmegtagadással, áldozatos szellemű, erényekben megszilárdult, különös hivatással bíró, kevés tagból álló közösségben nagynehezen keresztülvihető is, hogyan várhatnók ezt attól a szociálista társadalomtól, amely mindezt a felsorolt erényt nélkülözni fogja! Vagy talán megváltoznak az emberek s oly egyénekből fognak állani a társadalmat alkotó tömegek, mint amilyenek ma a szerzetesek? Ó, akkor a szociális kérdés magától is megoldást nyer!

schrieben. Auf dem Boden der grossen Heidenkirche hat er nie existiert... Auch auf judenchristlichem Boden hat es keinen Kommunismus gegeben. Kommunistisch klingende Anweisungen sind nicht ganz selten; *aber sie sind doch nicht so zu verstehen.* Id. *Meffert:* i. m. I. 162. l.

[1] Ezekre nézve l. *Ignaz Seipel:* Die wirtschaftsethischen Lehren der Kirchenväter c. munkáját (Wien. 1907.), ahol az őskeresztény írók nyilatkozatainak özönével találkozunk, amelyek a magántulajdonról, mint egészen természetes dologról beszélnek; továbbá *Saly:* A magántulajdon keresztény szempontból. Budapest, 1909.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Evangéliumi szegénység és a „munkakerülő szerzetesek".

Ritkán találkozunk szenvedélytől annyira elvakított állí=tással, amelyről első tekintetre kitetszik, hogy mentől keve=sebb köze van az igazsághoz, mint amilyennek akkor kell szemébe néznünk, ha az evangéliumi szegénységnek, neve=zetesen pedig az azt megvalósító katolikus szerzetesi életnek védelmére vállalkozunk. Szalonokban és műhelyekben, szer=kesztőségi asztaloknál és gyárakban, cilinderben és kék munkászubbonyban egyformán élnek olyan emberek, akik kötelességüknek tartják, hogy az alig vagy legfeljebb távoli harangozásból ismert szerzetesi életre minden elképzelhető, sőt elképzelhetetlen vádat ráfogjanak.

Többek közt ilyesféléket:

Az éjjel=nappal zakatoló gépek, a termelés emelése, a modern kereskedelmi élet szüntelen lázas tevékenysége rendkívül feszélyezi a nyugalomhoz szokott katolikus Egy=házat; mindez egyenesen ellene van életideáljának. Életelve u. i. a világkerülés, eszménye a szerzetbe zárt, szemlélődő élet. Szívében tehát egyre eped a régi jó idők után, amikor a gyárak füstje még nem fojtogatta, automobil zaja még nem verte föl tétlenségükből a csendes kolostor szemlélődő szerzeteseit. Azáltal, hogy a katolicizmus a szemlélődő éle=tet elébe helyezi a tevékeny életnek s az utóbbit a világiak=nak hagyja, példaadásával rendkívül káros befolyást gya=korol a gazdasági haladásra, felmagasztalja a szegénységet, sőt kolduló szerzetei által egyenesen kultuszban részesíti a dologtól irtózó műkoldusokat, akik munkájukból is meg=élhetnének; pedig a nemzet boldogulásához minden kézre égető szükség volna.

Így szól a vádak egyike.

A nagy választékból csak ezt az egyet kaptuk ki, még pedig nemcsak azért, mert állításai elég súlyosak, hanem mert ebben a tényállás nemismerése és elferdítése rend=kívüli arányokat ölt. Még hagyján volna, ha valamiféle el=fogadhatónak látszó érvvel próbálnák támogatni állításaikat. De éppen az a bosszantó, hogy bár manap pár fillérért árul=ják az Egyház katekizmusait, amelyekben bárki is meg=találhatja öreg betűkkel nyomtatva, hogy a restség a hét

főbűn egyike, mégis kénytelenek vagyunk azt hallani, hogy az Egyház így meg úgy, a koldus pártfogója, a tétlenség terjesztője, a kolostorok pedig a kasza-kapakerülők menedékházai.

Cáfolatul elég volna emlékünkbe idézni az előbbi lapokról a katolicizmusnak a munkáról terjesztett nemes felfogását. Mert a katolikus Egyház sohasem felejtette el, hogy az Úr nem az Ádámra mért büntetésben adta ki először a munka parancsát, hanem mindjárt az ember teremtése után, azaz már úgy teremtette az embert, hogy annak *természetéből* folyik a tevékeny élet;[1] úgy teremtette, hogy testének-lelkének minden erejét munkába fektesse, még pedig — teszi hozzá az Egyház — Isten dicsőségéért vállalt munkába. Egyszerű beszédmód szerint a munka okát abban a körülményben látjuk, hogy a föld alig terem valamit annyira használható állapotban, hogy az embernek csak kezét kellene utána nyujtania. Pedig korántsem ez az egyedüli célunk a munkával. Isten azért is követeli a munkálkodást, mert minket saját képére és hasonlatosságára teremtett; ha tehát Isten örök tevékenység, az ő képmására teremtett embernek vajjon ajánlhatja-e az Egyház a tétlenséget? Igaz, hogy ha ettől a munkától kérges lesz a tenyerünk és ugyancsak beleizzadunk, az már nem az Isten eredeti akarata; hanem az igenis az ő akarata, hogy dolgozzunk, dolgozzék az egész társadalom. Ha ezt megérti az ember, akkor nem lesz munkájának kizárólagos célja földi vagyon gyüjtése, s ha ez nem sikerülne, nem lesz rá nézve a munka elviselhetetlen teher, mert tudja, hogy ha anyagi kincseket munkája mindig nem is jövedelmez, de az Istenért vállalt munka mindig szerez ennél is többet érő, örök kincset, amit a rozsda meg nem mar és a tolvajok el nem visznek. Krisztus előtt a munkának csak egy célját ismerték: a megélhetés biztosítását; aki azonban Krisztus után is csak a vagyongyüjtést tűzné ki munkája egyetlen céljául, méltán részesülhetne az apostol feddésében, «mert akik gazdagok akarnak lenni, kísértetbe esnek s az ördög tőrébe.»[2] Van tehát most már a munkának egy másik célja is: *betölteni általa Isten akaratát*. És éppen

[1] *In ipso statu innocentiae* — írja XIII. Leo pápa — *non iners omnino erat homo futurus:* at vero quod ad animi delectationem tunc libere optavisset voluntas, idem postea in expiationem culpae subire non sine molestiae sensu coegit necessitas. Encycl. *Rerum Novarum*. Act. S. Sed. Vol. 23.

[2] Tim. I. 6, 9.

ez egyik magyarázata a szerzetesek által mindig végzett kemény munkáknak; ők mindenükről önként lemondottak, munkájuk által tehát vagyon szerzésére nem törekedtek, hanem annál inkább Isten akaratának pontos teljesítésére.

Ily nagy tévedés mellett aztán, mint amilyen az, amely az Egyházat a tétlenség hirdetése miatt helyezi vád alá, mit szóljunk ahhoz a másikhoz, tulajdonképpen az előbbinek változott (de nem javított) kiadásához, mely *Szent Tamás* Summa-jának egy mondatából kiindulva, mely a szemlélődő életet többre becsüli az aktív életnél, azt akarja rábizonyítani a katolikus Egyházra, hogy az legjobban szeretne minden férfit szerzetben és minden nőt zárdában látni!

Kétségtelen dolog, hogy Szent Tamás a szemlélődő életnek ad előnyt a külső tevékenységgel szemben; ezt nemcsak tagadnunk nem lehet, hanem állítása jogosságát is be kell ismernünk, mihelyt egy kissé közelebbről vizsgáljuk, mi is az a szemlélődő élet. *A szemlélődés a legnagyobb tett*, amire az emberi értelem képes. A magasabb, a szellemi ember lép benne előtérbe és belemélyed az isteni dolgokba, Istennel érintkezik, Vele egyesül, elmélyedve imádkozik, — hogy úgy mondjuk — *megérzi* az Isten jelenlétét. Hűs források partján díszlenek a virágok és illatoznak; a lélek valamennyi virágjának, az erényeknek, éltető forrása a szemlélődő imádság. Sőt azt kell állítanunk, hogy ez a benső szemlélődés ad indító okot még a *külső tevékenységhez* is, mert ez éltető forrása egyúttal a tetterőnek és szilárd elhatározásoknak is. Hát az ilyen értelemben felfogott szemlélődés — Szent Tamás legalább így értette ezt — nem érne többet, mint az Isten teremtményeire, a látható világra vonatkozó bármily fokú külső tevékenység?

Megjegyzendő azonban, hogy ha a szemlélődésről azt állítjuk is, hogy Istennel *közvetlenül* foglalkoztatja értelmünket és szeretetünket, nem mondjuk egyszersmind azt is, hogy a külső tevékenység pedig még közvetve sem lenne Istenre vonatkoztatható. Sőt az Isten nevében vállalt tevékenységnek Istent dicsőítő tulajdonságán alapszik az Egyháznak az a határozott tanítása, melyben mindnyájunktól megköveteli, hogy minden tettünket Istenre vonatkoztassuk, mert máskép nem találja megvalósíthatónak a Szentírás intését: oportet semper orare et non deficere.

A külső tevékenység megbecsülése tehát szintén nagy az Egyházban; csak az imént olvashattunk róla lapokon át. De hogy aztán ki melyiket választja, az már a hivatás dolga:

«Unusquisque, proprium donum habet ex Deo; alius quidem sic, alius vero sic.»[1] Aki pedig a kettőt össze tudja egyeztetni, *a szemlélődést a gyakorlati élettel összekapcsolni*, az valósította meg legjobban a krisztusi élet ideálját és az kapja Szent Tamástól is az elsőség pálmáját. Mert éppen nem az igazmondáson épült ám az a fentebbi állítás, amely Szent Tamást a pusztán szemlélődő élet hirdetőjének mondja; mert ő nem késlekedik elismerni a fölényét azoknak a rendeknek, amelyek a szemlélődő és gyakorlati életet egymással összekapcsolják, mert nagyobb tökéletesség az önmegszenteléssel meg nem elégedni, hanem másokat is a világosságra vezetni.[2]

Ha ezeket tekintetbe vesszük, az elhangzott vád máris inogni kezd.

Azonban a meggyöngült állításnak nem késnek neves tudósok segítségére jönni. Strausz, Zeller, Paulsen, Réville, Gizycki stb. állítják, hogy a katolikus Egyház, főkép ősi formájában, határozottan a világ megvetését és kerülését követeli, a földi életet megfosztja értékétől és örömeitől, a harcoló és örömben úszó hősök helyébe az apathiás szerzeteseket, gyönge szenteket emeli. Minden követőjét kizárja a kultúra fejlesztéséből és áldásaiból, hiszen akinek szívét folyton az ég felé kell irányítania s oly kincsekért fáradnia, amiket a «rozsda meg nem mar és a tolvajok el nem viszsnek», hogyan várhatnók attól, hogy a nagy emberiség közös munkájából is kivegye részét? Míg egy más vallású, életerős ifjú duzzad a tettvágytól és vidámságtól, a hite szerint élni akaró katolikusnak gyűlölnie kell ezt a szép világot s örülnie, ha a világ meg őt gyűlöli. Sőt — mondja *Paulsen* — gyűlölnie kell önmagát is. Mert, úgymond, a katolicizmus soha sem szólít fel téged arra, hogy tornában edzed testedet, minél jobban kiképezzed értelmedet s ezáltal részesülhess a művészet, költészet, tudomány áldásos termékeiben; hanem azt tanítja: Ha egyik kezed megbotránkoztat, vágd le azt és vesd el magadtól. A kereszténység arra soha nem szólít fel téged, hogy menj és karoddal, eszeddel szolgáld hazádat; még ha ily szándékod volna is, megakaszt benne és füledbe

[1] I. Cor. 7, 7.

[2] *Summum gradum* in religionibus tenent, quae ordinantur ad docendum, et praedicandum, ... *secundum* autem *gradum* tenent illae, quae ordinantur ad contemplationem; *tertius* est earum, quae occupantur circa exteriores actiones. Summa Theol. I. a. II. qu. 188. a. 6.

súgja: Az én országom nem e világból való. Arra soha nem szólít fel téged, hogy menj és dolgozz az emberi nem boldogságáért, sőt ilyen vagy hasonló jelentésű szó, mint «boldogság», nem is fordul elő az Újszövetség könyveiben; hanem folyton azt hangoztatja: Elmúlik a világ minden örömével együtt.[1]

Annyi bizonyos, hogy ilyen tanokkal sem gazdasági, sem egyéb bármiféle kultúrát teremteni nem lehet, ellenben igen jól lehet tönkretenni virágzó, már meglevő, kifejlett életet. Ha azonban a kereszténység fellépése a műveletlen népek közt mégis *más eredményt mutat*, már ez sejtetni engedi, hogy ennek a vallásnak mégsem lehetnek ilyen veszélyes tanai a gazdasági életre nézve. Hiszen ugyebár tetszik ismerni a Szentírásról szóló ezt a régi distichont:

> Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque.
> Invenit et pariter dogmata quisque sua.

Vagyis, hogy a szentírási szövegek lelkiismeretes felkutatásával és lelkiismeretlen csoportosításával a Szentírásból bármit be lehet bizonyítani; amit egy szent valaha így fejezett ki: Ha a Szentírást nagyon szorítjuk, tej helyett vér folyik belőle. Na lám! Ez már eleget megmagyaráz Paulsen föntebbi szavaiból.

Aztán meg nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a Szentírás *nem a gazdaságtan tankönyve*, nem tanít szántásra vagy kohászatra, nem vezet be az ipar különféle ágaiba, szó nélkül megy el a művészet leghíresebb remekei előtt is, sőt még csak tornáról, úszásról, testápolásról sincs benne szó. Sokan ugyan éppen ebben látják világos jelét annak, hogy a Szentírást s az azon épülő kereszténységet az emberiség boldogsága s művelődése ellen törő szellem teliti. De ha ez így van, miből magyarázzuk azt a ragaszkodást, amellyel 260 millió katolikus szív, *modern*, *napjainkban dobogó*, *élő szív* odaláncolja magát az újszövetségi szent könyvek Hősének személyéhez? Miért tapad az a sok millió szem ennek a Krisztusnak keresztjéhez? Ha tényleg oly boldogságellenesek a Szentírás tanai, miért magasztalják a kereszténységnek legelfogultabb ellenségei is Krisztusban, akiről ezek az iratok szólnak, azt az embert, aki legtöbbet tett az emberiség boldogulása érdekében? Miért, miért?

[1] Paulsen idézett szavait l. *Schneider*: Göttliche Weltordnung und religionslose Sittlichkeit. Paderborn. 1909. 540. l.

A Szentírás legelső szavai kultúrprogrammot adnak az embernek: «Növekedjetek és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hajtsátok azt a birodalmatok alá és uralkodjatok a tenger halain és az égi madarakon és minden állatokon.»[1] Igaz, Krisztus Urunk nem ismételte gyakran ezt a feladatot s nem hangoztatta folyton az ebből folyó következményeket. De annyit mondott, hogy nem jött az előbbi törvényt eltörülni, hanem azt tökéletesíteni; a gyümölcsöt nem termő fügefát elátkozta; a talentumát föld alá ásó és nem kamatoztató szolgát elítélte. Meg minden tannál nem ért-e többet az a lankadatlan munkásság, amelynek keretében eltöltötte földi életét! Oly mélyen az emberi természetben gyökerezett Istennek ez a parancsa, hogy a gazdasági, társadalmi, jogi, szellemi fejlődésre irányuló törekvések az embert mindig jellemezték, azokat ismét hangoztatni fölösleges lett volna. Ez a törekvés jellemzi a kereszténység előtti népeket is és helyesen mondja egy jeles katolikus író, Schneider, a nemrég meghalt paderborni püspök, hogy «a legjámborabb kereszténynek is csak örülnie kell az egyiptomiak, görögök és rómaiak kultúrkincseinek, hogy a többi népeket ne is említsük.»[2]

De talán már itt az ideje, hogy visszatérjünk az elhagyott fonálhoz és a vádnak ahhoz a részéhez is hozzászóljunk, amely szerint a katolikus Egyház legszívesebben szeretné minden hívét csuhába vagy apácaruhába öltöztetni, mert ha ma már a világi életpályát, gazdagodást, vagyonszerzést nem is tekinti ugyan bűnnek, de ez mindenesetre csak a kényszerítő körülmények által kicsikart engedmény.

Hogy ez állítás valódisága esetén minden keresztény elvek szerint berendezett államnak a gazdasági tönk szélére kellene jutni, az nyilvánvaló. Ha azonban a történelemben találkozunk teljesen katolikus országokkal, amelyek bár az Egyház szellemén épültek fel, ahelyett, hogy egy-kettőre elpusztultak volna, az akkor ismert világnak *leggazdagabb* és *vezető* nemzeteivé küzdötték fel magukat, hogy akkor a fenti állítás gyönge cseréplábakon jár, ez még nyilvánvalóbb.

A katolikus életideál a tökéletesség, Krisztus követése.

[1] Móz. I. 1, 28.

[2] «Der frömmste Christ darf sich erfreuen an den Kulturschätzer der Ägyptier, der Griechen und der Römer, anderer Völker nicht zu denken.» *Schneider:* i. m. 541. l.

Ehhez több út vezet. Ki minél több akadályt hárít el az idevezető útról és minél több segítő eszközt vesz igénybe, annál biztosabban éri el célját. Annak a három evangéliumi tanácsnak betartása, amelyeket Krisztus Urunk ajánl és amelyekre a szerzetesek kötelezik magukat, a tökéletesség útjáról rendkívül nagy akadályokat gördít el s nagyban megkönnyíti a katolikus eszményi élet elérését. Ezért becsülendő annyira a szerzetesi élet, mert a tökéletesség elérésében hathatósan elősegíthet. De csak *segíthet*. A szerzetesi életet soha sem tekintette az Egyház az elért tökéletesség állapotának (status perfectionis acquisitae), hanem olyan állapotnak, amely ennek elérésére törekszik az arra vezető eszközöknek, az evangéliumi tanácsoknak betartásával (status perfectionis acquirendae), amelyek egyike az önként vállalt szegénység is a Szentírás szavai szerint: «És körültekintvén Jézus, mondá tanítványainak: Mely nehezen jutnak Isten országába, kiknek pénzük vagyon! — A tanítványok pedig álmélkodának az ő igéin. De Jézus ismét felelvén, mondá nekik: Fiacskáim! vajmi nehéz a pénzben bízóknak Isten országába jutni!»[1]

Hogy pedig *világi életpályán* a tökéletesség elérése ki volna zárva, azt az Egyház nem taníthatja, ha állítását tetteivel nem akarja megcáfolni. A tökéletességhez két út vezethet. Az egyik az emberek rendes életmódja világi foglalkozásokban, állapotbeli kötelességeink becsületes betöltésével, a megengedett, józan élvezetekkel együtt. Ez Krisztus életének *szellemi követése*. A másik — ritkábban taposott út — kolostorok udvarán, szerény cellákon vezet keresztül, amelyeknek lakói nemcsak bensejükben, lélekben szakítottak a világ örömeivel, hanem külsőleg is: Krisztus életének *betűszerinti követése*. Ez utóbbi nem parancs, csak tanács. Tanács azoknak, kiknek «füleik vannak a hallásra.» Ez az út biztosabban vezet célunkhoz, az kétségtelen; tehát magában véve ez a jobb út. De ami magában véve jobb, az nem mindenki számára jó, sőt soknak kárára lehet. Nemde a szellemi munka magában véve jobb a testinél? De mi lenne, ha a kovács finom orvosi műtőeszközt vagy ceruzát venne a kezébe pöröly helyett?

Az Egyház csak ennyit tanít: *Ideálom a tökéletes keresztény élet*, amilyet szentjeim mutattak fel. — Hát nézzük csak közelebbről azokat a szenteket, csupán szerzetesek

[1] Márk 10, 23. s köv.

vannak közöttük? Sokan vannak azok is, jeléül annak, hogy az intézmény teljesen megfelel említett céljának. De tömérdek olyan embert is találunk soraikban, akik a katolicizmus ideálját a világi élet legkülönbözőbb pályáin valósították meg. Vannak köztük hatalmas királyoktól, hadvezérektől kezdve mindenféle foglalkozású emberek. Pál, Izidor földmívesek voltak, Radegund, Christiana cselédek, Alderich pásztor, Walstan, Serapion szolgák, Ampelius kovács és így tovább lakatos, cipész, kertész, orvos stb.[1] És ki ne hallott volna s szerzetesi élet első megvalósítójának, Remete Szent Antalnak álmáról, melyből a szent megtudta, hogy minden nélkülözése és vezeklése mellett a mennyországban annyira becsülik, mint egy alexandriai cipészt, aki napi terhes munkáját Isten akaratába vetett teljes megnyugvással végezte és így lelkiismeretesen betöltötte állásának kötelességeit! Mutatja ez az ősi legenda, hogy a világi életpálya becsületes betöltése szintén az önmegszentelés egyik eszköze; mutatja, hogy a világi ember tökéletességben még el is hagyhatja a szerzetest; de azt semmiképpen sem mutatja, hogy az Egyház minden gyermekét kolostorba szeretné zárni.

A nagy genfi püspöktől, *Szalézi Szent Ferenc*-től csak nem lehet elvitatni, hogy ismerte a katolikus erkölcstan tanítását? Mégis világhírű könyvében, a Philotheában — amely egyéb szépségei mellett azért is örök dicsősége marad írójának, mert benne kimutatta, hogy nincs az Egyházban külön morális a kolostorok és külön a világiak számára, és így az Egyház és a világ közt a kiengesztődést előbbre segítette — ebben a remek könyvében így ír a katolikus életideálról: «Más az előkelőnek s a kézmívesnek kötelessége, más a fejedelemé és az alattvalóé; más az úré és a cselédé, más a férjes nőé és a szűzé vagy az özvegyé; a jámborság gyakorlásának módosulnia kell egészségünk, foglalkozásunk s hivatalos kötelességeink szerint. Dicséretes volna-e, ha egy püspök oly visszavonulva élne, mint a karthauzi; ha házas emberek nem iparkodnának jobban vagyont gyüjteni,

[1] Szépen írja Joly a francia akadémia által kitüntetett munkájában: Nous voyons que l'église a canonisé non seulement des moines à côté de ducs et de duchesses, de rois et de reines, d'empereurs et d'impératrices, mais des marchands, des maitres d'école, des jardiniers, des laboureurs, des bergers et des bergères, des avocats et des médecins, un caberetier, un ancien bourreau, d'ancien geôliers, des agents du fisc et des magistrats, des mendiants et des domestiques, des artisans, cordonniers, charpentiers et forgeros, sans oublier les pêcheurs! *Joly*: Psychologie des Saints. Paris.[13] 1908.

mint egy kapucinus, ha egy kézmíves époly állandóan jelen volna minden istentiszteleten, mint egy szerzetes ... Az ilyen jámborság nem volna-e nevetséges, rendetlen s elviselhetetlen? S mégis gyakorta látjuk ezt; s a világ, mely a jámborság s a jámborságot visszásan gyakorló oktalanság között nem tesz s nem akar különbséget tenni: magát a jámborságot gáncsolja igazságtalanul ... Tévedés és igazi balhit, ha a jámborságot a fejedelmi udvarokból, a hadseregből, a kézmívesek műhelyéből és a házas élet köréből ki akarnók rekeszteni. Teljesen igaz, hogy a szemlélődő s kolostori jámborság amaz életpályákon nem lehetséges; azonban igen sok faja van az istenes életnek ... Szent József, Lidia, Krispin nem a műhelyekben; Szent Anna, Márta, Monika, Aquila és Priszka nem a háztartásban; Kornélius százados, Szent Sebestyén és Szent Móric nem a hadseregben; Nagy Konstantin, Szent Ilona, Szent Lajos, Szent Amatus és Szent Edvárd nem a trónon szentelődtek-e meg? Megesett már, hogy némelyek a magányban vesztették el a tökéletességet; viszont mások a világ veszedelmeinek közepette is megőrizték azt.»[1]

Nehogy pedig valaki azt gondolja, hogy ez az Egyház tanaiban csak az újkor által kicsikart engedmény, hasznos lesz legalább egy régi keresztény írónak nézetét bemutatni a világi életpályákról. *Alexandriai Kelemen* nyomatékkal hangsúlyozza, hogy lehet ám mindenki Isten kedvelt gyermeke, bármily tisztességes pályán éljen is s mindjárt részletes tanácsokkal is szolgál a kereskedőknek, katonáknak, bíráknak s a legkülönbözőbb foglalkozású embereknek a becsületes életre.[2] Nem egy megtért pogányra egyenesen ráparancsolt, hogy maradjon meg előbbi életpályáján, mert mindenhol lehet Istent tisztelni. «Földmíves vagy? — írja. — Műveld tovább is a földet, csak ismerd el az Istent. Hajós vagy? Vitorlázz a tengerre, de előbb fohászkodj az égi Kormányoshoz. Harcos vagy, amikor megkeresztelkedel? Engedelmeskedjél továbbra is a vezérnek, amíg jogos dolgot követel tőled.»[3]

Igy nyilatkozott már az őskereszténység egyik tekintélyes

[1] Philóthea. I. 3. fej. Platz Bonifác ford.

[2] *Clemens Alex.*: Paedagogus, 3, 11.

[3] Γεώργει, φαμέν, εἰ γεωργὸς εἶ · ἀλλὰ γνῶθι τὸν θεὸν γεωργῶν. Καὶ πλῆθι ὁ τῆς ναυτιλίας ἐρῶν, ἀλλὰ τὸν οὐράνιον κυβερνήτην παραλαλῶν · στρατευόμενόν σε κατείληφεν ἡ γνῶσις; τοῦ δίκαια ρημαίνοντος ἄκουε στρατηγοῦ. *Clemens Alex.* cohort. ad gentes 10.

alakja. Hát ha az Egyház ma is megbecsüli az összes foglalkozásokat, miben tagadta meg ősi mivoltát? Hol lelhető fel az a világmegvetés és kultúraellenes irányzat, amit az őskereszténység annyira lényeges vonásának tartanak, hogy a mai kereszténységről képesek azt állítani, hogy eltért eredeti szellemétől, mert nem áll útjában a műveltségnek s nem kárhoztatja a minél fejlettebb gazdasági helyzetre törekvő irányzatot. Ha a krisztusi világnézet ilyesmiket hirdetne, méltán részesülne támadásban; hiszen összerombolná az emberi társadalmat. De mikor mondta azt Krisztus, hogy lerontani jött a társadalmat és nem megszilárdítani!

Viszont az előbbivel határozottan ellenkező vádat is kell a katolicizmusnak hallania, amely szerint éppen az őskeresztségnek volt természetes, józan felfogása az életről, mert belátta, hogy Krisztus nemcsak emberbarát és a természet nagy kedvelője volt, hanem vígkedélyű rabbi is, akinek tanát csak a későbbi századokban változtatták át, s a remete élet világmegvetését, elvonultságát, önsanyargató aszkérisét csak később lopták tanába. Sok protestáns bibliamagyarázó buzgólkodik is azon, hogy minden keményebb részletet valahogyan kimagyarázzon és Krisztus tanát úgy tüntesse fel, mintha az a világ élvezetének hirdetője volna. Szerintük «nem akadt vallásalapító, aki oly kevéssé kerülte az örömöket, mint Krisztus» (Hase); megvoltak Krisztusban a «jókedvű, kényelmes, csöndes» ember jellemvonásai (Keim), aki csak «véletlenül» nem nősült meg, mivel jegyese talán meghalt vagy «mert nem talált szívre, mely ily frigyre érdemes lett volna» (Hase).

Két ellentétes nézet közül nemde legfölebb egyik lehet helyes! Az említettek közül azonban egyik sem az. A Szentírásból felhozott helyek csak helytelen értelmezéssel adnak oly jelentést, amelyből első tekintetre mintha a Szentírás világmegvető irányát lehetne kimutatni. Szó sincs róla, beszél a Szentírás «*világmegvetésről*», de ezeken a helyeken a «világ» mindig mást jelent, mint amilyen jelentést az ellenvetések tulajdonítanak neki. Jelenti az egyedül az érzékeknek szolgáló világi élvezeteket,[1] a földi gyönyöröket,[2] az aranyhoz ragaszkodó emberek tömegét, akik bűnben fetrengenek,[3] akik Krisztust nem ismerik el,[4] hanem gyűlölik Őt is, tanítványait is[5] és az ördög a vezérük.[6] A Szentírás

[1] Ján. I. 2, 15.
[2] Gal. 6, 14.
[3] Ján. I. 5, 19.
[4] Ján. 1, 10.
[5] U. o. 15, 18.
[6] U. o. 12, 30.

«világ»=ja tehát a bűnös embereket jelenti, «világot gyűlölni» pedig a bűnt gyűlölni. Ily értelemben aztán igaz, hogy «aki e világot szereti, nincs abban az Atyának szeretete»[1], s «aki e világ barátja akar lenni, az Istennek ellenségévé leszen.»[2] Hát nem azt a pesszimisztikus világgyűlölést, nem Schopenhauer vagy Hartmann világfájdalmát hirdeti a katolicizmus, hanem inkább a *világ meggyőzését, a világ fölé emelkedést;* erkölcsi fölényt, szuverenitást, mely megveti — nem ugyan a világot, hanem a bűnt s óvja magát minden arra vivő alkalomtól.[3] Mint már *Szent Ambrus* oly határozott szavakkal tanította: «Mit jelent futni a világtól? Tartózkodni a bűntől, Isten képére és hasonlatosságára az erényt gyakorolni és Istent követni mindenben legjobb tehetségünk szerint . . . Semmi kétség benne, aki kerüli a bűnt, fut a világtól.»[4]

De csak *Szent Tamás*, a «sötét» középkor főalakja, szigorúbban bánik a világgal! Nem mondhatnók éppen. A természet és kultúra minden javát, még a játékokat és tréfát sem véve ki, figyelemre méltatja és azok helyes használatára int.[5] A magántulajdont nemcsak jogosnak tartja, hanem szükségesnek is;[6] minden becsületes vagyonszerzési eszközt elismer, a kereskedést is ;[7] hirdeti, hogy a nyomor mily káros az erkölcsiségre is stb.

Ami pedig az önkéntes *lemondás* és *szegénység* eszméjét illeti — hogy erre még egyszer visszatérjünk — ennek szelleme egész természetesen sehogysem megy azok fejébe, akik az ember minden cselekedetét kizárólag a földi élet szempontjából értékelik. Aki azonban ezek mellett más, földöntúli szempontokat is ismer, annak be kell látnia az ily életmód jogosságát.[8] Hiszen az egész föld s annak minden

[1] Ján. I. 2, 15.
[2] Jak. 4, 4.
[3] V. ö. *Schneider:* i. m. 544. l.
[4] «Hoc est autem fugere (saeculum), abstinere a peccatis, ad similitudinem et imaginem Dei formam virtutum assumere, extendere vires nostras ad imitationem Dei secundum mensuram nostrae possibilitatis . . . Non est igitur dubium, quod is, qui a peccato abstinet, fugit.» *Ambrosius:* De fuga saeculi IV. 17.
[5] Summa Theol. II=a II qu. 168. a. 3. (Utrum in superfluitate ludi possit esse peccatum.)
[6] *Schaub:* Die Eigentumslehre nach Thom. v. Aquin. Freiburg. 1898. *Walter:* Das Eigentum nach der Lehre des hl. Thomas v. Aquin. Freiburg. 1895.
[7] Summa Theol. II=a II. qu. 77. a. 1—4.
[8] Az evangéliumi tanácsok szép apológiáját adja *J. Lutz:* Die

kincse csak *eszköz* egy cél eléréséhez. Közelebbi céljuk az emberiség életbentartása és emberhez méltó állapot teremtése; távolabbi céljuk pedig, hogy ezek az emberek Istent dicsőíthessék. Mint eszközöknek kétségkívül nagy értékük is van, de soha sem lehetnek oly értékesek, mint maga a cél, s ha az emberek túlkapása, szívtelensége, kapzsisága, tékozlása, mértékletlensége folytán többé már nem eszközök a cél elérésére, hanem ennek akadályai, akkor el is vetendők magunktól. A katolicizmus tehát a mértékletességgel nem akarja bénítani a gazdasági élet tényezőit, hanem még ezeket a tényezőket is az ember magasabb céljainak szolgálatába akarja állítani.

Azt halljuk azonban, hogy a katolikus erkölcstan által hirdetett önmegtagadás útjában áll a gazdasági élet fejlődésének, mert a termelést olyan hatalmas rugójától fosztja meg, mint amilyen a luxus és fokozott szükségletek kielégítése. Ezek ösztönzik folyton az embereket új találmányokra, minél több munkaerő és munkaidő értékesítésére stb.

Igaz, a kereslet emelkedésével együtt jár a termelés fokozása is; ezért nem lehet elleneznünk a fínomabb szükségletek kielégítését, amíg azok a józan gazdasági élet határain belül maradnak. De ha manapság azt látjuk, hogy a kevesek fokozottabb igényeik kielégítését sok ember nyomora árán vásárolják meg; hogy igenis, rendkívüli mértékben megnőttek az igényeink, de nem tartott velük lépést a beszerzési képességünk, vagyonunk, és ezért a megnövekedett igények kielégítése csak az osztálygyűlölet szítására alkalmas, akkor meg nem hálálható jóságot gyakorol az emberiséggel mindenki, aki nemcsak folytonosan élvezetekre biztatja, hanem önmegtagadásra és lemondásra is inti, határnélküli vágyainak határt szab, sorsában való megnyugvást és megelégedett életet akar számára szerezni. És az Egyház éppen erre buzdít minket az apostol szavával: «Eledelünk lévén és ruházatunk, azokkal elégedjünk meg.»[1] Hogy pedig az önmegtagadás gyakorlása nemcsak az egyes embernek használ, hanem a társadalom anyagi emelkedésének sincs útjában, mutatja az a körülmény, hogy a mai virágzó kultúrnemzetek éppen e «kultúrellenes önmegtagadás»-t hirdető kereszténység emlőin nőttek naggyá *gazdaságilag is*, még pedig éppen

Christliche Lehre von den evangelischen Räten. Paderborn. 1907. 400 l.

[1] Tim. I. 6, 8.

a régi népek rovására, akik pedig gazdasági törekvéseiket semmiféle lemondó szellem által korlátoztatni nem engedték. E tényről, mely mindenesetre érdekes paradoxonnak látszik, szépen jegyzi meg *Périn:* «Amint a kereszténységben a halálból támadt az élet, az ember önmegtagadás által jut saját magának teljes birtokába, az alázatosság forrása a nagyságnak, épígy a földi javak megvetése nyomán fakad az anyagi gazdaság.»[1]

Mielőtt bezárhatnók ezt a hosszúra nyúlt fejezetet, még egy felelettel tartozunk azt a bizonyos szereztesi csendes tétlenséget illetőleg, amelynek megbolygatásáért annyira neheztel a katolicizmus a füstölgő és zakatoló gépekre. Bár azok után, amiket fönt mondottunk a «henyélő szerzetesek» heroikus gazdasági munkájáról, amit a civilizáció küszöbén álló nemzetek közt kifejtettek, mindössze csak a jelenre nézve lehet pár megjegyzésünk. A multban gyakorolt áldásos működésüket hálátlanság bűne nélkül nem lehet letagadni. A jelenkor viszonyai pedig más irányú munkát követelnek tőlük, mert a mai társadalomnak mások azok a szükségletei, amelyeknek kielégítését tőlük várhatja. Ha megfontoljuk a kiváló protestáns berlini tanár, *Harnack* elismerését: «Aki a szerzetesekről félvállról beszél, nem ismeri őket; mert aki ismeri, annak be kell látnia, mily sokat lehet tőlük tanulni»[2]— akkor meg lehetünk győződve, hogy föladatukat ma is derekasan betöltik. A szerzeteseknek alig vannak nagyobb ellenségeik a protestánsoknál, kik igyekeznek is minden hibájukat állandóan szellőztetni. Gazdasági téren azonban még ők sem tagadhatták el tőlük az érdemeket; nevezetesen éppen ez ellen a tétlenség vádja ellen szólnak egyik neves írójuknak — akinek művében pedig egymást érik a katolicizmust ostromló támadások — elismerő szavai, melyek szerint «ragyogó betűkkel van a történelembe beírva, amit a szerzetesek századokon át végeztek azoknak a népeknek munkára szoktatásával, akiknek később a modern kultúra képviselőivé kellett válniok.»[3]

[1] *Périn:* Über den Reichtum in der christlichen Gesellschaft. Deutsch v. J. Welzenhofer. Regensburg. 1866. I. 23. l.

[2] «Wer das Mönchtum abschätzig bei Seite schiebt, kennt es nicht. Wer es kennt, der wird bekennen, wie viel von ihm zu lernen ist.» Id. *H. Pesch:* i. m. 251. l. Egyéb munkáiban is többször kel a szerzetesek védelmére és sajnálja, hogy a protestantizmus a katolicizmussal szemben minden áron fenntartani kívánt ellenzéki szellemet ily drága áron: a szerzetek eltörlésével valósította meg.

[3] Was dort die Mönche durch Jahrhunderte hin geleistet haben

De mit szóljunk a ma is még pusztán *szemlélődő életet folytató* szerzetekről? Vajjon életmódjuk védhető-e a XX. század lázas tevékenysége közt? Azt hisszük, még jobban, mint valaha. Igaz, anyagi javakat nem termelnek és így azok előtt, akik a társadalom mozgató erői közt nem ismernek más erőt, csak a gőzt és villanyt, más rugót, csak az aranyat; nem ismernek más föladatot, csak a termelés fokozását, más célt, mint az élvezetet — azok előtt az ilyen életmód menthetetlen. Amíg azonban az anyagias gondolokozás annyira hatalmába nem kerít mindnyájunkat, hogy egyedül a *produktív testi* munkát tudjuk majd értékelni; amíg a társadalomban szerep jut a szellemi munkásoknak is, addig életük nemcsak jogos, hanem önmegtagadó példájuk miatt egyenesen szükséges. Mennyi elégületlenséggel volna kevesebb ezen a világon, ha a társadalom nem nélkülözné oly annyira éppen ennek az erénynek áldásait! Nemcsak a Szentírás szavai, Krisztus Urunk és apostolainak példái, hanem a puszta megfontolás és tapasztalat is meggyőzhetnek arról, hogy a társadalom csak a saját kárával tudná nélkülözni a kolostorok erkölcsi heroizmusának példaadó erejét. A világ Megváltója tiszta szűzességben állt az erkölcstelen világ elé, a gazdagoknak önkéntes szegénységével, a henyéknek fáradságos munkájával adott példát, jól tudván, hogy önmegtagadást hirdető tanától csak úgy várhat eredményt, ha azt életre váltva előbb saját magán mutatja be. A mai társadalom kitől várhatna erőtadó példákat, ha nem ezektől a lemondó emberektől! S még ha oly magasan vannak is fölöttünk, hogy utánzásukra gondolni sem merünk, az sem baj. Példájuk vonzó ereje annál nagyobb, munkára annál ösztönzőbb; és aki nem tud magasba nyilalni, mint a sas — mondja egy helyen Szent Ambrus — legalább röpködjön, mint a tarka pillangó; aki egy lépéssel az eget el nem tudja érni, legalább vánszorogjon föl egy dombra, már azzal is közelebb lesz az éghez.

Vegyünk tekintetbe egy másik körülményt is. Ugyan ki merne magának azzal hízelegni, hogy a jelenlegi társadalom erkölcsei minden tekintetben kielégítők volnának! És ha az isteni igazságosság haragját még sem érezzük oly rettentő módon, mint az a kereszténység előtt, a vízözönkor, Szodoma

in der Erziehung der Völker zur Arbeit, derjenigen Völker, die die Träger der modernen Kultur werden sollten, das ist mit leuchtenden Buchstaben in die Geschichte eingetragen. *M. v. Nathusius:* i. m. 358. l.

és Gomorrha elpusztulásakor fölvillámlott, vajjon csaló= dunk=e, mikor ebben a szemlélődő szerzetesek imáinak is részt tulajdonítunk?

Különben aligha lehet mély meggyőződésük az embe= reknek, hogy ezeknek a szerzeteseknek egész munkája a semmitevésben merül ki. Munka nélkül jólétben élni akaró ember mindig több van a kelleténél; miért nem próbálkoz= nak szerzetbe jutni, ha ott ilyen élet folyik!

Pusztán szemlélődéssel foglalkozó szerzet az Egyházban *alig van*. De ha még egyszer annyi volna is, bizonyára egyet= len egy örököimádási apáca is többet végez a testi munkából a házi foglalatossággal, a templom gondozásával stb., mint tíz nagyvilági hölgy együttvéve, akik Chantecler kalapjukkal végigpompáznak a főváros korzóin.

HATODIK FEJEZET.

Az anyagi javak értékelése.

Eddigi sorainkban már több ellenvetésre igyekeztünk feleletet adni, ezekkel azonban korántsem csorbítottuk ki az ellenség valamennyi támadó fegyverét, sőt talán mindegyiknél élesebb az, amely ellen most akarjuk segítségül hívni az elfogulatlan igazságot. Mert ha az eddig fölemlített vádak ingatag alapjára könnyen sikerült is rámutatnunk, a megdönthetetlenségnek annál bátorítóbb tudatával hangoztatják most, hogy a katolicizmusnak a földi javak értékéről vallott megvető fölfogása, az anyagiaknak a szellemiek mellett való túlságos elnyomása, a gazdagságnak, mint a túlvilági boldogság akadályozójának helytelenítése, még a megengedett élvezeteknek is megtagadása stb. mind beszédes tanui annak a hátráltató befolyásnak, amellyel a katolicizmus a gazdasági fejlődés menetét akarja megakadályozni.

Azt hisszük, most sem adhatunk eredményesebb választ, mint ha a katolikus erkölcstan által e pontban tényleg hirdetett — s nemcsak merészen ráfogott — tant igyekszünk körvonalozni.

Az evangéliumok ugyanis azt mutatják, hogy *Krisztus egyaránt beszélt gazdagoknak és szegényeknek.* Beszélt a gazdagoknak, hogy föltárja előttük, mily észszerűtlen mindenképpen csak a földi javak után törekedni és beszélt a szegényeknek, hogy a sors csapásai alatt kétségbe ne essenek.[1] Nehogy pedig a gazdagok azt higgyék, hogy vagyonuk fölött korlátlanul rendelkeznek, hangsúlyozza, hogy egykor majd szigorú számadást kell adniok a földi javak kezeléséről, és az utolsó ítéleten felelniök kell, mennyire segítették szegény embertársaikat.[2] Tehát igen is a *vagyonnak van értéke a Szentírásban*[3] *és a kereszténységben*, sőt nagy értéke van, mert nemcsak életünk fönntartásához szükséges, hanem örök kincsek szerzésére is alkalmas. Bár az is igaz, hogy a

[1] Mát. 6, 19, 25—34. Luk. 12, 15—31.
[2] Mát. 5, 42. 24, 49—51. 25, 34—46. Luk. 12, 43—48. 16, 1—13.
[3] L. erről *Winterstein* monografiáját: Die christliche Lehre vom Erdengut nach den Evangelien und apostolischen Schriften. Mainz 1898.

nagy vagyon nem jár veszély nélkül, s aki Isten akarata ellen él vele, örök kárhozatot szerez magának.[1] Az Üdvözítő a szegénységet választotta osztályrészül, de ezzel nem akarta a vagyonosokat kárhoztatni. Ismételve is tanítja, hogy az embernek szüksége van földi javakra. «Hisz tudja a ti Atyátok, hogy mindezekre szükségtek vagyon.»[2]

De nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az ilyen javaknak egyedül *csak ezért* van értékük és értéküket túlbecsüli az, aki földi kincseihez annyira raagaszkodik, hogy egész életének célját csak ilyen kincsek szerzésében látja, amelyek pedig legjobb esetben is csak sírunkig kísérnek.[3] A földi javakat nem lehet az ember főboldogságának tekinteni, hanem csak eszköznek, mely legfőbb s egyedüli boldogságunk elérésében segíthet.[4] Éppen azért kell vigyáznunk, hogy az eszközt célnak meg ne tegyük. Az anyagiakban bővelkedő vagy azokat nyomorogva nélkülöző ember elveszti értékét a lelkiek iránt. «Szegénységet és gazdagságot ne adj nekem — olvassuk már a Példabeszédek könyvében — csak élelemre add meg a szükségeseket, nehogy igen eltelvén, megtagadásra ingereltessem és mondjam: Kicsoda az Úr? Vagy a szükségtől kényszeríttetve lopjak és hamisan esküdjem az én Istenem nevére.»[5] Olyan tana ez az Egyháznak, aminek igazságát manapság a számtalan példa miatt — sajnos — bizonyítani sem kell. Ha tehát a lélek megmentése az a rejtett gyöngy, amelyért az embernek el kell adnia mindenét,[6] amely egyedül szükséges,[7] amelynek ha az ember kárát vallja, mit használ neki, ha az egész világot is magáénak mondhatná,[8] amelyet mindenek előtt kell keresnünk s a többiek majd megadatnak nekünk,[9] amelyért ha szolgálni akarunk, nem lehet ugyanakkor a földi gyönyöröknek, a mammonnak is szolgálni,[10] — hát ily körülmények közt ha

[1] Luk. 16, 23.
[2] Mát. 6, 32.
[3] Mát. 6, 19. Luk. 12, 20.
[4] Manifestum est, quod in divitiis naturalibus beatitudo hominis esse non potest: quaeruntur enim huiusmodi divitiar ad sustentandam naturam hominis: et ideo non possunt esse ultimus finis, sed magis ordinantur ad hominem sicut ad finem. Summa Theol. I-a. II-ae qu. 2. a. 1.
[5] Péld. k. 30, 8. s köv.
[6] Mát. 13, 44.
[7] Luk. 10, 42.
[8] Márk 8, 36.
[9] Mát. 6, 33.
[10] Mát. 6, 24.

választani kellene a kettő közül: a földi és túlvilági boldogság közül, ugyan habozhatnánk-e sokáig a döntésben?

Azonban a katolikus erkölcstan *nem állít minket ily választútra*. Nem mondja: Válassz! E földön gazdag leszesz s aztán elkárhozol; vagy e világon nélkülözni fogsz s aztán örök jutalom vár reád. Az Egyház ismét csak ennyit mond: Az én ideálom Alapítómnak, Jézus Krisztusnak élete s az Őt követő embereké, a szenteké. Amint láttátok, hogy a szentséget nem kötöttem a szerzetesi szőrcsuhához, hanem föltaláltam azt füstös műhelyekben, izzó kovácstűzhelynél, az eke és nyáj mellett is, hasonlókép nem látom a tökéletességet magában a szegénységben, mert világ pompájától övezett uralkodókat, fényűző királyi udvarok erkölcstelenségei közt felnőtt angyali lelkeket is találsz szentjeim között. Hanem amint a szerzeteseknél láthattad, hogy az elvonult élet jól fölhasználva hatalmas segítő eszköz a tökéletesség felé, épp így be kell látnod az önként vállalt szegénység hasonló előnyét a gazdaság fölött. Viszont tényleges, anyagi szegénységet senkitől nem kívánok, de lelki szegénységet mindenkitől, a milliók urától is, hogy annak lelke se nőjjön össze pénzével, hogy a «szorgoskodás, gazdagság és az élet gyönyörűsége»[1] el ne fojtsák Istennek a lélekbe hintett igéit, hanem tudja magát mentesíteni az arany vonzó bűvös hatásától. Tehát *lehettek dúsgazdagok*, bírhattok mindennel, amit csak kivántok, csak lelketek a földiekhez ne tapadjon: *tanquam nihil habentes et omnia possidentes*.[2]

Sokszor hányják föl a katolikus erkölcstannak, hogy ezt az életet s a földi javakat semmire sem becsüli. Pedig csak a *szentatyák iratait* kell fölütnünk, hogy meggyőződjünk róla, mennyire nem tartja a katolicizmus ördögi találmánynak a földi kincseket.[3]

Római Szent Kelemen nemcsak azokért a kegyelmekért ad hálát Istennek, amikkel a kereszténveket elhalmozta, hanem az ő földi jólétükért is.[4]

Hermas nagy csapást lát abban nemcsak a testre, hanem a lélekre is, ha valakire oly súlyosan nehezedik a szegénység,

[1] Luk. 8, 14.
[2] II. Cor. 6, 10.
[3] L. erre vonatk. *Seipel:* i. m. «Wert des irdischen Besitzes» c. fejezetét. Főkép pedig *Schilling:* Reichtum und Eigentum in der altkirchlichen Litteratur. Freiburg. 1908.
[4] *Clemens Rom.:* Ep. 1. ad Cor. 61, 2.

hogy küszködnie kell az élettel; a földi javakat Isten ajándékának kell tekintenünk.[1]

Alexandriai Kelemen az ember vagyonát az Istennel való barátságára vezeti vissza; az egész világ Istené ugyan, de barátok közt minden közös, tehát nekem is jogom van hozzá. Ha azonban Isten adta a vagyont, úgy is éljek vele, mint az ő ajándékával.[2]

Origenes viszont azt hangsúlyozza, hogy mindazt, amit a földtől csak nyerünk, tulajdonképpen Istentől kapjuk.[3]

Így adhatnók lapokon keresztül a szentatyák hasonló nyilatkozatait, amelyek pedig mind a legszebb összhangban vannak az Egyház Alapítójának tanával és példájával. Amíg u. i. Jézus Krisztus nem kezdette meg apostoli munkáját, az alatt a harminc esztendő alatt maga is ácsműhelybe állott, nemcsak «filius fabri» volt a neve, hanem a zsinagógában egyenesen így kérdezősködtek felőle: Nonne hic *est* faber?[4] Szakadatlan munkáját csak akkor hagyta abba, amikor hozzáfogott nyilvános működéséhez. Milyen példát akart adni ez által? Hogy igenis helyes dolog az embernek földi javak szerzésén munkálkodni és a tényleges szegénységet csak akkor választani jegyeséül, ha életének Isten a közönségesnél fönségesebb célt tűz ki, tudniillik: a lelkek üdvének munkálását. Ez az Egyház tana is a földi javak értékéről és használatáról.

Ugy-e mily ellentétes érzést vált ki belőlünk e tannak pusztán körvonalozása is azzal a váddal szemben, amit fönnebb hallottunk. Hát a katolicizmusnak ez a tana volna a világmegvetés, az anyagiak becsmérlése? Lehet, hogy sokan tényleg e névvel bélyegzik azt meg. De vigasztaljon az a tudat, hogy a világ Megváltójának életéből és az evangéliumokból merített helyes tan ez, amelyért tehát éppen a protestánsok részéről — akiknek ajkáról legtöbbször hangzik el ez a vád — igazságtalanul szenved az Egyház megtámadtatást. Azt sem kell felednünk, hogy éppen ez a «világmegvető» tan az egyedüli fékezője azoknak az önző vagyonszerzési ösztönöknek, amelyeket a gazdasági liberalizmus szabad versenye a legteljesebb mértékben fölszabadított, s amelyek annyi gyengébb ember pusztulását okozták.

De vajjon *megegyeztethető-e ez a tan Krisztusnak ezzel*

[1] *Hermas:* Pastor sim. 2, 4.
[2] *Clemens Alex.:* Cohortatio ad gentes 12, Quis dives 16.
[3] *Origines:* Contra Celsum 8, 67.
[4] Márk 6, 3.

a mondásával: Keressétek mindenekelőtt az Isten országát? Igen szépen. Az Üdvözítő ezzel a figyelmeztetéssel az anyagi javak túlhajtott és egész lelkünket elfoglaló keresésétől akar óvni s a test rendetlen kívánságainak megfékezésére fölszólítani. Azonban ennek a törekvésnek a rendes társadalmi élet keretein belül kell érvényesülnie, amely társadalmi életnek beosztását, családját,[1] szervezetét,[2] jogi elméletét[3] Jézus Krisztus ezután is fönntartandónak vélte. Tehát keressétek mindenekelőtt az Isten országát, de ne csináljatok fölfordulást, forradalmat, ne vessétek meg az emberi társadalmat. Egy a szükséges: az Isten országának keresése; úgy éljetek egész életetekben, hogy ez élet után azt megtalálhassátok; de míg az Isten országát keresitek, levegőből nem élhettek.

Szent Pál apostolnak szintén ez a tanítása az emberi társadalomról, annak szervezetéről és életéről.[4]

Igaz, két úrnak — Istennek és a mammonnak — senki sem szolgálhat egyszerre. De ha a gazdasági élet munkája szövetségre lép a tökéletes életre irányuló törekvéssel és eggyé válva Istennek szolgálnak; ha ugyanaz az ember, aki kezével dolgozik és vagyont szerez, szívével Istenhez nő; ha a föld és minden kincse, a világ és élvezetei, a test és minden erői nekem szolgálnak, *de én meg Istennek*, — hát akkor nincs összeütközés a kötelességek közt, akkor szent a béke! Az anyagtól való ez a szellemi függetlenítés megint nincs álláshoz kötve, elérheti azt minden komolyan törekvő ember, de persze oly kitartó küzdelmek és folytonos éberség árán, amelyek a legdicsőbb önmegtagadások és önmeggyőzések csataterévé alakítják nemcsak a szerzetesek celláit, hanem a világiak dolgozószobáját is. Aki komolyan törekszik, elér a tökéletességre a zajgó világ forgatagában, anyagi jóléttel körülvéve is; sőt azt se feledjük, hogy aki ezzel az egykevűséggel tud nézni az anyagi javakra, nemcsak a gazdasági haladást nem akadályozza, hanem egyrészt maga is jobban tudja vagyonát értékesíteni, másrészt pedig *a társadalom is nagyobb részt élvez* az ily ember vagyonából.

A katolicizmus tehát senkire sem parancsol szegénységet, aminthogy magáért vagyonáért senki még az Egyháztól

[1] Máté 5, 28. 19, 6.
[2] U. o. 20, 1. s köv.
[3] U. o. 22, 21.
[4] Róm. 12, 4. s köv. Kor. I. 7, 1. Ef. 5. fej. 6, 5. Tessz. II. 3, 7. s köv. Tim. I. 6, 17.

megrovásban nem részesült. Ha az egyházatyák műveiben sokszor emlegetett részeket, melyek az ellenkezőt látszanak bizonyítani, nem kiszakított részletekben, hanem az összszövegben s az illető kor sajátságos körülményeit szem előtt tartva olvassuk, belátjuk, hogy azok a korholások a gazdagok visszaélésének, de nem vagyonuknak szóltak. A jogos vagyonszerzésnek és a jobb gazdasági helyzet teremtésének az Egyház soha nem állott útjában, mert — ha az emberi természetbe oltott vágyat nem akarta megsemmisíteni, — nem is állhatott; amint ezt látjuk már az Egyház kezdő éveiben és ugyanezt a fölfogást hallhatjuk a legújabb időkben is. *Szent Pál* a korinthusi híveket, akik attól tartottak, hogy az alamizsnálkodás kimeríti erejüket, azzal buzdítja a további adakozásra, hogy jótettükért Istentől nemcsak szellemi, hanem földi javakat is remélhetnek.[1] És a «munkások pápájának, *XIII. Leó pápának* híres encyklikája, a Rerum Novarum, egyenesen *kötelességükké teszi* a családapáknak a vagyongyüjtést a család számára, amit különben a katolikus erkölcstan is mindig megkövetelt tőlük.[2]

A művelődéssel járó magasabb szükségletek kielégítését az Egyház az emberi természetből mindig meg tudta magyarázni; az életét vidámabbá tevő legkülönfélébb tisztességes igényeknek sem mond ellent, mert a változatosság törvényét, «*the law of variety*», szintén a természetünkben látja gyökerezni. S hogy emellett önmegtagadást is hirdet, követeli híveitől, hogy olykor-olykor a megengedett élvezetjeket is vonják el maguktól, ez távolról sem annak a jele, mintha a világot ördögi adománynak tartaná.

Kétségtelen tény, hogy az *önmegtagadásnak* elengedhetlenül szükséges szellemével a mai kor nehezen akar megbarátkozni. Holott csak azt kellene tekintetbe vennie, hogy

[1] Kor. II. 9, 8—11.

[2] Possidere res privatim ut suas, ius est homini a natura datum... Bona homini tribuere necesse est non utenda solum, quod est omnium animantium commune, sed stabili perpetuoque iure possidenda, neque ea dumtaxat quae usu consumuntur, sed etiam quae, nobis utentibus, permanent... Sanctissima naturae lex est, *ut victu omnique cultu paterfamilias tueatur, quos ipse procrearit*: idemque illuc a natura ipsa deducitur, ut velit liberis suis ... *acquirere et parare, unde se honeste possint in ancipiti vitae cursu a miseria fortunae defendere.* etc. Encycl. *Rerum Novarum.* Act. S. Sed. Vol. 23. Hasonlóképpen Szent Tamás: Licitum est, quod homo propria possideat. *Et est etiam necessarium* ad humanam vitam. Summa Theol. II-a. II. qu. 66. a. 2.

mindnyájunk ideálja és kötelessége krisztusi életet élni, már pedig ez az élet tövises utakon vezet keresztül és Krisztus kétségkívül sokkal nagyobb mértékben követelte az önmegtagadást és lemondást, mint azt legtöbben szeretnék; hogy az önmegtagadásban a katolikus erkölcstan soha sem látott öncélt, hanem a tökéletes életre segítő eszközök egyikét, amit emellett még bűnbánati jelleggel is ruházott föl; hogy a böjt, kemény munka, nélkülözés magában még nem tökéletesség, hanem csak arra vezető eszköz. Csak tisztábban kellene látni az önmegtagadás igazi szellemét, s akkor az ür a katolicizmus e tana és a modern lélek közt mindjárt nem volna áthidalhatatlan. Az Egyház nem a testet tartja rossznak, nem a világot ördögi teremtménynek — ez *eretnekség;* hanem az erkölcsi rossz okát az ember szabad akaratának elhajlásában találja föl. Ezért tehát nem is a természet helyes vágyainak kielégítését kell magunktól megtagadnunk, hanem az ösztönöknek helytelen, emberhez nem illő, az erkölcsi törvénnyel ellenkező kielégítését. Túltömött gyomor, mámoros fej, ellustult, henyélő test: ezek azok az ellenségek, amelyek a természeténél fogva magasba törő lelkünket a földhöz akarják láncolni, amik ellen tehát az önmegtagadás küzdelmét soha nem szabad abbahagynunk; még akkor sem, ha az oly fájdalmas lenne is, mint a kezünk levágása, a szemünk kiszúrása.[1]

Viszont az Egyháznak csak mély emberismeretéről beszél az a tana, mely szerint ezektől a tiltott dolgoktól nem tudunk tartózkodni, ha néha nem tagadjuk meg magunktól a megengedetteket is. Minthogy azonban az önmegtagadás *nem öncél*, bármily meleg szavakkal ajánlotta is azt a katolikus erkölcstan, a középútról soha le nem tért s nem késlekedett rosszalását kifejezni, valahányszor az az élet veszélyeztetésével történt, jól tudva, hogy az erős test a lélek küzdelmeiben is jobban megállja helyét;[2] hogy a test nem megvetendő, terhes bilincse a léleknek, hanem földi zarándoklásában hűséges kísérője, amelynek nagy föladatai vannak, amellyel

[1] Máté 5, 29. s köv.

[2] V. ö. *Szalézi Szent Ferenc* szavaival: Or, de nier que ces moyens exterieurs ne soient pas *des faveurs de la Providence divine*, ou de révoquer en doute qu'ils ne contribuent pas au salut et à la perfection des âmes, ce serait être ingrat envers la bonté céleste, et démentir la véritable expérience, qui nous fait voir que, pour l'ordinaire, *où ces moyens extérieurs abondent, les intérieurs ont plus d'effet et réussissent mieux.* L.: Traite de l'amour de Dieu, II. 7.

örök érdemeket lehet szerezni, s amely nem lesz örökre a férgek martaléka, hanem a lélek örök boldogságának részese. A földi élet megvetését és a test elnyomorítását tehát semmiképpen sem lehet arra a katolikus világnézetre ráfogni, amely egyenesen isteni parancsnak tartja az élet megbecsülését.

Emellet az is érdekes jelenség ám, hogy míg nem is régen annyiszor emlegették szemrehányóan a testi önmegtagadás káros hatását, ma egyre többen kezdik belátni, hogy az egyedül testének élő ember még testi erőit sem képes teljes mértékben kifejteni és training címén sokan olyan koplalásokat képesek végbevinni, amilyet soha sem követelt az Egyház harmadik parancsolata. Önmegtagadás nélkül a test elsatnyul; viszont kimutatható, hogy a józan önmegtagadás amilyet a katolikus Egyház kíván, még a testi életnek is javára szolgálhat.[1]

Ezekután ugyan mennyi igazság marad meg abból a vádból, hogy a katolicizmus ellensége a földi életnek, az új fölfedezéseknek, a füstöt hányó gyáraknak, kattogó aeroplánoknak! Amint elismeri a nagyobb gazdasági kifejlettségre irányuló törekvés jogosultságát, épp oly örömmel siet az emberiség javát szolgáló minden találmány üdvözlésére. Mert mit akar az Egyház? Hogy az *ember lelkén minél tisztább vonásokban kiverődjék az isteni képmás*, amelyre teremtve van. Már pedig annál határozottabb képe alakul ki az emberben ennek az isteni hasonlóságnak, minél inkább hatalma alá hajtotta az élettelen természetet, amely fölött Istentől kapott joga van; minél hatalmasabb lesz az ember, annál tündöklőbb annak az Istennek a dicsősége, aki őt teremtette. Maga Krisztus Urunk nyitott meg az emberi haladás előtt végtelenbe vesző perspektívákat ezzel a parancsával: «Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes.»[2]

Csak tegyétek hát egészségesebbé a táplálkozást, melegebbé a didergők lakásait, kombináljatok minél csodásabb gépeket, amelyek az ember munkáját megkönnyíthetik; tágítsátok ki a tudomány határait minél messzebbre; röpüljetek az ég felé, ereszkedjetek a tenger mélyébe, hatoljatok

[1] Különösen a böjtnek erről a hatásáról l. *Moser:* Das kirchliche Fasten- und Abstinenzgebot in gesundheitlicher Beleuchtung. Frankfurt. 1907. Mily fontos szerepe van az önmegtagadásnak úgy a szellemi, mint az anyagi előhaladásban, megszívlelendő fejezeteket olvashatni erről *Périn:* i. m. I. 56—141., 179—184., 227—263. l.

[2] Mát. 5, 48.

a föld belsejébe, tegyétek engedelmes szolgátokká az anyagot és törvényeit — s az Egyház áldása kísér munkáitokban, annak az Egyháznak áldása, amely mindig együtt érzett a nyomorgókkal és sírt a megszomorodottakkal; amelynek szertartáskönyvében ott találjuk az áldási formulákat házainkra, állatainkra, terményeinkre stb. éppúgy, mint a modern mindennapi élet minden megnyilatkozására: új hajókra, hidakra, utakra, vasutakra, telegráfra; és ez az Egyház áldása mellett még buzdító szavaival is fog munkátokban serkenteni. Haladjatok csak minél előbbre: *excelsior!*

HETEDIK FEJEZET.

Katolikus országok gazdasági hanyatlása.

Nagy körvonalakban, sokszor csak egy-egy gondolat fölvetésével igyekeztünk az eddigi sorokban kimutatni, hogy a katolikus világnézetnek semmiféle tana nem ellensége az anyagi jólét emelésének és a gazdasági haladásnak; a fölmerülhető főbb ellenvetésekre sem késtünk feleletet adni. Itt állnak azonban elő a protestánsok egy eleddig nem említett súlyos körülménnyel, és első tekintetre mintha attól kellene tartanunk, hogy ha ez ellen az utolsó, de annál jelentősebb vád ellen is meg akarunk szólaltatni védelmünkre egy-két érvet, vajjon nem kell-e majd szégyenletes vereséggel visszavonulnunk, mert tények ellen az érvek mit sem érnek: Contra factum non valet argumentum.

Miről is beszél ez a vád? Beszél egyrészt a protestáns mai Anglia, Németország, Észak-Amerika mesés gazdasági fejlettségéről, virágzó városairól, csodákat termő iparáról, fejlett kereskedelméről, másrészt pedig a magukat katolikusoknak valló, vagy eddig ily alapon állott államok: Ausztria Francia-, Olasz-, Spanyolország gazdasági hanyatlásáról, elmaradt kultúrájáról. Oly bátorító öntudattal, amit csak az igazság bírása adhat meg, állnak ki a nagyvilág elé és nem bibliával a kezükben, nem a Szentírásból levont érvekkel, hanem a katolikus országok gazdasági elmaradottságából — aminek okozója mi más volna, mint a katolicizmus! — s ezzel szemben a protestáns nemzetek anyagi emelkedéséből — amit természetesen a protestantizmusnak kell köszönni — akarják kimutatni, hogy a katolicizmus tanai mégis csak ellenkeznek a gazdasági haladással, és hogy ezzel szemben a protestantizmus fölénye letagadhatatlan, mert a protestáns nemzetek boldogulása egyenesen Isten tanuságtétele vallásuk javára. Ime a tény, amely ellen nem lehet érvelni!

Pedig mégis csak lehet. Mindenekelőtt is azzal, hogy elismerésünk jeléül levesszük a kalapot és meghajlunk — a protestantizmus előtt. Mert ha a dolog tényleg úgy áll, amint hallottuk, hogy tudniillik a protestantizmus oly rendkívüli mértékben és oly hatásos eszközökkel segíti elő az emberiség anyagi fejlődését, akkor mindenkitől méltán várhat tiszteletet, mint egy kitűnően bevált *nemzetgazdasági*

szisztéma. És szerény nézetünk szerint kár volt a fiziokratáknak, merkantilistáknak, liberalistáknak s a többi nemzetgazdászoknak annyiféle rendszerrel kísérletezniök, mikor ezek közül egyik sem hozott oly gazdasági lendületet, mint amit a protestantizmusnak tulajdonítanak.

Hanem *a katolicizmusnak ez sohasem volt főtörekvése*, mert hiszen, a katolikus Egyház a testünk mellett egy kissé a *lelkünkkel* is foglalkozik, míg — sajnos — «senki sem tagadhatja, hogy a modern protestantizmus az ember tekintetét majdnem kizárólag a *földre* irányítja.»[1] A katolicizmus soha nem törekedett arra, hogy a népeknek nemzetgazdasági programmal szolgáljon; amint Alapítójának országa sem e világból való volt,[2] neki sem lehetett egyedüli föladata gazdasági tanácsokat osztogatni. Ha mégsem tartotta magát távol ilyesmiktől sem, ebben is csak a lelkek szeretete és az a gondolat vezérelte, hogy az anyagi gondoktól ment ember annál könnyebben keresheti lelkének üdvét. Jelen tanulmányunknak sem az a célja, hogy a katolicizmust gazdasági előnyei miatt ajánlja. Isten ments! A katolicizmusnak ilyen lealacsonyítására nem vállalkozhatunk. Hanem igenis annak kimutatásán dolgoztunk, hogy a társadalom gazdasági fejlődését a katolicizmus nem tekinti rossznak s nem tartja elítélendőnek, tanai azt nem gátolják; nemcsak nem gátolják, hanem — bár nem ez a föladatuk — annak hatékony előmozdítói is. Igy tehát mindenki, aki a katolikus vallást *benső, magasztos igazságaiért* el akarja fogadni, bátorsággal teheti, mert tettének az anyagiakban nem fogja kárát vallani.

Ha ennyit belátunk, nemde ez is már valami? Mindamellett egy kissé közelebbről is szemügyre akarjuk venni az előbbi állítás alaposságát és megvizsgálni, hogy tényleg oly rendkívüli nagy-e a protestáns országok anyagi fölénye a katolikusoké fölött, vagy nem lehetne-e azt más körülménynek és nem éppen a vallásoknak betudni! Mert a történelem bölcseleti szemlélete arra tanít, hogy nincs ezen a földön népfaj, bármily ideális erényekkel dicsekedhetik is, amelyik kezeskedni tudna arról, hogy gazdasági virágzása örökké tart. A történelemnek megszámlálhatatlan századaiban hatalmas népek tűnnek fel, uralkodnak — és pusztulnak szinte nyomtalanul; de vesztükért nem vallási

[1] Dass der moderne Protestantismus den Blick des Menschen fast ausschliesslich auf die Erde richtet, ist unleugbar. *Cathrein:* Katolische Kirche und Kultur. Stimmen aus M.-Laach. 1902. 275. l.

[2] Ján. 18, 36.

nézeteiket, hanem a történelemben uralkodó *kérlelhetetlen törvényeket* kell felelősekké tennünk.

Mindenekelőtt is szembeötlő igazság, hogy valamely nép *fejlettebb kultúrájából az illető nép vallásának igazságára és isteni jóváhagyására következtetni* — az igazat megvallva — káromkodás, mert akkor azt kellene állítanunk, hogy a változhatatlan Isten egymásután tüntette ki jóváhagyásával a vallások legkülönbözőbb alakjait. *Vaughan*, westminsteri bíboros érsek alapos értekezésben fejtette ki ezt a gondolatot. Az ásatások oly virágzó kultúra nyomaira leltek a Krisztus előtt évezredekkel élő népek országában, amit megcsodál a modern kor műveltségével eltelt emberiség is; de azt kell-e mondanunk, hogy ezeknek a népeknek előttünk csak nevetséget keltő vallását Isten ezzel a hatalmas kultúrával hitelesnek nyilvánította ki! Avagy forduljunk a görögökhöz, világhírű irodalmukhoz, finom esztétikai érzékükhöz; hallgassuk azokat a magasröptű beszédeket, amiket a görög vezérek a néphez intéztek, s amikből egyesek azt a következtetést vonták le, hogy egy közönséges athéni polgárnak nagyobb volt a műveltsége, mint manapság az országgyűlési képviselők átlagának. Mindez általunk is elismert és pedig jogos irígyléssel elismert tény. De ebből kiindulva, merné-e valaki ajánlani, hogy tehát térjünk vissza az Olympos isteneinek s istennőinek tiszteletéhez? Pedig az isteni jóváhagyás elmélete ezt követelné.

És ha a még reánk váró hosszú utat «Jupiter tonans»-tól kezdve a valaha anyagilag hatalmas népek valamennyi istenén keresztül — amint azt a következetesség megkívánná tőlünk — végre is megunjuk, be kell látnunk, hogy nem a logikában van a hiba, hanem inkább ennek az elméletnek logikátlanságában. Végül is eljutnánk II. Fülöpnek minden ízében katolikus Spanyolországához, amelynek világra szóló hatalma és vagyona meg a katolikus vallás mellett lépne föl szószólóul. Persze a protestánsok mosollyal fogadnák ezt a következtetést és rámutatnának a mai hanyatló katolikus s egyre erősbödő protestáns országokra; de hogy ez a mosoly önmaguknak is szólna, akik a vallások igazságát pénzeszsákok számával s az aranyborjú súlyával mérik, azt csak nem lesz nehéz senkinek beismerni!

Kivéve természetesen a protestánsokat. Vannak u. i. protestánsok, még anglikán *püspökök is*, akik számára ennek beismerése nemcsak nehéz dolog, de egyáltalán nem is sikerül. Mikor Angliában és Amerikában megindult a ma

is egyre erősbödő áramlat: a protestánsok tömeges visszatérése a katolikus Egyházba,[1] az anglikán püspökök ily módon siettek gátat emelni ennek a törekvésnek: A világért ne csatlakozzatok a római Egyházhoz; hiszen látjátok, míg katolikus volt Angolország, mindnyájan szegények voltunk; viszont a protestantizmus megrakta kincsesládáinkat s a világ vezető embereivé tett minket.

Tehát így, ne legyetek katolikusok. Vajjon miért? Azért, mert a protestantizmusban méltóbban tisztelhetitek Istent? Azért, mert a protestantizmus inkább biztosítja lelketek üdvösségét? Ó nem! Hanem azért, *mert a katolikus vallás nem fizet pénzzel, nem juttat jövedelmező vállalatokhoz, nem tömi meg arannyal a zsebünket.* Így beszélnek a nyáj főpásztorai! Ugyan mit szólnának ehhez a kereszténység régi vértanui, akik nem vagyonukat, de életüket adták azért a vallásért, amelynek igazságát megismerték. Mit szólna ehhez Szent Péter, aki ezzel a kérdéssel fordult a Mesterhez: Uram, mi elhagytuk mindenünket, most mi lesz velünk? Nem cseng ezeknek a püspököknek fülébe Krisztus haragos szava: Ne tegyétek Atyám házát kereskedés házává! Bizony, ha a protestantizmus igazságának legfőbb tanui a dagadó pénztárcák, akkor hívői joggal kételkedhetnek annak igazában. Mert Isten soha nem ígérte, hogy az erényeket anyagi javakkal fogja jutalmazni, ellenben az ördög csábító szavait jól ismerjük az evangéliumból: «Ezeket mind neked adom, ha leborulván imádandasz engem.»[2] Krisztus óv a kapzsi vagyongyüjtés, a πλεονέξια veszedelmeitől;[3] Szent Pál ezt pogány istentiszteletnek tartja;[4] s minden rossz forrását ebben látja.[5] És szinte újra halljuk Szent Pál figyelmeztetését: «Akik gazdagok akarnak lenni, kísértetbe esnek s az ördög tőrébe.»[6] Tehát Isten tetszésének nem a földi jólét a kinyilvánítója. Jóbnak tömérdek csapást kellett elszenvednie, pedig «személye kedves volt az Úr előtt;» Szent Pál számtalan nélkülözést tűrt el, pedig Isten kiválasztottja volt, «vas electionis».

[1] A washingtoni «Apostolic Mission House» adatai szerint az Északamerikai Egyesült-Államokban 1908-ban 31.500 volt a konvertiták száma. *Pastor Bonus* XXII. évf. 2. füzet.
[2] Mát. 4, 9.
[3] Luk. 12, 15.
[4] Kol. 3, 5.
[5] Tim. I. 6, 10.
[6] U. o. 6, 9.

A fönti okoskodásnak tehát semmi alapja nincs. De ha még oly megcáfolhatatlan igazság volna is az az állítás, hogy a nemzetek anyagi emelkedéséből azok helyes vallására lehet következtetnünk, akkor is nyugodt lelkiismerettel manapság mindenkinek inkább a zsidó vallást ajánlhatnók.

Amit pedig tanokkal már eddig is beigazoltunk, hogy t. i. a katolicizmus semmiféle akadályt nem gördít a nemzetek anyagi haladása elé, *tényekkel is beigazolva látjuk*, ha csak rövidke pillantást is vetünk azokra a virágzó országokra, amelyek alapjukat katolikus talajra építették. Nagy Károlynak figyelemre méltó tervei és rendeletei; az első városok kialakulása a népvándorlást követő időkben; az Észak-Európa fölött három századig uralkodó s rendkívüli érdemeket szerző Hanza-városok; a keleti kereskedelem középpontját alkotó olasz városok; Genua, Flórenc, Velence, Mailand, Pisa mesés kincsei és klasszikus kultúrája, bámulatos iparcikkei, kereskedelme, kivitele; Flandria és Németalföld föllendült kézműipara, Franciaország híres selyemtermelése (a lyoni selyem ma is elsőrangú); a spanyol nemzet egykori dicsőségének főhelyei, ahol az akkori világkereskedelem szálai futottak össze: Barcelona, Valencia, Cartagena, Algesiras, Malaga; Spanyol Ferdinánd és Katolikus Izabella tettei, melyekkel a későbbi Spanyolország nagyhatalmának alapjait vetették meg stb. a középkornak mind oly jelenségei, amelyek mutatják, hogy a katolikus országok a multban ugyancsak lépést tartottak a gazdasági haladással, s amelyekre elég futó pillantást vetni, hogy világosan álljon előttünk, mily nagy mértékben lehetne értékesíteni a fönt cáfolt elméletet a katolikus vallás javára is. Ha tehát oly határozottan emlegetik, hogy katolicizmus és nemzetek gazdasági föllendülése összeegyeztethetetlen fogalmak, egyszerűen utalunk Olaszországnak arra a befolyására, amit a XV. és XVI. században az egész művelt világra gyakorolt; Spanyolországnak a XVI. században elért, szinte legendás virágzására s a katolikus Franciaország hajdani fényére és pompájára. Mindezek a tények — hogy Németország és Ausztria középkori jelentőségéről ne is beszéljünk — minket is feljogosítanak erre a mondásra: contra factum non valet argumentum.

Mindez azonban csak mult idők emléke — hangzik a felelet — de mi van a jelenben? Tartsunk tehát rövid szemlét a művelt országoknak, nevezetesen pedig a három fő katolikus országnak: Francia-, Olasz-, és Spanyolországnak jelen állapota fölött.

Kezdjük *Franciaországgal*, a katolikus Egyháznak hajdan leghívebb leányával. Sajnos, csak hajdan volt hű gyermeke, mert az a nyilt szakítás, melybe pár évvel ezelőtt lépett a francia állam az Egyházzal szemben, nem előkészítés nélkül következett be, hanem természetes folyománya a több mint száz éve alakuló és gomolygó eszmeáramlatnak; éppen ezért a mai francia állapotok jó nagy részében már nem is lehet a katolikus világnézet hatását keresnünk.

A francia gazdasági életnek fordulópontját alkotta a napkirály miniszterének, Colbertnek uralma, s amint már az ő korában is, valamint általában a Bourbonok egész uralma alatt, érezte az Egyház a gallikánizmus láncait, ezután sem tudott soha teljes erejében talpra állani. Az encyclopedista mozgalom, a forradalmi eszmék — amelyek alapján az egész nemzet berendezkedett s a melyekből a nyers tömeg a legmesszebb menő következtetéseket is levonta — éppen nem tűntek ki egyházias szellemükkel. Mert csak senki sem nevezheti barátjának azt, aki ily jelszót ad ki ellene: Ecrasez l'infâme; vagy amilyen Gambetta mondása: Le cléricalisme voilà l'ennemi. És mindezek a pusztító eszmék és pusztuló erkölcsök, az elvadult néptömegek, a háborúnál nagyobb csapásszámba menő pusztító járvány: a gyermekáldás megakadályozása — mindezideig nem tudták megrendíteni Franciaország gazdasági alapjait, számbaveendő vetélytársa az ma is minden protestáns országnak, mint ezt legjobban kifejezte az a megdöbbenés, amit minden örömrivalgás sem tudott elnyomni, mikor a francia Blériot Calaisból Doverbe átrepült repülőgépével (1909. júl.) s az eddig megközelíthetetlenségében büszkélkedő szigetországot, Angliát a levegőn át közelítette meg, megmutatva, hogy Franciaország még mindig méltó régi nevére: «*England's great rival.*» Páris ma is a vezetők közt van nemcsak a divat, hanem a gazdasági élet terén is.[1] Hogy azonban a mai francia állapotok milyen befolyással lesznek a jövő alakulásokra, az persze más kérdés. De nem is lehet majd ezért azt a katolicizmust tenni felelőssé, amelynek elnyomására a francia köztársaság minden eszközt megengedettnek tart. Franciaország ma lázas beteg, betegsége veszélyes kimenetelű is lehet. Sorsában csak tételünk nyer igazolást: a latin nemzetek sokszor emle-

[1] Elég felemlíteni óriási áruházait, amelyek 2—4000 alkalmazottat foglalkoztatnak: Bon Marché, Grands Magasins du Louvre, Printemps, Grands Magasins Dufayel, la Samaritaine, Galeries Lafayette, Pygmalion stb.

getett gazdasági hátrábbmaradottságának oka nem lehet a katolikus vallás, minthogy a hanyatlás mindenütt e népek hittagadásával egy időben lép fel. A dolog különben természetes. A latin népeket az Egyház emelte magasra; mikor aztán ezek nevelőatyukat bántalmazták, mikor Spanyolország kiűzte a szerzeteseket, Franciaország vérpadra hurcolta az Egyház szolgáit, Olaszország fellépett a pápák ellen, ugyanakkor megkezdődött ez országok hanyatlása is, ami tehát éppen a katolikus vallás nemzeteket nevelő erejének fényes bizonysága.

Olaszország gazdasági viszonyai hajdani virágzásához képest ma tényleg süllyedést mutatnak. De az is inkább Amerikának s az Indiába vezető új tengeri útnak fölfedezésében, fő kikötőhelyének elvesztésében, a Macchiavelli által terjesztett eszmék pusztításában s az ezek következtében eltompult közlelkiismeretben, illetve lelkiismeretlen gazdálkodásban, a Napoleoni háborúk csapásaiban stb. leli magyarázatát, mint a katolicizmus gazdaságellenes tanaiban.[1] Még kevesebb felelősség terheli a katolicizmust az Itália Unita megalakulása óta, mert bizony nem az ő hibája, hogy azóta a jólét nem emelkedett és hogy abban az országban, melyet Európa paradicsomkertjévé lehetne tenni, ma kiéhezett emberek laknak. Hiszen egy híres protestáns nemzetgazdasági író, *Schmoller* is kénytelen bevallani, hogy a pápai állam birtokán mindig kedvezőbbek voltak a gazdasági viszonyok, mint az olasz félsziget többi részein. «Egyszer már miért nem vesz valaki fáradságot — írja —, hogy a pápák gazdasági politikáját beható és elfogulatlan tanulmány tárgyává tegye? *Biztos, hogy egész más eredményekre jutna.*»[2] Tényleg, ha a katolicizmus lett volna oka Olaszország anyagi hanyatlásának, 1870 óta olyan lendületnek kellett volna bekövetkezni, aminek nyomai után Olaszországban még ma is eredmény nélkül kutatunk.

Miért vesztette el *Spanyolország* egykori világhatalmát, ebben megint a katolicizmus hibás a legkevésbbé. Nem áll az, hogy a vállalkozási szellem hiánya buktatta meg a spanyol nagyhatalmat. Hiszen ellenkezőleg minden vagyonukat és

[1] Lásd *H. Pesch:* Ursachen des wirtschaftlichen Niederganges katholischen Völker. Stimmen aus M.-Laach. 1895. 361. l.

[2] «Warum hat man sich nicht einmal die Mühe gemacht, die papale Wirtschaftspolitik eingehend und vorurteilsfrei zu prüfen? *Man wäre sicherlich zu gänzlich andern Resultaten gelangt.* Id. *Meffert:* i. m. 167. l.

mérhetetlen gyarmataikat merész fölfedezői bátorságuknak köszönhették, megmutatva ezzel is, hogy «katolikus» és «ügyetlen ember» nem okvetlenül együtt járó fogalmak. Hanem letaszította az országot nagyhatalmi állásából a fejlődő kor által megkövetelt gazdasági ismereteknek, s ezek következtében a célszerű gazdálkodásnak hiánya, a hibás adórendszer, az uralkodók helytelen gazdasági politikája, több nagy ütközetvesztés, köztük főleg 1598-ban a spanyol armada tönkretétele, amit méltán számítanak a világ legnagyobb tengeri szerencsétlenségei közé, mert pár óra alatt 81 hajó és 14.000 ember esett áldozatául. Természetesen nem maradtak el a nagy veszteségek következményei sem: általános levertség, középületek, utak elhanyagolása, a társadalmi állapotok nagyfokú elzüllése stb., amelyek mind hozzájárultak Spanyolország sorsának megpecsételéséhez. És nem tudta feltartóztatni a lejtőre került országot az az antikeresztény áramlat sem, amely később uralkodóvá lett benne s bár 1767-ben 5000 jezsuitát száműztek, gazdasági helyzete ezután is egyre rosszabbodott, világos jeléül annak, mennyire nem a katolikus vallás volt oka a hanyatlásnak.[1]

A főbb katolikus országokkal végeztünk, a többiekkel foglalkozni fölösleges. Hogy azon a keskeny partszélen, amit *Belgiumnak* nevezünk, valami világraszóló gazdasági élet nem fejlődhetett, úgyis érthető. Területéhez viszonyítva pedig Belgium ma is kiváló helyet foglal el. Stephenson gőzmozdonyát ott értékesítették legelőször,[2] gyáripara az egész világon az elsők közt szerepel; népének általános jóléte közmondásos s a protestáns Anglia néptömegének nyomorával össze sem mérhető.[3] Kivitel terén Belgium első helyen áll. Adót jóval kevesebbet kell szednie, mint a többi országoknak. A belgák fejenként átlag 29 frankot fizetnek adó gyanánt, míg az Egyesült Államokban 43, a «gazdag» Angliában 65, sőt Franciaországban 76 franknyi adó esik

[1] Különben ma, a gőzgépek korszakában az is nagy hátrányára válik Olasz- és Spanyolországnak, hogy *szene* — a többi országokhoz viszonyítva — alig van; ez a hiány érezteti is káros hatását ez országok egész fejlődésében. De ugyebár mégsem volna helyes eljárás azt a 227 millió tonna kőszenet, amit Anglia 1901-ben bányászott, koronatanuúl idézni a protestantizmus igaza mellett, csak azért, mert Spanyolországban abban az évben mindössze 2.7 millió tonnát bányásztak?

[2] A brüsszel—malinesi vonalon; megnyilt 1829-ben.

[3] 2,946.000 hektárnyi területén 6,670.000 lakost táplál, vagyis 1 km²-en 266 lakost.

egy lakosra. *Portugáliának* körülbelül épp oly nehézségekkel kellett megküzdenie, mint amilyeneket az imént találtunk Spanyolország életében. *Irországot* mi sodorta az anyagi pusztulás szélére: a katolicizmus vagy a protestáns Anglia kegyetlensége-e, arról szintén nem beszélünk, minthogy ezt még a legfanatikusabb protestánsok is jónak látják el-hallgatni.

Hanem igenis, egy-két pillantást akarunk vetni az érem visszájára is és közelebbről megismerkedni a protestáns országok gazdasági helyzetével. Ha nem fogjuk az állapotokat oly kielégítőknek találni, aminőknek a protestánsok kijelentései alapján joggal hihettük volna, mindamellett mi sem áll tőlünk távolabb, mint a protestáns vallás hátrányára *ebből* vonni következtetést; mert ahhoz, hogy önmagunknak ellenmondjunk, semmi kedvünk. De a teljes igazság mégis csak megköveteli ennek a másik országszemlének elvégzését is.

Germania docet, kezdjük tehát a német állapotokkal. *Németország* az újkor elején, a reformáció kezdetekor már messze kimagaslott az anyagi jólét terén egész Európában. Lakosainak számával jóval túlszárnyalta a többi országokat, hatalmas gazdasági tevékenysége nagy vagyonhoz juttatta. De jött a vallásújítás és a vele járó számtalan véres harc egy századdal vetette hátra a virágzó kultúrát s a gyilkolások, éhinség, járvány a lakosság egyharmadát követelték áldozatul. Kétségtelen tény, hogy a mai Németország fölényét ismét be kell ismernie mindenkinek; II. Vilmos büszkén hirdetheti, hogy Németország vezet, de arra meg a katolicizmus lehet büszke, hogy ebben nemcsak a protestáns németeknek van részük, hanem a katolikusoknak is. A német birodalom lakosságának több, mint egyharmada katolikus, akik hazájuk nagyságának felépítéséből becsülettel kivették a részüket. Poroszország két legvirágzóbb tartományában: Westfáliában és a Rajna tartományban túlnyomólag katolikusok laknak.

Nem állíthatjuk ugyan, hogy a német katolikusok anyagi és szellemi téren arányszámuknak már megfelelő magaslaton állanának; de az is bizonyos, hogy ennek okát nem a katolicizmusban és nem rátermett katolikus emberek hiányában kell keresnünk.

Minthogy ebben az országban, ahol úgy a protestantizmus, mint a katolicizmus a legerősebbnek mondható, különös érdekes a két vallás viszonyát tanulmányozni, az eddig

megőrzött madártávlatból egy percre talán lejebb ereszkedhetünk.

Elszász-Lotharingiában az összlakosságnak 75%-a katolikus, a mezőgazdasággal foglalkozóknak pedig 76.6%-a; a lakosságnak 21·7%-a protestáns, a mezőgazdasággal foglalkozóké 22·9%. (1895. statisztikai adatok.) Mezőgazdasági téren tehát alig maradnak a katolikusok a protestánsok mögött. Máskép áll az arány a kereskedelemben, ahol a katolikusok 16·2%-kal maradnak el azon szám mellett, amit arány szerint be kellene tölteniök; de nem ám a protestantizmus javára, mint az ember gondolná, hanem a zsidók előnyére, akik, bár a lakosságnak csak 2%-ját teszik ki, a kereskedők közül mégis 11·6%-ot mondhatnak magukénak.

Németország legtöbb helyén azt tapasztaljuk, hogy a kevesebb jólétet biztosító állásokban a katolikusok szerepelnek túlnyomó arányszámmal, míg a közhivatalokat, amelyek biztosabb és kényelmesebb megélhetést nyújtanak, a protestánsok foglalják el arányszámuknál jóval nagyobb, sokszor kétszeres arányban. Pl. Frankfurt a. M.-ban a lakosság 30·4%-a katolikus és mégis ezekben a nyilvános állásokban csak 27·5%-kal vannak képviselve; a protestánsok ellenben 60·7% helyett 65·7%-kal. Viszont a szegényebb foglalkozásokra, szolgálatra a katolikusok 43·8%, tehát(+ 13·4%), míg a protestánsok 54·9% (tehát —5·8%) arányban kénytelenek vállalkozni. Hogy így aztán a protestánsok gazdagabbak lesznek, épp oly bizonyos, mint amily világos az, hogy anyagi előnyüket nem vallásuk gazdasági tanai szerzik meg számukra. A katolikusok gyengébb adózása, a magasabb studiumokban való elmaradottsága aztán már csak ennek a vagyoni hátramaradásnak a következménye.

Azonban mi is hát az oka a német katolicizmus ezen anyagi és szellemi inferioritásának? Ha oly határozottsággal mertük állítani, hogy a katolikus erkölcstan nem áll útjában a gazdasági haladásnak, honnan magyarázható a német katolikusok elmaradása?

Az okok három csoportra vezethetők vissza: a katolikus lakosság kedvezőtlen földrajzi elosztása, kedvezőtlen történeti fejlődés és a katolicizmusnak társadalmi és politikai téren történő hátraszorítása.[1]

[1] Lásd *H. Rost:* Die Katholiken im Kultur- und Wirtschaftsleben der Gegenwart.. Köln. 1908., akinek művéből a közölt statisztikai adatokat is merítettük. Emellett l. *Flamerion S. J.:* Die

Fölösleges hangsúlyoznunk, hogy valamely nép anyagi helyzete mennyire függ földje termékenységétől s a *lakosság elhelyezkedésétől*. Ha tehát tekintetbe vesszük, hogy Elszász-Lotharingia, Baden, Württemberg, Bajorország területén a protestánsok főleg a városokba vonulnak, ahol a nagyobb haszonnal járó ipart és kereskedelmet vehetik kezükbe, ellenben a katolikusok jórésze falusi földművelő; ha tekintetbe vesszük, hogy a földek közül is a termékeny síkságokat a protestánsok bírják, a katolikusok pedig a fensíkokat és erdőségeket,[1] ez a körülmény már magában véve is sokat megmagyaráz a katolikusok gazdasági s az ezzel járó szellemi elmaradottságából, még ha figyelmen kívül hagynók is azokat a *történelmi tényeket*, amelyek szintén nagy szerepet játszottak ezeknek az állapotoknak előidézésében. Hiszen mikor még napjainkban is az egyik tanárnak (Ruville) konvertálása folytán annyit emlegetett hallei egyetem, továbbá a rostock-i és a königsbergi egyetemek minden paritás kigúnyolásával, intézményesen tudják biztosítani, hogy tanári karukba más vallású, mint *protestáns*, be ne jusson, holott a XVIII. század végén Németországban található 18 színkatolikus egyetemnek ma már nyoma sincs,[2] — elképzelhetjük, mily nehézségekkel kellett régente a katolikusoknak megküzdeniök, mikor Nagy Frigyesnek dekrétuma alapján Poroszországban 300 tallérnál nagyobb fizetéssel járó hivatalba katolikus egyáltalán nem juthatott![3] Vajjon előkelő érzületre vall-e, ha ily eszközökkel folytatott igazságtalan bánásmód mellett még nagy fölényesen mernek beszélni a klerikális inferioritásról? A kultúrharc által a katolicizmusra mért csapások csak betetőzték az oly rég folyó elnyomás

Lage der kath. und protest. Völker vom wirtschaftlichen, moralischen und sozialen Gesichtspunkt aus miteinander verglichen. Stuttgart. 1902. *Tilm. Pesch S. J.*: Der Christ im Weltleben. Köln. 1907.

[1] Pl. Baden nagyhercegség protestánsainak 95%-a a termékeny Felső-Rajna területén él, a katolikusoknak pedig csak 30%-a, a többi 70% katolikus a terméketlen Fekete-erdő környékére szorul, míg itt a protestánsoknak csak 5%-a lakik. Badennel foglalkozik *Offenbacher*: Konfession und soziale Schichtung c. művében. Tübingen. 1900.

[2] L. *Cathrein*: Katholische Kirche und Kultur. Stimmen aus M.-Laach. 1902. 269. l.

[3] «Bár ezt a rendeletet 1806-ban formailag fel is függesztették — írja Pesch Tilmann — a statisztika mégis a legújabb időkig azt mutatja, hogy a magas állami körökben még most is annak szelleme van érvényben.» Id. *H. Rost*: i. m. 56. l.

eddigi tetteit.[1] Vegyük az eddig említett körülményekhez a mai *társadalmi és politikai viszonyokat* is: magas hivatalokba közigazgatásnál, katonaságnál, közoktatásügynél az állam előszeretettel ültet protestánsokat, ellenben a katolikusokban csak másodrangú polgárokat lát;[2] a katolikus papság fizetése oly szegényes, hogy annak elégtelenségét maga az állam is beismeri stb. Mindezek elégséges okok arra, hogy ha a német katolicizmus gazdasági és szellemi téren mögötte marad a protestantizmusnak, azt a legnagyobb jóakarattal se lehessen a protestáns vallás gazdasági fölényének, de még kevésbbé a «világot megvető», a «gazdasági haladást akadályozó» katolicizmusnak rovására betudni.

Viszont nem hagyhatjuk szó nélkül azt a *rendkívüli emelkedést*, ami a mai német katolicizmus közt úgy anyagi, mint főkép szellemi téren észlelhető. A centrumpárt, a katolikus népszövetség, a katolikus diáktársulatok (Studentenkorporationen), a hatalmasan föllendült katolikus könyvpiac és folyóiratirodalom mind egy-egy megnyugtató jelei a fejlődő német katolicizmusnak. Ha tehát a protestantizmus az általa teremtett anyagi és szellemi kultúra mintaképeül ezentúl is Németországra fog hivatkozni legbüszkébben, ne felejtsük el, hogy a mai Németországnak életében jelentős szerep jut a német katolikusoknak is.

Németország mellett pár sort kell szentelnünk *Angolországnak* is. Anglia föllendülése még jóval a protestantizmus előtt, a XIV. században, III. Edvárd politikájával kezdődik és az emelkedés egyre tart, úgy, hogy az újkor elején tett fölfedezések idejében Anglia már készen áll a nagyhatalmi állás betöltésére, főkép a tengeri főhatalom megszerzésére. A protestantizmus elfogadása után egy ideig szemmellátható hanyatlás áll be, majd ismét emelkedés, de ezt oly önző politikának, oly mohó gyarmatszerzésnek, a gyarmatok és meghódított országok kapzsi kizsákmányolásának, a szükségbe jutott európai országok szorult helyzete olyan kihasz-

[1] L. *Majunke Pál:* A porosz-német kultúrharc története. Ford.: A budapesti növendékpapság Magyar Egyh. Iskolája. Budapest. I—II. 1897—8.

[2] Elegendő egy példát említeni: Poroszországban 1896—7-ben előadott 1163 egyetemi tanár s ezek közül katolikus volt 140, azaz 12·04%; egész Németországban 1896-ban 2225 volt az előadó egyetemi tanárok száma s ezek közül csak 228 katolikus, vagyis 10%, holott a katolikusok a lakosságnak több, mint egyharmadát teszik ki. L. *Catherin:* i. m. 269. l.

nálásának köszönheti, aminek jogosságában nem alap nélkül lehet kételkednünk.[1]

Éppen Angliával kapcsolatban említhetjük még meg a protestánsok anyagi előnyeinek egyik okát. A protestánsoknak ugyanis nemcsak a józan számításuk alaposabb, nemcsak a vállalkozási merészségük nagyobb, hanem a lelkiismeretük is tágabb. Pedig ennek nem kis hasznát lehet venni pl. a kereskedelmi pályán. A gyakorlati életben alkalmazott katolikus és protestáns erkölcstan között éles különbségek fedezhetők fel. Mert bármily szomorúan kell is tapasztalnunk a katolikusok közt is dúló vallási közönyösséget, még így is letagadhatatlan tény, hogy a katolikus ember lelkében sokkal jobban él a túlvilági számadás gondolata, mint bármely felekezet híveiben; már pedig ez a gondolat és a gyónás rendkívül áldásos intézménye sok olyan gyönge erkölcsi alapon álló üzleti ügytől, szerződéstől stb. visszatartja őket, amire más felekezetek hívei minden lelkifurdalás nélkül vállalkoznak. Hogy az ilyen vállalatok növelik a vagyont, rendesen bizonyítja a fényes eredmény; és hogy Anglia nem idegenkedett ilyen ügyletektől sem, azt meg a történelem igazolja.

Vegyük ehhez Angolország szerencsés elszigetelt földrajzi fekvését, mely megkímélte a többi európai állam gazdasági életét annyiszor alapjában elpusztító véres háborúktól. Büszkélkedhetik-e hát a protestantizmus még ezután is Angliának sokszor emlegetett, de más népek árán vásárolt gazdagságával, főkép ha a vagyonos osztály jóléte mellett meglátjuk másrészről azt a nagy pauperizmust is, amely sehol nem pusztít oly ijesztő méretekben, mint Angliában; meglátjuk a gyermekmunkának azt a kúfár kihasználását, amely oly korán letörli az angol munkásifjúság arcáról az üde életszínt, a munka híjján kóborolni kénytelen munkások nagy számát stb., amelyek oly szomorúan jellemzik azt a nagy gazdagságot s alkalmasak arra, hogy a híres londoni ködök árnyékával homályosítsák el azt a dicsekvést, melyből a protestantizmus nem akar kifogyni Anglia anyagi jólétét illetőleg.[2]

[1] Irországnak a kegyetlenséggel határos sanyargatása örökké szégyenletes emléke marad ennek a politikának csakúgy, mint erre fog emlékeztetni mindig az a három hajó tea, amit a vérig kiszipolyozott amerikaiak elsüllyesztettek a bostoni kikötőben.

[2] *Bougaud* borzasztó dolgokat ír Anglia szegényeiről: «A jelentékenyebb városokban tízezrével számítják őket. És milyen szegé-

Németország és Anglia után a többi protestáns országokról nincs mit szólanunk. Dánia, Hollandia, Norvégia, Svédország egykor szintén elsőrangú szerepet vittek, de azokat a szép napokat szintén nem tudta megőrizni számukra a protestantizmus, amelynek pedig éppen ezek az országok a főfészkei. Mennyiben hibás ebben a protestantizmus, persze nehéz dolog volna eldönteni: de mikor azt tapasztaljuk, hogy a protestantizmus a *készen talált* nagy anyagi kultúrát sem képes megőrizni, még ezután is elhinni, hogy tényleg megvolna az a jólét teremtő varázsereje, amivel dicsekszik,— ez még ennél is nehezebb.

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy gazdasági hiányokért főkép a protestáns vallást tenni felelőssé igazságtalanság volna részünkről. Hanc veniam damus petimusque vicissim! Ennek a fejezetnek célja nem is az volt, hogy az esetleges gazdasági hanyatlásokat a protestantizmus rovására írjuk, hanem igenis az, hogy ha a protestánsok gazdasági előnyt nyújtó tanaikkal próbálkoznak a katolicizmus ellen beszélni, megfosszuk őket ettől a meg nem érdemelt dicsőségtől. Az emberiség a fölfedezések és találmányok korszakába már a protestantizmus előtt belépett; csak természetes, hogy tovább haladt ezen a téren a protestantizmus után is; ezért épp oly jogtalanul dicsekszik a protestantizmus az ő segítségével elért anyagi haladásban, mintha a katolikus Egyház abban látná főbüszkeségét, hogy a könyvnyomtatást egy Guttenberg, vagy a puskaport egy franciskánus barát találta föl. Különben is a protestantizmus a katolikus Egy-

nyek! A tunya érzéketlenségnek bizonyos nemébe merültek, mely a süllyedés legalsó foka. A rendőrség összefogdossa, összezsufolja őket a szellőtlen, dögletes, börtön-féle dolgozószobákba, hol az idegen eliszonyodva látja a nyomor és tivornya által elaljasadott, kiaszott ezernyi lényt, kiknek Istenről, halhatatlanságról fogalmuk sincs, kik e fertő mélyén közelebb vannak az állathoz, mint az emberhez, nem tudnak átkozódni sem s föllázadni már képtelenek.

Hogy e lényeket az elvetemültség emez örvényéből kiragadni lehessen, ahhoz a legtalálékonyabb, leggyöngédebb, legfinomabb, legbehizelgőbb, legistenibben vigasztaló szeretet kellene. De Angliában nincs szeretet. Nincsenek irgalmas nénék a haldokló ágya mellett. Nincsenek szegények kis nővérei, hogy a kétségbeesett aggokat összegyüjtsék. Nincsenek világi nők, kik a szegények viskójába a vallás szende alakját bevezessék. Angliában úgy gyakorolják a szeretetet, amint a hitet terjesztik, életével senkisem fizet, midőn a bibliatársulatnak vagy a szegények ívének aláír.» *Bougaud*: A kereszténység és korunk. Ford.: Dobos-Szentannai. Nagyvárad. 1884. IV. k. 311. l.

házból vált ki; Anglia ezer évig katolikus volt és csak háromszáz éve protestáns; Németországra is mélyen rávéste az Egyház a katolikus jelleget; Poroszország a német lovagrend hűbére volt és így tovább. Az összes protestáns országok kultúrája ősi katolikus talajon nyugszik. Hát akkor — bocsánat a merész akkommodációért — «*quid habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?*»[1]

[1] I. Cor. 4, 7.

NYOLCADIK FEJEZET.

A katolikus álláspont.

Eddigi tárgyalásunkat inkább a negatív irány jellemezte. Amennyire a rendelkezésünkre álló keretek engedték, igyekeztünk minden fölvethető nehézségre feleletet adni. Bár eközben nem egyszer akadt alkalmunk az Egyház állásfoglalásának szellemével is megismerkednünk, az ellenvetések megoldása után mégis helyénvalónak találjuk röviden pozitív kifejtésben is tárgyalni a kérdést és mintegy a mondottak *összefoglalása* gyanánt megvázolni azt a viszonyt, amely a katolikus világnézet és gazdasági élet haladása között föllelhető.

Elég alkalmunk volt meggyőződni arról, hogy a katolicizmusnak a gazdasági haladás ellensége gyanánt való föltüntetéséhez a közönségesnél nagyobb elfogultság, történelmi tudatlanság és rosszakarat kívántatik. Sehol nem láttuk, hogy az Egyház szembehelyezkedett volna valamelyik nemzet akaratának, ha az anyagi jólétet egészséges, józan úton óhajtotta emelni. Sőt, ha ezt tette volna, önmagával került volna ellenmondásba.

Az Egyház soha nem feledte, hogy Istennek az emberekhez intézett *legelső szavaiban hatalmas kultúrprogramm rejlik* az egész emberiség számára: «*Crescite et multiplicamini.*»[1] Egyrészt ennek a programmnak megvalósítása, másrészt pedig megegyeztetése Krisztus szavaival: Keressétek mindenekelőtt az Isten országát; azaz a földi jólét emelése, gazdagodás, műveltség, fejlődés, de a lélek üdvének soha szem elől nem tévesztése: ez a törekvés vonul végig az Egyháznak közel 2000 éves történetén. Isten parancsot adott a természet meghódítására; tehát a gazdasági előhaladás nemhogy szándékaival ellenkeznék, hanem egyenesen az ő *óhaja*. «Ő mindent jól cselekedett maga idejében és *e világot vetekedésök alá adta* anélkül, hogy az ember kitanulhatná a művet, melyet Isten mível kezdettől végig.»[2] Ha tehát Isten átadta a teremtett világot az embernek, hogy meghódítsa azt és úrrá legyen fölötte, akkor egyúttal *akarta* is, hogy gyermekei behatoljanak annak titkaiba, ne mellőzzék

[1] Gen 1, 28. [2] Préd. k. 3, 11.

a tudomány egyetlen ágát sem, hanem vezessenek a földön. Ha ez az Isten akarata, lehet=e más a katolikus egyházé!

Mit jelent a bibliában az a hely, ahol le van írva, hogy Ádám az állatoknak *természetüknek megfelelő* neveket adott[1] Nemde azt, hogy már az első ember igyekezett értelmével a dolgok mélyébe, belsejébe hatolni. De ha ez így van, akkor a természet mélyén kutatni, a tudományok rejtekeibe leszállani, a kultúra előbbrevitelén dolgozni a biblia ideálja. És ha ez a Szentírás ideálja, lehet=e más a katolikus egyházé!

Említettük, hogy a Szentírás nem nemzetgazdaságtani könyv. Hát akkor mi másért kíséri figyelemmel a népek gazdasági állapotát is, mint azért, mert az ebben való egyre nagyobb előhaladás s a természet meghódítása egyúttal az isteni hasonlatosság nagyobb kifejtése is?

Mikor a kis Jézus elfogadta a napkeleti bölcsek aranyát, mi mást akart ezzel jelezni, mint hogy országából nem fogja száműzni az anyagi javakat. Az Egyház sem tette ezt soha; amint Alapítója is igénybevette Lázár gazdag családjának, a vagyonos arimatheai Józsefnek és Nikodémusnak szol=gálatát, az Egyháznak is folyton szüksége van az anyagiak támogatására is. De akkor hogyan ellenezhetné ezt híveinél! Viszont emellett Krisztus tanát a szegénységtől is mindig *helyesen* tudta érvényesíteni. Azok mellett ugyanis, akik Jézus példájától ihletve lemondtak saját tulajdonukról és Mesterüknek ebben is követői akartak lenni, olyanok is akadtak, akik minden tulajdonjognak és megengedett örröm=nek eltiltását hirdették; amazokat — Assisi Szent Ferenc szegényeit — az Egyház *keblére ölelte*, ezeket *eltaszította magától*.

A biblia első lapjainak kultúrprogrammja s Krisztus em=lített szavai közt is megtalálta az Egyház a harmóniát Szent Pál szavaiban: «*Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.*»[2] Az anyagiakban való helyes előhaladás Isten által reátok mért kötelesség, én tehát nem helytelenít=hetem. Kutassatok, dolgozzatok, vigyétek előre találmányok=kal a kultúrát, hódítsátok meg a levegőt; jól van: *omnia vestra sunt*. Csak egyre kérlek: ne felejtsétek, hogy nincs itt maradandó lakásunk, hanem az örökkévalókat keressük;[3] hogy a vagyon, jólét, egész gazdasági föllendülés nem érték önmagában, hanem csak szükséges eszköz célunk elérésé=

[1] Móz. I. 2, 20.
[2] I. Cor. 3, 23.
[3] Zsid. 13, 14.

hez; mert ti nem magatokéi vagytok, hanem Krisztuséi: *vos autem Christi*, és Ő általa az Atyáéi: *Christus autem Dei*.

Mennyire nem ellensége a legájtatosabb vallásos élet sem az anyagi haladásnak, megragadó szavakkal mutat rá *XIII. Leo* pápa egyik körlevelében, amelyben így ír: «Sokan abban a véleményben élnek, mintha a túlvilági életre gondolás összeegyeztethetetlen volna a földi haza szeretetével és akadályozná az államok boldogulását. Soha ennél nagyobb tévedés nem forgott közkézen. Mert a földöntúli javak reménye semmiképpen sem von el minket a jelenvalóknak élvezetétől; Krisztus csak annyit mondott: Keressétek *mindenekelőtt* az Isten országát; de azt nem mondotta, hogy a többiekkel meg ne törődjetek. Hiszen a földi javakat, a tisztességes örömöket az erényes élet segítőiül, nem egyszer jutalmául is tekinthetjük; földi hazánk minél nagyobb fénye és előhaladása csak jobban megvilágosítja előttünk a ránk váró jövő élet boldogságát; nincs tehát semmi, ami azok élvezetét tiltaná, nincs isteni tanács, ami azokkal ellenkeznék. A természetnek és kegyelemnek ugyanaz az Isten a szerzője; ezeknek tehát egymásközt nem harcolniok kell, hanem mindkettőjüknek segíteni bennünket, hogy támogatásukkal örök célunkat könnyebben elérhessük.»[1]

Tartsuk jól emlékezetünkben, hogy e szavakat nem olyan körlevélben mondta a nagy pápa, amit különös módon a katolicizmus és kultúra viszonyának szentelt volna, hanem egy teljesen aszkétikus irányú, a rózsafüzérről írott

[1] Multis persuasum est, cogitatione futurorum caritatem dirimi patriae terrestris reique publicae prosperitatem convelli: quo nihil profecto odiosius, ineptius nihil. Etenim non ea sperandarum natura est rerum, quae mentes hominum sibi sic vindicent, ut eas a cura omnino avertant praesentium bonorum; quando et Christus regnum Dei edixit quaerendum, primum id quidem, at non ut caetera praeteriremus. Nam usura praesentium rerum, quaeque inde honestae habentur delectationes, si virtutibus vel augendis vel remunerandis adiumento sunt; item si splendor et cultus terrenae civitatis, ex quo mortalium consociatio magnifice illustratur, splendorem et cultum imitatur civitatis caelestis; nihil est, quod rationis participes dedeceat, nihil quod consiliis adversetur divinis. Auctor est enim naturae Deus idemque gratiae; non ut altera alteri officiat atque inter se digladientur, sed ut amico quodam foedere coeant, ut nempe, utraque duce, immortalem illam beatitatem, ad quam mortales nati sumus, faciliore veluti via, aliquando contingamus. Encycl. *De Rosario mariali*. Act. S. Sed. Vol. 26. pg. 197.

enciklikában, mintha még ezzel is nagyobb hatást akart volna adni szavainak: Nézzétek, a jámbor, bensőséges élet is mennyire összeegyeztethető az emberiség kulturális haladásával!

Azonban nem lehet eléggé hangsúlyoznunk egy körülményt, amire egyszer az értekezés folyamán már rá is mutattunk, hogy t. i. a *katolicizmusnak nincsen missiója gazdasági tevékenységre*. Csak így érthetjük meg helyesen a katolikus Egyház viszonyát a gazdasági haladáshoz. Krisztus e szavakkal küldte szét apostolait: «Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében;»[1] gazdasági ismeretek oktatására tehát megbízást nem kaptak, aminthogy Krisztus sem azért élt a földön, hogy ilyes dolgokban tegyen igazságot. Egy örökösödési pörben hozzáforduló embernek így válaszolt: «Ember! ki rendelt engem bíróvá vagy osztóvá közöttetek»[2] Ha Krisztus nem hasonló meghatalmazást ad apostolainak, akkor a katolikus nemzetek esetleges anyagi hátramaradása miatt joggal érhetné támadás a katolikus egyházat. De miért támadják annak nem teljesítéséért, aminek teljesítése nem az ő feladata! Igaz, a protestantizmus dicsekszik az általa teremtett gazdasági jóléttel és híveinek gazdagságával. Ám tegye, ha ebben ismeri főhivatását. Nekünk elég vigasztalásunkra szolgál, hogy Isten a «szívek és vesék vizsgálója»[3] és nem a zsebeké; hogy az utolsó ítéletkor a jókat és gonoszokat fogja különválasztani s nem a szegényeket és gazdagokat; hogy Krisztus egyszer azt is mondta, hogy a tevének is könnyebb átjutni a tű fokán, mint annak bejutni a mennyországba, aki csak vagyonával dicsekedhetik,[4] ellenben sehol sem hallottuk ajkáról ezt a parancsot: Enrichissez-vous!

Maga *a gazdagság lelki kultúra nélkül úgy sem ér semmit*. Alapjában félreismeri az emberi fejlődés törvényeit, aki elfelejti, hogy az életet az alsóbb állati természet ösztönein és kívánságain kívül magasabb célok is igazgatják és hogy ilyen eszmények nélkül a legfejlettebb anyagi kultúra is csak haszontalanság. Így tehát még akkor is jogtalanság volna az Egyházat vádolni, ha hívei tényleg messze maradnának anyagiakban egyéb vallásúak mögött. Mert a népek élete nem ezen fordul meg egyedül. Ott van a hatalmas

[1] Máté 28, 19.
[2] Luk. 11, 14.
[3] Jel. k. 2, 23.
[4] Luk. 18, 25.

római birodalom örök példájául annak, hogy belső etikai tartalom nélkül a legnagyobb gazdagság is csak brutalitás, barbárság, és végeredményben pusztuláshoz vezet. A római fórumról kiinduló országutak behálózták az akkor ismert világ jórészét; az egész föld meghajolt a római kormány-pálca előtt; pazar paloták rejtegették töméntelen műkincseiket és vagyonukat; fényűzésüknek, fürdőiknek, lakomájuknak azóta a világon nem volt párja. És mindez a pompa összeomlott, a meghódolt országok egymásután rázták le a sas uralmát, a római nép pedig letűnt a föld színéről. Ugyan miért? Mert lelki kultúra nélkül az anyagi kultúra állattá alacsonyítja az embert; náluk hiányzott a lélek, tehát a testnek is menthetetlenül pusztulnia kellett: «Es fehlte die Seele, und darum musste auch der Leib in sich zusammenbrechen.»[1] Ezért tartja a katolicizmus minden földi vagyonnál és kincsnél többre a lélek üdvének biztosítását: *Deum time et mandata eius observa.*[2] Vagy ne távozzunk oly messze korunktól, nézzük csak a mai állapotokat; vegyünk szemügyre az anyagi műveltség terén oly előrehaladott népet, mint akár a francia. Mit ér minden anyagi kultúra a lelki nélkül? Mit ér, ha nem látunk ugyan, mint hajdan, rabszolgacsapatokat láncra verve, hanem emellett egész rendőrsereget kell fegyverben tartani, gyilkoló browningokkal ellátni, hogy a «művelt», «gazdaságilag előre halafott» emberek közt az élet- és vagyonbiztonságot valamikép fönn tudják tartani!

Azonban mindamellett, hogy Krisztus nem vagyongyüjtésre alapította Egyházát, volt alkalmunk tapasztalni, hogy az Egyház nem hanyagolja el gyermekei anyagi helyzetét sem, sőt mindig féltékeny gondjukat viselte e tekintetben is; csakúgy, mint isteni Alapítója, aki bár nem azért jött a földre, hogy betegeket gyógyítson, mégsem ment el egyetlen nyavalyás mellett is, hogy meg ne könyörült volna rajta: *pertransiit benefaciendo.* Az Egyháznak nemcsak tana nem lehet, amelyik anyagi föllendülésünket akadályozná,

[1] *H. Pesch:* i. m. 8. l. Megszívlelésre méltók a szerzőnek köv. sorai is: «Darum sollte man bei den Lobhymnen auf die Höhe und den Umfang materieller Errungenschaften in der Neuzeit etwas forsichtiger sein und jedenfalls vorerst noch untersuchen, ob mit der Zunahme des Reichtums nicht etwa auch in protestantischen Gebieten das für einen gesunden *Gesammtkulturzustand* so notwendige Gleichgewicht zwischen der *materiellen, geistigen* und *moralischen* Entwicklung verloren gegangen». U. o. 9. l.

[2] Eccl. 12, 13.

hanem tudja ő méltányolni is a modern kultúra érdemeit és a gazdasági élet, technika, ipar, kereskedelem minden modern eszméjét is helyesnek ismeri és követendőnek tartja, ha az tényleg az *igazi* kultúra emeléséhez kívántatik; ahhoz a kultúrához, amelynek lényege: a földi és szellemi javak helyes értékelése az emberi nem szempontjából. Sőt nem is elégszik meg azzal, hogy jóakaratú figyelmeztető táblákat állít a gazdasági haladás útja mellé — hogy a nemzetek merre menjenek s létük veszélyeztetése nélkül merre nem haladhatnak — hanem, mint láttuk, sokszor edzett karral nyúlt maga is, illetve nyúltak hű szolgái a munkához, hogy a kultúra kincseit gyarapítsák, megnemesítsék, Isten által kijelölt céljukra használhatóbbakká tegyék. Abból az ezer meg ezer szálból, amely egész modern szellemi és anyagi kultúránkat a *katolikus* vallással összefűzi, egy-kettőre a tanulmány folyamán igyekeztünk rá is mutatni.

Hangsúlyozzuk: a *katolikus* vallással; mert a katolikus Egyház fényesen kiállotta a kultúrpróbát már akkor, amikor protestantizmusra még gondolni sem lehetett. Egyenlőséget, az emberek egyenlő eredetét és egyenlő célját hirdető tanával enyhített a *rabszolgák* nyomorán, előkészítette az utat ez intézmény végleges eltörléséhez, a *kasztok* választófalait lerombolta, az *osztályellentéteket* simítgatta. A legszegényebb és legelhagyatottabb emberben is megbecsülte a halhatatlan lelket és hangoztatta a *személyiség* jogait. Az addig megvetett *munkát* magasra emelte, a munkavégzés kötelességét hirdette, a lustákat elítélte. Tanította, hogy a fensőbbségi *hatalom* Istentől van s ezáltal új, szilárd alapokra fektette az *állam* épületét. Tanította a *magántulajdon* megbecsülését, megkövetelte minden érintkezésünkben a *kölcsönös igazságosság* érvényesítését, nem tűrte a jótékonyság örve alatt űzött uzsoráskodást. Kimondhatatlan hálával tartozunk az Egyháznak azért is, hogy abban a nagyfokú züllöttségben, amely a Krisztus korabeli társadalmat jellemezte, pártját fogta az *erkölcsi tisztaságnak*, szentségi magaslatra emelte a *házasságot*, megszilárdította a *családi életet*. Vegyük mindezekhez a tevékeny *felebaráti szeretet* gyakorlását, a pápaság jótékony befolyását Nyugat gazdasági életének kifejlődésében, az evangéliumi tanácsok áldásos hatásait stb. s akkor be fogjuk látni, hogy a katolikus Egyház mennyire becsüli a földi életet, a földi javakat, a gazdasági haladást is és mennyire nem ellensége az igazi kultúrának.

Ha pedig a katolikus Egyház nem egyszer szót emel

korunk visszásságai ellen, nem következik ebből mindjárt, hogy a középkori állapotokat szeretné ismét trónra emelni; nem az következik, hogy az Egyház kultúraellenes, hanem igenis, hogy a mai kultúra sokszor *lélekellenes*. A katolikus álláspont a gazdasági haladásról mindig e mondatban összpontosult: *Ora et labora*. Volt idő — a katolicizmus kezdetén — amikor az utóbbi, a «labora», feledésbe ment s a katolicizmus pártját fogta annak és magas tisztelettel övezve újra beállította az életbe. Az idők változtak, a munkának ma nagy az értéke; hanem annál inkább rászorul a megvédésre az «ora», az istenfélő, becsületes életmód hangsúlyozása s a katolicizmus most sem szűnik meg jelmondatának *teljes* szellemét érvényre juttatni. Mikor azonban nem vállal közösséget a mai gazdasági élet kinövéseivel,hanem nyomatékos hangon sürgeti az igazságosság követelményeinek érvényesítését; mikor a gazdasági életbe is be akarja vinni a felebaráti szeretet törvényét; mikor fölemeli helytelenítő szavát a munka erő lelkiismeretlen kizsákmányolása ellen, — vajjon akkor a kultúrának áll-e útjában, vagy pedig éppen a kultúra nagy ellenségeinek: az emberi önzésnek és az embertelen kapzsiságnak!

A gazdasági haladásnak a katolikus erkölcstan elveit követő szabályozása nem csak nem korlát, hanem szükséges védőeszköz. A katolicizmusnak a földi vagyon szerzéséről és fölhasználásáról vallott nézete mély gazdasági érzékkel és bölcsességgel van átitatva. Azáltal, hogy a vagyonnal bizonyos társadalmi kötelezettségeket is összefűzött és a pénzgyüjtés ösztönét a szeretet, lemondás, önmegtagadás hangoztatásával fékezte; azáltal, hogy rendet és egységet öntött az egész társadalmi életbe; azáltal, hogy követőinek lelkében békét teremtett és életüknek magasabb célt adott; annak hangsúlyozásával, hogy a föld javai nem egyesek tobzódására vannak rendelve; a tisztességtelen nyerészkedés, kapzsiság, lelkiismeretlen üzletek elítélésével; a vagyonnal járó erkölcsi veszélyek fölfedésével; a munka erkölcsi értékének és kötelező voltának hangoztatásával; a munkanélküli gazdagodás elítélésével és a többi ilyen tanaival époly szolgálatokat tett a katolicizmus az egész társadalmi és gazdasági életnek, mint amilyen veszélyes korunk vallástalan fölvilágosodottsága nemcsak a lélek békéjére, hanem sok tekintetben *anyagi* jólétünkre is. Korunknak főleg kereskedelmi viszonyai mutatják, mily égetően szükséges volna a katolikus morális elveket ismét beállítani a gazdasági életbe.

És ha lesz idő, amikor a gazdasági életből ki fogják törölni ennek az erkölcstannak utolsó maradványait is, ugyanakkor nagy csapást mérnek a gazdasági életre, elveszik az emberek kölcsönös bizalmát — ami pedig mégis csak nagy szerepet játszik a gazdasági életben — szabadjára eresztik az emberi természet ösztöneit és utat nyitnak oly lelkiismeretlen spekulációknak, amelyek még az uzsora üldözését is «elavult gazdaságtani babona» névvel illetik. A katolikus világnézet *ezeknek* ellensége, de nem az önfenntartásnak, a családért folyó szorgoskodásnak, a földi javak révén magasabb kultúrfokra törekvésnek.

Mi tagadás benne, a katolikus erkölcstan által mindig és mindenütt megkövetelt *föltétlen becsületesség* szintén szerepel a katolikusok anyagi elmaradottságának okai között. Ha a katolikus a penitenciatartás szentségéhez járul, jól tudja, hogy föl kell hagynia az igazságtalan üzletekkel és visszaszolgáltatnia mindazt, amit tisztességtelen úton szerzett. Mindenki beláthatja, hogy e követelés, tisztán földi szempontból tekintve, a katolikust sok konkurrensével szemben, kiknek minden eszköz jó a gazdagodásra, kedvezőtlenül befolyásolja? De míg csak egyetlen egy önérzetes fia lesz az Egyháznak, soha nem fog törekedni az ennek a tannak föladásával esetleg megvásárolható gazdasági egyenlőségre, mert a gazdasági élet árnyoldalait nem fogja tekinteni a kultúra ideáljául és inkább tartja magát a Krisztus által megszabott zsinórmértékhez, mint ahhoz a tanhoz, amely minden erkölcsi törvény mellőzését hirdeti ott, ahol anyagi érdekekről van szó. Mert ahol a gazdasági életből kidobják a katolikus világfölfogás törvényeit, mint a gazdasági emelkedést akadályozó ballasztokat, hamarosan tapasztalni fogják, hogy a remélt emelkedés helyébe süllyedés következik be.

Az emberi nem természetében fekszik a soha meg nem szűnő haladás, fejlődés vágya, mert az ember lelke végtelen boldogságra van teremtve. Akinek tervei e világgal bezárulnak, akinek perspekitvái számára elég e kicsinyes, földi látóhatár, az egyedüli céljának ismeri a földi boldogság megszerzését.

De nincs ember, akit bizonyos időben el nem fogna az a gondolat, mily alacsony volna az ember végcéljául ennek a pár évtizedes életnek lerobotálását tekinteni s aztán az örökös küzködésben elfáradva, kielégítő boldogság nélkül sírba szállani, megsemmisülni. Érzi az ember, hogy ő valamikép mégis csak több, mint akár az általa produkált leg-

remekebb alkotások is; hogy technika, tudomány, haladás, mindez neki nem elég egymagában, mert ő mindezeknek *fölötte* áll. Ily gondolatok hatása alatt már évezredekkel ezelőtt föl-fölzokogott a megkínzott emberi lélek, és Herodotos fölkiáltásában magasabb eszményt követelt magának, mert «az emberi szív soha nem lesz képes e világ kincseivel megelégedni».[1] Sóhajtása eredmény nélkül szállott tova és talált visszahangra az ókor nagyjainak ajkán, míglen eljött az idők teljessége, amikor elküldé Isten egyszülött Fiát,[2] hogy a szegény emberek életének eszményt adjon, hogy életük legyen és bővebben legyen.[3] Eljött az az ἀρχὴ καὶ τύπος τῆς δικαιοσύνης, aki után Plato epedő lelke sóvárgott és megalapította Egyházát, hogy vezetőjévé legyen az embereknek az örök haza kielégítő boldogsága felé. Jézus Krisztus nem akarta híveit kivenni e világból,[4] hanem e világi életüknek akart méltó célt megjelölni; ez élet vezetőjéül adta melléjük Egyházát. Azért tehát egyháza, a katolikus Egyház, főfeladatát abban látja, hogy az emberiség minden tevékenységét, egész életét átitassa Krisztus szellemével. Egyetlen ideált állít elébük: *Krisztust;* a szenteket is csak annyiban, amennyiben ezt az elérhetetlen példaképet jobban megközelítették a többi embereknél. Egyetlen törekvése és vágya, hogy Krisztus alakja és példája lebegjen előttünk *mindig és mindenütt:* templomban, családban, piacon, bankban egyaránt. Tehát *a gazdasági életben és haladásban is!* Az a Krisztus, aki szegény volt ugyan, de nem koldus; aki elmerült ugyan a szemlélődésbe, de a tétlen életnek nem volt barátja; aki nem a kényelmesen sopánkodóknak ígért mennyországot, hanem azoknak, akik Isten akaratát becsületes, verejtékes munkával, vidám szívvel teljesítik; az a Krisztus, aki tudott önmegtagadó lenni, «világmegvetést», azaz a bűnök kerülését hirdetni, de nem volt érzéketlen, fanyar, zsörtölődő, mogorva, hanem ha jónak látta, leült lakodalmi asztalhoz is, vagy nem szégyelte hullatni a bánatos szív könnyűit sem.

Ha Egyháza hű akar maradni Alapítója szelleméhez, ő sem foszthatja meg híveit e világ javaitól, örömeitől, tisztességes élvezeteitől, kultúrájától, hanem az a föladata, hogy helyes úton irányítsa a lélek életét magasztos célja felé, soha szem elől nem tévesztve, hogy akik gondjaira vannak

[1] Εὐπρεξίης γὰρ οὐκ ἔστι ἀνθρώποισι οὐδεμίη πληθώρη. Herod. VII, 49.
[2] Gal. 4, 4. [3] Ján. 10, 10. [4] Ján. 17, 15.

bízva, testből és lélekből állanak, azaz a lélek mellett nem szabad korlátoznia a test *helyes* jogait sem, mert ezt a lélek üdve is megkívánja.

És a katolikus Egyház nemcsak e szempontból, hanem minden tekintetben méltó maradt Alapítójához s ma is híven éli Krisztus életét. Közel húsz évszázados fönnállása alatt számtalan ellenség szájából szállt már feléje: Crucifige, crucifige; templomait körülásták, alájuk aknákat rejtettek, de kőszikláján a pokol kapui sem vehettek erőt, falai most is rendíthetetlenek; egyes országokban elnyomhatták, híveit vérbe fojthatták, de isteni oltalmazója kétannyival pótolta a veszteséget: «Qui habitat in coelis, irridebit eos, et Dominus subsannabit eos»;[1] és mint egykor isteni Alapítója fölött, úgy ő fölötte is mindig fölvirradt a húsvéti hajnal ragyogó, dicsőséges glóriája.

[1] Ps. 2, 4.

Tartalomjegyzék.

A SZEKULARIZÁCIÓ.

Előszó 1

I. RÉSZ.

Első fejezet. **A katolikus egyház vagyonszerzési joga általában**.... ... ... 5—24

Az egyházi vagyon fogalma. — Van-e az Egyháznak joga vagyont szerezni? — Az Egyház ezt a jogát nem az államtól kapta, hanem természetéből folyik az. — Ellenvetés Szent Ágostonból. — Az Egyház nézete e kérdésről. — Az egyházi javak tulajdonosa az állam? a hívek? — a szegények? — Nem; hanem a részleges Egyház, mint elsődleges és az egyetemes Egyház, mint másodlagos jogalany. — A célvagyonelmélet.

Második fejezet. **Az egyház vagyonjoga hazánkban.** A holtkézi törvények. ... ... 25—37

Különbség a magyar és az idegen jogrendszerek közt. — Alapítóink nem a szenteket jelölik meg az egyházi vagyon tulajdonosaiúl. — Törvények az Egyház vagyonszerzési jogáról. — A holtkézi törvényekből támadó nehézség. — E törvények történeti áttekintése. — Ma már hatályon kívül vannak.

II. RÉSZ.

Első fejezet. **A magyar katolikus egyházi vagyon eredete.**

Első szakasz. Az egyházi javak nem állami eredetűek 45—52

Az egyházi javak adományozása idejében még nem voltak államjószágok. — A honfoglalók felosztották az országot. — Tudósaink véleménye e kérdésben. — Timon, Acsády, Karácsonyi, Marczali, Pauler, Günther nézetei. — Voltak-e felosztatlan birtokok?

Második szakasz. Királyaink adományai ... ... 53—63

Tekintélyi érvek a királyi adományozás mellett. — Szalay, Porubszky, Katona, Pauler, Lányi-Knauz véleményei. — A szállásjog érvénye az egyházi javak szerzésében. — A királyok sajátjukból adtak. — Az adománylevelek tanuságtétele. — Királyaink körültekintő eljárása a tulajdonjog megállapításában. — A kihalt családok birtokainak adományozása. — A hűtlenség esetén a királyra szállott birtokok adományozása.

Harmadik szakasz. Magánosok adományai... ... ... 65—75

Az egyházi vagyon nagy részét magánosok adták. — Az adománylevelek tanusága. — A magánosok adományozásának

korlátozása. — A magvaszakadt családok birtokai. — Az egyházaiak adománya. — Örökösödés a püspök után. — Élő egyházak adományai. — Az egyházi vagyon egyéb forrásai: miseoblációk, alapítványok, tizedek. — Az Egyház gazdálkodása.

Második fejezet. **A katolikus egyház örökös tulajdonjoga vagyonához.**

Első szakasz. Az adománylevelek sajátos kifejezései ... ... 81—89

Szent István adománylevelei. — Későbbi királyaink alapító oklevelei. — «Perpetua eleemosyna.» — «Tanquam vestis propria . . .» — Legváltozatosabb kifejezések az örökös tulajdonjog mellett. — Ágoston Péter «elfogulatlansága». — A «dotatio» jelentése.

Második szakasz. Az adományok szentesitése ... ... 91—96

A «szankció» fogalma a diplomatikában. — Az alapítók végakarata tiszteletben tartandó. — Túlvilági és földi büntetéssel való fenyegetés. — Példák a különféle szankciókra.

Harmadik szakasz. Az adományok későbbi megerősítése 97—102

Királyaink az egyházi javakat mindig az Egyház jogos tulajdonának tartották. — Az adománylevelek átíratása és újólag történt megerősítése. — A törvényes ajándékozási formák betartása. — A fölmerült kételyek eloszlatása. — A tatárjárás és a török uralom pusztításai az adománylevelek közt.

Negyedik szakasz. A «secunda donatio» ... ... 103—108

A «secunda donatio» jelentése. — Törvényeink álláspontja a «secunda donatio» kérdésében teljesen megfelel az egyházi vagyon elidegeníthetetlen jellegének. — Az idevágó főbb törvények.

Harmadik fejezet. **Az egyházi vagyon sérthetetlensége törvényeinkben.** ... ... 109—128

A szállásbirtok fogalma. — Kézai krónikája. — A Képes Krónika mit mond róla? — Az Egyház a descensus hatályával kapta vagyonát. — Javait oly joggal bírja, mint a világi főurak. — A Tripartitum tanuskodása. — Szent István törvényei. — Szepessy Mihály tévedése. — Analógia az angol jogból. — Szent László törvényei. — Sem az adományozók utódai, sem a főpapok nem nyúlhattak az egyházi vagyonhoz. — Kálmán király törvényei. — A későbbi korok törvényei. — Királyaink, mint az egyházi javak védői. — A koronázási eskü ígérete. — Az 1848 : XX. t.-cc. 2. és 3. §-ának értelme.

Negyedik fejezet. **Történeti nehézségek az Egyház tulajdonjoga ellen.**

Első szakasz. Az egyházi javak visszavétele ... ... 133—139

Az Egyháznak ajándékozott javak visszavétele törvényellenes volt. — Maguk az illető királyok beismerték. — Oka volt a királyok neheztelése, — szegénysége. — Marczali téve-

dése Kálmán király visszavételi rendeletéről. — Maguk a pápák és főpapok is közreműködnek a jogtalanul ajándékozott királyi javak visszaszerzésében. — Későbbi királyaink ígéretei.

Második szakasz. A nagyjavadalmasok királyi kineveztetése 141—146
A főfelügyeleti és főkegyúri jog. — Szent István pápai engedély alapján töltötte be a püspökségeket. — Utána Zsigmondig valószínűleg a kánoni választás volt érvényben. — Fordultak elő ugyan önkénykedések is. — Honnan magyarázandó a mai joggyakorlat?

Harmadik szakasz. Az időközi jövedelmek lefoglalása... 147—152
Az időközi jövedelmeknek lefoglalása törvényellenes volt.— A Tripartitum nem ad erre jogot. — Az ország mindig tiltakozott is ellene. — Királyaink ígéretei. — Királyaink befolyása a jövedelem felhasználása tekintetében. — A Kollonich-féle egyezmény.

Ötödik fejezet. **Az egyházi vagyon rendeltetése.**

Első szakasz. Adományok a lelkek üdvére ... ... 157—161
Az adományozók legtöbbje saját maga vagy rokonsága lelki üdvösségét akarta előmozdítani az adomány által. — «Pro animae nostrae salute.» — Példák Szent István alapítóleveleiből. Későbbi oklevelek tanuskodásai.

Második szakasz. Az adományok egyéb céljai ... ... 163—172
Hálából. — Az istentiszteletek fenntartására. — A hitszakadás nem gyöngítette meg az Egyház tulajdonjogát. — Az adományok a katolikus egyházat illetik. — Tanügyi célok? — A koronázás emlékére. — Kártérítésül. — Temetkezési jofg fejében. — Akiknek gyermekük pap vagy apáca volt. — Fogadalomból.

Harmadik szakasz. A katonaállítás kötelezettsége ... ... 173—180
Az adománylevelek erről mitsem tudnak. — Hallgatag kikötés? — A banderiális rendszer csak későbbi eredetű. — Törvényeink a nemességből kifolyólag egyaránt kötelezték katonáskodásra az egyháziakat és a világiakat. — Az aranybulla 7. cikkelye. — A magyar főpapság mindig elüljárt az ország védelmében. — A mai jogállapot.

Negyedik szakasz. A végvárak védelme ... ... 181—185
II. Ferdinánd leirata. — A Kollonich-féle egyezményben elbvállalt kötelezettség. — A püspökök önkéntes ajánlata. — A javadalmak megadóztatása pápai engedéllyel. — Az ország tiltakozása a királyok önkénykedései ellen.

Végszó. ... ... 187—191

A gyakrabban idézett munkák jegyzéke ... ... 192—194

KATOLIKUS ERKÖLCSTAN ÉS GAZDASÁGI HALADÁS.

Első fejezet. A családi és társadalmi élet megszilárdítása ... 201

Második fejezet. A munka megnemesítése 207

Harmadik fejezet. A rabszolgaság eltörlése 221

Negyedik fejezet. Az őskeresztény kommunizmus... 231

Ötödik fejezet. Evangeliumi szegénység és «munkakerülő szerzetesek» 237

Hatodik fejezet. Az anyagi javak értékelése 255

Hetedik fejezet. Katolikus országok gazdasági hanyatlása ... 267

Nyolcadik fejezet. A katolikus álláspont 285

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY

SZENT ISTVÁN
PÁZMÁNY